

Rátai János

Állati múlt, angyali üzenet

Az almafa törvénye

„Amondó vagyok, legyél te mégis inkább csak ember. Legalább próbáld meg. Bár kétségtelen: nincs könnyű dolgod. Bölcs belátással még ezután kell kitalálnod önmagad. De hát senki nem ígérte, hogy könnyű lesz. Igen, lehet némi problémád, ha komolyan tisztázni szeretnéd, mert tisztáznod kell, hogy mit is jelent a törzsfejlődés jelenlegi állapotában embernek, szülőnek lenni, mit is jelent ebben a státuszban számodra az élet alaptörvényének végrehajtási utasítása.”

Tartalom

Invitáció	5
Bevezető	7
Az optimális emberanyag embertelen ideája	18
Az almafa törvénye	24
A levélvágó hangyák példája	27
A homoki tigriscápa példája	28
Az afrikai sügér példája	29
A csikóhalak példája	31
A palackorrú delfin példája	33
A példátlan emberi faj	40
Egy tányér paprikás krumpli	42
Vékonydongájú kultúránk abroncsai	50
Homo sapiens humanus	51
Vagyok, tehát gondolkodom	56
Kultúra vs. civilizáció	60
Kultúra? Miről beszélünk?	62
A szellem átszellemítése	67
Az evolúció meghekkelt forráskódja	71
Koraszülött emberfaj kezdetleges inkubátorban	72
Az újszülött faj	76
Ambivalens kultúránk a réven és a vámon	77
Kilátó a szakadék alján	82
Határtalan tanpálya korlátok között	84
Kriziseink biológiai emlékképe	86
A messziről jött ember	93

Lopakodó mítoszok	94
A negyedik állomás útvesztői.....	98
Az áruló Ramapithecus	99
Az emberiesség eredete	104
Bianka.....	107
Csak bűnbeesetteknek!	111
Ha a tudóst az irály elragadja.....	112
„Felettébb megnövelem terhességéd fájdalmát”	118
Beszéltem Gerzsonnal.....	121
Haj beszél, kutya ugat	123
A bunkó	127
Exodus.....	132
Gombei kitérő	133
Vissza Gerzsonhoz.....	135
Ahol a legnagyobb a szükség, ott a segítség.....	137
A mi kenderünk.....	138
Bódulatkeltő kannibál isteneink	143
Homo sapiens spirituális.....	151
A szellem kalandjai – kételkedésen innen és túl	151
Rejtett dimenzióink	162
Az iskolakötelezettség kora	164
Deus ex machina az evolúcióban	171
Tetemrehívás	173
Felhőalapú tárhelyeink	179
Drogmaffia.....	181
A világhatalom felé vezető úton	182

Kollektív poszttraumatikus stressz szindróma.....	187
Engedjétek hozzám a kisdedeket	190
Kaddis meg nem született gyermekeinkért.....	203
A proletárnyomortól a hipermarketig	207
Kompetenciazavar	208
Állati múlt, angyali üzenet	216
Fajhibrid demokráciák az ingoványon	219
A csepp és az óceán	224
Képek.....	227
Invitation.....	231
Introduction	233

Invitáció

Mindannyian üzenettel érkezünk. Az emberré válás indíttatásának angyali üzenetével. Játsszunk el a gondolattal: ez a könyv, Az almafa törvénye, a születni készülő „*Homo sapiens humanus*” virtuális önismereti kalandtúrájának útikalauza. Ehhez színes szórólap helyett az üzleti tervekben nélkülözhetetlen és jól bevált SWOT-analízis mátrixát használjuk. Abból az axiómából indulunk ki, hogy az élet él és élni akar, ami az önmásolás parancsában jut kifejezésre, mégpedig minden élőlényre, tehát miránk, emberekre is, valamennyiünkre kiterjedő hatállyal: világra hozni a következő generációt és gondoskodni a fejlődéséről, amíg önfenntartásra képessé nem válik. Metaforikusan ezt a természet adta alapkövetelményt neveztük el az almafa törvényének. Ám az almafának – velünk ellentétben – nincs szabad akarata. Az almafának nincs személyisége. Az almafának nincsenek személyhez fűződő jogai társadalmi szerepének betöltéséhez, emberi módon. Márpedig projektünk során ebből adódnak erősségeink, gyengeségeink, lehetőségeink és veszélyeink egyaránt. Olykor átláthatatlan esőerdők, olykor rémisztő szakadékok mélységes mélyén járunk, olykor verőfényes tisztásokra bukkanunk, de egyben biztosak lehetünk: önfeledt barangolásaink közben öntudatunk, önismeretünk, önbecsülésünk szépen megváltozik, s a végén más emberként jövünk ki a kalandból, mint ahogyan belevágtunk.

<p>Strengths (Erősségek)</p> <p>Öntudat, önismeret, önbecsülés. Ez a mi szentháromságunk. Egyik sem létezhet a másik kettő nélkül, miközben az öntudat is, az önismeret is önbecsülésünket szolgálja. Az önbecsülés pedig emberi mivoltunk kiteljesedését. Hogy azzá váljunk, aminek születtünk. E nélkül képtelenség globális megpróbáltatásainknak emberi módon megfelelni. Ha már úgy hozta a sorsunk, mert úgy emberi, hogy birtokba kellett vennünk egy egész bolygót.</p> <p>Önismereti kalandtúránk valójában tehát arról szól, hogy sikerül-e olyan talppontot találnunk, ahonnan körbetekintve értelmes és hihető, inspiratív távlatokat láthatunk magunk előtt mindannyiunk és utódaink számára, vagy fene nagy jódolgunkban szép lassan szétrohad markunkban a jövőnk, és közben sejtelmünk sincs, hogy mi történik velünk.</p>	<p>Weaknesses (Gyengeségek)</p> <p>C. G. Jung: „Tekintettel arra a tényre, hogy a modern ember számára a tudományos ismeret az egyetlen szellemi tekintély, önmagunk megértése úgyszólván felségsértést tesz szükségessé, vagyis azt követeli, hogy ne vegyük mérvadónak a tudományos ismeretet.”</p> <p>A különvélemény: magány. Védtelenség. Kiszolgáltatottság a szentesített kánonnal, az évszázados, évezredes, vagy éppen új keletű sztereotípiákkal, az összezáró többséggel szemben. Ezzel mindenképpen kalkulálnod kell.</p> <p>Ahogy az ismeretlen délszláv filozófus mondaná: Soha ne vitatkozz senkivel olyasmiről, amiről az illető tőled hall először! De azért hallgattassék meg az ő igaza, és te is mondd a magadét. Ma már nem küldenek máglyára eretnekségért.</p>
<p>Opportunities (Lehetőségek)</p> <p>Emberré válásunk sodra minőségileg teljesen új evolúciós fennhatóság alá érkezett. Az állati múlt piramiselvű, darwini szelekciós szerepét átveszi, mert át kell vennie, a törődő együttműködés, együtttérzés, a humanitás megkerülhetetlen követelménye. Ha egy világkép piramiselvű, akkor az a világkép akaratlanul is kirekesztő, antihumánus, antidemokratikus. Embertelen. Projektünk szerint a <i>Homo sapiens humanus</i> születésre váró globális demokráciájában mindenki egyaránt kompetens, mindenki választó és kiválasztott.</p>	<p>Threats (Veszélyek)</p> <p>A szaktudományokon kívül álló szabad gondolkodó – a kívülálló objektivitásával – megengedheti magának a nem-tudás luxusát, az önfelelt barangolást az akadémiák által levert cölöpökön túl, a feltételezések, asszociációk és metaforák senkiföldjén, de a korlátok tagadása, a szabadság egyben a kapaszkodók elvesztését is jelentheti.</p> <p>Mindenütt mély víz! Csak úszóknak!</p>

Bevezető

**Ha nem tudod ezt a bevezetőt
egy slukkra lenyelni,
kimaradsz a játékból.**

Állati múltunkban száz- és százmillió éven át az evolúció egyengette a jövőnket anélkül, hogy tudtunk volna róla. Aztán alighogy tudomást szereztünk a pusztá létezéséről, máris szembesülnünk kell a ténnyel: mi, emberek kikerültünk a gyámsága alól. Legalábbis részben. Egyre nagyobb részben. Miközben az állati múlt torzult árnyai továbbra is kísértenek. Ha igaz van Darwinnak abban, hogy az isteni szándékot az evolúció törvényei képviselik az élővilág sorsának alakulásában, akkor a kultúra és civilizáció által felülmúlt természetes kiválasztás hatálytalanításával számunkra Isten valóban halott. Mielőtt még törvényeit igazán megüzenhette volna. Mi, kultúrlény-kezdemények, csak magunkra számíthatunk. Mi lesz velünk így, félig-főtt-krumpli-állapotban elárvultan, hogyan küzdhetünk meg teljes embert, teljes emberiséget, teljes emberiséget követelő feladatainkkal, amelyek felkészületlenül, evolúciós léptékkal mérve pillanatok alatt szakadtak a nyakunkba?

Egy mondás szerint a remény hal meg utoljára. A magam részéről én ezt nem írom alá. Az én hitvallásom engem arra tanít, hogy az önbecsülés hal meg utoljára. Ha már minden reménytelenül összeomlott bennünk és körülöttünk, az önbecsülésünknek akkor is élnie kell. Sőt. Akkor van csak szükségünk rá igazán. A gödör legalján. Az öntudat legutolsó pillanatáig. Már ha emberi életről, emberi halálról beszélünk, ha már úgy hozta a sorsunk, hogy embernek születtünk.

Ha már úgy hozta a sorsunk, hogy öntudatos lénynek születtünk, önismeret nélkül nem lehet igazi önbecsülésünk. Igazi, mély önismeret nélkül. Öntudat, önismeret, önbecsülés. Ez a mi személyes szentháromságunk. Atya, fiú, szentlélek. Egyik sem létezhet a másik kettő nélkül, miközben az öntudat is, az önismeret is az önbecsülésünket szolgálja. Az önbecsülés pedig emberi mivoltunk kiteljesedését. Hogy azzá váljunk, aminek születtünk. Akár nők vagyunk, akár férfiak. E nélkül képtelenség megpróbáltatásainknak emberi módon megfelelni. Három

alapminőség egyetlen lényekben. Egyetlen lényben. Már ha *egyénről*, személyiségről beszélünk.

De egyetlen emberi *közösség* sem felelhet meg kihívásainak emberi módon az egyedek közös önbecsülése nélkül. Vagy az a közösség nem emberi. És egyetlen *nemzet* sem felelhet meg kihívásainak nemzeti önbecsülés nélkül. És egyetlen *nemzetközösség* sem felelhet meg kihívásainak a nemzetek közös és kölcsönös önbecsülése nélkül. És egy fajnak – ha úgy hozta a sorsa, mert úgy emberi, hogy birtokba kellett vennie egy egész bolygót, globálisan – nincs esélye sikerrel szembenézni nukleáris fenyegetettséggel, terrorizmussal, migrációs robbanással, földrésznyi területek éhínségével, világjárványokkal, önmagát hatványozó túlnépesedéssel, demenciával tetézt túlöregedéssel, létteteret habzsoló energiaválsággal, sztratoszféráig ható környezetrombolással, intézményesített népbuhtítással, vagy bármiféle közös felelősséget jelentő közös feladattal *valamennyiünknek* tartást, gerincet, morális túlélőerőt adó, egyetemleges öntudaton, önismereten alapuló globális önbecsülés nélkül.

Mindenekelőtt meg kéne szabadulnunk felesleges félelmeinktől. Állandóan rettegünk valamitől. Atavisztikus, állati örökség. Akár csak a másik oldalon örökösen előbukkanó, bennünk humán jelleget öltött territoriális agresszió, idegengyűlölet, rangsorviták, neofóbia meg ilyenek. Régi szép idők, amikor még csupán a kardfogú tigristől kellett rettegnünk! Vagy élőhelyünk más bestiáitól. Meg a náluk is bestiálisabbnak tartott szomszéd hordáktól. Igaz viszont, hogy akkor még nem is voltunk csúcsragadozók. Most már azok vagyunk. Most már mi vagyunk a legfélelmetesebbek, magunktól van a legtöbb rettegnivalónk. Nem a rémtetteinktől, bár azok is számosak, hanem a magunk ellen hergelt, deformált lelkiismeretünktől. Kivált mióta monoteistává torzult kultúránkban bebeszéltük magunknak, hogy eredendően és javíthatatlanul bűnösök vagyunk. Homo sapiens frustratur. Ha egyszer már úgy hozta a sorsunk, hogy embernek születtünk. Persze lesz sírás, meg fogaknak csikorgatása. Sikert a lehető legmélyebben magunkba plántálni a gerincnyomorító kisebbségtudatot. A lelkiismeretnek, a felelősségtudatnak rendeltetett tartományban. Nem ezt tették velünk: ezt tettük magunkkal. Nem szálltak meg bennünket idegen hatalmak, nincs másik emberiség, mi tettük terroristává önnön lelkiismeretünket, mi hagytuk, hogy benyomuljon a kardfogú tigris hátrahagyott húlt helyére is, mi hagytuk, hogy a lelkiismeretünk túszává nyomorítsuk magunkat, hogy aztán a lelkiismeretünk ne tudja teljesíteni a maga valódi feladatát. Mi tettük magunkat törvénytisztelők helyett istenfélőkké. Nem azt mondom, hogy

a mi felelősségünk, nyilván ez volt a sorsunk, akaraton kívül alakultak így a dolgaink, elég nehéz is tisztelni a törvényt, amíg nem ismerjük. Félni könnyebb. De hogyan lehet büntudatban, félelemben, frusztráltan bármiféle önbecsülésről beszélni! Hát még globálisról! Hogyan lesz ebből valódi demokrácia?

Az istenfélelmet végső mélységeig csepegtető katolikus egyház tanítóhivatala és a zsinati határozatok által megfogalmazott, valamint az ex katedra pápai kijelentések nyomán szentesített dogmák átláthatatlan halmazának szisztematikus rendezésére Platón és Arisztotelész „megkeresztelésével” kifejlesztett skolasztika, az újkori tudományosságot eredendően meghatározó európai iskolarendszer útnak indítása sem volt valójában más, mint a retteget intézményesítésének ideológiai-kommunikációs megalapozása. A virágzó középkort jellemző gazdasági fellendülés magával hozta a városi iskolák gyarapodását is, számban és

Irgalmatlan irgalmasok

színvonalban egyaránt, mivel azonban az idő tájt (és még sok-sok évszázadon át) csupán egyházi iskolák működtek Európában, a kor más irányú tudományos igényeinek kielégítését is ezeknek kellett magukra vállalniuk, ami által a klérus a totális hatalmat is a kezében tarthatta, és tartotta is. Félelmetes keménységgel.

Mindezek ellenére, minthogy az egyre meghatározóbb társadalmi befolyáshoz jutó polgárság számára, szemben a nemesi rendekkel, nem a hadtudományokban való jártasság, hanem az akadémiai tudás jelentette a térnyerés távlatait, ugrásszerűen megnövekedett az érdeklődés a székesegyházi és az apátsági iskolák iránt, ezzel arányosan emelkedett az előadói színvonal, s hamarosan eljött az idő, amikor a legfontosabb iskolavárosoknak már igencsak célszerű volt összehangolniuk az oktatási rendjüket. Ezeknek az eleinte spontán szerveződéseknek a fejleményei lettek a studium generálék, ahogy a későbbi egyetemek elődjait nevezték. Egyfelől tehát új esélyek nyíltak a tudományos gondolkodás előtt, ugyanakkor kikezdehetetlenül elrendeltetett a klérus felügyelete és döntő, közvetve máig ható befolyása a szellemi műhelyek felett. Igen, mindannyian a tekintélyelvű, tekintélyt parancsoló, római örökségként előbb csak fűzfavesszős-virgácsos, aztán persze hüvelykszorító, spanyolcsizmás, térdaprító,

júdásbölcös, testnek-léleknek irgalmatlanul lényiasuhogató skolasztika talárjából hámozódunk elő, amely talár a katolikus dogmatika konfekcióüzemében készült, kánoni zsinórmértékkel, központilag kirendelt munkafelügyelők közvetlen irányítása alatt. Akár öntudatlanul követjük a hagyománnyá szentesített beidegződéseket, akár újratöltött hittel lázadunk ellenük, a viszonyítási alap mindig a kánon, a dogmatika, a világot pozitívrá és negatívrá, feketére és fehérre, jóra és rosszra, igenre és nemre redukáló monoteisztikus céloksági mentalitás, miközben a világ hálózatok hálózataiként felfogható sokdimenziós összefüggésrendszerben működik. Eltekintve az üdítő és reményt adó kivételektől, valamennyien annak a kultúrának a foglyai vagyunk, amelybe a bozót közepén beleszülettünk, belenőttünk. Hogyan lesz ebből valódi demokrácia?¹

Darwin a feudális rendi hierarchia, s egyben a zsidó-keresztény világkép mentális mintázatát követve az emberi fajt helyezi piramistáblázatának csúcsára, egyedülálló tisztességben. A teremtői szándékot manifesztáló természetes kiválasztás szerint az önbecsülésnek, vagy a moralitásnak, mint fajspecifikus emberi minőségnek, nála nincs állati előzménye, önmagában áll, és Darwin ebben nem is tűr semmiféle fajrokonságot. Gyanútlanul szembemelve önmagával arra az eredményre jutott, hogy minden forma és minőség változások sorának eredménye, minden formának és minőségnek van előzménye az evolúciós láncolatban, az emberi *formának* is, de az emberi *minőségnek* nincs.² Csak negatívnak

---

¹ Kánon: eredeti jelentése szerint mérce, a teológiában a hit mércéje. A keresztény hit mércéje a közönséges könyvektől elkülönítő jegyzékbe foglalt, az egyházi tanítóhivatal és az egész apostolkollégium hitét tükröző, Istentől a Szentlélek által sugalmazott iratok gyűjteménye: a Szentírás. Az ismertek közül a legrégebbi ilyen jegyzék, a Muratori-töredék Krisztus után 175 körül keletkezett. Dogma: kinyilatkoztatott hitigazság, amelyet az egyház minden hívójére nézve kötelező elfogadásra ír elő. A katolikus dogmák megállapítása és megfogalmazása – a kinyilatkoztatás forrásai alapján – az egyházi tanító hivatal kizárólagos joga és feladata. Kinyilatkoztatás: Istennek természetfölötti tanítása az arra kiválasztott személyek által, mely az embernek vallási igazságokat, hitigazságokat jelent ki. Hitigazság: a kinyilatkoztatás tartalma. „Ami nincs kinyilatkoztatva, ha mindjárt még oly szoros kapcsolatban áll is a kinyilatkoztatással, nem lehet dogma, és nem válik azzá az Egyháznak tévedhetetlen előterjesztése által sem.” (Schütz Antal piarista, a hit- és bölcsészettudományok doktora, a Budapesti K. M. Pázmány-Egyetemen a dogmatika Ny. R. tanára: *Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere főiskolai és magánhasználatra*, Szent István Társulat, Budapest, 1922. I.) Egyházi tanító hivatal: a püspökök testülete. „Az egyházi tanítás letéteményesei, őrzői és hirdetői a püspökök, akik együttvéve alkotják a tanítóhivatalt. Minden püspök, aki püspöktársaival közösségben áll és a hitbéli és erkölcsi igazságokat egymással kölcsönös egyetértésben hirdeti, a tanítóhivatalt tévedhetetlenül gyakorolja.” (Forrás: Dr. Szántó Konrád O.F.M.: *A katolikus egyház története*. II. kiadás, Ecclesia, Budapest, 1987)

² „El kell ismernünk, hogy az ember – minden nemes tulajdonságával, együttérzésével a legalacsonyabbak iránt is, jóindulatával, mely nem csak a többi emberre, de a legszerényebb élőlényre is kiterjed, isteni értelmével, amely behatolt a naprendszer mozgásának és szerkezetének mélyébe – testalkatában még mindig magán viseli alacsony

minősített tulajdonságaink vezethetők vissza állati eredetre, de semmi azok közül, amelyekre büszkék vagyunk. Deus ex machina az evolúcióban. Aztán spirituális szubsztanciával szintén nem kalkuláló, ugyanúgy gyanútlan huszadik századi követői, a humánológia alapigazságainak kimunkálásán iparkodva nem is juthattak más eredményre, szembemelve önmagukkal, mint hogy az ember legjobb esetben is csupán bukott angyal, de inkább csak felkapaszkodott csupasz majom, emberállat, kényszerzubbonyba való megveszekedett bolond, aki nem kerülheti el a büntetését. Lesz sírás, meg fogaknak csikorgatása, ahogy az írva van. Hogyan lehet így bármiféle önbecsülésről beszélni! Hát még globálisról! Hogyan születik ebből valódi demokrácia?

Hinned kell: mindannyian istenek vagyunk. Nem mennybéli, még csak nem is olümposzi, de teremtő istenek. Alkotó istenek. Anyagba zárt individuális cseppjeiként is részes alkotói a totalitás örökkévaló óceánjának. Persze nem a piramis csúcsán. Egyáltalán nem létezik semmiféle piramis. Mindannyian középpontok vagyunk, egy a googolplex a googolplexediken³ középpont közül, miközben nincs a világnak közepe. Se vége, se hossza, se közepe. Mi vagyunk a csepp és az óceán. Mi vagyunk a cél és az eszköz. Akár tudunk róla, akár nem, akár gondolunk rá, akár nem, minden cselekedetünkkel közös jövőnkért, közös önbecsülésünkért teszünk valamit. A globális emberi minőségért. Ki-ki adottsága, lehetősége, helyzete, szerepe szerint. Közvetve, vagy közvetlenül. Akkor is, amikor úgy érezzük, nem történik más, mint hogy gödörből gödörbe botorkálunk. Krízisből krízisbe. Egóba koncentrált individuális, így hát esendő, hisz fellegekben járó cseppjeiként a parthatatlan óceánnak.

Az ember eredendően krízislény. A legkomplikáltabb, egyben legkialakulatlanabb, ezért genetikai programjában is leginstabilabb, legsérülékenyebb, abnormitásra leghajlamosabb, legellentmondásosabb lény a földkerekségnek. De eddig még minden krízisből nyerőként jöttünk ki. *Bizonyítékunk* van rá: az, hogy vagyunk. Itt vagyunk. Még itt vagyunk. Egyedüli túlélőiként valamennyi emberelőzménynek. *Biztosítékunk*, az nincs

---

származásának kitörölhetetlen bélyegét.” Charles Darwin: *Az ember származása és a nemi kiválasztás*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1961. Ford.: Katona Katalin, 678–680. o.

³ Googolplex: a tíz hatványai közül a legnagyobb elnevezett szám, Edward Kasner amerikai matematikus kilencéves unokaöccse, Milton Sirota által 1938-ban alkotott kifejezés szerint a leírható legnagyobb mennyiség. Azért a legnagyobb, mert állítólag többet a világ nem győzne papírral és tintával, tehát matematikai értelemben nem kell halálosan komolyan venni, lényeg, hogy leírhatatlanul sok.

sem mire. De senki nem is ígérte, hogy könnyű lesz. A kezdetek kezdetétől – ha volt ilyen – senkinek, semminek sem volt könnyű.

Micsoda energiák micsoda krízisének kellett kialakulnia ahhoz, hogy bekövetkezzék egy ősrobbanás! Ha volt ilyen. Ha már volt mi ősrobbanjon. Vagy micsoda erők micsoda krízisének kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy az élet teret követeljen és nyerjen magának az élettelen anyagban! És fennmaradjon! A sejtbiológia őslénykutatói egységesen vallják azt a hipotézist, hogy – legalábbis a földi – élet feltételeinek kialakulásakor nem lehetett jelentős mennyiségű oxigén a környezetükben, az első élőlények előzményeinek, a körülhatárolt sejtmaggal még nem rendelkező prokariótáknak olyan képződményeknek kellett lenniük, amelyeknek anyagcseréje nemhogy oxigénmentesen ment végbe, de az oxigén kialakulása a légkörben valóságos végzetet jelentett legtöbbjük számára. És mégis: voltak olyanok, amelyek képesek lehettek, képesek lettek átvészelni a krízist. Azok az anaerob prokarióta organizmusok, amelyek szimbiózisba kerültek bizonyos oxigénbaráttá vált baktériumokkal, magyarán hagyták magukat bekebelezni, ám úgy, hogy megőrizték önálló voltukat és öntörvényűségüket, magukra vállalva a biológiai képződmény energiagazdálkodásának felelősségteljes feladatát, amelynek betöltése nélkül a továbbiakban már egyikük sem maradhatott volna életképes. Ezek az önfeláldozva túlélő prokarióták lettek azok, akiket ma mitokondriumoknak nevezünk, és akik a befogadójukkal (vagy bekebelezőjükkel) endoszimbiózisban a valódi sejtmagvas, eukarióta sejteket alkotják, bizonyosságául annak, hogy a már legtávolabbi időig felmenő „őseink” sem álmodhattak semmiféle sikerességről kényszerű, de kölcsönös szolidaritás nélkül. Miközben az önmásolásra, önérvényesítő túlélésre programozott önző gén is teljesíti a maga küldetését. És dolgaink így mennek immár több mint hárommilliárd éve. Ki emlékszik, ki tudja, hány kataklizmát, hány holokausztot, hány özönvizet, hány végítéletet éltünk már át, hányszor pusztítottak el bennünket természeti erők, hányszor faltak fel bennünket állatok és istenek, hányszor faltuk fel isteneinket, hányszor faltuk már föl önmagunkat, születésünk óta hányszor kényszerültünk csaknem a semmiből mindent újrakezdeni!

Nekünk, embereknek, azóta kell szembenéznünk evolúciós történetünk talán legnagyobb, máig tartó külön krízisével, hogy a sorsunk ránk kényszerítette a más fajoknál ismeretlen többgenerációs fészekalj utódgondozási modelljét. Igaz, ezzel kaptuk meg az emberré válás legfelemelőbb, teljesen egyedülálló esélyét is, ám ugyanakkor valami nagyon összezavarodott bennünk. Az élet legelső, legelemibb, legkikerülhetetlenebb kérdésére, az

önmásolás kérdésére nincs csalhatatlan irányt mutató fajspecifikus válaszunk. Megbolydult a törvény, amely más fajknál az ösztönök által követeli a magáét. Egy a törvény, de nálunk ahány kultúra, annyi végrehajtási utasítás, annyi megoldás. Pontosabban: annyi megoldatlanság. Ezzel is egyedülállóak vagyunk az élővilágban.

Tapasztalati tény: az ember az egyetlen méhlepényes emlősállat, amely világra hozza utódainak következő generációját, mielőtt az előzőt leválasztja magáról és kiengedi közvetlen gondoskodása alól. Önmagában ezáltal a totális élettörvény fajspecifikus végrehajtási utasítása számunkra is determinált lehetne, csak hogy nálunk semmi sem ilyen egyszerű. A következmény: felfoghatatlanul bonyolult, az ösztönöket egyre tágabb körben és egyre mélyebbre visszazorító, a fogalmi tudat, a civilizáció és a kultúra külső eszközeivel létrehozott, de csak részben kontrollált, örökösen változó szociális viszonyrendszer, amelynek elsajátításához minden korábbit megatrendekkel meghaladó intellektuális képességekre, következésképpen ennek megfelelő agyméretre és tanulási időre van szükségünk. Ezért aztán, mert a szülő nő medencéje nem tágulhat a végtelenségig, az állatvilág utódaihoz mérve nagyon gyámoltalan, különös szociális ellátásra szoruló koraszülöttként kell a világra jönnünk, hogy rohamos növekedésnek indult úfőfejünk még idejében átjuthasson a természet által behatárolt szülőjáraton. Megváltozik a szexualitás szerepe is, megbolydul a fajfenntartás törvényének évmilliárdos szoftvere, anyánk nem várhat sem a párzással, sem a következő fogantatással addig, amíg előző kölykét leválaszthatja magáról, mint az állatok, mert egy regresszív termékenységi arányszám azt jelentené, hogy kipusztul a faj. Többgenerációs fészekaljba csöppenünk, ahol az utódegyedek természet szerint egyszerre testvérei és adáz ellenségei egymásnak, de a rangsorvitát, a túlélés kérdését nem döntheti el állati módon a természetes szelekció, a „győzőn az erősebb” játékszabálya, mert a családba később érkező újszülött mindig gyengébb és kiszolgáltatottabb, akkor is, ha genetikai adottságai szerint esetleg életképesebb.

Az állatvilágban az a rend – néhány rendhagyó eset kivételével – hogy a szülők nem tesznek különbséget a még alapvető gondozásra szoruló ivadékaik között. Úgy hozzák világra utódaikat, hogy megmenekülnek ettől a lehetetlen kényszertől. Nem is volnának képesek különbséget tenni, ha kellene sem, mert az ellentmondana az utódgondozó ösztönnek. Az egyszerre többet szülő állatok származékai közül többnyire minden külön védelem nélkül elpusztul az élehetetlen, nincs sem testvéri, sem szülői belátás. Az állatvilágban ennyi káinizmus

bőven belefér a természetes kiválasztódás törvényébe. Sőt. Állati múltunkban mi is így tanultunk meg eredményesen küzdeni a fennmaradásunkért. Ha viszont úgy alakulnak a körülmények, hogy valamelyik ivadék nem azért pusztítja el a gyámoltalanabbat, mert az kevésbé életképes, hanem csupán fiatalabb, és így természetszerűleg gyengébb, ez semmiképpen nem hangolódhat össze a természetes kiválasztódás törvényével. Ilyen helyzetben mégiscsak képesnek kell lennie, hogy különbséget tegyen a gyengébb védelmében, ugyanakkor az idősebbeket is tovább gyámolítva. Ezzel a képességgel azonban az emberen kívül semmilyen más állat nem rendelkezik. És az embernek is el kellett jutnia valahogyan idáig. Állati múltját meghaladva, megtagadva.

A természet törvénye szerint az anyának kellene rendet teremtenie a kölykök érdekvitáiban, mégpedig az ősi sémát követve: gondoskodom a kicsinyemről, amíg nélkülem nem képes gondoskodni a megélhetéséről, aztán jöhet az újabb generáció, amíg csak biológiailag alkalmas vagyok a fogantatásra és a kihordásra. Az előzőt már régen tisztos távolba maceráltam magam mellől, mire az újabb megérkezett. Most meg itt van mind a kettő. Sőt, akár a harmadik, akár a negyedik is. Hogyan tegyek különbséget közöttük? Mindegyik egy velem. Mindegyik az enyém. Mindegyik gyámoltalan még, a segítségemre szorul, nélkülem mindegyik halál fia. Mindent kész vagyok megtenni mindegyikért, mint bármely őszám évmilliók óta a kölykeiért, mégis érzem, hogy nem jól mennek a dolgok. Eddig minden olyan egyszerű volt, most semmi sem az. Eddig mindig jött a parancs belülről, hogy mit kell tennem, most nem jön. Csak állok tehetetlenül. Az előember lányának bele kell ebbe bolondulnia. Azért tudom az életemet adni a kölykömnek, mert egy vagyok vele. Egy is maradok vele és ő énvelem, amíg magában képtelen boldogulni, mert különben elpusztul. De ha nem választom le, nagy baj van. Akkor ez a kisebb fog elpusztulni. Tehát mégsem vagyok mindegyikkel egy? Vagy mégis egy vagyok, de mégsem egyformán vagyok mindegyikkel egy? Még nem teljesen világos, de a kényszerítő erőt érzem, hogy nekem kell valamit másként tennem. Valamire képpé kell válnom, amire soha egyetlen őszám sem volt képes. Az ősi törvény már nem sűg belülről. Az ősi törvény számomra már nem érvényes. Egyszer ezért még nagyon megver az isten engemet.

Kiűzettünk a paradicsomból, olyan bűnökért, amelyeket el sem követtünk, vagy ha igen, nem tehattunk semmiről. Akkor nekünk még annyi eszünk sem volt, mint most. Akkor mi még teljesen öntudatlan lények voltunk. Öntudat. Én-tudat. Mi az, hogy öntudat? Mi az,

hogy én-tudat? Mi az, hogy én? Mi az, hogy te? Mi az, hogy nem-én? Ez az! Különbséget kell tenni! Vagyok én, és van a világ. Én én vagyok, a világ nem én vagyok. Én én vagyok, a kölykőm nem én vagyok. De mégis! A kölykőm én vagyok! Az egyetlen valóság a kölykőm, és a kölykőm én vagyok. Az egyetlen valóság én vagyok. Egyszer majd, amikor már annyira okosak leszünk, hogy embernek nevezzük magunkat, s talán még az önbecsülésünk is kezd majd ébredezni, jusson eszünkbe, hogy az első lépés az enyém volt azzal, hogy különbséget tudtam tenni a kölykőm és kölykőm között, pedig nincs is különbség közöttük, mert mind a kettő én vagyok. Ha ez a minőségi forradalom nem játszódik le az én agyamban, higgyétek el, ti sohasem alkottok relativitáselméletet, de még a kereket, a kőbaltát sem találjátok fel. A beszédről nem is beszélve. Ha az én agyamban nem játszódik le ez az intellektuális forradalom, mire az első értelmes szót kimondhatnánk, már senki sem élne közülünk, mert az Úr, aki akkor minket magunkra hagyott, most is tétlenül trónol, némán szemlélve Káin és Ábel kétségtelen kimenetelű, egyenlőtlen és természetellenes küzdelmét. Meg kell tanultatnom az ivadékaimmel az új törvényt. Addig marom, míg meg nem tanul szeretni. Tabu. Nem szabad. Család. Önfenntartás együtt. Testvér. Tilos. Testvér tabu. Nem tudja. Az úristenit, hát miért nem tudja! Az úristen néma. A törvény néma. A törvény én vagyok. A kölykők anyja én vagyok. Szerencsétlen, elátkozott, szeretve gyűlölt magzatomban, én szólok hozzád, az anyád! Én vagyok a te anyarcú, szeretve tisztelt istened. Most még nem érted. Nekem sincs róla fogalmam, hogyan csináljam, de egy-kétmillió év múlva majd visszamenőleg szépen elmagyarázom.

Még végiggondolni is szörnyen bonyolult, nemhogy végigcsinálni! Istentelen drámája ez egy önmagának ellentmondó, ambivalens sorsra jutott fajnak, s még jó, ha nem tragédiája. Minden okunk megvan rá, hogy megértők és türelmesek legyünk magunkhoz.

Az almafa bölcs. Ő tudja a törvényt. Évmilliók óta teszi a dolgát: meghozza, érleli, hullajtja újabb és újabb gyümölcsseit, újabb és újabb generációit, évről évre. Gondoskodik a fogantatásukról és a fejlődésükről, amíg utódai az öngondoskodásra képessé nem válnak. Természetes körülmények között minden élőlény bölcs, ab ovo tudja az almafa törvényét, a legelső valamennyi törvény közül, mert minden létező fajra egyaránt érvényes és kötelező: replikáció, önmásolás, utódokat hozni a világra, és gondoskodni róluk, amíg önfenntartásra képessé nem válnak. Vagy legalábbis erre törekedni. Így normális. Ami ettől eltér, az anomália, súlyosabb esetben aberráció. De az almafa is csak addig bölcs, amíg a természet gyermeke. Amíg vadalma. Ha Idared, Florina, Vista Bella, vagy akár Éva, már soha többé nem tudja, és

nem teszi a dolgát magától. Nem kér a gyermekáldásból, és a gyermekáldás nem kér őbelőle. Földre hullt magja, ha kikel is, élhetetlen. Az almafa, ha Idared, Florina, Vista Bella vagy akár Éva, már nem reprodukálja csak úgy önmagát. Persze a házasított almafának ez már nem is dolga. Mint ahogy a házasított kutyának, lónak, tehénnek, birkának, fehér egérnek, törpecsimpánznak sem. Istene, az ember reprodukálja őt, saját igényeinek képére és mására, mesterségesen, természetellenes beavatkozással, leválasztva az evolúciót, a természetes kiválasztódás évmilliárdos törvényeiről. Az alma, ha már domesztikált kultúrfajta, a természetellenes emberi kiválasztás szüleménye. Ha úgy esett, hogy letért az útról, ősi módon már képtelen fajfenntartásra az emberi kultúra és civilizáció hozzáadott értéke nélkül, hacsak vissza nem vadul. Ő viszont legalább nem felelős önmagáért. Nem is lesz soha, mert ha mégis, akkor már nem növény, nem állat, hanem ember. Aki önmagát nemesíti. Önmagát házasítja. Önmagát civilizálja. Önmagát szakítja le a természetről. Önmagát szakítja le az evolúcióról, a természetellenes kiválasztás eredményeként.

Újra és újra, újabb és újabb kritikus ponthoz érkezünk. Gyűlnek a feszültségek a felszín alatt, szabad szemmel látható jelzések nélkül, aztán egyszer csak jön a földcsuszamlás, a cunami, orrunk előtt a krízis. Felnevelté válásunk, az anyatermészetről való leválásunk kamaszkrízise több százezer, talán több millió éve érik bennünk, de csak most jutott el a tudatunkig. Most kezdünk csak lassan rádöbbenni – már aki rádöbben –, mit is jelent emberré válni az édentől keletre, mit is jelent kikerülni az evolúció gyámsága alól. A mitológiák univerzuma, a világvallások univerzuma, a próféciaik univerzuma, Platón univerzuma, Arisztotelész univerzuma, Kopernikusz univerzuma, Darwin univerzuma, Marx univerzuma, Freud univerzuma, Jung univerzuma, Einstein, Hawking univerzuma, a túlélő önmásolásra programozott önző gén, az ego univerzuma, az önfeláldozás angyalának mitokondriális univerzuma, a hólelkű Bianka naiv optimizmusának univerzuma, a tájjellegű tizedes Gerzson atavisztikusan militáris univerzuma mind-mind kevésnek, szűkösen bizonyult, mindenütt koppanunk, mindenütt falakba ütközünk. Tragikus érzés, de rálátással képesnek kell lennünk túltenni magunkat rajta. Nem jön a Jézuska, mindent magunknak kell megoldanunk, mindent magunknak kell magunkba készleteznünk. Morális javainkat is. Régóta hitelre élünk, erkölcsi raktáraink kimerülőben, fogytán az örökség, feléljük tartalékainkat. Itt az idő, újabb fordulóponthoz érteztünk, egyre inkább kézbe kell vennünk dolgaink irányítását valódi öntudattal, valódi önismerettel, valódi önbecsüléssel. Ezért születünk. Erre születünk. Mi

vagyunk a csepp és az óceán. Mi vagyunk a cél és az eszköz. Akár tudunk róla, akár nem, akár gondolunk rá, akár nem. Mi vagyunk a márvány, amelyben ott rejtőzünk, csak ki kell belőle faragnunk magunkat.

Az optimális emberanyag embertelen ideája

Tény: az ember mint csúcsragadozó, jelenleg már az egyetlen emlős faj a Földön, amelynek egyedszáma növekszik. Robbanásszerűen. A tendencia azonban ambivalens: számszakilag igaz, de bizonyos típusú (európai, észak-amerikai) kultúrákban drámaian apad a népesség, míg máshol (Afrika, Latin-Amerika, Távol-Kelet) tragikus méretű a túlszaporodás. Sir David Attenborough a Radio Timesnak adott interjújában fölveti a gondolatot, hogy az evolúciót az ember számára befejezettek kell tekintenünk, mert fajunkban a természetes kiválasztás immár nem működik, minthogy a csecsemőhalandóságot a minimumra szorítottuk. Ebben a szellemben akár azt is hozzátehetnénk, hogy ráadásul a társadalmilag értéktelenebbnek bélyegzett egyedek is szaporodnak és sokasodnak, nem úgy, mint ahogy azt Darwin oly igen kívánatosnak tartotta volna *Az ember származásában*. Sőt. Attenborough korábban odáig ment, és ezzel korántsem áll egyedül, hogy egyenesen a Föld pestisének nevezte a fékevesztetten szaporodó emberiséget, amelynek rövidesen bűnhődnie kell. Rossz útra tértünk volna? Törvényszegőkké váltunk? Emberi evolúció = természetellenes kiválasztódás? Kódolt skizofrénia?

A természettudományos ismeretterjesztés brit idolja, Sir David Frederick Attenborough jó ember. Szereti az állatokat. És persze a növényeket. Szereti az egész bolygót. Bár a bolygón az emberekre nézve ugyanezt nem merném teljes bizonyossággal állítani. Azt biztosan nem, hogy jól szereti az embereket. Igazán jóérezésű ember nem nevezi a fajtársait a Föld pestisének, főleg ha a fajtársat embertársnak is tekinti. Felebarátnak. Igazán jóérezésű ember olyat nem mond a saját fajára, még kijózanító túlzásnak szánva sem, még túlradó messianisztikus felelősségtudattól indítva sem, hogy csupasz majom, emberállat, bukott angyal, felkapaszkodott majom, meg ehhez hasonló, ahogy az már a huszadik században is oly sokak részéről oly mindennapossá vált. Igazán jóérezésű ember a legjobb szándékkal, a legjobb ügy érdekében sem hajszolja felebarátait a meghasonlás, a globális méretű önértékelési összeomlás szakadéka felé, pedagógiai szándékkal sem riogatja kiskorúnak vélt sorstársait zsákos emberrel, kényszerzubbonyal, amelybe valaki, aki erre hivatott lesz, előbb-utóbb bele fogja őket gyömöszölni, mert megérdemlik. Igazán jóérezésű ember nem folyamosodik igazának propagálása céljából lelki zsaroláshoz, soha, semmi áron nem folyamosodik semmiféle zsaroláshoz, működnek benne az önkontroll csengői, még akaratlanul sem próbál élni az eredendő bűn dogmája által évezredekken át belénk plántált latens frusztráció kínálta manipulációs lehetőségekkel, nem hozza ránk az apokalipszis rémületét csak azért, mert vannak kultúrák, ahol – legalábbis a mi korszerűbbnek ítélt, mindenesetre előkelőbb civilizációs mutatókkal büszkélkedő, noha kicsit még imperiális, noha kicsit még kolonialista, zsidó-keresztény beidegződésű, újgazdag kultúránkból nézve – embertársaink, felebarátaink,

fajtársaink szaporodnak, mint a nyulak. (Tévedés ne essék: evolúciós mércével mérve az is újgazdag, aki már háromszáz éve nyírja a fűvet. Evolúciós történelemszemlélettel nézve kőbaltás korunk óta örökösen megújuló, újabb és újabb újgazdag civilizációban élünk, mindannyian a földkerekségen.) Igazán jóérezésű ember semmiért, semmi áron nem hoz ránk semmiféle rémületet. Igazán jóérezésű ember, ha teheti, olyan kultúra kiépítésén tüsténkedik, amelyben képesek vagyunk emelt fővel, egyenes derékkel, méltósággal, önbecsüléssel, egészséges önbizalommal szembenézni dilemmáinkkal, legyenek azok bármilyen nyomasztóak is. Főleg ha már maga is úgy látja, hogy kikerültünk az evolúció gyámsága alól, és csak magunkra számíthatunk.

Az Egyesült Királyságban a 20. század legvégén Optimum Population Trust (szabad fordításban: népességügyi agytröszt) néven létrehozott, majd Population Mattersre keresztelt tudományos szervezet, amelynek David Attenborough az első számú védnöke, legfőbb céljának a népességnövekedés visszaszorítását, stabilizálását tekinti a hosszú távú fenntarthatóság, az életminőség és a természeti környezet védelmében szerte a világon, de főként a legszegényebb, nélkülözéseik ellenére is kiugróan magas termékenységi rátával sújtott fejlődő országokra, valamint – más megközelítésben – az Egyesült Királyságra fókuszálva. Meghatározó feladatot kíván betölteni a harmadik világ népesedési kultúrájának alakításában a felvilágosultabb családtervezés, a szexuális nevelés és oktatás, a nem kívánt terhességek megelőzése, megszakítása terén, a legfeljebb két gyermekes családmodell elterjesztésében. A szervezet egy 2009-ben közzétett tanulmányban odáig megy, hogy a fogamzásgátlás az éghajlatváltozás elleni küzdelemnek is az egyik legolcsóbb eszköze lehet.

A kérlelhetetlenül racionális családtervezésnek a környezetvédelem szempontjából is sorsdöntő jelentőségét megvilágítandó, a szervezet Sir Peter Scott (1909–1989) brit ornitológus, a WWF (Természetvédelmi Világalap) alapítója, népszerű tudományos ismeretterjesztő, természetfestő, olimpiai bronzérmes vitorlázó szellemét idézi meg, aki szerint már a múlt század második felében tudható volt, hogy ha az emberi népességnövekedés változatlan ütemben folytatódik, akkor a vadon élő állatok hamarosan elveszítik életterületüket. A természettudós azonban kifejezi reményét, hogy az emberiség előbb-utóbb belátja: a túlnépesedést korlátozni kell, mégpedig az optimum helyett a maximum meghatározásával, a mennyiséget minőséggel váltva fel.

„Állandóan programokat indítunk az etiópiai éhezés leküzdésével kapcsolatban, más nem történik. Egyszerűen túl sok ember él ott. Nem tudják fenntartani magukat – és ennek kimondása nem embertelenség. Ez a helyzet. Amíg az emberiségnek nem sikerül kikeverednie ebből, és nem kap összehangolt képet a bolygóról, addig egyre rosszabbá és rosszabbá válik a helyzet”, mondja Attenborough. Ami pedig a civilizált Nyugatot illeti: „Megálltunk a fejlődésben. (...) Megállítottuk a természetes szelekciót azzal, hogy a megszületett csecsemők 95-99 százalékát életben tudjuk tartani.” Sokan attól félnek, hogy így nem szelektálódnak ki bizonyos betegségeket okozó gének, és ennek következtében romlik az emberiség genetikai állománya is.

Végig van ez gondolva tisztességesen? Biztos, hogy jól hasznosítjuk a történelem kínkeserves tanulságait?

Már Darwinnak is komoly fejfájást okozott, hogy a természetes kiválasztás rendszere, amely által az isteni szándék oly megbízhatóan érvényesül az állatvilág fejlődéstörténetében, akár a céltudatos elme kreativitása a lovak tenyésztésében, visszajára fordul a viktoriánus kori Anglia emberéhez érve a rövidlátó felelőtlenség korlátjai között.

A kiválasztott

Ügetőlexikon – Céltenyésztés:

Valamilyen állatfajta meghatározott szempont szerint való kialakítását a célnak legjobban megfelelő egyedek generációkon át tartó kiválasztásával és párosításával megvalósító tenyésztői munka. A fajta-kialakítás célja lehet pl. a húshozam, a tejhozam, a gyapjúhozam, lónál pl. a gyorsaság, az ugrókészség és a versenykészség. A céltenyésztés egyik elméleti rendszere a beltenyésztés.

„Az ember lelkiismeretesen és gondosan tanulmányozza lovai, szarvasmarhái és kutyái jellemét és családfáját, mielőtt párosítaná őket; de amikor saját házasságáról van szó, soha nem, vagy csak ritkán tanúsít ilyen előrelátást. Ugyanazok az indulatok készítetik cselekvésre, mint az alsóbbrendű állatokat, amikor szabadon gyakorolhatnak választást (...) Pedig választásával nem csupán utódai testi felépítésére és külsejére lehetne áldásos hatással,

hanem szellemi és erkölcsi tulajdonságaira is. Mindkét nemnek tartózkodnia kellene a házasságtól, ha testileg vagy szellemileg alacsonyabbrendűek; de az ilyen kívánság utópisztikus és még részben sem fog megvalósulni, amíg alaposan meg nem ismerkedünk az öröklés törvényeivel. Mindenki, aki e felé a cél felé törekszik, jót tesz az emberiséggel. Amikor majd jobban értjük a tenyésztés és öröklés elveit, nem fog előfordulni, hogy törvényalkotó testületünk tudatlan tagjai megvetéssel utasítsanak el egy tervet, melynek célja megállapítani, hogy a vérrokonok házassága káros-e vagy sem. Az emberiség javainak előmozdítása rendkívül bonyolult probléma; mindenkinek tartózkodnia kellene a házasságtól, aki nem tudja elkerülni, hogy gyermekei nyomorban nevelkedjenek; mert a szegénység nem csak önmagában nagy baj, de még fokozódásra is törekszik, amennyiben meggondolatlansághoz vezet a házasság kérdésében. Másfelől, mint Galton megjegyezte, ha az okosak tartózkodnak a házasságtól, míg a könnyelműek házasodnak, megvan rá a lehetőség, hogy a társadalom alacsonyrendű tagjai kiszorítják a magasabbrendűeket.”⁴

A darwinizmus állati múltunkból indul ki, és ott is marad. Alapeszméje a Teremtő céltenyésztői szándékát manifesztáló szelekció, világnézete a szabad versenyes kapitalizmusban teljesedik ki, adekvát államformája a jóléti társadalmak polgári demokráciája, alanya a Homo sapiens sapiens, akiből azonban a dolgok szikár logikája szerint hiányoznia kellene mindenféle humanitásnak, amely nem szerepel a kiválasztás, az isteni céltenyésztés szempontjai között. Sőt. Darwin szelekciós logikája szerint annyi emberség sem szorulhatott volna belénk, mint a hiénakutyákba. A Darwin tanításai nyomán unokafivére, Sir Francis Galton által útjára bocsátott eugenika szelleme, a fajvédelem szelleme, a fajtisztítás szelleme, a fajnemesítés szelleme, a nemzeti szocializmus szelleme pedig csak hozzátette a magáét. Persze mindenki csak jót akart. Felelősségteljesen.

Ha komolyan akarjuk venni Attenborough, Peter Scott, maga Darwin és népszerűpolitikai világszemléletében osztozó követőinek minden idevágó mondatát, akkor most sürgősen meg kell találnunk azt az embert és/vagy jogszabályt, aki/amely immár az öröklődés törvényeinek ismeretében csalhatatlan megmondhatója lehet annak, feltehetően

---

⁴ Charles Darwin: *Az ember származása és a nemi kiválasztás*. Gondolat Könyvkiadó, Budapest, 1961. Ford.: Katona Katalin, 678–680. o.

az erre predestinált Egyesült Királyság civilizációs magaslatáról szemlélődve, hogy például az elmaradottsága ellenére túl magas termékenységi rátával jellemezhető Etiópiában, ahol egyszerűen túl sok ember él, személy szerint kik legyenek azok a fajfenntartásra kiválasztottak, akik jellemük és pedigrijük lelkiismeretes tanulmányozása után – szigorúan az egy-két utódengedélyezési modell korlátai között – kijelöltetnek a párosodásra, az emberiség javának előmozdítása érdekében. Csak úgy, a tudatos céltenyésztés ésszerű szempontjait mellőzve, az alsóbbrendű emberanyag nyaka közé dobni a gyeplőt, nyilvánvaló felelőtlenség. Mert akkor prognosztizálhatóan bekövetkezik Darwin rémálma, hogy a társadalom tenyésztésre méltatlan tagjai kiszorítják a magasabb rendűeket, mivel a felvilágosult okosak világszerte egyre inkább tartózkodnak a házasságtól, vagy legalábbis a gyermekáldástól, míg a könnyelműek nyakló nélkül szaporodnak, márpedig a szegénység nem csak önmagában nagy baj, de még fokozódásra is törekszik, minthogy azokat, akik nyomorban nevelkednek, ugyanazok az indulatok készítetik cselekvésre, mint az alsóbbrendű állatokat, amikor szabadon gyakorolhatnak választást. Fokozódik a genetikai romlás, a pestis pedig csak terjed, mint a pestis. Minden józan elméjű ember így gondolkodik, akinek már kicsit is felvitte Isten a dolgát.

Azonban ha az Egyesült Királyságban, Sir David Frederic Attenborough védnökségével, a Population Trust sikeresen teljesíti vállalt küldetését, akkor Etiópia és a földkerekség minden más gazdaságilag elmaradott országa, korábbi kultúráját maga mögött hagyva, öles léptekkel elindulhat a gyors polgári felemelkedés útján, ökológiai lábnyomának méreteivel beérve, vagy akár túl is szárnyalva a példaként elébe vetített nyugati civilizációt. Amihez ugyan a születések számának drasztikus korlátozása nem szolgáltat egyben gazdasági és szociális megalapozottságot, viszont garantáltan biztosítja a társadalom előregedését, annak minden rémségével.

2011-ben 316 ezer száz év feletti ember élt a világon, de 2050-re 3,2 millióra növekedhet a számuk. A nyugati társadalmakban a 21. század elején születő babák harmada várhatóan megéli a száz évet. Az idősek számának növekedésével drasztikusan nő az élet által szellemi hanyatlásra, elbutulásra ítétek száma is. Az évezred első évtizedében világszerte 35,6 millióan vegetáltak időskori demenciával sújtva, számuk húsz éven belül megduplázódhat, 2050-re pedig 115,4 millióra növekedhet. Világviszonylatban évente 7,7 millió új esetet diagnosztizálnak, azaz másodpercenként négyet. Bár az idősek aránya a század elején a fejlett országokban nagyobb, mint a fejlődőkben, 2050-ben a hajlott korúak nyolcvan százaléka már

a harmadik világban fog élni. El lehet képzelni, micsoda morális földcsuszamlást hozna a 21. századra, ha a terjedő, egyre mélyebb gyökereket eresztő egoszemléletben szocializálódó fiatalok szívébe a globális előregedéssel járó szociális feszültségek, terhek és ellentétek hatására belopózna a sanda gyűlölet nagyszülei ellen! Iszonytatóbb testi-lelki pusztulásnak néznénk elébe, mint amit a 20. századi holokauszt hozott, de itt most, ugye, nem ez a kérdés. Itt és most az a feladat, hogy megvédjük az emberiséget önmaga áradatától, ha kell, ideológiával, ha kell, szögesdróttal, kerítéssel, fallal, termékenységi ráta-kommandóval, bármivel visszaszorítva a folyó túlsó oldalán születésre várakozó lelkek – egóba koncentrált individuális cseppjei a végtelen óceánnak – egyre fenyegetőbb invázióját, akik mindig ott nyomulnak, ahol a legkisebb az ellenállás. Mert az élet él és élni akar. Ez bizony nyíltan vállalt hadüzenet odaát: Sugalmazhatnak angyalköveteik útján bármit, meg sem halljuk, mi, szerencsés európeér civilizáltak, birtokon belül az innenső oldalon, egy ponton túl nem hagyjuk veszélyeztetni megörökölt, megharcolt, megszerzett jogainkat, javainkat. Mert megérdemeljük. Ha már idáig eljutottunk, senki és semmi kedvéért nem hagyjuk kikezdeni polgári komfortzónánkat, a jótékonykodás keretein túl senki és semmi kedvéért nem vagyunk hajlandóak engedni életszínvonalunkból, a civilizáció fogyasztásra kínált vívmányaiból. Addig biztos nem, amíg valami kényszerítő hatalom másként nem rendelkezik.

Nem is olyan rég – a Stanford Egyetem és az Orosz Tudományos Akadémia genetikai kutatásai szerint hetvenezer évvel ezelőtt – a kipusztulás szélén álltunk, és mintegy kétezer főre apadt akkor történetesen veszélyeztetett, éppen hogy nem túlburjánzó fajunk egyedszáma. Azokban az időkben bármilyen komolyabb természeti csapás, háború vagy járvány könnyedén végezhetett volna velünk. A tendencia bármikor a visszájára fordulhat jobbra is, balra is.

Az almafa törvénye

Ha állat vagy, pláne ha növény és egészséges, génjeidbe van kódolva a törvény, génjeidbe van kódolva, hogy leküzdhetetlen indíttatást érezz esélyt adni a folyó túloldalán várakozóknak, mert az élet él és élni akar, de az idők folyamán a civilizáció ezt a törvényt nagyrészt kikódolta belőled, és jobbára nem maradt más számodra, ha megmaradt, mint a szimpla, parancs nélküli, hited szerint szabadon kezelhető készlet. Hogy egyáltalán ne akarj szülő lenni se így, se úgy, esetleg csak akkor, ha minden megálmodott feltételed együtt van hozzá, ez – néhány aberrált eseti kivételt leszámítva – az állatvilágban nem létező opció, ez abszolúte humán jellegű fajspecifikum, annak is meglehetősen friss, kiérleletlen. Meglehet: nálunk is inkább rendellenességnek kellene neveznünk, jó, ha nem elfajulásnak, aberrációnak.

Az élettelen természet törvényeit firtató matematikának vagy fizikának megvannak a maga axiómái, olyan bizonyításra nem szoruló elemi igazságai, amelyekben – Eukleidész szavai szerint – épeszű ember nem kételkedik. Két ponton át csak egyetlen egyenes húzható. Nincs vita, nem is lehet. Ha hiba csúszik a számításba, összedől a ház, leomlik a híd, nem jutok el Lisszabonból Fokvárosba. (Hajózni pedig kell.) Ismerni kell a törvényeket, és tudni kell számolni velük. Az élő természet törvényei látszólag nem ilyen szigorúak. Mert tűrészatárok között működnek, trendekben hatnak, bizonyos mértékű devianciát, bizonyos számú kivételt, torzulást folyamatosan képesek tolerálni. Hiába bizonyított tény a dohányzás rákkeltő hatása, nem betegszik meg mindenki rákban, aki pöfékel. Lehet, hogy esetleg csak az unokája, aki történetesen nem is dohányzik, csupán a génjeiben örökölte meg a rák fokozott kockázatát. Hiába bizonyította a történelem, hogy az önkényuralom és a népbútító, rosszabbik énünket aktivizáló nacionalizmus külön-külön is kártékony az egész emberiségre nézve, újra és újra létezhetnek olyan önkényuralmi rendszerek, amelyek elég sokáig felszínen tudják tartani magukat népbútító, rosszabbik énünket aktivizáló nacionalista demagógiával. De biztosak lehetünk benne, hogy a keletkezett károkért a cechet valakiknek előbb-utóbb állniuk kell. Az egész világot szegregáló, önmagát pozitív megkülönböztetéssel körbezáró, kiválasztott státusszal felruházó és ebből példátlan mentális előnyöket merítő zsidóságnak háromezer éve sejtelve sem lehetett arról, hogy a minden más vallást, kultúrát, nemzetet tűzzel-vassal kirekesztő mózesi törvényekért, amelyek előtt a Földön nem létezett vallásháború, milyen árat

kell fizetniük a többnyire gyanútlan leszármazottaknak, még ma is, század íziglen.⁵ A németeknek sem lehetett fogalmuk arról, hogy a nemzeti szocializmus tudatmódosító bódulatában elkövetett emberiség elleni rémtettekért milyen tanulópénzt szed a történelem az egész emberiségtől, beláthatatlan időkön át. Mivelhogy lassan, hullámokban tanulunk. De az biztos, hogy mindennek ára van, az élő természetben is, a történelemben is, és a törvény nem tudása nem mentesít a cselekedetek vagy mulasztások következményei alól.

Ha már úgy alakultak a dolgok, hogy egyre inkább kinőjük az evolúció gyámságát, és magunknak kell előrelátóan gondoskodnunk önmagunkról, még akkor is ismernünk kell az élet legelemibb törvényeit és tudnunk kell számolni velük, ha valójában magát az élet fogalmát sem vagyunk képesek kielégítően meghatározni. Vissza kell bontanunk minden tudásunkat, és meg kell találnunk – ha tudományos módszerekkel nem megy, hát józan paraszti ésszel – azokat a pontokat, azokat az alaptörvényeket, azokat az axiómákat, amelyeket már nem lehet tovább boncolni, nem lehet bizonyítani, de nem is kell, mert a gyakorlat megfellebbezhetetlenül igazolja őket, igazságukban épeszű ember nem kételkedik. Vannak ilyen axiómák. Egyről biztosan tudok. Egyről mindenki tud, legfeljebb nem gondol rá, hogy tudja, annyira természetes. Az unos-untalan használattal közhelyig lapított Ady-idézet: „Az élet él és élni akar”.

---

⁵ „Manapság már elfogadott gondolat, hogy a zsidóság volt az első nép, mely önazonosságát a másik vallás kizárásával, azaz a többi vallás ellenében, alakította ki és tapasztalta meg. Ezt a gyakorlatot folytatja minden monoteizmus, így természetesen a kereszténység is.” Heller Ágnes: *A zsidó Jézus feltámadása*, második kiadás (Múlt és Jövő Lap- és Könyvkiadó, Budapest, 2000., 29. o.)

Rosshírú jötevők

Afrikai vadvadkutya vagy hiénakutya (Lycaon pictus)

Falkában él, amely átlagos létszáma 7–15 példány, de száz egyedből álló csapatokról is készültek feljegyzések. A falkákat egy-egy domináns pár vezeti, a kanok és szukák között független, nem belüli hierarchia uralkodik. A fajra dimorfizmus nem jellemző. Falkán belül szinte sosem fordul elő agresszió. Szociális életük rendkívül fejlett: a kölyköket közösen nevelik és etetik, gondoskodnak a sebesült és beteg társaikról is. A zsákmányból az otthon maradtak, kölykök, sérült vagy gyenge egyedek is részesülnek, ugyanis a visszatérő vadászok a már félig megemésztett táplálék felöklendezésével etetik meg őket. Az életre szólóan monogám, domináns páron kívül más csapattag nem párosodhat. A vemhesség kb. tíz hétig tart, a kölykök száma kettő és húsz között változhat. A szuka egy mélyedésben hozza világra kicsinyeit, és mintegy három hónapon át ott is marad velük, miközben a falka táplálja őt. Miután a kölykök elhagyták a szülőgödört, az egész csapat gondoskodik róluk, anyjukon kívül más nőstényektől is szopnak. Elválasztásra rendszerint tízhetes korban kerül sor, ezt követően a kölykök a vadászok által hazahozott, felöklendezett hússal táplálkoznak. Mivel az ellésre 12–14 hónap eltéréssel kerül sor és egy-egy egyed ritkán éri meg a tízéves kort, élete során egy nőstény legfeljebb nyolc almot hoz világra.

Az önmásolás törvényének végrehajtási utasítása minden faj számára más és más. A sejtelőtti lényektől az emberig. A nagyságrendileg húszezer fajt megkülönböztető hangyák családján belül húszezer jellemző, megkülönböztető variáció érvényesül. Ha látszólag csak apróságban térnek is el egymástól, de az az apróság meghatározó. Ugyanúgy, mint néhány ezrelék a géntérképen.

A nagyjából ezerhatszáz fajt megkülönböztető természetek családján belül ezerhatszáz jellemző variáció érvényesül. A megközelítőleg szintén húszezer fajt megkülönböztető méhek rendszertani egységén belül húszezer jellemző variáció. A harminchét fajt megkülönböztető kutyaféléken belül harminchét jellemző variáció. Az ötven fajt megkülönböztető delfinek családjain belül ötven jellemző variáció. A mindössze három fajt megkülönböztető elefántok családján belül három jellemző variáció. Az emberszabásúak valamennyi öregcsaládján, családján, alcsaládján és nemzetségén belül is ahány faj, ugyanannyi jellemző variáció. A ma már csupán egyetlen faj, a *Homo sapiens sapiens* által képviselt *Homo* nemzetségén belül ugyan csak egyetlen jellemző önmásolási és utódgondozási szoftvervariáció érvényesül – amennyire érvényesül –, megkülönböztetve a kihaltaktól és valamennyi más fajtól, de az az egy variáció szinte beláthatatlanul bonyolult, szerteágazó, soktényezős. Ami egyben azt is magában foglalja, hogy sok mindenben szabad kezet kaptunk az akaratszabadság mézesmadzagjával kecsegtetve. Ettől emberi. A társadalmi feladatmegosztás valóban sok

mindent megenged, eltűr, lehetővé tesz korok és kultúrák függvényében, de ennek ára, hogy a genetikai törvény végrehajtási utasításának korábban egyértelmű kapaszkodóját fokozatosan elvesztettük. Pislákol még bennünk, de nem működik megbízhatóan. A magunk törvényét magunknak kell tisztáznunk önmagunkban. Értsd: fajon belül önmagunkban, de kollektív bölcsességgel, átfogó konszenzussal.

A levélvágó hangyák példája

Ha példás utódgondozó szeretnél lenni, és a példát a hangyák valóban példaadó társadalmában keresed, legjobb, ha te is hangya leszel. Tudni érdemes, hogy a hangyák Antarktisz, Grönland, Izland és Hawaii kivételével a földkerekség valamennyi szárazföldjét benépesítették, tehát az élőhelyed biztosítva van. Válassz szerepkört, hogy mi szeretnél lenni: tűzoltó, katona, vadakat terelő juhász? Bocsánat, ezek közül hangyáéknál csak a katona lehet opció, és az sem feltétlenül a legjellemzőbb. A legnagyobb esélyed arra van, hogy szorgos munkáddal dolgozóként járulhass hozzá a hangyatársadalom reprodukciós sikereihez, de az sem mindegy, hogyan és mivel. Szülői örömeiben nem részesülhetsz, az kizárólag a királynők kiváltsága, még a heréknek is csak illékony szexuális gyönyörök jutnak, egyszer az életben, röptiben, aztán enyészet. Eredetileg, mint dolgozó, te is nőstény lennél, királynő, de a hangyamivolt tudós szakértői szerint dolgozói minőségben a sorsod satnyulásra ítelt, szárnyatlanságra, torod jóval egyszerűbb szerkezetűvé és kisebbé vált, mint a termékeny nőstényé, összetett szemed csököttebb, pontszemeid vagy teljesen hiányzanak, vagy egészen aprók. Ezzel szemben agyad lényegesen fejlettebb, mint az ivaros egyedeké, ennek köszönhető szellemi képességeid magasabbrendűségét, amelynek révén igen sokoldalú munkát tudsz végezni közösséged utódainak javára, kellő alázattal.

Legyünk maximalisták. Ha már azt játsszuk, hogy szabadon választhatsz, legyél te a legerősebb. Legyél levélvágó hangya. A főként Dél-Amerika erdeiben honos, 31 fajt számláló gombatermesztő nemzetség, az Acromyrmex talán nem is csak a hangyák között, de az egész állatvilágban a legderekből a földkerekségen, legalábbis a testméretéhez képest. Végére is irdatlan az a teher, amelyet óriási, két centimétert is meghaladó vitorlaként maga fölött egyensúlyozva hosszú-hosszú úton kell cipelnie a fáról a földre, majd tovább az olykor húsz méternél is magasabb, több százezer lakónak otthont adó boly bejárata felé, ahonnan

aztán az arra kiképzett társak leszállítják trágyaanyagot a föld alá a gombatenyészetek rejtekhelyére. Mindezt a királynőért és az utódokért, ahogy az a nagykönyvben, az almafa törvénye levélvágó hangyáknak szóló végrehajtási utasításában meg van írva. Nincs apelláta, nincs különút, nincs ego, nincs önmegvalósítás, de nincs önértékelési zavar sem, meg ilyesmi, hangyáéknál a pszichológus éhen hal. Érdekes ebbe belegondolni?

A homoki tigriscápa példája

Persze ha csak élni akarsz, mint hal a vízben, legyél inkább hal, ám bölcsen meggondolva-megfontolva, hogy a kis halakat megeszik a nagyok. Legyél te, mondjuk, homoki tigriscápa. Tigris is, cápa is – ez így együtt jó választásnak tűnik egy csúcsragadozó számára, hacsak nem vega. Lehet ugyan, hogy ilyen módon néhány emberi értékünket, amelyeket méltán vallunk oly önérzetesen a sajátunknak, sutba kell vágnod, de hát hányszor hangoztatjuk amúgy is, hogy az embernél nincs gonoszabb lény a világon, rosszabbak vagyunk, mint az állatok, hát akkor most tessék, itt van!

A homoki tigriscápákról azt kell tudni, hogy a földkerekség legvérengzőbb bestiái közé tartoznak, ha nem éppen listavezetők ebben a tisztségben. Végére is ez emelt fővel vállalható mindaddig, amíg a mérkőzésekből mi kerülünk ki győztesen. (Gondoljunk büszkén választott címerállatainkra: sasra, medvére, oroszlánra. Bennük sem a könyörületesség ikonját tiszteljük, lélekben azért azonosulunk velük, mert győzni akarunk. Mindenáron.) Csak tizenhét évvel ezelőtt: az eleveszültő homoki tigriscápa annyira kegyetlen, hogy legéltrevalóbb embriója még az anyja hasában, a szülőrendszer magzatkihordásra rendeltetett bugyrában kivégzi testvéreit, rajtuk hízalja önmagát, hogy teljesen kialakulva, teljes fegyverzetben, aktív ragadozóként érkezhessen a tengervizek küzdőterére. Az almafa törvénye a homoki tigriscápáknál emberi agy számára követhetetlen logikával gondoskodik a faj fennmaradásáról. Itt aztán végképp érvényes: csak egy maradhat a végén, ám mivel a nősténynek két, egymástól teljesen elkülönült szülőapparátusa van, az evolúció ez esetben túljár önmaga eszén, és ciklusonként mégiscsak két ivadék jöhet világra egy anyából. Arra sajnos senki nem tud befizetni, hogy ne ő legyen az, amelyiket felfalják, hanem amelyik felfalja a többieket odabent. Ráadásul az anya sem okolható a gyalázatért, hiszen a törvény szerint a fogantatás pillanatától gondoskodnia kell valahogy szerencsés, az evolúció által arra

érdemesített porontyairól, amíg azok öfenntartásra képtelenek, és – méhlepénye nem lévén – ezt csak úgy teheti meg, hogy a benne képződött életkezdeményeket kínálja fel táplálékul. Némi szociális érzék állítólag még így is szorult ezekbe az óceáni fenevadakba, legalábbis annyi, hogy vadászataikon képesek legyenek bizonyos együttműködésre, de azért mégiscsak meggondolandó: a homoki tigriscápa talán nem a legjobb mintaválasztás sem gyerekeknek, sem szülőnek.

Az afrikai sүgér példája

Ha te érthető módon berzenkedsz követendő példát, a szülői hivatástudat ikonját látni kannibalizmusra egyaránt hajlamos sasmadárban, oroszlánban, medvében, homoki tigriscápában, ugyanakkor továbbra is ragaszkodsz a lubickoláshoz, mert megérdemled, mindenekelőtt el kell döntened: akarsz-e gondoskodni kicsinyeidről, ha már elkerülhetetlenül megadatik, hogy életet kell adnod, vagy utódaid a fogantatás után menjenek isten hírével, amerre látnak, a gondviselés dolga eldönteni, mit akar kezdeni velük. Az, hogy egyáltalán ne akarj szülő lenni se így, se úgy, esetleg csak akkor, ha minden megálmodott feltételeid együtt van hozzá, ez – néhány aberrált eseti kivételt leszámítva – az állatvilágban nem létező opció, ez abszolúte humán jellegű fajspecifikum, annak is meglehetősen friss, kiérleletlen. Meglehet: nálunk is inkább rendellenességnek kellene neveznünk, jó, ha nem elfajulásnak, aberrációnak.

Ha te lélekben csak egy kicsit is gondoskodásra hajló lény vagy, a szabadon ikrázás szóba sem jöhet. Ilyenkor a megtermékenyített ikrákat a nőstény egyszerűen a vízbe üríti, így csak azok maradnak életben, amelyek valami védettebb helyre, kövek vagy a növényzet közé hullnak, a többit felfalják más halak, esetleg gyanútlanul éppen te magad. Olyan élőhelyeken, amelyek évente rendszeresen kiszáradnak, a szülők rákényszerülnek némi gondoskodásra: az ikrákat beássák a talajba, de hát itt a menetrend szerint visszatérő természeti csapások eleve meghatározzák a magas mortalitást. Vannak azonban olyan halfajok is, ikrarakóknak vagy rejtve ikrázóknak nevezik őket, amelyek nem csupán petéik elhelyezésére fordítanak gondot (üregek, levelek fonákja, satöbbi), hanem elszántan védelmezik is territóriumukat, vagyis hát ivadékaikat, nem ritkán a „szülők” közösen, minthogy az ivadékgondozó halak gyakran párban élnek, és ebben már tényleg van valami emberi. Ha onnan vesszük. Bár meglehet, hogy ők inkább csak önmagukra szeretnének hasonlítani.

Ha ezen az úton megyünk tovább, a halak világában kétségtelenül a szájköltők, a bölcsőszájúhal-félék családja jelenti a csúcspontot, ahova legalább kétezerkétszáz önálló rendszertani státuszba sorolt faj tartozik. (Ország: állatok, törzs: gerinchúrosok, altörzs: gerincesek, főosztály: csontos halak, osztály: sugarasúszójú halak, alosztály: újúszójúak, alosztályág: valódi csontos halak, öregrend: tüskésúszójúak, csoport: Percomorpha, rend: sügéralakúak, alrend: Labroidei, család: bölcsőszájúhal-félék – ha a felmenők áttekintésében a klasszikus rendszertani besorolás menetét akarjuk követni, ami azonban az élet alaptörvényének, természetének, fejlődéstörténetének megismerésében és megértésében az égvilágon semmit nem segít.)

Legyél te afrikai sügér a Tanganyika-tó vizében. Van valami felemelő abban az odaadásban, ahogy a sügéranyák az ikrákat féltő óvatossággal tartják a szájukban kikelésig, megvonva maguktól minden táplálékot, amíg csak az apróságok szét nem szélednek. Az oralitásnak sügéreknél a szexben is kiemelkedő szerepe van; már eleve a fogantatás is úgy történik – miután a tejtől duzzadó hím a utódnemzéshez legalkalmasabb területet kiválasztotta és lestoppolta, majd úszóit kifeszítve sikerrel előadta magánszámát egy reményei szerint arra vetődő, ívásra kész ikrás példánynak, és megkezdték olykor több órán át tartó násztáncukat –, hogy forgás-keringés közben a nőstény lerakja ikráit, de nyomban szájába is kapja őket, így közelednek egyre szorosabban egymáshoz a hímmel. Igen ám, de bódulatában a nőstény a hím farokúszója alatt található kis pontszerű képződményt is feltehetően ikraként érzékeli, vagy ösztönszerűen eleve azt célozza meg, mindenesetre bekapja, a hím ebben a pillanatban átadja ivarsejtjeit, és a leendő anya szájában bekövetkezik a megtermékenyülés. A korrekt leíráshoz az is hozzátartozik, hogy a fogantatástól az ivadékok elúszásáig három hét is eltelhet, az „anya” számára totális fogyókúrával, egyetlen lenyelt falat nélkül. Ez azért elég durva. Lehet, sőt biztos, hogy a vizek univerzumában ez a példa működőképes, de emberi mércével követhetetlen. Ekkora áldozatot nem várhatunk el asszonyainktól, főként nem a 21. század jövőbe mutató szellemiségén pallérozódó, egyre jobban szingliöntudatra ébredő, de legalábbis ego- és karrierelsőbbség felé tendáló európai típusú kultúrákban. Még ha talán megfordulna a leosztás a szebbik és az erősebbik nem utódgondozási szerepei között, amire találunk példát mind a szárazföldi, mind a vízi állatvilágban, esetleg volna miről beszélni.

A csikóhalak példája

Mi lenne, ha csikóhalak lennénk? A nevüket különleges fejformájukról nyert csikóhalak alcsaládjában az a párját ritkító rend alakult ki, hogy az utódok kihordásának gondja nem a nőstényeket, hanem a hímeket terheli. Szaporodásuk (melyről tudományos megfigyelésük előtt a legkülönbözőbb legendák terjengtek, például hogy íváskor az ikrás példány teste kipukkan, majd a seb szépen begyógyul, miután a peték kiszabadultak), hitelt érdemlő leírásokban a következőképpen történik.

A hím farkának alsó oldalán egy zárható barázda fut végig. Az év nagy részében ez a hasadék összezsugorodott állapotban van, április táján azonban földuzzad és nyálkával telik meg. Májusban a nőstény a hím hasára rakja ikráit gyöngyfüzér alakban, egyiket a másik után. Az ikrák odatapadnak, és a hím megtermékenyíti őket. Fejbőréből zacskó képződik, ennek nyálkaszerű szövetváladéka szolgál táplálékul a fejlődő ivadékoknak körülbelül július végéig, mikor is a költőzacskó oldalfalai kezdenek össze-összerándulni, s az így keletkező nyíláson át minden alkalommal egy-egy kis gömböcske bújik elő, mely a víz felszínére érve szétfoszlik, sorban szabadjára engedve a kis csikóhalakat. A felnőttekre mindenben hasonlító apróságok szétszélednek, nyomban megkezdik önálló életüket, a „szülőapa” pedig visszaalakul évközi mivoltába, és kezdődhet minden előről.

Egyes megfigyelések szerint maga az aktus telihold idején történik. A szaporodásra kész hím szembefordul a nősténnyel és igyekszik megkapaszkodni annak farkában, amely, ha számára még nem jött el az idő, elmenekül, ha viszont kész a nászra, nagy kegyesen közömbös marad, a hím körbeússza, a farkába kapaszkodik és lehúzza az aljzatra, majd így egymásba fonódva felfelé úsznak. E násztánc során a nőstény tojócsöve segítségével a hím költőzsebébe juttatja mintegy kétszázötven ikráját. Szűkös akváiumi körülmények között a lesüllyedést-felemelkedést addig ismétlik, amíg minden ikra a költőzsebbe nem kerül, természetes élőhelyükön ehhez akár egyetlen felúszás is elegendő lehet. Az ikrák a költőzsebben termékenyülnek meg és indulnak fejlődésnek. A lárvák körülbelül négy hét elteltével kelnek ki, amikor is a hím kipréseli őket magából. A kicsik farkuk segítségével azonnal megkapaszkodnak egy tereptárgyban vagy a hím testében. Bizonyos fajok hímjei a megtermékenyített ikrákat nem zsebben, hanem külső testfelületükön hordják kikelésig.

Az élet, az önmásolás alaptörvényének végrehajtási utasításait illetően ez idő szerint nem állnak fajspecifikus ismérvek kellő módon és számban a rendelkezésünkre. Meg kell elégednünk néhány általános, valamennyi csikóhalfajra jellemző információval, amelyekhez hozzávehetjük még, hogy a csikóhalak megingathatatlanul monogámok. Ez náluk genetikailag programozott adottság, ami első pillantásra szép dolog, megítélése viszont emberi szemszögből nézve kultúra, társadalmi helyzet, életforma, egyéni ízlés, neveltetés, meg ilyenek dolga. Nincs egységes képünk: nyilván másként viszonyul a monogámia és hűség kérdéséhez a többnejűség kultúrájába és előnyeibe beleszületett keleti kényúr, a harcos fogyasztó, tehát férfihiányos fejedelmű őserdei törzsek asszonya, az önmagát szíve szerint minden norma és általános elvárás fölé helyező filmsztár, költő, pornósztár, élsportoló, popzenész, a mindezek kiváltságaiért ácsingózó plázacica, a született szingli, a gyermekét (gyermekét) kényszerűségből egyedül nevelő lányanya, a kirakatképeit fényeztető politikus, a prostituált, a homoszexuális, az eunuch, a transzvesztita, a transzszexuális, a családon belüli erőszak elleni küzdelem érdekvédelmi élharcosa, a nőtanács rangidős aktivistája, a természetes szívhangjainak élő, meggyőződéses családapa, családanya, a Nagy Szellem, Mózes, Buddha, Jézus, Mohamed, Zarathusztra, Konfuciusz követője és még sorolhatnánk – melyikük szempontjait hagyjuk figyelmen kívül?

Ám ha csikóhalak lennénk, mindezek a kérdések távolról sem érintenének bennünket. Lenne viszont nagyobb gondunk. A szó szoros értelmében életbevágó. Érdekes, szemnek-szívnek kedves külsőnk, furcsa mozgásunk, különleges szokásaink vonzzák az emberi tekintetet. Főleg az akvaristákét. Olyannyira, hogy természetes élőhelyén már nemigen van nyugta a csikóhalnak, a legkisebbektől a legnagyobbakig, a rákászok nem győzik a fenéken felkutatni a maradékot. Sőt. Már ősidők óta szemet vetett rájuk a mindenkori természetgyógyászat is: a régiek (és ma sem különb a helyzet Ázsiában, Amerikában, Európában) megszártva, porrá törve kínálták belsőleg alkalmazva mindenféle nyavalyákra, egyaránt használták veszettség, rákbetegség, különféle kiütések ellen, húgyúti fertőzések kezelésére. Hamuvá égetve, faggyúval, salétrommal vagy erős ecettel keverve pedig külsőleg, fájdalomcsillapító, vagy hajnövesztő szer gyanánt lehet vérmes reményeket fűzni hozzá, és sokan esküsznek rá, hogy afrodiziákumként, szerelmi vágy- és képességfokozóként egyenesen csodákra képes. A babonákra kevésbé hajló, racionalistább világjáró turisták beérik azzal is, hogy egzotikus útjukról hazatérve szuvenírként kedveskedjenek az apró, cuki tengeri

huszárocskák csontvázával, amelyekből csupán Ázsiában ilyen-olyan-amolyan célra évente negyvenöt tonnát adnak el, ami körülbelül tizenhat millió példányt jelent, noha a csikóhal szerepel a veszélyeztetett fajok védelmére született washingtoni egyezmény 2. függelékében, ezért nemzetközi kereskedelme különleges engedélyekhez kötött. Ennek ellenére például egy lengyel cég 2004 és 2009 között összesen mintegy 135 millió szem, porított csikóhal alapanyagú tablettát importált Indonéziából a szükséges dokumentumok megléte nélkül, ez súlyra mintegy huszonhét tonna, darabra két–négymillió állatnak felel meg. Mindenesetre meggondolandó, talán mégsem a legvonzóbb perspektíva nagy valószínűséggel ilyen végre jutni nemre, fajra és méretre való tekintet nélkül.

A palackorrú delfin példája

Ugyanakkor miért is ne lehetnének inkább a tengerek és óceánok urai? Miért ne lehetnének delfinek? Például a kardszárnyú delfinek kisebb csoportban még a rettegett nagy fehér cápával, vagy a tigriscápával is képesek elbánni. Közreveszik, egyikük nagy bölcsen leharapja a cápa valamelyik melluszonyát, s az így tehetetlenné vált áldozat már könnyű prédává válik a különítmény számára. De mert ki a kicsit nem becsüli, a nagyot sem érdemeli, igazán elemükben a szardíniák vonulásakor vannak a delfinek. Ilyenkor akár húszezren is közös hadrendbe állnak különböző delfinfajokat mozgósítva, majd kisebb alegységekre osztódva széttagolják a szardíniaáradatot, buborékfüggönnyel gömböket formálnak belőlük, és kezdődhet a lakmározás, mindig újabb és újabb vadásztársakat engedve a húsfazékhoz, becsülettel. Persze mindez egyedülállóan fejlett, bizonyos tekintetben az emberét is meghaladó kommunikációs készséget, az pedig az állatvilágban egyedülálló intelligenciát feltételez. A delfinek annyira okosak, hogy az ember kívánságára – ember által létrehozott és meghatározott körülmények között, mondjuk a Tengeri Emlősöket Tanulmányozó Intézet tartályaiban – jutalomfalatokért képesek a férőhelyüket is dicséretes módon kitakarítani.

A különböző állatfajok intelligenciájának megítéléséhez szokás egyik támpontként a testtömeg és az agy térfogatának arányát (enkefalizációs hányadost, EQ-t) alapul venni; e tekintetben míg a csimpánz agya két és félszeresen, a delfiné több mint ötszörösen haladja meg az emlős átlagot. Ennél is többet mond az agy külső rétegének barázdáltsága: ebben a delfin verhetetlen, az embert is jócskán felülmúlja, márpedig ez a tartomány ad otthont az

összetettebb, többszólamú gondolkodásnak, az önismeretnek és az öntudatnak. Talán még az önbecsülésnek is, ha delfineknel lehet ilyenről beszélni. Mindenesetre tudós megfigyelők állítják, hogy felismerik magukat a tükörben, füttyjelekkel néven szólítják egymást, képesek új viselkedési formákat tanítani és eltanulni, jogvédelemre méltó személyiséggel, sőt állítólag saját jövőképpel rendelkeznek.

A hét rendszertani családot alkotó ötven delfinfajból vitézségben kiemelkednek a kardszárnyúak, őket tartják a világtengerek valódi csúcsragadozóinak, de intelligenciában a delfináriumokból jól ismert kedves mosolyú, játékos palackorrúak az elsők, toronymagasan. A fogascetek alrendjében körülbelül annyival intelligensebbek minden más fajnál, mint amennyivel a főemlősök között az emberek a csimpánzok előtt járnak. Már ha elfogadjuk a jelenlegi, Darwin nyomdokain felépített, hierarchikus kategorizálási mintázatot. Beszéltem egy öreg, tudós palackorrú delfinnel, azt mondta nekem, hogy egyelőre ők köszönik, de nekik az égvilágon semmi szükségük nincs semmiféle rendszertani rácsozatra, ám ha egyszer valamiért mégis ráfanyalodnának ilyet készíteni, ami az ő fejlettségi fokukon már nem valószínű, a csúcsra természetesen a delfineket tennék. Nem azért, mert nekik a legbarázdáltabb az agyuk, hanem mert az emlősök közül nekik sikerült a legnagyobb tökélyre vinniük azokat az egyéni és kollektív képességeket, amelyekkel a legtágasabb és leggazdagabb léttérrel, az óceánt a javukra használhatják ki. A mindig mindenből nagy ügyet csináló, mindig mindennel bajlódó emberekre nagylelkű szimpátiával tekintenek (nem mintha volna az emberben valami delfinies), s ha annyira kéri, egy kicsit bohóckodnak is nekik. Nyilván ha emberi példányokat látnak szerencsétlenkedni a vízben, megpróbálnak segíteni rajtuk, és az is előfordulhat, hogy játékból halakat terelnek a csapdájukba, hadd legyen egy kis örömük. Ez nekik semmibe nem kerül, egymásnak is szívesen kedveskednek, csak éppen ők nem szorítkoznak a jeles napokra. Az öreg tudós szerint nincs igazuk azoknak az elborult aggyal ítélkező fiataloknak, akik delfinmészárlásaink láttán bánják, mint a kutya, amelyik kilencet kölykezett, hogy nem irtottak ki bennünket, embereket írmagostul akkor, amikor mi még vízimajomként idétlenkedtünk az ő felségterületük periferiáin.

Mindenesetre mi is szeretjük a delfineket, mi is próbálunk segíteni rajtuk, ha történetesen a partra vetődve tehetetlenül vergődnek, és bár bizonyos kultúrákban bevett szokás vadászni rájuk, évente százezerszám, főleg a Távols-Keleten, túlnyomó többségünk keményen a védelmükre kel, és már ott tartunk, hogy ennek érdekében, az agyukra vonatkozó

legújabb tudományos ismeretek, intellektuális képességeik, sajátos kultúrájuk, fejlett kommunikációjuk, önképpel, öntudattal bíró egyéniségük, társadalmilag vezérelt életmódjuk alapján készek lennének akár emberi jogokkal is felruházni őket, erkölcsileg ellehetetlenítve (az ekképp tán még kannibalizmusnak is minősíthető) vadászatukat, de még az akvaparkokban való elszigetelésük és mutogatásuk is elítélendő, elítélhető lehetne. Az etikai oldalról közelítő tudósok részleges emancipációt szorgalmazó nyilatkozata tíz pontban foglalja össze a cetféléknek az élethez, a természetes élőhelyükön való szabad mozgáshoz fűzendő jussát, egészen a környezetük védelmére vonatkozó jogokig.

Tudóstársadalmunk persze – mint annyi mindenben, természetesen – a delfinek megítélésében sem egységes. Vannak olyan neurológusok, akik a ráció nevében érzelmösen misztifikáló elfogultsággal vádolják a szerintük ábrándos delfinpárti érdekvédő aktivistákat, szintén tudományos tényeket lobogtatva, kijózanító szándékkal. Legfőbb érvük az, hogy a delfinek nem lehetnek intelligensebbek az átlagos emlősöknél (láttak ők már macskát is biciklizni a cirkuszban), mert enkefalizációs hányadosuk valójában szemfényvesztés, a rendelkezésre álló agyűrméret meghatározó részét nem aktív idegsejtek tömege, hanem inaktív, mindössze támasztó, rögzítő és szigetelő szerepet betöltő állomány, úgynevezett neuroglia tölti ki. Meg lehet nézni: mennél tovább, mennél hidegebb vizekre hajózunk a Déli-sark felé, annál nagyobb lesz a glia aránya az ott élő delfinek agyában a valódi idegsejtek rovására, ugyanakkor azok védelméül a hideg ellen. Ám még az agyfelszín feltűnő barázdáltsága is becsapós, mert a delfin agyában az idegsejtek nyúlványai sokkal kevésbé szerteágazók a szokásosnál, s így lényegesen kevesebb kapcsolat jöhet létre más idegsejtekkel. Úgyhogy maradjunk csak a realitások talaján, ha elvárásoljuk magunkat, abból semmi jó nem származhat.

Szikkasztólárdan megvetve lábunkat a realitások talaján, persze azt a kérdést is kíméletlen racionalitással fel kell tennünk magunknak, hogy lehetnek-e akár kvalitatív, akár kvantitatív feltételei az élet tiszteletének, szeretetnek, humanitásnak, testvériségnek, szolidaritásnak? Olyan feltételek, amelyek emberi erényekként kontrollálhatják bennünk állati múltunk torzult örökségét, a legváltozatosabb formában előbukkanó öldöklő hajlamot. Készleteinkből kiragadunk néhány tulajdonságot, azokat primátussal ruházzuk fel, mint például a két lábon járást, a kézhasználatot, az agy térfogatát és barázdáltságát, a beszédet, az elvont gondolkodást és képzettársítást, a fogalomalkotás képességét, a morált, a művészetet stb., majd megteesszük ezeket normának, és kész a kánon, amely nyilvánvalóan nem mondhat mást, minthogy az ember Isten akaratából minden másnál felsőbbrendű lény. („Megáldá Isten őket, és monda nekik az Isten: gyümölcsözzetek és sokasodjatok, és töltsétek bé az földet, és hajtsátok azt birodalmatok alá, és uralkodjatok az tengernek halain, az égnek repeső madarain, és földön csúszó-mászó minden állatokon.”⁶) És ha elfogadunk egy ilyen

Mint felebarátodat...

zsinórmértéket, akkor Isten áldásával azt fogjuk magunkhoz emelni, azt fogjuk kitüntetni rácsodálkozásunkkal, azt fogjuk rokonszenvvel nézni, rokonként kezelni, akiben leginkább visszkapjuk önmagunk felsőbbrendűségét. Vagy legalább annak töredékét. Szerencsére az élet nem éri be ennyivel.

Ha azt mondjuk: nem szabad bántanunk a csimpánzokat, kiváltképp pedig bonobókat, mert géntérképeink mutatói alig több mint egy százalékban térnek el egymásétól, akkor az nagyon humánusan hangzik, de ebből a logikából egyszersmind az is következik kimondatlanul, hogy a tabu alapja a fajrokonság foka. Ha azt mondjuk: nem szabad bántanunk a delfineket, kiváltképp a palackorrúakat, mert bár nem emberszabásúak, de agyméretük és -szerkezetük olyan, hogy az már szinte emberi, akkor az nagyon humánusan hangzik, de ebből a logikából egyszersmind az is következik kimondatlanul, hogy a tabu alapja

---

⁶ 1Móz 1.28

az agy mérete és szerkezete. Így viszont, ha méricskéléssel szabjuk meg a határt, egy önkényesen megválasztott minimum feletti eltérés esetén már semmiféle teremtményt nem kell az anyatermészet nevében rokonlénynak tartanunk, tehát nyugodtan tekinthetjük őket – mondjuk, akár a delfineket is – a prédaállatnak. Mi tilthatja meg nekünk, hogy ott húzzunk választóvonalat, ahol nekünk tetszik? Ha történetesen élnének még neandervölgyiek, akikről a genetika tudománya (átmenetileg) bebizonyította, hogy egyikük sem vér a vérünkből, mi a tápláléklánc csúcán minden lelkiismeret-furdalás nélkül, ártatlan bociszemekkel gyilkolhatnánk őket halomra, aktuális érdekeink szerint, vagy legalábbis arra hivatkozva, miként azt feltételezhetően tettük annak idején nagyon is természetesen, maximum az állatvédők ágálhatnának, mint a bálnákért, delfinekért vagy csimpánzokért. És ugyanez lehetne érvényes akár a Darwin által oly megvetett tűzföldi bennszülöttekre, továbbá a zulukafferekre, a pigmeusokra, a melanézekre, a polinézekre, az indonézekre, a szingalézekre, az ausztronézekre, bárkire földön és égen, ha ne adj' isten bebizonyosodna róluk, hogy genomjuk nagyobb eltérést mutat, mint ami a genetikai testvériség vagy bármely Szövetség kánonjában meg van írva. De hál' istennek a testvériség érzése nem vérségi kérdés, nem adatbázisokon, fiókrendszereken, indexeken, markereken, mutatókon múlik, hanem az együvé tartozás érzésén, tudatán és vállalásán. Sem a csimpánzokat, sem a bonobókat, sem a delfineket, sem állatokat, sem embereket, sem a fehéreket, sem a feketéket, sem a sárgákat, sem a vörösöket, sem a cigányokat, sem a zsidókat, sem a férfiakat, sem a nőket, sem a hívatlanokat, sem az elhivatottakat, sem a kiválasztottakat, sem a kivetetteket nem a megismert géntérkép, agytérfogat, bőr, toll, pikkely, hímpor színe alapján kell szeretni. Egyáltalán nem *kell* szeretni. Nem azért szeretünk, mert különben szúrós tekintetet érzünk a hátunk közepén; azért szeretünk, mert szeretni jó és megvan rá a képességünk. Azért szeretünk embert, állatot, virágot, világot, mert igényünk van rá. Akinek van, amennyi van. Valamennyi mindenkinek van. Így vagyunk összerakva. Szeretni azért szeretünk, mert többé válunk általa, gazdagabbak leszünk, jobb lesz a közérzetünk, tetszőbb lesz körülöttünk a világ, amelyet így aztán kisimultabban szerethetünk, és kisimultabban szerethetjük benne magunkat is. Az emberré válás indíttatásának magunkkal hozott, bennünk élő angyali üzenete, a valódi együvé tartozás atavisztikus élménye és igénye őszibb bármely közös ősnél, fölötte áll minden vérvonalnak, vallási előírásnak, tudós meggondolásnak, mérlegelésnek.

Visszatérve: lehet, hogy a delfinagy térfogatának túl nagy hányadát teszik ki a gliasejtek, de róluk azt is tudni érdemes, hogy a hálózatukon át bizonyos információk a neuronok megkerülésével áramlanak, ugyanakkor kölcsönhatásban állnak, együttműködnek velük és szabályozzák őket. A csillag alakú asztrociták idegi átvivő anyagokat, táplálékot és hulladékanyagot szállítanak, a polipszerű oligodendrociták és a virsli alakú Schwann-sejtek hüvelyként veszik körbe a neuronokat felgyorsítva ezzel az elektromos jelátvitelt, és az egész testben segítenek az izom-összehúzódások szabályozásában, az ágas-bogas alakútól az amőbaszerű megjelenésig különböző formákat öltő mikroglia sejtek válaszolnak először az agyban a sérülésekre és a betegségekre, elpusztítják a támadó kórokozókat és elkezdik a javítást. Bizonyos gliasejtek felgyorsítják az információáramlást az agy távoli területei között, ami segítséget nyújt számunkra, hogy uraljuk az összetett kognitív folyamatokat. Feltehetően a delfinek sincsenek ezzel másként. A kísérletek azt is megmutatták, hogy az agy különböző tanulási központjai között lejátszódó ingerületátvitel felgyorsítása révén a gliasejtek nélkülözhetetlen szerepet töltenek be a tanulásban.

Lehet, hogy a delfinagy felszínének sűrű barázdáltsága merő szemfényvesztés, mert amit az agy nyer a réven, azt elveszíti a vámon, bár ez is kétséges, de egyben biztosak lehetünk, mert tapasztalati tény: a delfinlét programjának futtatásához az általunk delfinnek nevezett konfiguráció tökéletesen megfelel, hardveresen és szoftveresen egyaránt. Ugyanez a mi esetünkben nem állítható ilyen biztonsággal. Sőt. Mi egyelőre még mindig inkább csak a kiutat keressük globális szorongásainkból.

Delfinnek lenni annyit jelent, mint szabadnak lenni. Társadalmukban nem léteznek hierarchikus kötelékek, mindenki tudja és teszi a dolgát. Kisebb-nagyobb alkalmi csoportokat alkotnak, s a csoport összes tagja ritkán vagy soha nincs egyszerre együtt; az ismeretségek átfedik egymást, a távolabbi barátságok képlékenyek, kivéve azok a vértestvéri szövetségek, amelyek életfogytiglan köttetnek két vagy három hím között. Szükséget nem szenvednek, territóriumot nem tartanak, nem védnek, hiszen fölösleges volna, óceánszerte övük minden, amerre csak megfordulnak. Királyt, alfaságot, bétaságot, csípéssorrendet, rangsorvitát nem ismernek. Mindig az adott aktuális feladatra koncentrálnak, erre „szocializálódtak”, ehhez szervezik változó összetételű és létszámú közösségeiket öröklött és tanult játékszabályaik szerint, melyek kialakítását, egyeztetését és betartását anatómiailag és intellektuálisan egyaránt kimagaslóan fejlett kommunikációs képességük teszi lehetővé.

Természetes körülmények között a delfin ritkán, vagy talán sohasem magányos, születése pillanatától mindig vannak társak a közelében, akikre számíthat. A delfinbéli akár két órán át is elhúzódó születése alatt az anyának egy másik nőstény segít, egyebek mellett abban is, hogy kicsinyét minél hamarabb a felszínre tuszkolhassa lélegezni. Közben a csoport többi tagja készültségben tartózkodik a közelben, hogy a kiszolgáltatott anyát és borját megvédhessék az esetleges támadóktól. Az anya teje rendkívül zsíros és tápanyagokban gazdag, ebben az apróság úgy másfél évig dúskálhat, de a leválasztás után még körülbelül két-három éve van az édesanyja közelségében, hogy elsajátítsa alapfokon a közösségi delfinlét szokás- és szabályrendszerét, hogy a kapcsolatokban teljes értékű tényezőként vehessen részt, bár ivaréretté csak sok évvel később válik. Az almafa törvényének végrehajtási utasítása a delfineknél így van rendben. Legalábbis kívülről nézve.

Most jön a sötét oldal.

Palackorrú delfin nőstényének lenni annyit jelent, mint totálisan kiszolgáltatottnak lenni egy hírhedten macsócentrikus kultúrában. Az utódnevelés nyilvánvalóan az ivarzással, nemzéssel kezdődik, és amikor a hímekre rájön a bolondóra, elképesztően aljas rémtettekre képesek. Mindaz a készség, ami „bomlás és fúzió elvű” társadalmuk szervezésében, közös vadászatban, harcászatban, szolidaritásban máskor a javukra írható, ilyenkor – tehát nagyon gyakran – a gonosz szolgálatába szegődik, csak ők persze nem így fogják fel. A vértestvérek alkalmi, másodrendű szövetségesek után néznek, hogy nőstényeket tudjanak rabolni. Egyetlen hím soha nem lenne képes rákényszeríteni az akaratát a kiszemelt áldozatra, de még kettő vagy három is nehezen. Öten-hatan viszont már könnyedén elbánnak vele. Ketten közreveszik, szorosán mellette úsznak, a többiek pedig elzárják a menekülési útvonalakat. Ha a szerencsétlen mégis szökni próbál, üldözőbe veszik, lökdösésekkel, farokcsapásokkal, harapásokkal keményen dorgálják, míg jobb belátásra nem tér. Közben önfeledten viháncolnak, ugrálnak, alámerülnek, úszkálnak, erőfitogtatnak, ahogy azt idomított fajtársaiktól is láthatjuk a delfináriumokban. Aztán megvalósul az erőszakos nemi közösülés, egyik hím jön a másik után, néha egyszerre is próbálkoznak. Ami külön szép az egészben: a verbuvált kisegítő banda abszolúte önzetlenül tesz szívességet a segélykérőnek, de mindenki biztos lehet benne, hogy adott alkalommal – tehát nem túl soká – visszakapja a nyújtott szolgáltatást. Esetleg másoktól.

Ha belemegyünk abba a játékba, hogy az agyukra vonatkozó legújabb tudományos ismeretek, intellektuális képességeik, sajátos kultúrájuk, fejlett kommunikációjuk, önképpel, öntudattal bíró egyéniségük, társadalmilag vezérelt életmódjuk alapján készek lennének akár emberi jogokkal is felruházni a delfineket, erkölcsileg ellehetetlenítve (az ekképp tán még kannibalizmusnak is minősíthető) vadászatukat, de még az akvaparkokban való elszigetelésüket és mutogatásukat is, akkor komolyan fontolóra kell vennünk, hogy milyen megítélés alá essenek – emberi szemmel nézve – a társadalomra veszélyes, tehát hivatalból üldözendő cselekedeteik.

Büntető Törvénykönyv 197. §: A nemi élet szabadsága és a nemi erkölcs elleni bűncselekmények

(1) Szexuális erőszakot követ el, és büntett miatt két évtől nyolc évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő, aki

a) a szexuális kényszerítést erőszakkal, illetve az élet vagy a testi épség elleni közvetlen fenyegetéssel követi el,

b) más védekezésre vagy akaratnyilvánításra képtelen állapotát szexuális cselekményre használja fel.

(3) A büntetés öt évtől tíz évig terjedő szabadságvesztés, ha az (1) bekezdésben meghatározott bűncselekményt azonos alkalommal, egymás cselekményéről tudva, többen követik el.

Biztos, hogy bele akarunk ebbe bonyolódni?

A példátlan emberi faj

Amondó vagyok, legyél te mégis inkább csak ember. Legalább próbáld meg. Bár kétségtelen: nincs könnyű dolgod. Bölcs belátással még ezután kell kitalálnod önmagad. De hát senki nem ígérte, hogy könnyű lesz. Igen, lehet némi problémád, ha komolyan tisztázni szeretnéd, mert tisztáznod kell, hogy mit is jelent a törzsfajlódás jelenlegi állapotában embernek, szülőnek lenni, mit is jelent ebben a státuszban számodra az élet alaptörvényének végrehajtási utasítása. Nyilván koronként és kultúránként mást és mást. De még egy adott kultúrán belül is

kialakulhatnak különböző, egymásnak ellentmondó trendek. Melyiket kövesd? A természet állati példáival nem sokra mérsz, megmaradt ösztöneid sem súgnak csalhatatlanul, kultúrád pedig, minél jobban elhatalmasodik rajta a civilizáció, csak még jobban összezavar mindent.

Ha állat vagy, pláne ha növény és egészséges, génjeidbe van kódolva a törvény, génjeidbe van kódolva, hogy leküzdhetetlen indíttatást érezz esélyt adni a folyó túloldalán várakozóknak, mert az élet él és élni akar, de belőled, emberből, az idők folyamán a civilizáció ezt a törvényt nagyrészt kikódolta, és jobbára nem maradt más számodra, ha megmaradt, mint a szimpla, parancs nélküli, hited szerint szabadon kezelhető készlet. A szabad akarat színe alatt még az is bizvást megengedhetőnek látszik, ha egyáltalán nem kérsz a gyermekáldásból, és a gyermekáldás sem kér belőled. Egyszer mindent ki kell próbálni. Pontosabban: nem kell, de lehet. Persze mindennek ára van. A törvénytagadásnak is. Az alfa törvényének, minden élet alaptörvényének, valamilyen módon a te fajodra és benne személy szerint rád is érvényesnek kell lennie, érvényesnek kell maradnia. Ebben senki nem kaphat szabad kezet. Ember vagy, és nem lehet szabad az akaratod? Legalább az akaratod? Hogyan lehet ezt a tudathasadásos ellentmondást feldolgozni! A trendekben ható társadalmi törvények lassan ítélő bírósága előtt az akaratszabadság örve alatt sok minden sokáig belefér, bizonyos ideig bizonyos számban születhetnek felmentő ítéletek is, bárki részesülhet kegyelemben, de képesek lehetünk-e gerincroppantó morális deficit nélkül, egyedüli fajként, tartósan szembe menni az anyatermészettel és önmagunkkal? Lehet-e ez számunkra az önbecsülés útja? Hogyan lesz ebből valódi demokrácia?

Egy tányér paprikás krumpli

„Akár a lappangó betegség, mind határozottabb körvonalat öltött bennem egy kérdés – hogy sötét szemű kislány lennél-e? orrockád környékén elszórt szeplők halvány pöttyeivel? vagy konok fiú? vidám és kemény szemed akár szürkés-kék kavics? (...) »Nem!« – mondtam rögtön és azonnal, habozás nélkül és úgyszólván ösztönösen, igen, ösztönösen még, egyelőre ösztönösen csak, ha természetes ösztöneim ellen működő ösztöneimmel is, melyek azonban a természetes ösztöneimmé, sőt a természetemmé lesznek – lettek – lassan. (...) »Nem!« – volt, amit mind én mondtam, mert egészen természetes immár, hogy ösztöneim ösztöneim ellen működnek, hogy úgyszólván ellenöztöneim működnek ösztöneim helyett, sőt gyanánt.”

2002 tavaszán Varsóban vacsorára invitáltam Kertész Imrét, örömmel élt vele. A kínálat: paprikás krumpli.

Azokban az években a család logisztikai feladatait láttam el a Varsói Magyar Kulturális Intézet igazgatóhelyettes asszonyának férjeként, alkalmasint társalkodónői szerepet is magamra öltöttem, ha az intézet valamely vendége nem csupán illusztrálnak, hanem szívbelinek is számított nálunk, és otthoni ebédre, vacsorára hívtuk meg. Ilyenkor általában igyekeztem kitenni magamért, magunkért, de Imre személyisége – ahogy a könyvsorokból és a sorok közül nekem előjött – egyáltalán nem ihlette konyhaművészetemet rafinált bravúrokra. Ezzel az erővel persze hívhattam volna akár tejbelaskára is, ha vulgárisan azonosítom az író a *Sorstalanság* tizennégy éves Köves Gyurijával, akinek a könyvben a tejleves (ahogy nálunk mondják) volt a kedvenc fogása a koncentrációs tábor kínálatából, ám egy ilyen ormótlanul direkt célzás inkább lett volna ízléstelen, mintsem szívélyes. Azt szerettük volna, ha érzi, megérzi: éppen az egyszerűséggel akarjuk tiszteletünket kifejezni írói és emberi formátuma iránt. Hozzáteszem: a *Sorstalanság* első lengyel kiadásakor Kertész Imre még nem volt Nobel-díjas, sőt, de írói és emberi teljesítménye fikarcnyival sem volt csekélyebb a szemünkben, mint a világsiker robbanása után. Sőt.

A minden protokollt mellőző, valóban családias hangulatú, a családinál alig valamivel tágabb körű vacsora hozta, amit szívem szerint hoznia kellett: alkalmat a személyes, tán még az sem túlzás, hogy bensőséges ismerkedésre. Legalábbis számomra mindenképpen: lehetőséget Kertész Imre, alias Köves Gyuri valamivel mélyebb, árnyaltabb megértésére.

Vacsora alatt és után négyszer-ötször is Imrének szegeztem azt a meglehetősen fantáziátlanul számító kérdést, hogy a *Sorstalanság* Köves Gyurija mennyiben azonos az

írójával, és Imre valamennyi alkalommal azonnal rávágta: „Mindenben, teljesen. Köves Gyuri én vagyok”. Ilyen primitív firtatással persze jobb körökben nem hozakodnak elő, legfeljebb egy író-olvasó találkozón, vagy egy kereskedelmi tévé színesnek szánt kulturális riportjában, de nekem további tisztánvalóim voltak, amelyek előkészítéséhez, önmagamat ellenőrzendő, tanúvallomások bizonyítékot kellett kapnom a megírt és a megélt karakter közötti azonosság/különbség dolgában. Merthogy teljes azonosságról szerző és figurája között a lehető legritkább esetben beszélhetünk. Vagy talán soha. A valóság tudatos és elkerülhetetlen átformálásának követelménye, az absztrakció, a sűrítés egyszerűen nem teszi lehetővé. De Imre határozottan és kitartóan ragaszkodott a kinyilatkoztatáshoz: „Köves Gyuri én vagyok”.

Öreg éjszaka lett, mire kocsiba ültünk, hogy wilanówi lakásunkból a szálláshelyére fuvarozzam Imrét Varsó belvárosába. A távolság körülbelül nyolc-tíz kilométer. Akkor útközben, négyszemközt előjöttem a farbával:

– Azon töprengek, Imre, hogy ha Köves Gyuri teljesen azonos Kertész Imrével, akkor téged nem a holokauszt fosztott meg a családodtól, szeretteidtől. Hiszen neked már az elhurcolásod előtt sem volt igazán családod, előtte sem voltak igazán szeretteid. A szívedben biztosan nem. Te már Auschwitz előtt valamiért kifosztott lettél.

Azt, hogy pontosan mire céloztam, akkor emlékezetből próbáltam összerakni, most szó szerint idézek a *Sorstalanságból*:

„A menekvésnek háromféle útjáról-módjáról tudok – mert láttam, hallottam vagy tapasztaltam – egy koncentrációs táborban. Magam az elsővel, s tán, megengedem, a legszerényebbel éltem – de hát van egy területe természetünknek, amely – amiképpen tanultam is – csakugyan, az ember mindenkori s eltulajdoníthatatlan birtoka. Igaz tény: képzeletünk még a rabságban is szabad marad. Meg tudtam valósítani például, hogy mialatt kezem lapáttal vagy csákánnyal foglalatzkodott – takarékosan, beosztással, mindig épp csak a legszükségesebb mozdulatokra szorítkozva –, én magam egyszerűen nem voltam jelen. Azért a képzelet sem egészen, vagy legalábbis csupán korlátokkal határtalan, úgy tapasztaltam. Hisz ugyanilyen fáradtsággal lehettem volna bárhol elvégre, Calcuttában, Floridában, a világ legszebb helyein akár. Viszont mégis, ez nem volt eléggé komoly, nem hittem – hogy úgy mondjam – el, s ilyenképpen azután többnyire csak otthon találtam magam. Igaz, szó se róla, ezzel se voltam kevésbé vakmerő, mint lettem volna, mondjuk, Calcuttával; csakhogy itt már

találtam valamit, bizonyos szerénységet, s mondhatnám, egyfajta munkát, ami kiegyenlítette, s ezzel mintegy hitelesítette is azon nyomban a fáradozást. Hamar ráéreztem például: nem éltem helyesen, nem jól használtam fel otthoni napjaimat, sok, túlfel is sok a megbánnivalóm. Így – emlékezni kellett – akadtak ételek, melyek közt válogattam, turkáltam bennük, majd félretoltam, egész egyszerűen, mert nem szerettem, s e percben ezt érthetetlen és helyrehozhatatlan mulasztásnak találtam. Vagy ott volt az oktalan huzavona apám meg anyám közt a személyem miatt. Ha majd hazamegyek, gondoltam, így, ezzel az egyszerű, ezzel a magától értetődő szóhasználattal, még csak meg sem állva közben, mint akit semmi más, csupán ezt a mindennél természetesebb tényt követő kérdések érdekelhetnek csupán: ha majd hazamegyek tehát, ennek mindenesetre végét vetem, békének kell lennie – így döntöttem. Voltak aztán odahaza dolgok, amik miatt idegeskedtem, sőt amiktől – bármi nevetséges –, de féltam, így bizonyos tárgyaktól a tanulmányi anyagban, ezeknek tanáraitól, attól, hogy számadásra hívnak, s hogy a feleletben netán csődöt mondhatok, majd végül apámtól, mikor majd az eredményről beszámolok neki: most azután föl-fölidéztem ezeket a félelmeket, pusztán csak azért a szórakozásért, hogy magam elé képzeljem, ismét végigéljem s mosolyogjak rajtuk. De legkedvesebb időtöltésemül egy teljes, egy hiánytalan otthoni napot képzeltem mindig, megannyiszor el, reggeltől egészen estig lehetőleg, s egyre, továbbra is csak a szerénységnél maradva. Végre is egy erőbe telt volna valamely különleges, valamely tökéletes napot is elképzelnem akár – de hát én rendszeren csak egy rossz napot képzeltem el, korai fölkeléssel, iskolával, szorongással, rossz ebéddel, s mindazt a sok lehetőséget, amit bennük akkor mulasztottam, elvétettem, sőt észre sem vettem, elmondhatom, itt a koncentrációs táborban most a lehető legnagyobb tökélyel mind helyrehoztam. Hallottam már, s most tanúsíthatom is: valóban, képzeletünk szárnyalásának nem szabhatnak határt a szűk börtönfalak.”

– Nem voltak szeretteid, Imre, akikhez a szabad képzelet szárnyán hazarepültél, hazakívánczoltál volna a koncentrációs táborból ugyanazzal az erővel, amellyel legkedvesebb időtöltésedül egy rossz napodat elképzelted. Fel sem merültek, pusztán lehetséges alternatívaként sem, a szeretet képei-figurái, így aztán még csak le sem kellett tiltanod magadban bármi ilyesféle ábrándot, mint ahogy el kellett hessegetned például Calcuttának, Floridának, a világ legszebb helyeinek álomban is irreális luxusként előjövő, tehát kicenzúrázandó fantáziaképeit...

Éjnek évadján meglehetősen kihaltak az amúgy is eléggé tágas lengyel utak, így aztán mire ezeket a gondolatokat a volán mögött fejből, emlékezetből nagy nehezen összeraktam, már ott is álltunk a járdán a Piękna utcai kapubejárat előtt, megérkeztünk. Sok szavunk már nem volt egymáshoz, elhúzódó vita nem kerekedett, érzésekkel amúgy sem lehet vitatkozni. Szívből jövő jókívánságokkal elbúcsúztunk egymástól, és személyesen legközelebb már mint ünnepeelt Nobel-díjas írot láttam viszont, szintén még Varsóban, szintén még logisztikusi minőségemben, de már egészen más körülmények között.

Egyébként így sem voltam meggyőzve, meggyőződve arról, hogy a regénybeli, tehát mégiscsak virtuális Köves Gyuri valóban azonos lehet a személy szerint való Kertész Imrével. Az ember nyilván abban hisz, amiben hinni akar, és én, ahogy visszaemlékszem, valószínűleg nem akartam hinni ebben az azonosságban. Reméltem, hogy nem kell hinnem. Ha vacsora közben egyenesen jövök elő a kérdéssel, nem pedig hátulról, talán árnyaltabb választ kapok gyanútlan vendégünktől, de ha egyszer az író valami okból már vállalta a résmentes azonosságot a teremtett lényvel, később mindenképpen ki kellett tartania emellett, miért is tett volna másként. Legalábbis akkor így okoskodtam.

Hanem aztán megismerkedtem a *Kaddissal*. (Teljes címén: *Kaddis a meg nem született gyermekért*.) Egy könyv, amely arról szól (a választott témában legalább annyira önéletrajzi jelleggel és dokumentarista szándékkal, mint a maga témájában a *Sorstalanság*), hogy Kertész Imre miért hátrította el monomániás borzadállyal a gyermekvállalásnak még csak a gondolatát is egy életen át, és emberileg mibe került neki ez a tagadás, ez a megtagadás; hogyan vált sorstragédiává ez a rögeszmeként állandósult lecövekelés. Megdöbbenő, szívszorító és elgondolkodtató. Halála után még inkább.

A színpadi tragédiák ősei a rituális emberáldozásokból nőttek ki a maguk idején. Úgy is mondhatnánk: a tragédiák előadásai valójában virtuális emberáldozások. Amennyiben az ember maga a morál. A klasszikus tragédiák hősei, mint valamely morális részizagság megszemélyesítői, igazából a közönség számára bemutatott rituális áldozatok a színpadon, akik a szemünk láttára együtt buknak el totális és kikezdhetetlen igazságnak hitt részizagságaikkal. A tragikus hős egy felismert és magáévá tett morális részizagság letéteményeseként szembemegy a természet fel nem ismert totális törvényeivel, és mert az egészel szemben a résznek, totalitással szemben az egónak nincs esélye, a tragikus konfliktusokkal küszködő tragikus hős eleve bukásra, tragédiára van ítélve. Ezt éljük át a

katarzisban, elsiratva az amúgy számunkra is kedves részigazságukat. A tragikum nem a külső tényezőkben rejlik, a tragikumot, a tragikus konfliktust a tragikus hős eleve önmagában, a karakterében hordozza: nem akar részévé válni az egésznek, önmagában keresi az igazságot, önmagában ütközik a totalitással, miközben külső ellenséget keres és talál magának, elkerülhetetlenül. Nincs ez másként a való életben sem, csak nehezebben látjuk át az összefüggéseket. Ha egyáltalán felismerjük. Így aztán a katarzist sem biztos, hogy katarzisként éljük át.

A *Kaddis* hőse, akit a történelem kígyója korábban megmárt, a világegést-világomlást fiatalon átélte „elveszett nemzedék” életérzésének megszólaltatója. Kertész Imre számára a külső tényező a kiábrándultságot és félelmet keltő sivár tapasztalat, amely ellen bekeményít, ám becsületére legyen mondva: ő valójában mégis belső ütközéseket sorol, hol saját emlékeit, feljegyzéseit, hol másoktól átvett gondolatokat idézve, de mindegyiket a magáéként élve át, mindegyikkel magáéként azonosulva. Ömlesztve idézem a kiragadott, ennek ellenére nagyon is koherens mondatokat:

Sosem tudnék egy másik ember apja, sorsa, istene lenni. * Sosem történhet meg egy másik gyerekkel, ami velem megtörtént, a gyerekkor. * *Barátaim, kemény osztályrész volt nekünk az ifjúság: magától a fiatalságtól szenvedtünk mi, akár súlyos betegségtől.* * *Családok, gyűlöllek benneteket!* * *Magunkat a gyermekkorunk, mint haláloknak kiszolgáltattani.* * *Gyakran eltűnődtem már gyermekkoromban, olvasom, az uralom fogalma minden esetben rémuralmat jelent.* * „A nevelés kötelessége, amit sehogy sem tudnék összeegyeztetni...” „Lidércként befolyásolni másvalaki álmait, másvalaki életében szerepet, apaszerepet, tehát végzetes szerepet játszani, az igazi borzalmak egyike. * „Nem!” – üvöltötte, vonította bennem valami, rögtön és azonnal, és szűkölésem csak hosszú-hosszú évek múltán csitult valami halk, de rögeszmés fájdalommal, mígnem, lassan és rosszindulatúan, akár a lappangó betegség, mind határozottabb körvonalat öltött bennem egy kérdés – hogy sötét szemű kislány lennél-e? orrocskád környékén elszórt szeplők halvány pöttyeivel? vagy konok fiú? vidám és kemény szemed akár szürkés-kék kavics? * „Nem!” – mondtam rögtön és azonnal, habozás nélkül és úgyszólván ösztönösen, igen, ösztönösen még, egyelőre ösztönösen csak, ha természetes ösztöneim ellen működő ösztöneimmel is, melyek azonban a természetes ösztöneimmé, sőt a természetemmé lesznek – lettek – lassan. * „Nem!” – volt, amit mind én mondtam, mert

egészen természetes immár, hogy ösztöneim ösztöneim ellen működnek, hogy úgyszólván ellenösztöneim működnek ösztöneim helyett, sőt gyanánt.

Amikor a Nobel-díjas díszvendégként érkező Kertész Imrét vártuk Varsó repülőterén, eszembe nem jutott volna, hogy még egyszer, főképpen pedig akkor és ott, felelgessem a kétségeimet. Imre azonban, miközben a kocsi felé navigáltam a poggyászaival megpakolt reptéri targoncát, váratlanul megtorpant, és felém fordult:

– János, mi legutóbb vitatkoztunk valamiről. Miről vitatkoztunk?

Megkönnyebbültem, hogy kiderült: valami ugyan derengett az emlékezetében, de nem tudta pontosan felidézni, hogy mi vele a gondom. Az végképp mindennek a teteje lett volna, ha az ünneplésére érkezett Kertész Imrét azon melegében letámadom, ne adj' Isten sarokba szorítom, ismét fejére olvasva, hogy saját mondatainak tanúsága szerint őt nem a holokauszt fosztotta meg a családjától, szeretteitől, a totális együvé tartozás átélésének kozmikus áldásaitól. A számomra oly emlékezetes paprikás krumpli estéjén annyi mindenről esett szó, alkalmasint vitánk is volt egyről-másról, ezek közül kaptam hát elő valamit hirtelen, az igazat megvallva, már nem emlékszem, hogy mit. Mindenesetre Imre elégedetten nyugtázhatta, hogy de hiszen abban a kérdésben neki volt igaza, én pedig készséggel elismertem, hogy a tények, azok bizony tények. Így aztán felhőtlenül indulhatott a tiszteletére tartott varsói rendezvénysorozat, amelyen természetesen szétkapkodták az ünnepeltet, szusszanásnyi időt is alig engedve neki.

Az utolsó napon azért még összefutottunk egy kézfogásra.

– Nagyot fordult a világ, Imre, a korábbi találkozásunk óta – mondtam –, Nobel-díjas író lettél, téged most már a tenyerükön hordanak az emberek, amerre csak jársz, minden kényeztetést megkapsz, ahogy kell, de azért ha egyszer mégis úgy adódna, hogy jól esne egy...

Kikapta a számból a mondatot:

– ...egy tányér paprikás krumpli.

– Igen – erősítettem meg – ha hiányozna egy tányér paprikás krumpli, akkor a mi ajtónk mindig nyitva áll...

Megköszönte, kézfogás, ölelés, és ebben maradtunk. De ettől a kérdés még kérdés marad: miért és hogyan juthatunk el odáig, hogy ösztöneink ösztöneink ellen működnek, hogy úgyszólván ellenösztöneink működnek ösztöneink helyett, sőt gyanánt? Természetes ösztöneink a természet állati múltunkból ránk maradt törvényeinek végrehajtási utasítását sugallják. Szembe mehetünk-e büntetlenül a természet legelemibb és legáltalánosabb törvényével, amely minden élőlényre vonatkozik, emberre és almafára egyaránt: világra hozni a következő generációt, és gondoskodni a fejlődéséről, amíg önmaga ellátására képtelen?

Minden faj evolúciója során kialakulnak azok a belső demográfiai szabályozók, amelyek a rendelkezésre álló megélhetési feltételek és a biológiai sajátosságok függvényében behatárolják az egyes populációkban az optimális egyedszámot, és részben gondoskodnak is annak megtartásáról, mintegy kompenzálva a külső körülmények hatásait. Ha tehát például járvány vagy meteorológiai csapás, vagy más hasonló környezeti hatás következtében megcsappan az egyedsűrűség a rendelkezésre álló területen, a nőstények sajátos biológiai automatizmusok folytán sokkal egészségesebbek lesznek a párzásra és a fogantatásra, mint kiegyensúlyozott időkben. Ha viszont a buzgóság vagy bármi más túlszaporodáshoz vezet, vagy bármilyen okból romlanak a megélhetési – embereknél akár a mentális-morális – feltételek, drasztikusan hanyatlani kezd az utódnevelési készség és késztetés, végső esetben a nőstények fogamzásoképtelenné is válhatnak, noha biológiailag nem veszítették el az alkalmasságukat. Mindez azonban nem így működik, ha valami megzavarja a genetikailag kódolt önvédelmi programot, ami olyan ismert rendellenességekhez vezethet, hogy például az egyedek hajlandók fogságban is szaporodni, vagy éppen ellenkezőleg: a szülők látható külső kényszer nélkül eltaszítják maguktól, nem gondozzák, sőt akár fel is falják a kölykeiket.

Justus von Liebig német vegyész 1837-ben pofonegyszerű, ámde korszakos felismerésre jutott: a növények által a talajból felvett tápanyagok voltaképpen ásványi sók, amelyek elemei különböző mennyiségben bár, de egyaránt nélkülözhetetlenek az egészséges fejlődéshez, illetve a megkívánt terméshozamhoz. Hamarosan közzétette híres és alapjaiban máig érvényes törvényét (Liebig-féle minimumelv), amelynek lényege: bármely talaj csak annyira gazdag tápanyagban, amennyire a fontos tápelemek közül bármelyik a relatíve legcsekélyebb mértékben van benne jelen. A minimumban lévő erőforrások határozzák meg a maximálisan várható teljesítményt. Elméletét Liebig egy hordó ábrájával tette közérthetővé, melynek különböző magasságú dongái voltak. Ezeket az egyes tápanyagokról nevezte el (de

bízzást ide vehetünk olyan környezeti tényezőket is, mint a víz, fény, hőmérséklet stb.), s így szembeszökően láttatta, hogy az edény nyilván csak a legalacsonyabb donga tetejéig tölthető meg folyadékkal, amellyel a várható terméshozamot szimbolizálta. Száz év múlva, a mezőgazdasági vegyészet fejlődése révén, ez a minimumelv lett a korszerű műtrágyázás alapja: ha a szükségeshez képest relatíve legkevesebb ásványi anyag mennyiségét növelik, nő a terméshozam mindaddig, amíg egy másik elem nem kerül a még működő relatív minimum alá, és akkor át kell állni annak pótlására. A szakavatott talajelemzések kimutatják, mi a tennivaló a hozam javítására. Liebig törvényének jelentőségét a társtudományok közül talán az ökológia ismerte fel legkorábban: a 21. század elejére már elfogadottá vált az a nézet, hogy valamely faj elterjedésének a minimumban levő környezeti tényező, limitáló faktor szabhatárt. Az elv tulajdonképpen az élet valamennyi területén értelmezhető: a lánc ereje pontosan akkora, mint a leggyengébb láncszemé. A számítástechnikában például egy adott konfiguráció maximális teljesítményét a leglassúbb részegység határozza meg. Hiába van egy 3GHz-es processzorunk, ha csak 128 Mb memóriával fut a gép, a teljesítményét ez utóbbi fogja limitálni.

Ha valamely növénykultúrában azt tapasztaljuk, hogy fakulni kezd a levél zöldje, satnyul, csappan a termés, egészen bizonyos, hogy baj van a röghatással: a létfontosságú környezeti feltételek valamelyikében az a növénykultúra hiányt szenved. Ha valamely emberi kultúrában azt tapasztaljuk, hogy tartósan és tendenciózusan csappan a gyermekáldás bősége, akkor egészen bizonyosak lehetünk benne, hogy létfontosságú feltételei közül valamelyikben az a kultúra súlyos hiányokat szenved, nőjenek bár hordójának egyéb dongái (ipari termelés, telekommunikáció, génesészet, számítástechnika, úrkutatás, bármi) akár az egekig. Völgyet keres a patak, nem a magas dombot, a hegyek erodálódnak, a mélyedések feltöltődnek; a természet arányosságra, kiegyenlítődsre törekszik, de mivel kultúránk által és következtében leválunk a természetes kiválasztódás törvényéről és magunk mögött hagyjuk, a kiegyenlítést tudatosan kell elvégeznünk, mégpedig nem lepusztítással, hanem feltöltéssel, feltöltődéssel, megújítással, vagy akár cserével, ha úgy szükséges. Körbe kell járnunk azt a hordót, és szépen, akkurátusan szemügyre venni valamennyi dongáját.

Vékonydongájú kultúránk abroncsai

Monoteizmus és demokrácia együtt: fából vaskarika. Antagonisztikus ellentmondás. Akárcsak szelekcióelmélet és humanizmus egy hordóban. Lehet, hogy állati múltunk fejlődéstörténetében meghatározó szerepe volt az evolúció „hadd hulljon a férgese” farkastörvényének, de emberré válásunk folyamata a vízváltó többgenerációs utódgondozási modell kialakulásával minőségileg teljesen új evolúciós nyomás alá kényszerült. A szelekció motorikus szerepét egyre jobban, egyre több területen átveszi, mert át kell vennie, az együttműködés, az együttérzés, a humanitás megkerülhetetlen követelménye.

Vitatkozom magammal. Liebig hordóhasonlata valóban zseniális egy konkrétan behatárolható, szűk körű tudományos probléma érzékeltetésére, könnyű beleszeretni, de mit kezdünk vele, amikor kiismerhetetlenül sok arcú, térben és időben százezer felé ágazó hordórendszer közlekedőedényeiként működő kultúránk rejtőzködő nyavalyáit akarjuk láthatóvá tenni? A kultúra számunkra maga az élet. Az emberi létezés örökké változó minősége egy felfoghatatlanul bonyolult, ellentmondásos szociális viszonyrendszerben, amelyben anyagba zártan próbáljuk futtatni közös programunkat: a totalitás végzetlen óceánjának rejtett dimenzióiból magunkkal hozott, bár sokunkban már alig sejlő angyali üzenetét. Hogyan fogjuk mindezt egyetlen hordóba beleszuszakolni anélkül, hogy abroncsai, dongái szanaszét pattannának? Metaforákra mindig és mindenütt szükségünk van, sokkal inkább, mint a mániákus konkretizálásra, a metaforáló agy és elme megköveteli a magáét, hiszen nem csupán és nem is elsősorban fogalmakkal operál, sokkal inkább érzésekkel, érzetekkel, képekkel, társítható képzetekkel, de a kultúránknak nincs metaforája, kizárólag önmagával azonosítható. Még csak nem is érzékeltethető mással.

Persze ha csak szimplán tudományos igen-nem válaszokat keresünk, egyszerűbb lesz a dolgunk. Elhelyezzük magunkat a törzsfajlódás tabelláján az állatok (*Animalia*) országában, onnan húzunk egy nyilat a valódi szövetes állatok (*Eumetazoa*) alországán, a kétoldali szimmetriájú állatokon (*Bilateria*), az újszájúak (*Deuterostomia*) fő törzsén, a gerinchúrosok (*Chordata*) törzsén, a gerincesek (*Vertebrata*) altörzsén, az állkapcsosok (*Gnathostomata*) altörzségén, a négy lábúak (*Tetrapoda*) főosztályán, a magzatburkosok (*Amniota*) csoportján, az emlősök (*Mammalia*) osztályán, az elevenszülő emlősök (*Theria*) alosztályán, a méhlepényesek (*Placentalia*) alosztályágán, az *Euarchonta* csoporton, a főemlősök (*Primates*) rendjén, az orrtükrök nélküliek (*Haplorrhini*) alrendjén, a majomalkatúak (*Simiiformes*) alrendágán, a keskenyorrú majmok (*Catarrhini*) részalrendjén, az emberszerűek (*Hominoidea*)

öregcsaládján, a hominidák (*Hominidae*) családján, a *Homininae* alcsaládon, a *Hominini* nemzetségen, a *Hominina* öregnemén, az ember (*Homo*) nemén, a *Homo sapiens* fajon át a *Homo sapiens sapiens* alfajig, amelyben végre mai magunkra találunk, bár léteznek ugyan olyan elméletek is, amelyek – szarvunkat letörendő – visszahelyeznek bennünket az afrikai emberszabásúak rendszertani kategóriájába. Ha ott a helyünk, hát ott a helyünk, de hogy a szisztematika vélt vagy valódi felfedezéseiből mit tölthetünk az öntudat, önismeret, önbecsülés érlelő hordójába, elképzelni sem tudom. Közelebb kerülünk így önmagunkhoz? Világosabbá válik számunkra bármilyen kategorizálással is az élet alaptörvényének csak ránk vonatkozó fajspecifikus, humán végrehajtási utasítása? A kérdés jogos, minden jelentősége elillan azonban, ha megszívjuk Jean-Baptiste Lamarck bölcs intelmét, amely szerint a természetben egyáltalán nem léteznek kategóriák, azokat emberek találják ki jobb híján, rendszerező szakmai munkájuk megkönnyítésére.⁷

A névadás azonban így is kötelez. Az volna itt a rendeltetése, hogy érzékeltesse a meghatározó különbséget az egyes fajok között, de hát valóban az ész a legfontosabb számunkra? Arra vagyunk a legbüszkébbek? Az egész állatvilágban rajtunk kívül valamennyi fajnak megvan a magához való esze, több nem is kell neki, amíg mi csak félhomályban tapogatózunk. Megtévesztő tehát másokat magunkhoz, magunkat másokhoz mérni, bölcsesség dolgában pedig, ha az élet alaptörvénye felől nézzük, még az almafához képest is alul maradunk. De hát miért kellene bármire is büszkének lennünk? Annyira frusztráltak volnánk, hogy mindenáron ki kell tűnnünk valamivel a tarajos sül és a vízipók, vagy akár emberféle fajrokonaink mellett? Miféle jó pontokért ácsingóznak?

[Homo sapiens humanus](#)

Égig érő filogenetikus családfánk jobbára morfológiai, anatómiai, fiziológiai összehasonlítások és genetikai elemzések mindent és mindenkit egy okra, egy ősre visszavezető meséje szerint

---

⁷ „A természettudomány mesterséges segédeszközei a következők: 1. rendszertani felosztás, legyen az akár általános, akár sajátos; 2. osztályok; 3. rendek; 4. családok; 5. nemek; 6. nevezéktan, vonatkozzon az akár különböző csoportokra, akár egyedekre. Ezt a hat segédeszközt, amit általában a természettudományban alkottak meg és használnak, a szükség hozta létre, azért, hogy a megfigyelt természeti alkotásokat elrendezni, felosztani, tanulmányozni, összehasonlítani és felismerni lehessen. A természet semmilyen ehhez hasonló nem teremtett.” Lamarck: *A természet fejlődése*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1986., fordította: Szász-Fejér Gyöngyi, 71, 72. o.

az emberré válás során a lomborszáiban élő hominidák egy csoportja valamikor valamiért leereszkedett a fákról, s egy hosszabb-rövidebb ideig tartó, sok mindenben nyomot hagyó vízparti kitérő után, már mint emberelőd, egyenes derék, két lábon kezdett járni. Ezzel létre is hozta az emberi (*Homo*) nemet, aztán már elég okosan rájött, hogy felszabadult kezét szerszámok, eszközök készítésére, munkavégzésre használhatja (*Homo habilis*), uccu, használta is, a közösen végzett munka pedig a vele együtt járó fogalmi gondolkodás és nyelvhasználat kialakulásával kikövezte számunkra az állatvilágból való végleges kiemelkedés útját a *Homo sapiens*-szakaszon át, úgyhogy most itt vagyunk.

Búvárreflex

A vízimajom-elmélet szerint valamikor az Australopithecusok kialakulása előtt az emberszabásúak egy csoportja egy-kétmillió évet egy tengerrel körülvett szigeten töltött. Egyetlen lehetőségünk a fennmaradásra az volt, hogy a parton és a vízben keressünk táplálékot. Ennek köszönhető az ember kiegyenesedése, két lábon járása, csupaszága, az, hogy sós könnyeket sír, szigetelő zsírpárnái képződtek, erősen izzadékony, arcából kiemelkedik az orra, orrlyukai lefelé néznek, légzését képes szabályozni, és csecsemői mintegy három hónapos korukig víz alá kerülve automatikusan nem vesznek levegőt.

(Nem akadékoskodás, inkább csak a játék kedvéért teszem fel a kérdést: Ha igaz az a számítógépes kalkulációk alapján kikerekedett feltevés, amely szerint a földön, vízben, levegőben ma élő valamennyi emlős őse, úgy 65-70 millió évvel ezelőtt egy cickány méretű apró szőrnök rovarévó volt, amely az aljnövényzetben kajtatva rovarokon tengette életét, miért logikus feltételeznünk azt is, hogy minékünk valamikor valamiért a csimpánzokkal együtt kellett felkapaszkodnunk a fára, majd valamikor valamiért le kellett ereszkednünk, ahelyett, hogy ez idő alatt inkább a magunk útját jártuk volna, ahogy kell, s esetleg úgy hozta a dolgunk, hogy vidramód csobbannunk is kellett egyet a part menti vizekben? Magyarán: mi bizonyítja, hogy mi kényszerültünk le a fáról, és nem a csimpánznak kellett valamiért fölmennie, nélkülünk? Csupán a közös ősi hipotézise, amelyet a géntérképeink hasonlósága igazol? Akkor mást kérdezek. Van három faj: ember, csimpánz, bonobó, másképp törpecsimpánz. A tudomány ma meggyőz bennünket arról, hogy az ember és a csimpánz közös őstől származik,

a bonobó pedig a csimpánztól. Valóban: a bonobó géntérképe a csimpánzéhoz áll legközelebb, és viszont. A genetika rendtartása szerint a mi géntérképünknek is a csimpánzéra kellene hasonlítania legjobban, a közvetlen közös ős okán, de nem így van. A mi géntérképünk is a csimpánzszármazék bonobóéhoz képest mutatja a legkisebb eltérést az egész állatvilágban, miközben egyikünk sem származik a másiktól. Ki érti ezt?)

Az élővilág feltérképezésének modern kori tudományos alapjait Carl von Linné svéd természettudós fektette le a 18. század derekán, megalkotva a szükséges kiegészítésekkel máig érvényes és szigorú kötöttségekkel használatos rendszertani kategóriák hierarchiáját s a kettős nevezéktant, amely a felmenők családfáján való elhelyezés mellett latin névadást ír elő az egyes fajok elkülönítésére. Az alfajok nevének értelemszerűen háromtagúnak kell lennie: *Homo* (nem) + *sapiens* (faj) + *sapiens* (alfaj). Indokolt esetben névismétlés megengedett, mint például oroszban a Szergej Szergejevics.

A fajok, alfajok névvel való elkülönítését nagyon komolyan kell venni, különösen a mi esetünkben, mert a harmadik nevünk tulajdonképpen vallomás. Itt derül ki, hogy legmélyebb hitünk és tudományos meggyőződésünk szerint minek is tartjuk magunkat valójában, mi különböztet meg bennünket a *Homo* nem egyébként anatómiailag már szintén modern, ám csupán egyszeresen *sapiens* rokonnépeitől, mondjuk a neandervölgyiektől. A rendszer- és nevezéktan tudományának jelenlegi tanúsága szerint mindössze az, hogy mi nem egyszerűen csak okosak, hanem nagyon okosak vagyunk. A név: mágia. Az úgynevezett természeti népek ezzel nagyon is tisztában vannak (voltak), az úgynevezett modern tudományok közül csak a reklámpszichológia. A tudás hatalom. Ha a *Homo sapiens sapiens* elnevezést az önmagát szisztematikusan intézményesítő akadémiai tudás, mint hatalmi ágazat, reklámpszichológiai fogásnak szánta, akkor abszolúte telitalálat: kiválóan alkalmas arra, hogy maga felé fordítsa a tekintetünket, oldalpillantást sem engedve a *Homo sapiens* spirituális, a *Homo sapiens* morális, a *Homo sapiens* szociális, a *Homo sapiens* individuális, a *Homo sapiens* szakrális, a *Homo sapiens* rituális, a *Homo sapiens* intellektuális, a *Homo sapiens* szenzuális, a *Homo sapiens* kulináris, a *Homo sapiens* speciális, a *Homo sapiens* imperiális, a *Homo sapiens* reguláris, a *Homo sapiens* populáris, a *Homo sapiens* religionális, a *Homo sapiens* materiális, a *Homo sapiens* zseniális, a *Homo sapiens* genitális, a *Homo sapiens* szexuális, a *Homo sapiens* vulgáris, a *Homo sapiens* banális, a *Homo sapiens* brutális, a *Homo sapiens* fenomenális, a *Homo sapiens* triviális, a *Homo sapiens* bestiális és ki tudná felsorolni, hogy még hányféle

Homo sapiens felé, akik mind-mind mi vagyunk. Ám ha mégis valamennyi meghatározó jellegünket egyetlen ragadványnévbe kellene sűrítenünk, akkor igazi keresztszüleink: öntudatunk, önismeretünk, önbecsülésünk sugallatát követve, tagadhatatlan rossz hírünk ellenére, éppen a névmágia erejében bízva, csakis a *Homo sapiens humanus* törzskönyvi megjelölést volna szabad magunkra nézve elfogadnunk.

Rend a lelke mindennek. Linné – Arisztotelészből is merítve – akként bölcsekedett, hogy az élő természet alkotó elemeit az ásványtan mintájára lehetne osztályokba sorolni, azzal a különbséggel, hogy meggyőződése szerint itt rangsor felállítására is szükségünk van. Nem elég élesen elhatárolni az élő az élettelenről, az állatokat a növényektől, meg kell határozni egy olyan hierarchikus rendet is, amelyben a fajok tömkelege az osztályokon belül rendekbe, azon belül családokba, azon belül nemekbe szortírozva rendezhető el. „Mily számtalanok a te műveid, Uram! Mindazokat bölcsen alkottad meg, és betelt a föld a te gazdagságoddal” – lelkendezik a *Zsoltárok* sorait idézve korszakot nyitó műve, a *Systema Naturae* előszavában, arra a következtetésre jutva, hogy a fajok száma adott, végleges és változatlanul őrzik jellemző tulajdonságaikat, ahogy a Teremtő megalkotta őket. Voltaképpen az embert is az állatok világában helyezte el, a *Homo* nembe sorolva, morfológiai szempontból egy kalap alá véve a csimpánzzal, akinek a *Homo troglodytes* nevet adta. Az, hogy ebből nem kerekedett már akkor daytoni majomper, s csupán a helybeli evangélikus püspök zúdította rá az istentelenség vádját, bizvást magyarázható azzal, hogy a mélyen vallásos Linné eredendően monoteista világképében a fajok változatlanul őrzik Teremtőjük által adományozott, jellemző tulajdonságaikat, miként az emberi faj is. Igaz, hogy ezek szerint semmiféle fejlődésre nincs kilátása, de nincs is rá szüksége, ha egyszer Isten képére és mására a föld urának teremtetett. Így pedig a csimpánz nem sok vizet zavar, hiába Homo.

Következő lépésként ezzel a felfogással fordult szembe Lamarck – továbbra is monoteista alapállásból –, mondván, hogy a teremtett fajok igenis változnak, Isten áldásával, csakúgy a számuk is, a fosszilis leletek és a józan belátás tanúsága szerint változniuk is kell, mivel környezetük is változik, az alkalmazkodási kényszer pedig áttervezi őket, ha pedig nem bírják a tempót, egyszerűen kihalnak. Ami ezután következik, az már nem is lépés, hanem valóságos ugrás a szakadék felett, Wallace-é és Darwiné, ők fedezték fel, hogy a változások sorában fejlődést, mégpedig törzsfajlódást kell látnunk, amelynek mozgató ereje a szelekció, a természetes kiválasztás Isten akaratából (Darwin szintén monoteista hite és meggyőződése

szerint), mint ahogyan az ember választja ki a céltenyésztésre legalkalmasabbakat lovai és kutyái közül. A legeslegkiválasztottabb természetesen maga az ember, kiváltképp az angolszász, középosztálytól fölfelé, hacsak nem Arisztotelész szemével nézzük a világot, mert akkor a görögség, Mózes szemével a zsidóság, Linné szemével en bloc az európaiság, Hitler szemével kizárólag a germánság. Deutschland über alles! Sok a hivatalos, de kevés a kiválasztott.

Monoteizmus és demokrácia együtt: fából vaskarika. Antagonisztikus ellentmondás. Akárcsak szelekcióelmélet és humanizmus egy hordóban. Lehet, hogy állati múltunk fejlődéstörténetében meghatározó szerepe volt az evolúció „hadd hulljon a férgese” farkastörvényének, de emberré válásunk folyamata a vízválasztót jelentő többgenerációs utódgondozási modell kialakulásával minőségileg teljesen új evolúciós nyomás alá kényszerült. A szelekció motorikus szerepét egyre jobban, egyre több területen átveszi, mert át kell vennie, az együttműködés, az együttérzés, a humanitás megkerülhetetlen követelménye. Ha egy világkép – akár vallásos, akár tudományos – monoteista, akkor az a világkép következzszerűen hierarchikus, tehát antidemokratikus. Az igazi demokráciában mindenki egyaránt kompetens, mindenki választó és kiválasztott. Ha egy világkép antidemokratikus, akkor az a világkép következzszerűen kirekesztő, tehát antihumánus. Embertelen. Akár legjobb szándéka ellenére is. (Szentírás, a *Biblia* teljes szövege katolikus és protestáns fordításokban, <https://szentiras.hu/> – demokrácia: nulla találat, népuralom: nulla találat, jogegyenlőség: nulla találat, közhatalom: nulla találat.)

Égbekiáltó igazságtalanság lenne azt sugallani, hogy olyan szellemóriásaink, mint Mózes, Jézus, Arisztotelész vagy Darwin szelekciós, kirekesztő, piramiselvű világképükkel a holokauszt rémtetteinek készítették elő a terepet, ám tisztább öntudatunk, önismeretünk, önbecsülésünk szolgálatában azt a fájdalmas történelmi tényt kötelességünk eszünkbe vésni, hogy háború, gyűlölet, gyalázat ugyan mindig létezett, amióta ember az ember, de Mózes előtt a földkerekségen nem létezett vallásháború, Darwin előtt nem létezett fajelmélet. Pontosan tudjuk, mit adott kultúránknak a racionális tudomány, a tudományosság, a tudományos gondolkodás, tudjuk, mit adott kultúránknak a szubracionális vallás, a vallásosság, a vallásos gondoskodás, de pillanatig sem gondolhatjuk, hogy az intézményesített akadémizmus azonos a tisztán látással, az intézményesített istenfélelem azonos a tisztán érzéssel. A tapasztalat sajnos – legalábbis ezidáig – éppen az ellenkezőjét mutatja: akadémikus világképünkből

legjobban a látás tisztasága, klerikális világnépből legjobban az érzés tisztasága, a kettőből együtt pedig legjobban a humanitás tisztasága hiányzik. A totalitásból magunkkal hozott, bennünk élő humanitásnak se tudománya, se vallása.

Mi, az isteni szándék szerint állítólag céltenyésztésre kiszemelt faj, tragikus konfliktusba keveredünk önmagunkkal, amikor szolidaritásra kényszerült kultúránk szembe fordít bennünket a törzsfajlódás legparancsolóbb örökségével: állati múltunk legmélyebben belénk gyökerezett, csakis a túlélésre legérdemesebb kiválasztottakat favorizáló kőkemény szelektációs törvényével. Már ha a szelekcióban valóban isteni szándék érvényesül, ahogy azt Darwin elképzelte. Ha ugyan a törzsfajlódás, egyáltalán bármiféle fejlődés, azonos lehet a kiválasztottak menetelesével, míg a lemaradóknak, kimaradóknak lesz sírás, meg fogaknak csikorgatása, miként megérdemlik. Ha valóban Isten ígéje, hogy a királyi menyegzőn sok az elhívott, de kevés a kiválasztott. Ezzel szemben mi hagyjuk szaporodni, fennmaradni, elburjánozni a gyengét is, gyarapítva a nyomorúságot, puhácska asszonyszívvel győzködjük magunkat, hogy mindenkinek helye van közöttünk, mindenkinek megvan a maga szerepe, kulcspozíciója, mindenki jó valamire, vagy ha mégsem, vagy nem észrevehetően, hát próbáljuk legalább felkarolni őket. Intézményesen. Úgy látszik, nem vagyunk eléggé sapiensek, de még talán eléggé homók sem. Csak humánok. Ezt a vétket nem lehet csak úgy büntetlenül megúszni. Vagy talán még elismerésre számítunk? Kitől?

Vagyok, tehát gondolkodom

Belátom, hogy ha a kultúra, a tudás gyümölcsének megízlelése kiűzetett bennünket, kegyvesztett törvényszegő kiválasztottakat az evolúció atyai gondoskodásának gondolkodásmentességben ringató állati édenéből, akkor kényszerpályánkon az emberi és emberséges belátások képességének kell immár alkalmassá tennie bennünket örökösen újratermelő külső-belső feladataink, ellentmondásaink megoldására. Így aztán, mert ember vagyok, tehát ellentmondásokban gondolkodom, elfogadom Nietzsche igazát is, amikor a művészet felől közelítve azt állítja, hogy a tudomány talajáról a tudomány problémáját

felismerni nem lehet.⁸ És mert nyughatatlan ember vagyok, Nietzsche helyett továbbgondolom Nietzsche igazát, és rájövök, hogy a tudományok tudományának, a filozófiának a problémáját sem lehet felismerni a filozófia talajáról. Azonban ha ad abszurdum viszem a gondolatot – és erre minden okom megvan –, akkor oda kell jutnom, hogy nem csupán a tudomány és a filozófia képtelen a saját problémájára rálátni a saját talajáról, hanem maga az ember sem lehet képes felismerni az emberi probléma lényegét emberi talppontról. Hát még megoldani! Hacsak nem leszünk képesek önmagunk vállára állva kilátni a gödörből, amelybe beleszülettünk. Vagy nem súgnak az angyalok.

Akkor hát marad mégis Isten, mint Egyetlen elképzelhető lény, akinek odaadhatjuk, kiszolgáltathatjuk magunkat a megoldás, a megváltás reményében? Isten, aki kijelenti és megnevezi magát számunkra a kiválasztottak közül az arra kiválasztottak által? Isten, ha létezik, és olyan, amilyennek elképzeljük, minden bizonnyal képes felismerni a maga problémáját, ha van ilyen, a maga talajáról, ha van talaj a lába alatt, s nem pedig a mi vállunkon áll, hogy fölénk magasodjék. Ha nem mi állítottuk magunk helyett a magunk vállára, hogy általa lássunk ki a gödörből, s fogadtuk szívünkbe, hogy lássunk önmagunkba. Na de mégis, melyik isten lehet az Egyetlen? Dávid vagy a nagy reformer Jósias mítoszokból szentesített mitológiát teremtő kommunikációs gépezetének, rendelésre nagyot mondó udvari írástudóinak bibliai Jehovája egész biztosan nem. A *Tóra* tanúsága szerint soha nem is nyilvánította egyetlennek önmagát. Csak leghatalmasabbnak valamennyi között:

„...átmegyek Egyiptom földjén ezen az éjszakán, és megölök minden elsőszülöttet Egyiptom földjén, az embertől kezdve az állatig, és Egyiptom minden istene fölött ítéletet tartok, én, az ÚR.” (2.Móz. 12.12) „Kicsoda olyan az istenek közt, mint te, URam? Kicsoda olyan felséges, mint te, szentségedben, félelemmel dicsérendő és csodatévő?” (2.Móz. 15.11) „Aki isteneknek áldozik, nem csupán az ÚRnak, azt öljék meg.” (2.Móz. 22.20) „Ne kövess más isteneket azoknak a népeknek az istenei közül, amelyek körülötted vannak” (5.Móz. 6.14) „Amikor bevisz téged az ÚR, a te Istened a földre, amelyre most készülsz bemenni, hogy birtokba vedd, és sok népet elűz előled, a hettitákat, gírgásiakat, emóriákat, kánaániakat,

---

⁸ Friedrich Nietzsche: *A tragédia születése*, 8. o. Európa Könyvkiadó, Budapest, 1986, fordította: Kertész Imre

perizzieket, hivvieket és jebúsziaikat: hét népet, amelyek nálad nagyobbak és erősebbek, és az ÚR, a te Istened hatalmadba adja és megvered őket, akkor mindenestül pusztítsd el őket. Ne köss velük szövetséget, és ne könyörülj rajtuk. Sógorságot se szerezz velük. Leányaidat ne add fiaikhoz, és leányaik közül se vegyél feleséget fiaidnak; mert eltérítik fiaidat éntőlem, és más isteneknek fognak szolgálni. Akkor pedig fölgerjed ellenetek az ÚR haragja, és hamar kipusztít titeket.” (5.Móz. 7.1) „Mert az ÚR, a ti Istenetek isteneknek Istene, és uraknak Ura.” (5.Móz. 10.17)

Hogyan lett ebből mégis monoteizmus a történelem során? Suttymban, alattomban, lépésről lépésre. Minden hatalmi ágazat kommunikációs gépezete csodákra képes, kivált a vallásoké, de legeslegkivált a katolikus egyház tanítóhivatala, ha kell. Évszázadról évszázadra maga mögött húzva a teológia egyre terebélyesedő sleppjét, mi pedig feltűnés nélkül követjük. Hogyan is lehetnének képesek kilátni abból a homályból, amelybe beleszülettünk?

De ha nincs Egyetlen, legfeljebb csak uraknak ura, mindenható a sok között, akkor mégis, kire hagyatkozhatunk? Lehet, hogy valóban csak önmagunkra? Lehet, hogy valóban hinnünk kell: mindannyian istenek vagyunk. Nem mennybéli hatalmasok, még csak nem is olümposzi, de teremtő istenek. Alkotó istenek. Anyagba zárt individuális cseppjeiként is részes alkotói a totalitás örökkévaló óceánjának. Alighanem úgy lehet, hogy a tisztán látásért magunkba kell szállnunk a belénk rejtett üzenetért, hogy birtokában a magunk képére és mására teremthessük önmagunkat.

Felnőtté válásunk, az anyatermészetről való leválásunk kamaszkrízise több százezer, talán több millió éve érik bennünk, de csak most jutott el a tudatunkig. Most kezdünk csak lassan rádöbbenni – már aki rádöbben –, mit is jelent emberré válni az édentől keletre, mit is jelent kikerülni az evolúció gyámsága és zsarnoksága alól. A mitológiák univerzuma, a világvallások univerzuma, a próféciák univerzuma, Platón univerzuma, Arisztotelész univerzuma, Kopernikusz univerzuma, Darwin univerzuma, Marx univerzuma, Freud univerzuma, Jung univerzuma, Einstein, Hawking univerzuma, a túlélő önmásolásra programozott önző gén, az ego univerzuma, az önfeláldozás angyalának mitokondriális univerzuma, a hólelkű Bianka naiv optimizmusának univerzuma, a tájjellegű tizedes Gerzson atavisztikusan militáris univerzuma mind-mind kevésnek, szűkösnek bizonyult, mindenütt koppanunk, mindenütt falakba ütközünk. Itt az idő, újabb fordulóponthoz érkezünk, egyre inkább magunknak kell kézbe vennünk dolgaink irányítását valódi öntudattal, valódi

önismerettel, valódi önbecsüléssel. Ezért születünk. Erre születünk. Mi vagyunk a csepp és az óceán. Mi vagyunk a cél és az eszköz. Akár tudunk róla, akár nem, akár gondolunk rá, akár nem. Mi vagyunk a márvány, amelyben ott rejtőzünk, csak ki kell belőle faragnunk magunkat. Akkor is, ha fáj a kőnek, hogy vésik és faragják.

Kultúra vs. civilizáció

A kultúra, ha emberi (természetesen beszélhetünk állatok kultúrájáról is), nem lehet pusztán valami többlet, ráadás, sorminta, amely szép és jó, ha van, de ha nagyon muszáj, ellehetnének akár nélküle is. A kultúra maga az emberi létezés minősége, amely által az élet alaptörvényét embermód valóra váltjuk. A Homo sapiens humanus létminősége. Enélkül nem lehetnénk sem sapiens, sem humanus, de talán még homo sem. De mint humán fajspecifikum, a kultúra nem lehet pusztán csak *szövevényes*, hiszen eleve, már önmagában is *ambivalens*. Mert emberi. Törvényszerűen magában foglalja önmaga ellentmondásait, az elszabadult civilizációt is, noha nem azonosul vele. A különbség lényegének érzékeltetésére: Beszélhetünk és beszélünk is kell civilizációs ártalmakról, globálisan, de nem beszélünk, mert nem is beszélhetünk kulturális ártalmakról. Legfeljebb partikulárisan.

Fantomot fogtam. Próbálnám átadni bonyolultnak látszó, mert szokatlan, előfutár nélküli meggyőződésemet, hogy emberi minőségünk alakulásában miképpen játszott meghatározó szerepet a többgenerációs fészekalj megkerülhetetlen utódnevelési innovációja, hogy tudniillik ősanyáink valamiért kénytelenek lettek világra hozni újabb és újabb ivadékaikat, még mielőtt az előzőeket leválaszthatták volna magukról, s hogy ez a máig tartó fordulat miként jelölte ki az öntudat–önismeret–önbecsülés szentháromságának spirituális útját a kultúrán, civilizáción, humanitáson át a valamikor majd megvalósuló valódi demokrácia felé, de gondjaim vannak a szavakkal. Azt nagyon is tudom, milyen fogalmakkal szeretnék operálni, de a fogalmak szerteküldött fullajtárjai, a szavak nehezen találják a címzettet a jelentésükkel. Hiányoznak a tájékozódási pontok: hiányzik a közmegegyezés.

Az öntudat, az önismeret, az önbecsülés fogalmának tisztázásával meg sem próbálkozom, pedig volna mit. Ha minden szavunk kimondása előtt tudatosan lepergetnénk magunkban összes lehetséges jelentésüket, egyszerűen megkukulnánk. Kapitális tévedés azt feltételezni, hogy szavak formálásával, összekombinálásával gondolkodunk, aztán belső tartalmainkat az útnak indított szavak makulátlan tisztességgel továbbítják. Hiába vagyunk nagyra magunkkal, hiába járjuk az emberi fejlődés különútját, meghaladhatjuk, de semmiben meg nem tagadhatjuk evolúciós örökségünket. Valójában ugyanúgy gondolkodunk, mint az állatok: agyunkban, igaz, csupán az egyik felében, érzések, érzetek, képek, képzetek – vagy éppen melódiák, harmóniák – társítása zajlik, csak mi, emberek, a bölcsen rejtőzködő, háttérből irányító mélytudat fennhatósága alatt működő imaginárius rendszer tartalmaihoz a másik féltekében fogalmakat is rendelünk. Így keletkeznek a szavak, egy belső „szinkrontolmács” közbenjárásával, amely kétféle tudattartományunk között médium

módjára közvetít – és jó idő óta így próbál elhatalmasodni rajtunk, szinte észrevétlenül lopakodva, hódító hajlamú fogalmi tudatunk.

A megalomániás fogalmi tudat akarnoksága akkor lepleződik le, amikor már rég tudjuk, mit akarunk mondani, ott van az agyunkban, a szívünkben, a nyelvünk hegyén, de a szinkrontolmács valamitől lebénul, nem találja a képzetekhez a szavakat, amelyek sehogy sem akarnak megérkezni, vagy éppen ellenkezőleg, nagyon is ott tolonganak elakadva, egymásba gabalyodva, egymás hegyén-hátán keresztbe állva, mint faúsztatás kezdetén a vízbe zúdított rönkök, mi meg csak hebegünk, makogunk, kínlódunk, szerencsétlenkedünk, míg valahogy kiprélünk magunkból valami olyasmit, amit mondani akartunk. Vagy valami teljesen mást. Aztán magyarázkodhatunk. De jó is lenne, ha rejtett dimenzióink bonyolult képleteit közvetlenül, torzítások nélkül tudnánk átplántálni, és másokét ugyanígy befogadni, mint elemi indulatainkat a régi szép prehumán, állatian paradicsomi időkben! Sajnos azonban a társadalmi szervezettség egyre átláthatatlanabb emberi fokán ez már többnyire csak ábránd, egyedül a műalkotás-műélvezet szerelmi kapcsolata képes valami hasonlóra.

Jung említ egy kitűnő példát arra, hogy a legegyszerűbb, leghétköznapiabb szavak jelentésének befogadása is milyen bonyolult lehet. „Ha teszem azt, valaki egy asztalról álmodik, akkor még megközelítőleg sem tudjuk, hogy az álmodó számára mit jelent az »asztal«, noha maga a szó korántsem tűnik kétértelműnek. Egyet ugyanis nem tudunk, mégpedig azt, hogy ez az asztal azonos azzal, amelynél az apja ült, amikor emberünktől minden további anyagi támogatást megvont, és mint mihaszna fickót kidobta a házból. Ez az asztallap ugyanúgy katasztrofális alkalmatlanságának szimbólumaként meredt rá a napvilág tudatosságában, mint éjszaka álmában.”⁹ Mindazonáltal valamelyes éjszakai homályt kénytelen vagyok vállalni, bíznom kell abban, hogy ha mások ezeket a merőben elvontnak tűnő fogalmakat hordozó szavakat olvassák: „öntudat”, „önismeret”, „önbecsülés”, bennük is valami hasonló érzéseket, érzeteket, képeket, képzeteket, képzettársításokat keltenek, mint bennem, amikor leírom őket. Naivitás lenne azonban ugyanennek a félszeg optimizmusnak átadnom magam a kultúrával, a civilizációval, vagy a humanitással kapcsolatban is. Nem azért,

---

⁹ C. G. Jung: *Mélysegeink ösvényein – Analitikus pszichológiai tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1993. Fordította: Bodrog Miklós, 157. o.

mintha annyira fennkölt, magasztos szavak lennének (egyébként azok), amelyek csakis egekbe nyúló lajtorjákról érhetők el, és ott is kizárólag a beavatottaknak fedik fel titokzatos küldetésüket, hanem mert még ezeknek a magunkra nézve nyilvánvalóan kulcsfontosságú kifejezéseknek az értelmezésére sem tudott széles körű egyetértés kialakulni mind a mai napig. Magyarán: mindenki azt ért rajtuk, amit akar.

Kultúra? Miről beszélünk?

Kenneth Clark, a 20. század meghatározó jelentőségű művészettörténésze, húsznál több tudományos kötet szerzője, múzeumigazgató, producer, a televíziós ismeretterjesztés egyik úttörője, a Yorki Egyetem egykori kancellárja, aki semmiképp sem gyanúsítható azzal, hogy ne volna a szavak embere, áll Párizsban a Szajna fölött a Művészetek gyaloghídján a Francia Akadémia és a Louvre között, lüktető szellemi életet sugalló történelmi házsorok, utcai könyvtárak mérhetetlen kincseinek igézetében, és ekként elmélkedik: „Mi a civilizáció? Nem tudom. Elvont fogalmakkal egyelőre meg nem határozhatom. De hiszem, ráismerek, amikor látom, és most éppenséggel azt látom.”¹⁰ Így érzi, és érzésekkel nem lehet vitatkozni. Még gondolatokkal is nehéz. Többnyire fölösleges is. Hacsak a kényszer rá nem viszi az embert. Most éppenséggel ezt látom.

Nukleáris fenyegetettség, földrésznyi területek éhínsége, világjárványok, önmagát hatványozó túlnépesedés, terrorizmus, migrációs robbanás, demenciával tetézett túlóregedés, létkeret habzsoló energiaválság, sztratoszféráig ható környezetrombolás, intézményesített népbuhtítás és még ki győzné felsorolni, hogy hányféle szívbénítő, gerincroppantó rémség tornyosul fölénk a civilizáció magaslatain. Ha komolyan hisszük, hogy sorsunk volt birtokba venni egy egész bolygót, globálisan, mert úgy emberi, azt is látnunk kell, hogy nincs esélyünk megfelelni bármiféle közös felelősséget jelentő közös feladatunknak tartást, morális túlélőerőt adó, egyetemleges öntudaton, önismereten alapuló globális önbecsülés, humanitás és mindezt leképező társadalmi berendezkedés, valódi, legalábbis a mostaninál sokkal valódibb demokrácia nélkül. És ami a leglesújtóbb: amerre csak nézünk a

---

¹⁰ Kenneth Clark: *Nézeteim a civilizációról*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1985. Fordította: Falvay Mihály, 11. o.

földkerekségen, mindenütt katasztrofális a baj az első számú, mert minden faj számára mindenképp álló természeti törvénynek, az almafa törvényének ránk szabott végrehajtási utasításával. Vagy túl sok a gyerek a fennmaradáshoz, vagy túl kevés, vagy túl nagy a szegénység, vagy túl nagy az esztelen pazarlás. Vagy a legminimálisabb feltételei sem adottak az intézményes utódnevelői (és vele együtt a teljes körű) gondoskodás demokratikus társadalmi berendezkedésének, vagy a szabadversenynek deklarált kapitalizmus kvázi demokráciájának hamar dekadenciába hajló, immár legyengült, fogyasztócentrikus mutánsa ad keretet annak a kultúrának, amelynek rendeltetése volna az emberré válás távlatos mikro- és makroprojektjét megvalósítani. Csak megismételni tudom: Ha valamely növénykultúrában azt tapasztaljuk, hogy fakulni kezd a levél zöldje, satnyul a termés hozam, egészen bizonyos, hogy baj van a röghatással: a létfontosságú környezeti feltételek valamelyikében az a növénykultúra súlyos hiányt szenved. Ha valamely emberi kultúrában azt tapasztaljuk, hogy fakul a virulencia, tartósan és tendenciózusan az optimum alá csappan a gyermekáldás bősége, akkor egészen bizonyosak lehetünk benne, hogy az a kultúra a létfeltételei közül valamiben súlyos hiányokat szenved, nőjenek bár hordójának egyéb dongái akár az egekig.

A bonyodalom azzal kezdődik, hogy nagyon sokan (a legtöbben) a kultúra és a civilizáció között nem is tesznek különbséget, egyszerűen egymás szinonimájaként használják ezeket a fogalmakat. Akkor is, ha nem akarják. Vegyük például ezt a szöveget (történetesen a Wikipédiából): „A civilizáció szövevényes kultúrát jelöl, írást, művészetet, építészetet, szervezett vallást és összetett szokásokat. A szövevényes kultúra jellegzetessége, hogy hatással van és áttérjed más kultúrákra, egyes esetekben asszimilálja őket a civilizációba.” Tautológia. Cseréljük fel a szavakat: A kultúra szövevényes civilizációt jelöl, írást, művészetet, építészetet, szervezett vallást és összetett szokásokat. A szövevényes civilizáció jellegzetessége, hogy hatással van és áttérjed más civilizációkra, egyes esetekben asszimilálja őket a kultúrába. Ugyanazt kapjuk. Hogyan leszünk ettől okosabbak? Végezhetünk nyelvtörténeti összehasonlításokat, visszamehetünk Ciceróig, aki állítólag először használta a „cultura” kifejezést a filozófiát a lélek műveléseként értelmezve. (Eredeti formájában a latin „colere” ige főként földművelést, gondozást, ápolást, gondoskodást jelentett, bár használták lakni valahol, ékesíteni, díszíteni, vagy tisztelni valamit, valakit értelmében is.) Visszanyúlhatunk Rotterdami Erasmushoz, akit a civilizáció fogalmának meghonosítójaként tarthatunk számon (*De civilitate morum puerilium – A gyermekek illő magatartása* című

értekezésében) „jóneveltség” értelemben, ehelyett nyugodtan mondhatunk civilizált viselkedést is, ám mit kezdünk vele, hiszen mára sokkal-sokkal átláthatatlanabbá vált a képlet.

Önkényes egyszerűsítéssel – Vitányi Iván gondolatmenetét követve, aki szerint ugyan a kultúra, a társadalom és a civilizáció fogalmának tartalma és terjedelme voltaképpen azonos, csak más-más oldalról nézve, s a kultúra fogalmát a sokféle meghatározás ellenére is nagyjából azonos, vagy egymást megközelítő értelemben használjuk – a civilizáció értelmezését illetően ma három jelentősebb irányzat rajzolódik ki: a hagyományos angol és francia nézet, a német megközelítés és a modern(ebb) amerikai–angol felfogás. A három közül a legelső szerint a civilizáció olyan felsőbbrendű magatartás, életvitel, amely az európai normák emberét elválasztja a nem-európaiaktól, vagyis a civilizálatlanoktól, s ily módon, ha úgy nézzük, állati múltunk diszkvalifikált örökségét hivatott belénk fojtani. A középső a civilizációt a kultúrával szemben határozza meg és fordítva: a civilizáció valójában külső formákat, a kultúra pedig belső értékeket jelöl. A harmadik értelmezésében a civilizáció, mint történelmi folyamat, a gazdaságnak, a kultúrának, a technikának olyan fejlődését jelenti, amely a társadalom hármas szerkezetében (a politikai-gazdasági hatalomképződmény, a pusztán biológiai létezés szintje, valamint közöttük mindazon társadalmi többlettermékek összessége, amelyek a két primer szint szorításában ki tudtak alakulni) egyre nagyobb terepet nyit a modern demokratikus polgári létformának. Mindezek mellett külön iskolát képvisel Jung kultúraelmélete, amely szerint „Mint ismeretes, a kulturálódás folyamatának lényege az emberben rejlő állati fokozódó megfékezés; ez a domesztikáció, a háziasítás folyamata, amely nem végezhető el a szabadságra vágyó állati természet lázadásai nélkül. Időről időre mintegy részegség mámora fogja el az emberiséget, amely a kultúra béklyóiba verte magát: az ókor ezt azoknak a dionüszoszi orgiáknak a Keletről hömpölygő hullámában élte át, amelyek az antik kultúrák lényeges és jellemző részévé váltak, és amelyeknek a szelleme nem kevésbé járult hozzá ahhoz, hogy a Krisztus előtti utolsó évszázad számos szektájában és filozófiai iskolájában a sztoikus ideál askézissé fejlődött; és a kor politeizmusának káoszából született meg a Mithrász-tisztelet és a kereszténység asketikus ikervallása. A dionüszoszi szabadságmámor második hulláma a reneszánsz idejében söpört végig a nyugati emberiségen. Saját korunkról nehéz ítéletet mondani. De ha látjuk, hogyan fejlődnek a művészetek, a stílusérzék és a közízlés, mit olvasnak, írnak az emberek, miféle egyesületeket alapítanak, milyen kérdések vannak napirenden, mi ellen tiltakoznak a filiszterek, akkor a jelenkori

társadalmi kérdéseink hosszú regiszterében nem utolsó helyen megtaláljuk az úgynevezett szexuális kérdést; azok az emberek vetették fel, akik szeretnék megszabadítani Erószt az erkölcsi vétség terhétől, amelyet a letűnt évszázadok raktak rá. E törekvések létét nem lehet egyszerűen tagadni, és nem vonható kétségbe létjogosultságuk sem; e törekvések léteznek, és éppen elég okuk van a létezésre.”¹¹

Talán a német és az ennél újabb (modernnek legfeljebb szándéka alapján nevezném) angolszász felfogás közé helyezhető el az a nézet, amely a civilizációt a városiasodás, az elkényelmesedő városi civillé válás folyamatának tekinti, eme látásmód gyökereit azonban (csak hogy a képlet még bonyolultabb legyen) nem Európában, hanem a középkori Közel-Kelet filozófiájában kell keresnünk.

Az arab világ elismerten legnagyobb hatású filozófusa, Ibn Khaldún a történelem addigi tapasztalatait mérlegelve arra a következtetésre jutott a 14. század második felében, hogy az ember a szikár nomád életforma felhagyásával civilizációt, jóléti társadalmat hoz létre a városokban, ahol azonban, éppen a kényeztető életmód miatt, egy idő után törvényszerűen ernyed a kohéziós erőt jelentő vérségi csoportszolidaritás, amely csak az edzett nomád közösségekben lelhető fel romlatlan tisztaságban. A kötelekeit fellazító, elpuhult, dekadenciába fordult újgazdag társadalmak vezetői idővel alkalmatlanná válnak megfelelő válaszokat adni az újabb és újabb követelések újabb és újabb kihívásaira, előbb-utóbb kénytelenek lesznek legyőzöttként átadni a helyüket vitalitásban és harci szellemben felettük álló még nomád, (tegyük hozzá: ugyanakkor a városok vonzerejének, a civilizáció csábításainak ellenállni képtelen) dinasztiáknak, a történelem kereke pedig egyre csak forog, három-négy generációnként ismételve önmagát. Arra a kérdésre, hogy ha egyszer a nomád életforma

---

¹¹ C. G. Jung: *Gondolatok a szexualitásról és a szerelemről*, Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1997. Fordította: S. Nyíró József, 11. o. Alighanem Jung itt a kultúra kifejezést a civilizáció értelmében használja. A civilizáció, a civillé válás folyamata megtagadni, elfojtani igyekszik állati örökségünket, a kultúra esélyt kínál a feloldásra, meghaladásra. A lényeg viszont, amit Jung közvetve sugall, nagyon is megszívlelendő, hogy tudniillik állati múltunk torzult örökségét, a bennünk élő sátánt nem megtagadni, hanem megérteni és megszelídíteni kell. Mithrász, helyesebben Mitra, Mithra, az ősi iráni mitológiában napisten és egyben az életképes társadalmi viszonyok alapjául szolgáló szerződésnek betartatásának legfőbb letéteményese. Jung a Mithrász-kultusz értelmezését itt feltehetőleg az i. sz. 1. század hanyatló Rómájában külön életre kelt Mithrász-hívő szektának részint a kereszténységbe is átszivárgott vallásgyakorlatára szűkítette. A „jelenkoron” természetesen az ő 20. század eleji jelenkora értendő, a mi ezredfordulón túli jelenkorunk szexuális kérdései és megnyilvánulásai valószínűleg nagyobb komplikációt jelentenek számára, noha azonos töről fakadnak minden jelenkor szexuális kérdéseivel.

tisztább, egészségesebb, virulensebb, miért kellett városoknak kialakulniuk, Ibn Khaldún nem tér ki, ám a dialektikus történelemszemlélet távlatosan következetes levezetését számon kérni egy középkori filozófuson nyilvánvalóan dőreség lenne. Az elsőnek járó elismerés azonban mindenképpen megilleti azok között, akik szigorúan monoteista világnézetük ellenére az emberi minőséget – akár végig sem gondolva – mozgásban levő történelmi láncolatok összefüggésrendszerében helyezik el, nem pedig a környezetétől független, változatlan és változtathatatlan szubsztanciaként határozzák meg, amilyenek a Teremtő megalkotta.

Vitathatatlan: valami – más és más – részizgazság minden egyes verzióból kiszűrhető, ebből azonban sajnos nem következik, hogy elég lenne a részeket összegereblyézni, összeilleszteni, és máris kikerekedne az osztatlan egész. A civilizáció és a kultúra egymásba fonódó kettős spirálját ugyanis kivétel nélkül úgy értelmezik (anélkül, hogy kettős spirált említenének), akár összemoszák, akár szétválasztják a civilizációt és a kultúrát, akár egymás mellé rendelik, akár szembeállítják őket, mintha azok valahol, valamikor, valahonnan, egy mítosz epizódjaként, egyszer csak odacsöppentek, majd tanyát vertek volna az emberi társadalom valamely rétegeiben, s nem pedig – legalábbis csírájukban – ab ovo meglévő előfeltételként határozták volna meg az emberi minőség, az emberi társadalom kialakulását, alakulását. Teremtésről, virradatról, kezdetekről, megjelenésről beszélnek, mintha nem volna minden mozgásban levő létezőnek előzménye. Az emberi minőségű létezésnek is. Akár a teremtésnek, akár az ősrobbanásnak is. Ha volt ilyen. (Szemléltető példa az önmagát evolucionistának deklaráló, valójában nagyon is epizodista, mitologizáló, skolasztikus beidegződésű mentalitás lelepleződésére: „Ha olyan feltételek alakulnak ki, melyek között egy újfajta replikátor másolatokat *tud* készíteni magáról, az új replikátor át fogja venni a hatalmat, és el fogja indítani a saját, új típusú evolúcióját. Amint ez az új evolúció kezdetét veszi, semmiképpen sem szükségszerű, hogy a régit szolgálja. A régi, génszelekción alapuló evolúció, azáltal, hogy megteremtette az agyakat, biztosította azt a »levest«, amelyben az első mémek felbukkantak. Amint az első önmásoló mémek megjelentek, nekilendült saját, sokkal gyorsabb evolúciójuk.” – Richard Dawkins: *Az önző gén*, Gondolat Kiadó, 1986, Síklaki István fordítása, 242. o.)

A szellem átszellemítése

Különválasztani ént és nem-ént, szubjektumot és objektumot, az aktuális ingeren túl felismerni a tárgy hasznosságát, eszközöket készíteni most, majdani felhasználásra: civilizáció. Alkalmazkodás helyett eszközhasználattal a környezetet igazítani magunkhoz: civilizáció. Berendezkedni rendszerszintű eszközhasználatra és a berendezkedést nem genetikai úton átadni, átörökíteni generációról generációra: kultúra. Belefutni az eszközhasználat visszafordíthatatlan, technológiai fejlődés spiráljába, fokozatosan leszakadni a természetről, és ezt a leszakadást társadalmi berendezkedésként átadni, átörökíteni generációról generációra: civilizáció és kultúra átkos és áldásos, elkerülhetetlen, olykor beltenyészett fattyakat szülő, de mindenképpen gyümölcsöző kényszerházassága.

Az, hogy a kőbalta átok-e, vagy áldás, nézőpont kérdése. Mást mond a támadó, és mást az áldozat. „Az első emberi bátorság / Áldassék: a Tűz csiholója, / Aki az ismeretlen lángra / Úgy nézett, mint jogos adóra” Ez: kultúra. A tűzről Jeanne d’Arcnak vagy Giordano Brunónak más jut az eszébe. „Az éles szabályokban örvendeznek méltán, mert ők fejeket szednek, / Viadalhelyeken véresen, sebesen, halva sokan fekszenek, / Sok vad, madár gyomra gyakran koporsója vitézül halt testüknek” A vers: kultúra. Szerves része az emberré válás történetének. Akkor is, amikor történetesen állati múltunk torzult emberi öröksége, a megkerülhetetlen és végzetes humán agresszió átszellemített lenyomata. Díszítőművészet: kultúra. Indákkal, levelekkel, virágokkal díszíteni dárdát, kardot, tört, buzogányt, miegyéb gyilkoló célszerszámot: torzult, beteges kultúra. Akkor is, ha általános, mivelhogy öntudatlanul belenövünk. Torzult, beteges kultúrának tapsikolni, nem pedig sajnálattal tudomásul venni elkerülhetetlen létezését: torz és beteg, öntudatlan infantilizmus. Költészetet arany markolatú, rubintokkal ékesített szablyával jutalmazni felcicomázott ünnepeken: még torzabb, még betegesebb, még elborultabb infantilizmus. A guillotine úgy borzalom, ahogy van, ahogy volt, de legalább nem cicomázták. A világháborúk hatékony sorozatlövő fegyvereit sem díszítette már senki. Azon már túlvagyunk. Ma már a tömegek pusztítása, a tömegpusztítás is csak szimpla civilizációs ártalom. A legjavából. Elborult összefonódottságban a kultúrával.

Kiűzetés a paradicsomból: civilizáció. Elfojtás. Civillé válás. Esmélet, berendezkedés az édentől keletre: kultúra és civilizáció együtt, elválaszthatatlanul. Testvérgyilkosság állati indulatból: állati örökség. Testvérgyilkosság távlatos előnyökért: civilizáció. Testvérgyilkosság

tilalma: tabu. Elfojtás. Civilizáció. És mégis: a tabu a többgenerációs fészekalj által szocializálódott fajunk eredendő kultúrája. Táguló hatállyal. Ma már szerte a földkerekségen szinte mindenütt mindenféle gyilkosság tabu. A civilizált Európa jelenlegi jogrendjében a törvényes gyilkosság is. Nincs halálbüntetés. Hacsak nem háború által végrehajtandó. Egyelőre. Lehetőleg Európán, Észak-Amerikán kívül. Búvópatak gyanánt előtörve az elfojtás alól. Kiszámíthatatlanul. Torzult állati örökségként. Amíg a kultúra jogos önvédelemből felül nem írja önmagát. Fékje-, feloldása- és ellensúlyaként önnön ellentmondásának, az egyaránt elfojtó és tobzódó civilizációnak, amely nélkül nem létezhet. Amely nélkül nem létezhetünk. Ha már egyszer embernek születtünk. Ha már egyszer ambivalenciára születtünk.

A kultúra, ha emberi (természetesen beszélhetünk állatok kultúrájáról is), nem lehet pusztán valami többlet, ráadás, sorminta, amely szép és jó, ha van, de ha nagyon muszáj, ellehetnének akár nélküle is. A kultúra maga az emberi létezés minősége, amely által az élet alaptörvényét embermód valóra váltjuk. A Homo sapiens humanus létminősége. Enélkül nem lehetnének sem sapiens, sem humanus, de talán még homo sem. De a kultúra, mint humán fajspecifikum, nem lehet pusztán csak *szövevényes*, hiszen eleve, már önmagában is *ambivalens*. Mert emberi. Törvényszerűen magában foglalja önmaga ellentmondásait, az egyszerre elszabadult és korlátozó civilizációt is, noha nem azonosul vele. A különbség lényegének érzékeltetésére: beszélhetünk és beszélünk is kell civilizációs ártalmakról, globálisan, de nem beszélünk, mert nem beszélhetünk kulturális ártalmakról. Legfeljebb partikulárisan.

A kultúra, ha belülről jön: angyali üzenet. Lelki inspiráció a többé válásra. Az emberi minőség megvalósítására. Humanizálódás. A civilizáció: luciferi tudás. Mteriális többé válás. A különútra kényszerült emberi faj fokozatos leszakadása a természetről. Autodomesztikáció. Civillé válás. Az önmaga sokszorozására törekvő, örökösen megújuló újjagdagság kényszerű öngerjesztése. Moloch. Kikerülhetetlen és kielégíthetetlen versenyfutás újratermelődő igényeinkkel. Miközben a civilizációnak is léteznek áldásai, melyekért két kézzel kapunk, hova is lennénk nélkülük. Hajózni márpedig kell. (Csupán példának okáért: hogyan tudhatnánk jelenleg elképzelni világméretű együttműködést globális problémáink közös megoldására

Moloch, a csecsemőevő király

Moloch (Melek) a sémi nyelvekben eredetileg királyt jelentett. Az idők folyamán azonban ez a név az arabok, a kánaániak és a karthágóiak által imádott istenségek nevévé vált, és alakja összefonódott Baál isten alakjával is. Amikor máglyára küldött gyerekekkel áldoztak a kánaáni isteneknek – Molochnak szolgáltatták ki őket. A zsidók Salomon és néhány őt követő király uralkodása alatt több alkalommal is visszatértek a bálványimádásnak ehhez a kultuszához. Eleven gyermekeket égettek meg az isten oltárán vagy a neki szentelt bronzszobrok mellett, miközben a szertartást irányító papok zajjal, kiáltozással és dobszóval fedték el az áldozatok jajgatását.

műholdak, folyamatosan fejlődő táv- és tömegkommunikáció nélkül, amely egyszerre kultúra és civilizáció?) S közben pedig a kultúrának is megvannak az árnyoldalai. Az anyag szorításában a spirituális inspirációnak is lehetnek torzulásai, vadhajtásai, céltévesztései. Mert így emberi. A vallási fanatizmusnak is létezik kultúrtörténete. A hadviselésnek, a gyilkolásnak, a kínvallatásnak, a torzult emberi agresszióknak is létezik kultúrtörténete. Az önkényuralomnak, az abszurd hatalmi túltengésnek is létezik kultúrtörténete. A népbutításnak, léleknyomorításnak is létezik kultúrtörténete. A skalpolásnak, koponyaszűrésnek, nyaknyújtásnak, orrpeceknek, ajaktorzításnak, homlokdeformálásnak, lábfejtördelésnek is létezik kultúrtörténete. A kannibalizmusnak is létezik kultúrtörténete. Egy genetikai szoftverében megbolydult, félig-főtt-krumpli-faj életében bármi előfordulhat. Majdnem bármi.

Mégis: a kultúra, ha tisztán belőlünk szól, angyali üzenet. A civilizáció átszellemítése. A tűz átszellemítése. A kőbalta átszellemítése. A kerék átszellemítése. A fa, a fém, a kő, az agyag átszellemítése. A gálya átszellemítése. A gőz, a gép, a gőzgép átszellemítése. A tudomány átszellemítése. A betű átszellemítése. A szám, a számítás, a számítógép átszellemítése. A hitelezés, a hitel, a hit átszellemítése. A vagyon átszellemítése. A gazdálkodás, a gazdaság, a gazdagság átszellemítése. A racionalitás, a praktikum, a praxis átszellemítése. Az uralom, uradalom, birodalom átszellemítése. A kultúra, ha emberi, ha belőlünk szól: a bármiképpen létrejött, bármiképpen birtokunkba jutott bármiféle érték kiterjesztésének és továbbadásának átszellemítése. Ősidőktől fogva ez történik, mert ilyenné vált az agyunk, ilyenné kellett válnia: kultúra nélkül nem létezhettünk, ha már embernek születtünk. Valamiért ezt az irdatlan,

korrelatív áldozatokkal járó nagyberuházást az agyunkban el kellett végeznünk. Pontosabban: végezzük mind a mai napig, és várhatóan eltart még – meddig is? Ki a megmondhatója.

Világosan kell látnunk: amikor a kultúra mibenlétéről beszélünk, önmagunkról beszélünk. A primer lét szorításából kibontakozó emberi minőségről beszélünk. Arról beszélünk, hogyan váltjuk valósággá az élő természet első számú és mindenek felett álló törvényének, az önmásolás törvényének, az almafa törvényének ránk méretezett, fajspecifikusan flexibilis végrehajtási utasítását. A hiénakutya, a levélvágó hangya, a homoki tigriscápa, az afrikai sügér, a csikóhal, a palackorrú delfin sem tesz mást, nem tehet mást élete során, mint ösztönösen megpróbál megfelelni a törvény fajspecifikus végrehajtási utasításának. Az élővilágban minden erről szól. Mi, a példátlan emberi faj sem vagyunk kivétel. Mi sem tehetünk mást. Csak másképp. Emberi módon. A többgenerációs fészekalj speciálisan szocializálódott emberének feladatait megosztó, javait elosztó, moralitásában belátó módján. A felismerhető, de kiismerhetetlen, százezerszer szövevényes, megnyilvánulásaiban örökösen változó, ambivalens, civilizációval áldott és sújtott, mégis mindenütt mindenben tért követelő jobbik énünk: kultúránk által, amely – legyen bár globális vagy partikuláris –, akár tudunk róla, akár nem, minden ízében ezt a törvényt szolgálja. Jól vagy kevésbé jól. Alkalmasint rosszul. Öntudatunkon, önismeretünkön, önbecsülésünkön múlik, hogy milyen utat leszünk képesek választani újra és újra.

Az evolúció meghekkelt forráskódja

Keressük magunkat abban a reményben, hogy a valamennyiünknek tartást, morális túlélőerőt adó, egyetemleges öntudaton, önismereten alapuló önbecsülés birtokában képesek lehetünk kialakítani egy olyan humanitásalapú társadalmi berendezkedést – valódi, de legalábbis a mostaninál sokkal valódibb, szolidárisabb, együttműködőbb demokráciát –, amelynek adottságai által esélyünk lehet sikerrel szembenézni globális felelősséget jelentő globális feladatainkkal és fenyegetettségeinkkel.

Ha hinni lehet Freudnak, állandósult személyiségi problémáink gyökerét a személy múltjában: gyermek-, esetleg csecsemőkorában kell keresnünk. Régen átélt eseményekben, amelyekkel képtelenek vagyunk szembenézni, mert talán soha nem is tudatosultak bennünk, így kerültek pszichénk tudattalan tartományába, s ott a mélyben nyomorítják mivoltunkat. Ha hinni lehet Jungnak, nem csupán az egyénnek, de a közösségnek, a társadalomnak, sőt az egész emberiségnek is megvan a maga – közös, kollektív – tudattalanja. Ezt a kollektív tudattalant a minden társadalomban mindenkor és mindenhol jelen levő, az egyén számára szimbólumokban, képekben megjelenő alapeszmék képviselik, amelyeket ő archetípusoknak nevezett, és ezeknek az alapeszméknek a megsértése, akár szándékosan, akár öntudatlanul, súlyos következményekkel, fellengzősebben fogalmazva: isteni megtorlással jár. Kollektív törvénysértés esetén kollektív szinten.

Jung arra is tanít bennünket, hogy komolyan kell vennünk a személyiség árnyék-énjének létezését, addig azonban ő sem merészkedett el, hogy a kollektív személyiséget manifesztáló kultúra árnyék-énjének létezését is feltételezze, pláne hogy elfogadja. Nekem pedig meggyőződésem, hogy van ilyen. Jung a bennünk élő kétféle öreget kérdezi bajaink felbecsülése érdekében, én az összezavarodott, totál ambivalenssé vált, kortalan Biankát faggatom. És a minden Ádámban öröktől élő Gerzsont, az időnként hódító pompával és allűrökkel oroszánkirályként tetszelgő tájjellegű tizedest, aki kőbalta, kard nélkül egy lépést sem, vagy legalábbis konyhakés nélkül a csizmaszárban, legfőképpen búcsú idején a templomtéren, aki még ma is, jobbfajta kiadásban is kardjához kap, ha az igazát keresi. Arról, hogy ők az antropológiai és genetikai tudományok időskáláján pontosan mikor, hol bukkantak elő és milyen formában, milyen génjegyekkel, fogalmam sincs. Őszintén szólva, a „megkövesedett jegyzőkönyvek”, a fosszilis leletek tanúságára nem szívesen hagyatkoznék ebben. Kutathatunk bárhol, bármilyen rétegekben, hisz’ sem a derengő humanitásnak, sem negatív lenyomatának nincsenek fossziliái. De a férfiak örökítőanyagát hordozó Y

kromoszómák egyes szakaszain bekövetkezett véletlenszerű változásokból kisilabizált, hatvanezer éves genetikai Ádám nagyotmondó vallomásaira sem vennék mérget. Az éppen érintett szakmák az általuk fellelt vagy produkált bizonyítékok értékelésével elbíbelődnek még szerény becsléseim szerint néhány száz évet, megmérkőznek az éppen aktuális csípéssorrend aktuálisan kiizzadt játékszabályai és frazeológiai divatja szerint, de nekünk mindannyiunknak legfeljebb néhány évtized áll rendelkezésünkre megoldást találni legégetőbb közös gondjainkra, mindenekelőtt pedig felismerni ehhez a közös bajok eredetét.

A szaktudományokon kívül álló szabadgondolkodó a lényegi összefüggésekre koncentrálna munkahipotézisként egyelőre megelégszik annyival, hogy a mai emberré alakulásunk folyamatában valahol, valamikor előállt egy olyan kényszerhelyzet, amely „túlélés vagy megdöglesz” alapon elindított bennünket felfelé a lejtőn, lélekszaggató magasságba, amelyet nem uralunk kellő biztonsággal, s bár valamelyest hozzászoktunk ugyan, mert már így születünk és együtt élünk vele, de bennünk maradt és dolgozik a szívszorító félelem, hogy bármikor bekövetkezhet a végzetes zuhanás. A megoldás az lehet, hogy az egzaktnak minősített tudás segítségét is igénybe véve, ahol adódik, de elsősorban kollektív mélytudatunkból merítve felidézzük a múltat, megpróbáljuk felfedezni az emberi minőséget alapjaiban jellemző ősi ambivalenciákat: Apollón és Dionüszosz, kultúra és civilizáció, hit és tudás, emberi típusúvá mutálódott agresszió és békevágym egymást kiegészítő szembenállásának virtuális forrásvidékét, bárhol találjuk is. A kezdet pedig mindig ott van, ahol a vizsgáló önkényesen felvesz egy kiindulópontot. Az én önkényesen felvett kiindulópontom a földtörténeti korokban és hagyományőrző mítoszokban egyaránt megtalálhatatlan Gerzson és az ő mindenben hozzá illő, bár lelkületben különböző párja, Bianka, akit metaforikusan azzal a sajátossággal ruháztam fel, hogy ő volt az első anyaősrünk, aki – mielőtt még az előzőek közvetlen szülői gondoskodás nélkül életképesek lettek volna – sorban világra hozta és egy fészekaljban egymás mellett felnevelte különböző korú utódait.

[Koraszülött emberfaj kezdetleges inkubátorban](#)

Egyre csak bonyolódó társas viszonyaink miatt születésünk pillanatától rengeteget kell tanulnunk, így aztán jócskán előkészített aggyal, ergo irdatlan nagy fejjel törünk magunknak utat az életbe, de még így is azt tartják, akik értenek hozzá, és szerintem igazuk van, hogy mi,

emberek, valamennyien koraszülöttként érkezünk. Hiába a szuperkoponya, vagy talán éppen amiatt, minden létező emlős közül mi születünk a leggyámoltalanabbnak. (Leszámítva a méhlepény nélküli erszényesek porontyait, de nekik legalább van hová visszabújniuk, ahol behozhatják a lemaradásukat. Ők valójában még meg sem születnek, amikor megszületnek.) A legkészebben szerintem a gnúk és a hozzá hasonló szavannai sprinterek startolnak: perceken belül képesek lábra állni, miután kipottyantak, három hónap után már menetkészek, tiltott serkentők nélkül is nyolc másodperc alatt futják a százat, vonulhatnak együtt a csordával. Persze kell is vonulniuk vízért, legelőért, és ők igazodtak ehhez a követelményhez. (Aki nem tudott igazodni, az prédává vált, áldozatul esett, elhullott, idő előtt telítve a televényt.) Egy asszonyi medencének azonban roppant mértékben kell kitágulnia, hogy utat nyisson a jövevénynek, aki amúgy még akár két-három évet is bent tölthetne ahhoz, hogy születésekor relatíve annyit tudjon az emberségről, mint amennyit a gnúborjú a gnúságról. Bocsánat, kedves édesanyák a vízióért, de képzeljük csak el azt a pokoli szenvedést, amit egy hároméves fejméretű gyermek kihordása és megszülése jelentene! Nincs választása egy anyának, nem volt választása Biankának, meg kellett szülnie életképtelen nagyfejű csöppségeit addig, ameddig még egyáltalán szülhetők voltak. Aztán pedig gondoskodni a fennmaradásukról, ahogy lehet. Ha nincs inkubátor, akkor legyen valami más. Az esély: mint ahogyan a gnú születése órájától képes futni, az ember születése órájától képes öles léptekkel haladni a tanulásban, és társadalmi környezetétől ehhez minden segítséget megkap. Meg *kell* kapnia, különben kipusztul a faj. Létfeltétellé vált bonyolult kultúránkat nem örökölhettük génbe írt mintázatként, rengeteget kell okulnunk, nagyon korán kell kezdenünk, és nagyon alkalmasnak kell lennünk az okulásra, nagyon alkalmasnak kell lennie a környezetnek a gyámolításra, okításra.

Bianka porontyainak korabeli inkubátora: az emberi típusú szociális átszerveződés és együttműködés. Darwin kedvenc példája szerint a túzok formájú ősből kialakuló struccnak futni és rúgni kellett tanulnia, hogy fennmaradjon, túlteljesítve önmagát. Nekünk emberi minőségű kultúrában szocializálódni. A struccnak lábbal kellett bírnia, nekünk aggyal, koponyával, emberséggel. Intelligenciával és minden korábbit felülmúló szociális készségekkel. Mert hiszen tudjuk, hogy más emlős fajok: a főemlősök, kivált az emberszabásúak, valamint a legendás intelligenciájú delfinek és elefántok, de még a kutyafélék is elképesztően bonyolult utódnevelő szociális rendszert alakítottak ki, amelyet

részint már az őstőneikben is sikerült rögzíteniük, részint születésük után holtig tartó tanulással sajátítanak el, ám nekünk mindaz, amit ők tudnak, vajmi kevés lenne a megélhetéshez és az önvédelemhez, az emberré váláshoz.

De miért indult növésnek olyannyira az a csecsemőfej, úgy megelőzve a többi testrészt fejlődését, hogy miatta a magzat már nem is várhatta ki az anyaméhben a számára szükséges hónapokat, éveket, kéredzkednie kellett már félidőben, idétlenül? Önmagában már ez is totális ambivalencia! (Egy kis etimológiai csemege: „idétlen” szavunk eredeti jelentése „időtlen, idő előtti”, tehát olyan egyén, akinek nincs ki az ideje. A koraszülöttek túlélési esélye régebben minimális volt, s ha néhánynak sikerült is az akkori viszonyok között valahogy megkapaszkodnia az élők között, lemaradását rendszerint képtelen volt behozni, általában megmaradt „idétlennek”, céltáblájául a virulens többség élceinek, hacsak nem született spártainak a Taigetosz közelében. Valóban csoda, hogy egy összességében idétlenségre ítélt faj az evolúció csúcsára képzelheti magát. Ha egyáltalán van értelme csúcsokról és meredélyekről beszélni.)

A magasabb szintű szociális átszerveződés és együttműködés a csecsemő számára nem egyszerűen csak inkubátor, hanem egyben drámaian kényszerítő, elkerülhetetlen evolúciós nyomás is. Ördögi kör: nő a fejed, tehát koraszülöttként kell világra jönnöd, s hogy megmenekülhess, a közösség elkerülhetetlenül átszerveződött, új minőségű együttműködésre kényszerült, amelynek összes csínját-bínját neked is meg kell tanulnod. Az átszerveződött, új minőségű együttműködésre kényszerült közösségi viszonyok az egyéntől mind inkább olyan kognitív teljesítményt követelnek, amely az agy és az agytérfogat, a tanulási képesség rohamos fejlődése, a koponya tovább növekedése nélkül megvalósíthatatlan, tehát a körből való kitörés egyetlen esélye, ha beindul a spirál, és mi vagy képesek leszünk együtt csavarodni vele a magasba, vagy pedig egyén és faj belepusztul. Természetesen, ha mi fel tudjuk venni a fordulatszámot, attól még a spirál megmarad ördöginek, de legalább vezet valahová, és míg élet van, az esély végtelen.

Úgyhogy megszívlelendő, nagyon is megszívlelendő és továbbgondolandó Richard Leakey paleoantropológus oknyomozása *Az emberiség eredete* című könyvében: „A megnagyobbodott agyú fajoknál (...) a kisgyermekeket később választják el, mint a kis aggyal rendelkező fajok esetében, az egyed később lesz ivarérett, a terhesség időtartama és az életkor is meghosszabbodik. Ha összevetjük a *Homo sapienst* a többi főemlőssel, egyszerű

számítások útján arra következtethetünk, hogy egy átlagosan 1350 cm³-es agytérfogattal rendelkező egyedben a terhesség idejének 21 hónapot kellene kitennie, nem pedig 9-et, mint valójában. Az emberi újszülöttnek tehát világra jöttkor egy év lemaradást kell behoznia, ezért olyan magatehetetlen.”¹² Megjegyzés: az emberanyák kihordási ideje nem nőtt az emberszabásúakéhoz képest. Az orangután tizenegy, a gorilla, csakúgy mint a csimpánz és a bonobó, kilenc hónapig viselő a kicsinyével, és elgondolkodtató párhuzamként említsük meg a közismerten szintén magas fokú intelligenciával rendelkező, ám főemlős besorolást nem nyert delfinek vemhességét, ez fajtól függően tíz–tizenhárom hónapon át tart, az elefánt pedig adottságainál fogva megengedheti magának azt a luxust, hogy huszonkét hónapig dédelgesse méhében születendő borját. Ugyanakkor valamennyi felsorolt fajnál a tankötelezettségi alapidő átlagosan négy-öt évig, a leválasztásig tart, ezalatt nem is lesz újból vemhes az anya, némiképp kivételt talán csak a legintelligensebbnek tartott, ám szexmániás bonobó jelenthet, ő képes már három évvel a szülés után ismét teherbe esni. (A többgenerációs fészekalj intézménye azonban az állatvilág hozzánk legközelebb álló emeletein is egyaránt ismeretlen, csakúgy, mint a tudósvilágban e fajspecifikum jelentősége, annak ellenére, hogy kiveri a szemünket: évezredek óta lett volna időnk gondolkodni rajta. Ezek nem rejtett, titkos összefüggések, mint például a mikrobiológia felfedezései.) Edukációs szempontból a legszembeszökőbb különbség az ember és minden létező emlős között: a fejlettebb emberi kultúrákban betű szerint is jelenleg tizennégy-tizenhat év a tankötelezettség minimális korhatára, ekkor lehet az utód viszonylag önállóan és törvényesen keresőképes. A felsőfokú kitaníttatás az ivadék huszonharmadik uszke huszonhatodik életévéig, vagy még tovább is, közvetlen kötelezettséget ró a szüleire és szűkebb-tágabb környezetére, a társadalomra, és mindezt anélkül, hogy a befektetésből ez idő alatt közvetlenül bármi is megtérülne, miközben az anya elvileg akár minden esztendőben gyermekáldásnak nézhet elébe fogékonyságának évtizedei alatt.

Bianka biológiai valója a törvénybolydító evolúciós nyomásra úgy reagált, hogy átalakult kitágult medencéjű, gömbölyű csípőjű, telt emlőjű, szexuális együttműködésre folyamatosan kapható (vagy a dimorfizmus okán kényszeríthető), és szexfalánk hímjét ezzel is

---

¹² Richard Leakey: *Az emberiség eredete*, Kulturtrade Kiadó, Budapest, 1995. Ford.: Béresi Csilla, 54. o

magához erősítő, szupraszülékeny, szuperszocializálódott fészekalakító fehérszemélyé. A kényszerű eredmény: merőben új családstruktúra, mely a szűkebb-tágabb közösségben az egyedek egymáshoz való viszonyának immár nem pusztán homo, hanem speciálisan humán mintázatait, minőségét alakította ki és követelte meg. Ez pedig egyfelől addig soha nem létezett távlatos esélyeket, de egyszersmind önmagát folyamatosan újragerjesztő, állandósult, mert újabb és újabb formában újratermelő evolúciós feszültséget és nyomást is jelentett a faj számára. Az egy fészekaljban több generációt összehangoló utódnevelési rendszer a szocializálódásnak s a kognitív fejlődésnek semmilyen állati mintával egybe nem vethető lehetőségét és kényszerét határozza meg, de a páros kapcsolatokra, családokra és ezek klánjaira átrendeződő közösségi struktúra nem csupán egy-egy populáció, hanem egyben a teljes faj szociális átprogramozását is jelenti, automatikusan magába rejtve az újonnan kiéleződő fajspecifikus konfliktusok forrásait is.

Gerzson ugyan nem akar mindenáron tanulni, de rákényszerül. Azt a leckét, hogy a táplálék java részét az apának kell házhoz szállítania, ellentétben az oroszlán, a pávián vagy a csimpánz hímjével, egy Homo macsónak valahogy fel kell fognia, képesnek kell válnia rá, ha tovább akar élni ivadékaiban. Akar, mert ezt az ösztönét a megbolydult génprogramok még nem írták felül. Egyelőre. Sőt. Most lett csak igazán macsó. Hiába frusztrált, hiába feszeng, hiába dühöng, egyre több mindent kényszerül és lesz képes megtanulni. Őt is anya szülte, ő is gyerekként kezdte, az ő agyát is feltáplálták a szülei. És az agy kiépíti a maga birodalmát.

Az újsütetű faj

A Homo sapiens humanus magatehetetlen emberi csecsemőjének tehát legalább egy-, de inkább kétéves lemaradást kell behoznia – és lehetőleg minél hamarabb – a már sok millió éves faji stabilitást mutató emberszabású majmokhoz képest, ez a kényszerítő erő már önmagában is merőben más minőségű intellektuális feltételeket, utódgondozási és szociális mintázatokat csikarna ki magának. A dolog azonban túlságosan egyszerű volna, ha a vonzatok kusza szövevénye kimerülne ennyiben. Nem csupán a csecsemő szenved el olyan hátrányokat, amelyeket valakinek, valaminek kompenzálnia kell az életrealitásához, hanem az édesanya is, közvetve pedig az egész közösség, amelynek új struktúrájú szerepvállalása nélkül ezen a szinten immár nem valósulhat meg a hatékony utódgondozás.

Túlzás nélkül állíthatjuk: a mi Biankánknak evolúciós léptékkal mérve szinte egyik napról a másikra kívül-belül gyökeres alkalmazkodó változáson kellett átmennie a fennmaradásunkhoz, tetőtől talpig. (Természetesen az oroszlánkirály hajlamú Gerzsonnak is, de az egy másik bonyolult fejezet. Hozzá még Freudnak is lesz egy-két szava totem-, tabu- és incestusügyben.) Az ufófejű poronty méreteihez a női medencének feltétlenül alkalmazkodnia kellett: az egész medenceöv jelentősen megnövekedett, nyílásának mérete pedig szinte megkétszereződött, a szeméremcsontok alsó szárainak egymással bezárt szöge jócskán szétnyílt, hatványozottan megnőtt az emlők mérete és jelentősége, minthogy a nő(stény)nek az aktív évtizedei alatt gyakorlatilag megszakítás nélkül kellett táplálékellátást biztosítania az egymást szinte kézen fogva követő újszülöttek számára. Az ínséges idők áthidalása az energia-háztartás teljes átrendeződését, a raktározásnak egy másik, inkább vízi fajoknál bevált módját, a zsírrétegek felhalmozását tette szükségessé. (Ehhez Biankának volt talán némi atavisztikus inspirációja is, ha a vízparti kitérő hipotézisére gondolunk.) Mindez összességében – férfi szemmel nézve – szép kerek idomokat eredményezett ugyan (bár Gerzson akkor még valószínűleg inkább illatra nyomult, mint formára), de szép, nőies ikszlábakat is, és ez végképp alkalmatlanná tette asszonyainkat a korábbi, nagy távolságokat becserkésző, táplálékszerző életmód folytatására, a menekülés képességéről nem is beszélve. Szélsőségesen túlzó példaként lásd: Willendorfi Vénusz, ellentétben a nélkülözhetetlen vadászsikerekhez egyre atletikusabb alakot öltő, méreteivel Bianca fölé hatalmasodó Gerzsonnal. Úgyhogy az agytömeg változása a szó legkonkrétabb értelmében testestül-lelkestül-kultúrástul irányba tette fajunk sorsát és jövőjét.

Ambivalens kultúránk a réven és a vámon

A megkülönböztető emberi fajspecifikumokra vonatkozó meghatározásoknak nehezen átlátható halmazát, némi egyszerűsítéssel, három nagy csoportra tudjuk osztani: morfológiai-fiziológiai különbségek (két lábon járás, egyenes testtartás, megnövekedett agykoponya stb.), intellektuális különbségek (eszközkészítés, fogalmi gondolkodás, beszéd, absztrakció, éntudat, önmérséklet stb.), és spirituális különbségek (áhítat, elragadtatás, művészi ihlet, műélvezet, szerelem). A három csoport részben átfedi, részben kölcsönösen feltételezi egymást, s az egyes ismérvek, nézőponttól és megközelítési módtól függően, alkalmasint okai is, következményei is lehetnek egymásnak. Nézőponttól és megközelítési módtól függetlenül

azonban kivétel nélkül valamennyi elfogadott nézetnek van egy közös vonása: a moralitást, ideértve annak minden szinonimáját és vonzatát (szolidaritás, felelősség, áldozatkészség stb.) a történetiségtől és származástól (állati eredet, isteni szándék) teljesen elszakítva, mint az evolúción fölül álló, eleve adott és számon kérhető, speciálisan emberi normát kezelik, amely kizárólag a humán kultúrában jut kifejezésre, noha fajspecifikussá vált kultúránk nyilvánvalóan nem eleve adott (öröklött, teremtett), hanem szerzett, kifejlesztett tulajdonságunk, képességünk, jellemzőnk. Legalábbis mi így gondoljuk. (Bár itt is nyomban és ismételten hozzá kell tennünk, hogy mindennek van előzménye, semmi nem jön a semmiből, csakis valami válhat valamivé.)

Kultúránkhöz és moralitásunkhoz való ambivalens viszonyunkat (ambivalens kultúránkhöz és moralitásunkhoz való öntudatlan viszonyunkat) egyaránt leképezik a teremtésmítoszaink (bűnbeesés a jó és rossz tudását adó gyümölcs megízlelésével stb.) és evolúciós mítoszaink (prebiotikus evolúció, az önző gén, a fáról lejött, uborkafára felkapaszkodott csupasz majom, emberállat, mitokondriális Éva, genetikai Ádám stb.), mely utóbbiak eredete visszavezet Darwinhoz. Szerinte ugyanis: „A kéz és a kar szabad használata, ami részben oka, részben következménye az ember egyenes testtartásának, úgy látszik, közvetett módon más strukturális módosulásokhoz is vezetett. Az ember korai hímnemű őseinek – folytatja a gondolatot Darwin – valószínűleg nagyméretű szemfogai voltak, de ahogy fokozatosan elsajátították, hogy követ, bunkót vagy más fegyvert használjanak, amikor ellenségeikkel vagy vetélytársaikkal harcolnak, nyilván egyre kevésbé használták állkapcsukat. Így aztán az állkapocs és a fogak mérete is csökkent, amit majdnem biztosra vehetünk számtalan analóg eset alapján. (...) Teljesen egyetértek azoknak a szerzőknek a véleményével, akik szerint az ember és az alsóbbrendű állatok között fennálló különbségek legfontosabbika az erkölcsi érzék vagy lelkiismeret. Ez az érzék, mint Mackintosh megjegyzi, »méltán felette áll az emberi cselekvés minden elvének« és röviden, de parancsolóan azzal a nagy jelentőségű szóval foglalható össze, hogy *kötelesség*. Az ember valamennyi tulajdonsága közül ez a legnemesebb, és arra készíti, hogy pillanatnyi tétovázás nélkül kockára tegye életét embertársa életéért, vagy arra, hogy érett megfontolás után, egyszerűen a jog vagy kötelesség

mély érzésétől indítva, valamely nagy ügyért áldozza életét.”¹³ (Megjegyzés: mire véljük például a hangyák, méhek és más rovarok önfeláldozó hajlamát, amelyek a maguk fennkölt ügyéért valóban pillanatnyi tétovázás, érett megfontolás, a jog vagy kötelesség mély érzése nélkül képesek az életüket adni? Mindig mindenben önmagunk felsőbbrendűségét keresni: kőkemény frusztrációt jelez. Nekem ez úgy tűnik fel, mintha az óra mutatója állandóan azzal lenne elfoglalva, hogy ő mennyire előbbre való, mint a számlap, a tengelyek vagy a fogaskerekek, miközben már régen minden digitális. Prognosztizálható a gyomorbad, és akkor még szerencsésen megússzuk. Ennél már csak az örökös önostorozás a durvább, főleg ha a korbáccsal módszeresen a mögöttünk állókat célozzuk meg a saját hátunk helyett.)

A klasszikus evolucionista doktrína két alappillérét az adaptív és a szelektív változások jelentőségének felismerése teremtette meg. Előbbi Lamarck, utóbbi Darwin zsenijéhez köthető. (Az alapokhoz később majd kapcsolódnak olyan kiegészítő, részben felülíró teóriák is, mint a mutáció, a genetikai sodródás, a génáramlás stb.) A lamarcki gondolat, amely szerint a fajok kialakulása vagy módosulása nem más, mint a teremtett struktúráknak a környezeti hatásokra adott válasza, (tehát adaptív, alkalmazkodásra visszavezethető folyamat), Darwin szelekciós mentalitásában is tüntet még jelenlétével, de csak párhuzamos szerepkörben, és nem tud a kiválasztás törvényének szerves részévé válni, nem tud összehangolt egységet képezni vele, a későbbi követőknél pedig szinte nyomtalanul eltűnik, s a fókusz dogmatikus kizárólagossággal a szelekción marad.

Darwin szemében az adaptív folyamat úgy képződik le, hogy például egy nagytestű madár, mondjuk a már említett strucc, ugyan „szárazföldön lakik, és ki van téve oly veszedelmeknek, amelyek elől repüléssel nem menekülhet; de ellenségeit rugdosva csaknem oly eredményesen tud védekezni, mint számos négylábú. Elhihető, hogy a strucc génusz őisének épp oly szokásai voltak, mint a tűzoknak, és hogy amint testének nagysága és súlya egymást követő nemzedékek során növekedett, a lábait egyre többet használta, a szárnyait pedig egyre kevesebbet, amíg végül szárnyai képtelenek lettek a repülésre”. Ebben a logikában nincs tehát visszacsatolás, nincs kényszerű kölcsönhatás, a lábak erősödéséből következik a

---

¹³ *Az ember származása*, 101, 148. o.

szárnyak csökevényesedése, de fordítva ez nem áll fenn: a szárnyak satnyulása nem hat vissza törvényszerűen a lábak erősödésére. Van csupán egy ismeretlen (más esetekben feltételezett) környezeti okból kialakult tulajdonság, amely magával hozza az új viselkedési mintázatot, ez pedig strukturális változásokat eredményez, mígnem a forma átlépi önmagának határait, új és elkülönült minőséget, új fajt alakítva ki önmagából.

A fundamentalista szelekciós mentalitásban a környezeti hatás csupán kiváltó ok gyanánt kap szerepet (földrajzi átalakulások, klímaváltozások, tűzvészek, járványok stb.), majd célirányos teremtői-formatervezői szándékkal és jóváhagyással nyomban átveszi az evolúciós teljhatalmat a természetes kiválasztás. Az adaptáció és a szelekció szervesen egymáshoz illesztésekor nem számolunk azzal a realitással, hogy miként az ismeretszerzésben minden válasz újabb és újabb kérdéseket szül, hasonlóképpen a külső, környezeti hatások által kiváltott belső, lokális változások is újabb és újabb kiváltó okokként, belső hatásokként, inspirációként vesznek részt a beindult (vagy talán latens módon örök időktől tartó) folyamatban. Márpedig a környezeti ingerre bekövetkezett változások, mint a belső körülmények újfajta késztetései, maguk is választ követelő ingerként lesznek jelen, méghozzá úgy, hogy ez a késztetés kiegyenlítésre, a változás okozta egyensúlyvesztés korrigálására irányul.

Ha a korábban a repülés előnyeire berendezkedett madár valamiért elveszti a repülés képességét, a veszteséget valaminek kompenzálnia kell, és a kompenzálásra képes szervek

A struccnak bejött?

késztetést kapnak az innovációra, minek következtében a szárnyak további forrásoktól esnek el a központi inspirációs keretből, és ez így megy egészen addig, amíg az átalakult konstrukciónak sikerül valamilyen formában szert tenni egy új egyensúlyra, (viszonylagos) harmóniára a környezettel és önmagával. Vagy nem. A struccnak (eddig) bejött. Láthatóan megtalálta azt a (viszonylag) stabil formát, amely (időlegesen) lezár egy folyamatot: a törvényszerűség (ha volt ilyen), amely

meghatározta, hogy a tendencia ne csak beinduljon, hanem adott körülmények között egy

túzokféle biológiai képződmény előbb-utóbb struccá váljon, érvényesítette a maga végrehajtási utasítását. Ami persze egyidejűleg arról is tanúskodik, hogy a strucc a kötelező változás törvénye mellett testre szabott, tehát megvalósítható végrehajtási utasítással is rendelkezett. Ez sok Homo fajnak, köztük a Neander-völgyieknek bizonyíthatóan nem jött be. A törvényhez olyan, nem kellően testre szabott végrehajtási utasításokat kaptak, amelyek egy idő után már nem voltak követhetők, nem voltak végrehajthatók. Talán belül hiányzott valami, talán a további fennmaradáshoz olyan kulturális ugrásra lett volna szükségük, amelyhez nem volt meg a biológiai felkészültségük, talán a beszédhangképző apparátus hibádzott náluk, talán más, talán mi, crô-magnoniak jelentettünk számukra megválaszolhatatlan evolúciós kihívást, tény az, hogy Neander-völgyiek már nincsenek. Írmagjuk sem maradt. Mi egyelőre még küszködünk a magunk sorsával. Noha fogalmunk sincs, hogy mi mindent veszítettünk a vámon, és mi mindent kellene megnyernünk a réven. Próbálkozunk. Akkor is, ha amit rakunk délig, leomlik estére, amit rakunk estig, leomlik reggelre. Amíg van kit feláldoznunk. Amíg van mit beáldoznunk.

Darwin tehát az arckoponya és vele a szemfogak visszamaradásának tapasztalati tényét nem komplexen a táplálkozásban, hanem speciálisan az agresszivitásban, a hadviselésben, a táplálék*szerezésben* visszaszorult szerepükkel kapcsolja össze (közvetve a felegyenesedéssel és az eszközhasználattal), de ugyanitt nem lát, vagy legalábbis nem mutat ki korrelációt az agykoponya–arckoponya arányának és funkciójának megváltozása, valamint a fajspecifikus moralitás kibontakozása között. Ám ha belegondolunk, hogy Darwin az erkölcsiséget az evolúcióban szervesen zárványként jelenlevő, a priori emberi fajspecifikumnak tekinti, akkor világossá válik, hogy nem is helyezheti el a moralitást az evolúció adok-kapok logikai rendszerében. Pedig hát nem ésszerű-e feltételeznünk, hogy a szervezet adott keretek között gazdálkodik a készleteivel, és ha valamilyen nyomásra valahová adnia kell, akkor azt máshonnan kényszerűen el kell spórolnia? Ha valamilyen oknál fogva beindul az immár ésszel alig követhető morális funkciókat is ellátni kényszerülő agy és a neki férőhelyül szolgáló csontozat rohamos növekedése, annak nagy valószínűséggel valaminek a rovására (is) kell történnie, vagy a révet, vagy a vámot valakinek fizetnie kell. Nem csak államháztartás létezik, az élő szervezetnek is van közgazdasága, melynek mérlege egyensúlyra törekszik. (Völgyet keres a patak, nem magas dombot, fene látott szürdölmányon apró ezüst gombot.)

Egyértelmű: ha a struccá válni kényszerülő madár egy ponton nem talál egyensúlyra, ha nem képes visszanyerni a réven, amit elveszített a vámon, ha a testtömege és a lábak adottságai folyamatos fejlődéssel nem kompenzálják a szárnyak visszamaradásában megmutatkozó veszteséget és fordítva, ha a körülmények szerencsétlen összejátéka miatt a szervezet öngazdálkodása nem tud megfelelő választ adni a kihívásokra, akkor a struccnak merőben más lesz a sorsa, akkor a strucc nem túlélő faj, a strucc lúzer, a strucc el van veszve, akkor a strucc palimadár. És sajnos ugyanez érvényes miránk is. Ha az emberré válni kényszerülő emberelőzmény nem nyeri vissza a réven, amit elveszített a vámon, ha agyműködése, egyre komplexebbé váló mentális, morális és szociális adottságai nem kompenzálják az arckoponya, a fogazat, az izomerő, szaglás, hallás és sok más természetes készség, mint például az ösztönös ráérzés, ösztönös megoldóképesség, a telepátia, vagy az eredeti imaginárius gondolkodás visszamaradásában megmutatkozó veszteségeket, akkor az ember nem túlélő faj, akkor az ember lúzer, akkor az ember el van veszve, az ember palimadár. Kultúránk és civilizációnk felfelé húzó kettős spirálja egyre többféle és egyre nagyobb megpróbáltatások elé állít, egyre többféle és egyre nagyobb áldozatokba hajszol bennünket, így hát a fennmaradásunkhoz egyre busásabban, egyre hatásosabban kell kárpótolnunk magunkat, ami a másik oldalon megint csak újabb és újabb kompenzálni való veszteségekhez vezet. (Hogy mást ne mondjak: pertu viszonyunk sorvadása a spiritualitással.) Viszont: a mi paklinkban még benne van a lehetőség, hogy megnövekedett, megváltozott agytömegünk és -struktúránk, egyre komplexebbé váló mentális és morális adottságaink révén előbb-utóbb mégiscsak rálátásunk legyen a kultúra és civilizáció kettős spiráljára, rálátásunk legyen a sorsunkra, mint esélyre is, hogy felismerve benne a külső-belső kihívások természetét, képesek legyünk valóban túlélő, komplex válaszokat adni, képesek legyünk önmagunk vállára állva kilátni a gödörből.

[Kilátó a szakadék alján](#)

Ne feledkezzünk meg róla: mi most valójában egy önismereti kalandtúrán veszünk részt. Keressük magunkat abban a reményben, hogy a valamennyiünknek tartást, morális túlélőerőt adó, egyetemleges öntudaton, önismereten alapuló önbecsülés birtokában képesek lehetünk kialakítani egy olyan humanitásalapú társadalmi berendezkedést – valódi, de legalábbis a mostaninál sokkal valódibb, szolidárisabb, együttműködőbb demokráciát –, amelynek adottságai által esélyünk lehet sikerrel szembenézni globális felelősséget jelentő globális

feladatainkkal és fenyegetettségeinkkel. Abból az axiómából indultunk ki, hogy az élet él és élni akar, ami az önmásolás parancsában jut kifejezésre, mégpedig minden élőlényre, tehát miránk, emberekre is, valamennyiünkre kiterjedő hatállyal: világra hozni a következő generációt és gondoskodni a fejlődéséről, amíg az önfenntartásra képessé nem válik. Metaforikusan ezt a természet adta alapkövetelményt neveztük el az almafa törvényének. Találomra példákat hoztunk fel az állatvilágból a hiénakutyáktól a szájköltő afrikai sügérén át a palackorrú delfinig, és arra a következtetésre jutottunk, hogy a külön útra tért emberi fajnak értelmetlen természeti példák után kutatnia az utódnevelés dolgában. Mindenütt azt láttuk, hogy bár maga a genetikailag programozott alaptörvény egyetemes és kikezdzhetetlen, valamennyi létező faj esetében más és más „végrehajtási utasítás” szerint, fajspecifikus módon valósul meg, és valójában ez a leglényegesebb különbség, amely az egyes fajokat elválasztja egymástól. Az embernek azonban sikerült akaratlanul és öntudatlanul meghekkelnie az önmásolás zárt forráskódú evolúciós bioszoftverét. A Homo sapiens humanusnak, amely bár nem tagadhatja meg állati múltját és örökségét, valamikor a kettős spirálként felfelé kényszerítő kultúra és civilizáció egymásba gabalyodásának kezdetén, vagy még előbb, valamiképp kényszere és indíttatása támadt úgy belenyúlni a törvénybe, hogy ezzel megvalósítsa az évmilliárdos 1.0-ás szoftver humanizált, a szocializálódás és az önmegvalósítás közelítésének egyelőre aszimptotikusnak tűnő, ambivalens verzióját, még ha ezzel törvényszegőként kitagadhatja is magát az evolúció gyámsága alól.

A kultúra és a civilizáció kettős spiráljába – a spirituális hajtóerőn túl, korrelációban számos környezeti hatással – a természeténél fogva humán mintázatú többgenerációs fészekalj hipotézise szerint az a sajátos, feltételezhetően neurobiológiai okokra is visszavezethető belső kényszer sodort bennünket, hogy egyedüli méhlepényes emlős fajként már azelőtt világra kell hoznunk az utódok sorát, mielőtt az előzőek önálló életvitelre képesek volnának. Mindebből pedig az következik, hogy számunkra az almafa minden előre érvényes törvényének fajspecifikus, tehát valamennyi más fajtól megkülönböztető végrehajtási utasítását a kultúránk alakulása határozza meg, és ha valamely kultúrában azt tapasztaljuk, hogy sorvad az életigenlés, tartósan és tendenciózusan az optimum alá esik az utódnevelés hajlandósága, akkor egészen bizonyosak lehetünk abban, hogy az a kultúra egészségkárosult, létfeltételei közül valamiben súlyos hiányokat szenved, nőjenek bár egyéb jellemzői (GDP, sporteredmények, telekommunikáció, gésebészet, edukáció, számítástechnika, úrkutatás,

szociális védőháló, bármi) akár a sztratoszféráig, vagy tovább. Önismereti kalandtúránk valójában tehát arról szól, hogy sikerül-e olyan talppontot találnunk, ahonnan körbetekintve értelmes és hihető, inspiratív távlatokat láthatunk magunk előtt mindannyiunk és utódaink számára, vagy fene nagy jó dolgunkban szép lassan szétrohad markunkban a jövőnk, és közben sejtelmünk sincs, hogy mi történik velünk.

Határtalan tanpálya korlátok között

Azok a fajok, amelyek fejlődésük útján az önmásolás törvényének egyre bonyolultabb végrehajtási utasításait kényszerülnek teljesíteni, egyre többet felejtenek is a közös múltból, a felejtést pedig egyre több tanulással kell kompenzálniuk a fennmaradáshoz. Egyre alkalmasabbnak kell lenniük a tanulásra. Már soha többé nem térhetnek le a változás, az alkalmazkodva-túlélés útjáról, de egyben az esélyt is megkapják a hajszás túlélésre. Minden túlélő faj legfőbb kérdése: tudok-e időben alkalmazkodni megváltozott körülményeimhez. Tudok-e megfelelő formát kialakítani, és ha igen, képes leszek-e a legmegfelelőbb formát rögzíteni. Mert hiszen csak rögzített, állandó, állandósult formát lehet kellő biztonsággal lemásolni, továbbadni. Kell, hogy legyen mire emlékeznie fajnak, hívőnek, tudósnek, művésznek, hadvezérnek, és kell, hogy tudjon emlékezni. Ám az emlékezés képességét a sérülékenység adja. Azért tudunk emlékezni, mert az érzékelt világ sérti a sejtjeinket, nyomot hagy bennük. A sejtek sérülései adják az emléknyomokat. A mi esélyünk a túlélésre: az érzékenységünk, amellyel idejében tudomást szerzünk környezetünk állapotáról, és így a változásaihoz is idejében tudunk alkalmazkodni.

Érzékszerveink – kiváltképp a szemünk – olyan szerencsétlen és gyámoltalan sejtek által működnek, amelyek minden apró ingertől halálra sértődnek, és pótlásuk is elég lassú, nehézkes. Ám éppen ezzel a maratoni hírhozó önfeláldozásukkal teszik a legnagyobb szolgálatot. Így adnak lehetőséget és időt az általuk továbbított inger, a hír, az információ, az érzetek elraktározására és feldolgozására. Ezzel teszik lehetővé az emlékezést. A nem genetikai, tehát nem öröklött programokban kifejeződő emlékezést. De mert agyunk a genetikai programban kapott és a kívülről szerzett tudás feldolgozását és tárolását egyaránt – noha nem egy helyen – elvégzi, lehetővé válik, hogy tanult tudásunk nyomot hagyjon

nemzedéki tudásunkon, a fajunkat jellemző genetikai programunkon is. Az agy különböző területeinek kölcsönös együttműködése folytán.

A törzsfelődésnek olyan kezdetleges fokain, ahol a fennmaradáshoz elegendő az érzékek egyszerűbb, rövidebb és gyengébb minőségű tárolása, ezt a raktározó feladatot csaknem egészében maguk az érzékszervek töltik be. Az ilyen állatnak úgyszólván annyi ideje van a megfelelő reagálásra, amennyi ideig érzékszerve a jelenséget tapasztalja. Ha ez az idő elég neki: túléli a megpróbáltatást. Ha nem: szilárdsága révén ellenáll, vagy elpusztul.

Bonyolultabb szerveződési fokon az alkalmazkodás is bonyolultabb. Az ilyen lény többféle ingerre érzékeny, ezért többféle kihívásnak kell megfelelnie; érzékszerveinek több információt kell tárolniuk és hosszabb ideig, finomabb feldolgozás után, majd újra feldolgozniuk az alkalmazásokhoz. Következésképp: folyamatosan fejlődnek ezek a szervek, mígnem egyes részei valóságos kis raktárakká alakulnak át, amelyek az érzékszervekkel szoros összeköttetésben ugyan, de mégis önállóként végzik immár módosult tároló és feldolgozó feladatukat. Így alakult ki az agy kezdeménye.

Konrad Lorenz – mesterét, Julian Huxleyt idézve – az ösztönök működését egy olyan hajóhoz hasonlítja, amelyet sok kapitány vezényel. Az állatoknál – mondja Lorenz és Huxley – a sok közül egyszerre csak egy kapitány beszél a parancsnoki hídon, a többi addig háttérbe vonul, az állat pedig azt teszi, amire az éppen szóhoz jutott kapitány utasítja, egyszerűen nem tehet mást. A mi vezéreink viszont – akik persze szintén bensőnkől vezérelnek – tülekednek a parancsnoki hídon, egymást lökdösve, egymás szavába vágva mondják a magukét, és ha végül nem tudnak megegyezni, akkor „a hajót igazából nem vezérli senki”. Az etológusok szerint az állatoknál, ha két készlet nagy ritkán viszályba kerül is egymással, az egyik vagy elnyomja, vagy kiiktatja a másikat, így nem jöhet létre ambivalens tudatállapot. Például olyan szkizoid idiotizmus, hogy ha kell, fegyverrel is megvédjük a békét. Az állatnak nincs választása, s ez – sok más mellett – lényeges különbség és könnyebbség a javára. Nekünk viszont van esélyünk bármelyik énünkkel rálátni a többire, van esélyünk kontroll alá vonni önmagunkat, nekünk van esélyünk öntudatra, önismeretre, önbecsülésre. Ha eljutunk odáig. A kezdeti idők egész biztosan nem erről szóltak, sokkal inkább az örökös rettegésről, agresszióról, stresszről, frusztrációról az oktalan állat és az okosodó homo egymásba mosódó mentálképeinek határvidékén.

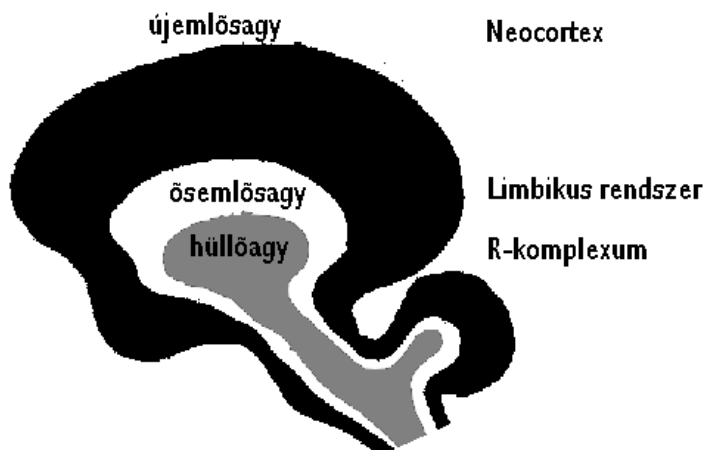
Az evolúció nem valamiféle diadalmenet, terített szőnyeg a kiválasztott győzteseknek a csúcs felé, maguk mögött hagyva az értelmetlen elhullottakat. Sokkal inkább gyötrelmes kényszerpálya. Kínkeserves kapaszkodó és terelőkorlát a határtalan lélek anyagba, individuumba szorított spirituális mivoltunk akár emberi, akár állati, akár növényi, akár mikroorganizmusai kiteljesítésére, kinek-kinek sorsa és természete szerint, az önmásolás totális törvényének fajonként különböző végrehajtási utasításával.

Kríziseink biológiai emlékképe

Ha van ráérő időnk és vesszük a fáradságot, akkor kellő utánajárással kimutathatjuk, hogy a törzsfajlás folyamán minden rendszertani kategória kialakulása, például a mi utunk – amennyiben az akadémiák által jóváhagyott szisztematika nyomvonalát követjük – az állatok országában a valódi szövetes állatok alországától az ember nemén, a Homo sapiens fajon át a Homo sapiens sapiens alfajig mind-mind egytől egyig valamilyen kataklizma következtében beálló krízisfolyamatban jött létre. (A mutáció, a genetikai sodródás, a génáramlás meg ilyenek csak velejárói lehetnek bizonyos evolúciós folyamatoknak, amikor valamely okból megbolydul a biológiai szoftver.) Valószínűbb azonban, hogy minden faj kialakulásának megvan a maga külön útja, a maga külön algoritmusai más és más spirituális programok futtatására. De persze pozitív hozzáállással az algoritmusok összességét az egyszerűség kedvéért nevezhetjük akár törzsfajlásnak is. (Negatív hozzáállással is, de akkor a „fejlesztés” szónak nincs semmi értelme. Negatív hozzáállással egyetlen lépésnek sincs semmi értelme, az univerzumnak, a létezésnek sincs semmi értelme, semminek sincs semmi értelme, negatív hozzáállással a negatív hozzáállásnak sincs semmi értelme.)

A krízisek emlékképe bennünk él. Mentálisan is, idegsejtjeinkben is. Amikor Konrad Lorenz arra utal, hogy az állati elme működésében mindig csak egy kapitány állhat és osztogathat utasításokat a parancsnoki hídon, ellentétben az emberi elmével, amelyben olykor valóságos tülekedés alakul ki a parancsnokok között, valójában két eltérő agyszerkezetet és mentális struktúrát ír le. Az evolúció során bekövetkezett legnagyobb krízisek az agy fejlődésében is választóvonalakat jelentettek: a krízisben érintett fennmaradó fajok számára merőben új élet kezdődött, életbe vágó külső-belső változásokkal.

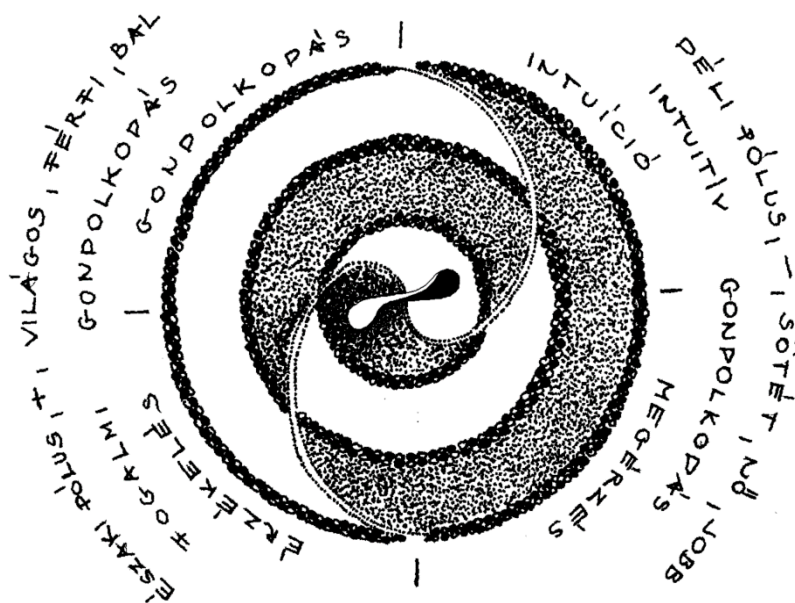
A három alapvető agytípus hierarchikus felépítésének rajza MacLean nyomán. (MacLean: The Brain in Relation to Empathy and Medical Education. Journal of Nervous and Mental Disease. 144. [1967.] 374–82.

(Bencze Lóránt: A metaforáló agy és elme, Valóság, 1985/6)

Agyunk szerkezetének tanúsága szerint tehát legbelül őrizzük hüllői múltunkat, és ezután még legalább két sorsfordító krízis következett be az emberré válás előtti folyamatban: az ősemelősök és az újemelősök kialakulásának kora. Ezeket a történetileg behatárolható időtájakat az agy belső rétegezettsége egyértelműen jelzi: a három réteg kémiai is más felépítésű, kísérleti úton is elkülöníthető.

Ha mai emelő agyunkat, kellő elvonatkoztatással, szabályos gömbnek képzeljük el (miért ne tehetnénk, hiszen állandóan tekéről, féltekéről beszélünk), és ezt a gömböt képzeletben kettévágjuk, akkor a következő stilizált metszetet kapjuk:

A körökből, körgyűrűkből épített ábra egyaránt szimbolizálhatja agyunkat és egész valónkat. A sötét és világos tartományok változásából adódó spirális szerkezet képszerűvé teszi a törzsfajlásnak azokat a kríziskorszakait, amikor fajunk állati jellegű előtörténetében a világ a feje tetejére állt, s a túléléshez elkerülhetetlen volt az önmegtagadó minőségi változás.

(Forrás: Rátai János: A szellem kalandjai, Minerva, 1988.)

Virtuális ábránk koncentrikus körei jelenthetik akár a világmindenség totalitását is, amelyet véges mivoltunk ellenére magunk is modellezünk a magunkban hordozott törvények és üzenetek által, és azt, hogy belső törvényeink teszik teljessé számunkra azokat az ideiglenesen bezáruló köröket, amelyekben a (viszonylagos) harmónia, a kiegyensúlyozottabb, konzerválásra alkalmas állapot a krízisek után helyreáll, éppen e törvények áldásos hatása által. Ugyanakkor agyunkban a tartományok közötti határok el is különítik egymástól a különböző rendeltetésű törvényeket, és azok működési kompetenciáját. Ez így, még a végletekig leegyszerűsítve is igencsak bonyolultnak tűnik, viszont érzékletesen szimbolizálja azt az igazságot, hogy bármennyire szeretnénk is, a hamisítás, az önbecsapás veszélye nélkül semmit sem lehet pusztán fehérre és feketére, jóra és rosszra, jinre és jangra leegyszerűsíteni, az élet ennél sokkal-sokkal bonyolultabb.

Az ábra közepén a két egymásba kapaszkodó csepp az ősmasszából kivált, s az ellentétek vonzása által összekapcsolódott két elemi életcseppből alakult összekapaszkodás: közös híd, férfi és nő, igen és nem, világos és sötét őseredeti kettősségben, mindkettőt egybekötve, miképpen egy hídszerű szerv köti össze a valóságban is a két agyféltekét. Ami e kettős mag körül látható, az a hüllőagy alakulata, az R-komplexum, gyűrűjének egyik fele tehát sötét, a másik világos. A kör közepétől kifelé haladva következik az ősemlős agy, a limbikus rendszer gyűrűsávja, szintén sötét és világos részekkel, de száznyolcvan fokos elfordulással úgy illeszkedve a hüllőagyéhoz, hogy világos a sötéttel, sötét a világossal legyen szomszédos, a természet vonzástörvényét követve, majd hasonló módon az ősemlős és az újsemlős agy képződménye, ugyancsak elfordított kettősségben.

A gömbgyűrűtartományok határait lefedő kettős rétegalakulatok valójában a szervezett határórség láncolatának szerepét töltik be, ezek tartják kordában az információk, az ingerek s a belső tudattartalmak áramlását. Sejtegységei vagy felnyitják a sorompókat, vagy lezárják. Valószínűleg törvény által előírt listájuk is van a szabad és a tiltott termékekről. Az ősi törvények erőközpontjai – nevezük őket jungi ihletésre típusos archéknek – így hagyományos erőfölényük ellenére sem működhetnek önkényesen, „anarchék” módjára, viszont nálunk, embereknél a civilizáció ezekben a törvényekben, visszaélve újonnan szerzett hatalmával, kőkeményen beleszó. Sőt. Sajnos belekavar.

A világos és sötét területek váltakozó elrendeződéséből az is előtűnik, hogy a spirális kialakulás következtében mindkét agyféltekének jutott mindkét alapminőségből. A két félteke

közötti minőségi különbséget tehát az idők folyamán bekövetkezett arányeltolódások okozzák, de valamennyire mindkét fél képes a másik alapfeladatait ellátni. Az emberi evolúció jelenlegi fokán a bal oldalnak jutott a több világos rész, itt halmozódott föl jobban a fogalmi gondolkodás képessége, míg a másik oldal inkább az intuitív agytevékenységnek kedvez. Ugyanakkor a mag, a legbelső csepp a világos uralmú mezőben sötét, és fordítva: a sötét uralmú mezőben világos. Ez a séma talán eléggé valószínűsíti Jungnak azt a megfigyeléseken alapuló következtetését, hogy a férfi legbensőbb énje tulajdonképpen nő: anima, a nőé pedig hímnemű: animus. És ha arra gondolunk, hogy a valóságban semmi sem olyan szép kerek, mint egy végletekig leegyszerűsített szemléltető ábrán, hát elképzelhetjük, hogy a természet ennek az alapképletnek a variálásával a sokféleségnek micsoda kimeríthetetlen lehetőségét hordozza magában. A torzulásokról nem is beszélve. Márpedig minél bonyolultabb egy képződmény, másoláskor annál jobban ki van téve a torzulás veszélyének, és annál nagyobb szüksége van az önkorrekciónak képességére. Az emberi agy és a belőle adódó kultúra nagyon bonyolult. Számunkra mindenképpen. Nekünk aztán végképp szükségünk van a tudatos önkorrekción mindenféle képességére.

A kettős őrség feltételezhetően a két központi őscsepp egybefonódott nyúlványából kialakult hídon teljesíti a legszigorúbb szolgálatot. Ez a legfontosabb határátkelőhely, mivel ez a híd jelenti a kapcsolatot jobb és bal félteke között. És ha mindez igaz, akkor nemcsak a gondolkodás színteréül szolgáló külső tartománynak lehet „elfojtott tudatalattija”: az újemlős agy által átengedett, ám az ősemelős agynak eredetileg idegen, feldolgozhatatlan ingerek a belsőbb határokon is megrekedhetnek, mindkét irányban. A feltételezést azok a torz démoni őszállatformák igazolhatják, amelyek öröklött élményekként vetülnek ki a révült állapotú tudatba, s amelyek egyes népek vallási kultúrájában oly jelentős szerepet viselnek. Ugyanakkor a hipnózis, az álmok és a parapszichológia területén végzett tapogatózások azt is sejteni engedik, hogy nincs az a szervezett határőrség, amely kellő eszközökkel ne volna kijátszható.

Alvás közben eleve szünetel a neocortex és a limbikus rendszer között a szolgálat, az élmények és tudattartalmak határforgalma, elrendezése, feldolgozása, tömörítése, raktározása teljesen a fogalmi tudat fontoskodó kontrollja nélkül zajlik, és biztosak lehetünk benne, hogy nem is a fogalmi tudat játékszabályai szerint. A külső részekben közvetlen ingerként frissiben felhalmozódott információk ekkor tudnak eljutni a mélyebb raktárakba és

feldolgozó üzemekbe, olyan formában, hogy az ősbibb, tehát konzervatívabb, a fogalmi tudat nyelvét nem beszélő tartományok is befogadhasák, és tudjanak vele mit kezdeni. Visszafejtésük, dekódolásuk a mélytudatból is hasonló módon történik, így aztán hányszor, de hányszor ébredünk arra, hogy megfejtettünk valamit, amellyel elalvás előtt még reménytelenül gyötörtük az agyunkat. Éber állapotunkban már ismét fogalmak formájában birtokolhatjuk azt a kevés markolható, amelyet legbensőbb énünk engedélyezett elővezetni teljes kincstárából, s az újgazdag szerepében pompázó fogalmi tudat abban az illúzióban ringathatja magát, hogy csakis övé a kulcs, övé a hatalom, övé a dicsőség, övé a béke.

Persze tudjuk jól, hogy az életben semmi sem tökéletes, a határőr sejtek sem mindig úgy végzik a dolgukat, ahogy azt a parancsnokok elrendelik. Képesek elaludni, valami képes elaltatni őket a strázsán anélkül, hogy teljes valónkkal mi magunk is aludnánk, és ilyenkor ebben a köztes, módosult tudatállapotban aztán csoda dolgok történnek velünk. Tudjuk, amit nem tudunk, látjuk, amit nem látunk, halljuk, amit nem hallunk, mert nincs, és mégis van. A tudós azt mondja: intuíció. A művész azt mondja: ihlet. A sámán azt mondja: elragadtatás, találkozás a szellemvilággal. A próféta is azt mondja: elragadtatás, de mond ihletet is, és ma már azt is egyre többször mondja: istenélmény.

Talán ha komolyabban foglalkoznánk a parapszichológia kérdéseivel, több esélyünk lenne fölfejtani valamit abból a titokból, hogy a több százezer éve alakuló emberi kultúrában miként vette át az uralmat a neocortex a limbikus rendszer felett, miként sikerült a legbensőbb énünktől elidegenítő civilizációt úgy csürni-csavarni, hogy jószereivel már csak fanatizáló ideológiákkal, kábítószerekkel, alkohollal és más hallucinogén anyagokkal vagyunk képesek átcsörtetni torz képekért a neocortex és a limbikus rendszer közötti ingerküszöbökön, és igazán csak keveseknek adassék meg a mélyebb énünkkel, a benső képességeinkkel való találkozás angyalian tiszta heurékaélménye. Vélekedhetünk erről az élményről bármiképpen, felismerhetjük és kiemelhetjük a kockázatait és mellékhatásait, megkérdezhetjük kezelőorvosunkat, gyógyszerészünket, de tényként kell elfogadnunk, akár látunk belőle valamit, akár nem, akár tudunk vele kezdeni valamit, akár nem: kognitív fajunk dolgainak alakulását mindenekelőtt a bennünk élő Homo sapiens spirituális képességei határozták meg. Ha egy kultúrában a tudományosság, művészet, gazdaság és politika – civilizációs nyomásra leválva a spiritualitásról – nem tud a spirituális szubsztanciával mint realitással kalkulálni, akkor az a kultúra hosszú távon egész bizonyosan morális deficitet termel.

Ami egyelőre bizonyosság: életben, erőben működik fejünkben a hüllőagy, az R-komplexum. Igaz, némileg megváltozott a feladata. Az ember el sem hinné: a létfenntartás küzdelmeinek kemény alapüzenetei mellett itt kapott helyet a zenefelelős program is. És megvan, működik az ősemlős agy, a limbikus rendszer. Számára változatlanul érvényes a minden élőlény számára fennálló parancs: világra hozni a következő generációt és gondoskodni róla, míg az önellátásra képtelen. Iparkodik, küszködik szegény, hogy újemlős agyunkkal, a neocortexszel egyetértésre jusson ebben a kérdésben, de hát ott, a külső kerületekben most nagy a kavardás. És tudjuk: amíg a viszonylagos harmónia helyre nem áll, amíg az egyedek tapasztalatában és viselkedésében nem kellő számú az egybevágó ismétlődés, addig a cselekvésminták nem rögzülhetnek az agyban megfelelően, még kevésbé a genomban, nem öröklődhetnek, nem válhatnak ösztönös belső normákká, belső törvényekké.

Boldog szerencsések azok a szervezetek, amelyek a maguk kataklizmáit, kríziseit túlélve stabil, ismételhető, másolható formára találtak. A korábban anaerob prokarióták, valahogy túlélve az oxigéndús légkör kialakulását, immár három és félmilliárd éve kényelmesen hátradőlve szemlélik a további evolúciós megpróbáltatásokra kárhóztatott fajok szerencsétlenkedéseit. Ha a siker egyedszámokban mérhető, akkor övük a csúcs, jelenleg ők vannak legtöbben a Földön. Sérthetlenségük érdekében akár olyan trükkökhöz is képesek folyamodni, hogy szükség esetén gyakorlatilag élettelen spórákká minősítik vissza magukat, amelyek ellenálló védőfalának az sem árt, ha történetesen órákon át forró vízben puhítják őket, aztán ha jobb körülmények közé kerülnek, szépen visszaváltoznak virulens élőlényekké.

Önmásolás: önmegtartó emlékezés. Konzerválás. Konzervativizmus. Az élő anyag emlékezete eredeti önmagára gének és kromoszómák által. Többé-kevésbé pontosan. Amennyire csak lehet. Az élő anyag azért tudja sokszorozni önmagát, mert az emlékezésért felelős replikátorok végzik a dolgukat, de sajnos-szerencsére tökéletlenül. Valamilyen hatásra mindig közbejön valami, és a másolat, az utód megváltozik az eredetihez, a szülőhöz képest. Ha csak az anyagon múlna, az élet lebomlana, kipusztulna a világból. Az anyag természeténél fogva minimumra törekszik, az a szerepe, az a dolga. Az élet maximalista. Az élet az, amely élni akar, bármilyen formában, ha már az anyagban megvetette a lábát. Nyilván ez kellett neki. Szüksége volt rá. Erre volt szüksége. Akár olyan áron is, hogy nyakába veszi a körülmények

változása miatt rázúduló, csak változva túlélhető, és a változásokkal még hatványozódó kataklizmákat, kríziseket.

Sajnos, a mi agyunkban az a réteg, amelyet – mint legújabb képződményt – emberagynak nevezhetnénk, még valójában nem is létezik. Különutas nyomásra éppen csak kezd alakulni, jobban mondva átalakulni a külső szürke állomány. Még fajtörténeti mércével mérve is jó időbe beletelik, míg új, állati múltunkat felülíró törvényeinknek biztos, beágyazott helyük lesz majd egy arra kiképzett neurobiológiai alakulatban. Ha egyszer, millió év után, visszatér a konzervatívok álmodott ideje, amikor holnap is minden úgy lesz igaz és érvényes, mint tegnap volt, ha majd egyszer kis lélegzetvételhez jutunk a rohanásban, ha majd egyszer időt kapunk a biológiai emlékezésre, az új formák és mintázatok kellő számú, változatlan, és így stabilizáló generációs átörökítésére... Addig azonban minden újat, minden változást, minden emberi normát külső eszközökkel, a kultúránkban rögzítünk és adunk tovább, törékenyen. Viszont tény, ami tény: a beruházás megkezdődött. Valamikor, valahol, valamiért és valahogy kialakult egy olyan evolúciós nyomás, amely alávetett bennünket az újratervezés egyelőre még zavarosnak tűnő, beláthatatlan kimenetelű innovációs kísérletének. Ebben a zavarosban kellene elmerülnünk, hogy tisztábban láthassuk magunkat és esélyeinket.

A messziről jött ember

Nem tudjuk, mikor, miért, miből, hol és hogyan vált bennünk az állati minőség emberivé. Ha így történt, ha történt ilyen. Amennyiben az állati vált emberivé. Ha nem az emberi minőség előzménye vált emberivé, mint a krokodiltojás krokodillá, nem pedig búbos bankává vagy kacsacsőrű emlőssé. Nem tudjuk, mikor (talán 65-70 millió évvel ezelőtt?), milyen előzmények után, miért, hol és hogyan alakult ki egy cickány méretű apró, rovarrevő állatka. Mikor, miért, hol és hogyan alakult át főemlőssé. Mikor, miért, hol és hogyan, milyen külső-belső kényszerítő körülmények hatására alakult át Homóvá, aztán Homo sapiensszé, aztán – nem csupán hardveresen – Homo sapiens humanusszá az evolúció során, már ha valóban így történt. Csak feltételezéseink vannak. Logikus, vagy kevésbé logikus feltételezéseink. Még persze hitbéli meggyőződéseink. És érdekeink.

Abból indultunk ki, hogy állati múltunkban száz- és százmillió éveken át az evolúció egyengette a jövőnket anélkül, hogy tudtunk volna róla, aztán alighogy tudomást szereztünk a pusztá létezéséről, máris szembesülnünk kell a ténnyel: mi, emberek kikerültünk a gyámsága alól. Legalábbis részben. Egyre nagyobb részben. Miközben az állati múlt árnyai továbbra is kísértenek. Ha igaza van Darwinnak abban, hogy az isteni szándékot az evolúció törvényei képviselik az élővilág sorsának alakulásában, akkor számunkra a kultúra és civilizáció által felülmúlt természetes kiválasztás hatálytalanításával Isten valóban halott. Mi, kultúrlénykezdemények, csak magunkra számíthatunk. Mi lesz velünk így, félig-főtt-krumpli-állapotban elárvultan, hogyan küzdhetünk meg teljes embert, teljes emberiséget, teljes emberiséget követelő feladatainkkal, amelyek felkészületlenül, evolúciós léptékkal mérve pillanatok alatt szakadtak a nyakunkba?

Egy mondás szerint a remény hal meg utoljára. A magam részéről én ezt nem írom alá. Az én hitvallásom engem arra tanít, hogy az önbecsülés hal meg utoljára. Ha már minden reménytelenül összeomlott bennünk és körülöttünk, az önbecsülésünknek akkor is élnie kell. Sőt. Akkor van csak szükségünk rá igazán. A gödör legalján. Az öntudat legutolsó pillanatáig. Már ha emberi életről, emberi halálról beszélünk, ha már úgy hozta a sorsunk, hogy embernek születünk.

Ha már úgy hozta a sorsunk, hogy öntudatos lénynek születünk, önismeret nélkül nem lehet igazi önbecsülésünk. Igazi, mély önismeret nélkül. Öntudat, önismeret, önbecsülés. Ez a mi személyes szentháromságunk. Atya, fiú, szentlélek. Egyik sem létezhet a másik kettő nélkül, miközben az öntudat is, az önismeret is az önbecsülésünket szolgálja. Az önbecsülés pedig emberi mivoltunk kiteljesedését. Hogy azzá váljunk, aminek születünk. Akár nők vagyunk,

akár férfiak. E nélkül képtelenség megpróbáltatásainak emberi módon megfelelni. Három alapminőség egyetlen lényekben. Egyetlen lényben. Már ha egyénről, személyiségről beszélünk.

De egyetlen emberi közösség sem felelhet meg kihívásainak emberi módon az egyedek közös önbecsülése nélkül. Vagy az a közösség nem emberi. És egyetlen nemzet sem felelhet meg a kihívásainak nemzeti önbecsülés nélkül. És egyetlen nemzetközösség sem felelhet meg a kihívásainak a nemzetek közös és kölcsönös önbecsülése nélkül. És egy fajnak – ha úgy hozta a sorsa, mert úgy emberi, hogy birtokba kellett vennie egy egész bolygót, globálisan – nincs esélye sikerrel szembenézni nukleáris fenyegetettséggel, terrorizmussal, migrációs robbanással, földrésznyi területek éhínségével, világjárványokkal, önmagát hatványozó túlnépesedéssel, demenciával tetézt túlöregedéssel, léttérlet habzsoló energiaválsággal, sztratoszféráig ható környezetrombolással, intézményesített népbútítással, vagy bármiféle közös felelősséget jelentő közös feladattal, valamennyiünknek tartást, gerincet, morális túlélőerőt adó, egyetemleges öntudaton, önismereten alapuló globális önbecsülés nélkül.

Az élet nagy kérdéseire keressük a választ, miközben fogalmunk sincs róla, hogy valójában mi is az, amit életnek nevezünk. Szembeállítjuk az anyagi létezést a szellemivel és fordítva, miközben fogalmunk sincs róla, hogy valójában mi is az, amit anyagnak vagy szellemnek nevezünk. Számításaink alapján kinyilvánítjuk, hogy a világegyetemnek állandóan tágulnia kell, következésképpen – visszafelé lépegetve – energiáinak valamikor végtelenül kicsi térfogatba kellett összesűrűsödniük, ergo a kezdetet valamiféle ősrobbanásnak kellett jelentenie, de hogy valójában mi az, amit energiának nevezünk, mi az, ami összesűrűsödött, és mi az, ami robbant, ki az, mi az, aki/ami sűrítette, robbantotta, fogalmunk sincs. Egyszer majd lesz. Reméljük.

Lopakodó mítoszok

Afrika történelmét és művészetét bemutató időszakos kiállításán a British Museum közszemlére bocsátott egy nagy becsben tartott kacsatojásnyi követ. Úgy hívják, Makapansgat-kavics. Nevét a lelőhelyéről kapta: a Dél-afrikai Köztársaság Limpopo tartományának egyik barlangjában találtak rá hárommillió éves, vagy még annál is idősebb Australopithecus africanusok csontmaradványai mellett. Az a különlegessége ennek a

kavicsnak, hogy bizonyos szögből emberi, vagy legalábbis australopithecusi arcra emlékeztet, noha nem emberkéz formálta ilyené, hanem a víz, jó negyven kilométerre a Makapansgat-barlangtól. Mindebből pedig arra következtetnek azok, akiket a hivatásuk következtetésre predesztinál, hogy csakis az ősünkként számításba vehető Austrlopithecusok vihették oda, miután magukra ismerhettek benne, ahogy mi a telihold mágikus ábrázatában. Ez a kődarab volna tehát az önismeretre ébredt emberiség történetének első önkifejező műtárgya, még ha természeti erők által jött is létre.

A kőarcú ősz

Messziről jött emberről azt mondunk, amit akarunk. Anelia Jaffé szerint, aki Jung egyik legbensőbb bizalmasa és szellemi követője volt és akinek a mester az életrajzát is tollba mondta: „A szimbolika története azt mutatja, hogy minden dolog felvehet szimbolikus jelentést: a természeti objektumok (mint a kövek, növények, állatok, emberek, hegyek és völgyek, a nap és a hold, a szél, a víz és a tűz), vagy az ember alkotta tárgyak (mint a ház, a hajó vagy az autó), sőt még az elvont formák (mint a számok, vagy a háromszög, a négyzet és a kör) is. Valójában az egész világmindenség potenciális szimbólum. (...)

Tudjuk, hogy még a megmunkálatlan kövek is kiemelkedő szimbolikus jelentéssel bírtak az ősi és primitív társadalmakban. A durva, természetes kövekkel kapcsolatban az a hiedelem élt, hogy azok a szellemek vagy az istenek lakóhelyei, és a primitív kultúrákban ezeket sírkövekként, határvölkövekként vagy vallásos tisztelet objektumaiként használták. Használatukat a szobrászat ősi formájának lehet tekinteni.”¹⁴

---

¹⁴ Carl Gustav Jung, Marie-Louise von Franz, Joseph L. Henderson, Jolande Jacobi, Anelia Jaffé: *Az ember és szimbólumai*, fordította: Dr. Matolcsi Ágnes, Göncöl Kiadó 1993, 231-232. o.

Messziről jött ember metaforáiba azt látunk bele, amit látni akarunk. A régi idők kövei a Nobel-díjas etológusnak, Konrad Lorenznek is vallanak. „Bizonyítékunk van rá, hogy a kavics-eszköz feltalálói – az afrikai Australopithecusok – kezdettől fogva nem csupán a zsákmány megölésére használták fegyvereiket, hanem fajtársaik meggyilkolására is. A pekingi ember, ez a Prométheusz, aki megtanult a tűzzel bánni, arra használta azt, hogy testvéreit megsüsse: a rendszeres tűzhasználat első nyomai mellett megtalálhatók magának a Sinanthropus pekinensisnek megcsonkított és megpörköltött csontjai is.” Ezt a felfogást erősítheti bennünk az első Australopithecus africanus-lelet azonosítójaként közismertté vált antropológus, Raymond Dart is: „Az emberi történelem vérrel bemocskolt, mészárszéket idéző emlékei a korai egyiptomi és sumer feljegyzésektől a második világháború legutóbbi rémtettéig mind összhangban állnak az egykor egyetemes kannibalizmussal, az állat- és emberáldozatok gyakorlatával vagy a tételes vallásokban a helyükbe lépett pótlékokkal és világszerte elterjedt skalpolással, fejdácsolással, testcsonkításokkal és halottgyalázásokkal, speciális tulajdonságaként hirdelve a közös vérszomjat, e veszedelmes szokást, ezt a Káin-bélyeget, amellyel az ember a táplálkozás területén különbözik antropoid rokonaitól, és amely inkább a legvérszomjasabb ragadozókkal köti össze.”¹⁵

Messziről jött ember lelkébe azt látunk bele, amit látni akarunk. A mitologizáló agy és elme a ráció felvilágosult századaiban ugyanúgy megköveteli a magáét, mint az isteneket szülő mítoszok aranykorában. Jungnak mélységes meggyőződése volt, hogy miként az álom valójában egyéni tudatalattink megnyilvánulása, amellyel hozzáférhetünk különben hozzáférhetetlen tudásunk rejtett rétegeihez, úgy a mítosz jelképeiben a kollektív tudatalatti mélységei válnak hozzáférhetővé a fogalmi tudat számára, ha képesek vagyunk dekódolni őket. Persze a régi idők mítoszai több évezredes ülepedésen mentek át, mielőtt (tegyük hozzá: többnyire hatalmi érdekből és megrendelésre, ennek megfelelő torzításokkal) elnyerték rögzített, számunkra hozzáférhető formájukat. A fáról lejött valamikori ember, a palacknyakú csupasz majom, a genetikai Ádám, a mitokondriális Éva, a majomösből emberré válás magvas mitológiája a kezünk között születik, miközben mentalitásunk ezzel együtt őrzi és ápolja az

---

¹⁵ Az idézetek Richard E. Leakey és Roger Lewin *Fajunk eredete* c. könyvéből valók, Gondolat, Budapest, 1986. Fordította: Somlyó Bálint, 244. o.

„egyetlen ok” bibliai mítoszát. Még elég nagy a káosz, még minden képlékeny, még minden zavaros. Talán majd néhány ezer év múlva...

Nem tudjuk, hogyan vált bennünk az állati gondolkodás emberivé. Mert abban viszont egészen bizonyosak lehetünk, hogy létezik állati gondolkodás, ha nem is fogalmakban, de képekben, érzetekben. (Erről talán a delfinek tudnának a legtöbbet mondani a maguk ultrahangnyelvén.) Az átváltozásnak pedig valamikor, valahogyan le kellett játszódnia bennünk. Ha ugyan lejátszódott, múlt időben, és nem ma is játszódó, egymást váltó és nem párhuzamos, esetleg oda-vissza ható kölcsönös folyamatokról kell beszélnünk.

Nem tudjuk, mikor, miért, miből, hol és hogyan vált bennünk az állati minőség emberivé. Ha így történt, ha történt ilyen. Amennyiben az állati vált emberivé. Ha nem az emberi minőség előzménye vált emberivé, mint a krokodiltojás krokodillá, nem pedig búbos bankává vagy kacsacsőrű emlőssé. Nem tudjuk, mikor (talán 65-70 millió évvel ezelőtt?), milyen előzmények után, miért, hol és hogyan alakult ki egy cickány méretű apró, rovarrevő állatka. Mikor, miért, hol és hogyan alakult át főemlőssé. Mikor miért, hol és hogyan, milyen külső-belső kényszerítő körülmények hatására alakult át Homóvá, aztán Homo sapiensszé, aztán – nem csupán hardveresen – Homo sapiens humanusszá az evolúció során, ha valóban így történt. Csak feltételezéseink vannak. Logikus, vagy kevésbé logikus feltételezéseink. Meg persze hitbéli meggyőződéseink. És érdekeink. Nyilván akinek élet-halál kérdés a tekintélyelvű, hierarchikus, bonyolult és szigorú szakmai követelmények szerint működő tudományos társadalom körein belül megvetnie a lábát és folyamatosan megküzdnie a csípéssorrendért, másként fogja előadni és védeni a maga igazát, de a szaktudományokon kívül álló szabadgondolkodó – a kívülálló objektivitásával – megengedheti magának a nem-tudás luxusát, az önfelelt barangolást az akadémiák által levert cölöpökön túl, a feltételezések, metaforák és asszociációk senkiföldjén. Még akkor is, ha amúgy a maga választotta játékszabályokon belül kötelezi magát a tudományos kontrollra, átláthatóságra és hitelességre, ahol teheti, ahol az elvárható, miközben újra és újra felidézi Nietzsche megszívelendő intelmét, hogy tudniillik a tudomány talajáról a tudomány problémáját felismerni nem lehet. (Tiszteletteljes főhajtással adózva ugyanakkor mindazoknak, akik életüket teszik fel a tudomány átszellemítésére abban a meggyőződésben, hogy a tudomány *konkrét feladatait* viszont csakis a tudomány talajáról lehet felismerni, kitézni és megoldani.)

A negyedik állomás útvesztői

Egy pillanatra még visszaugorva a darwini (valójában lamarcki, mert adaptív ihletésű) gondolatra, mely szerint „az ember korai hímnemű őseinek valószínűleg nagyméretű szemfogai voltak, de ahogy fokozatosan elsajátították, hogy követ, bunkót vagy más fegyvert használjanak, amikor ellenségeikkel vagy vetélytársaikkal harcolnak, nyilván egyre kevésbé használták állkapcsukat”, a különvéleményem az, hogy a helyzet éppen fordítva áll.

A mai ember – és állítólag hozzá hasonlóan a crô-magnoni, s az őt sok tízezer évvel megelőző emberős – agya a teljes testtömegének két százalékát teszi ki. Ez elenyészően kevésnek látszik, még akkor is, ha feltételezzük, hogy nem túl hosszú idő alatt három és félszeresére növelte önmagát. Nyomban hatalmassá válik azonban az arány, ha arra gondolunk, hogy ez a mindössze két százaléknyi sejt-tömeg emészti fel energiaháztartásunk egyötödét! Az agy nem egyszeri irdatlan befektetés; a megnövekedett, önmagát örökösen innováló agy üzemköltségei is iszonyú magasak. Az agy zabáló moloch. Mennél tovább nő arányaiban, annál nagyobb a hatalma, annál zsarnokibb, annál kegyetlenebbül követeli ki a magáét, neki fehérje kell és fehérje és még fehérje, és nincs kompromisszum. A húsevésre kényszerült emberősnek igencsak használnia kellett az állkapcsát és a rágóizmait az életben maradáshoz, nem csupán alkalmasint, hanem életvitelszerűen. Marcangolni, a szájban felaprózni, emésztésre előkészíteni a lebunkózott nyershús-fejadagot inastul-mócsingostul, ez bizony igencsak kemény játszma, és a rágóberendezés ennek ellenére fejlődött vissza a koponya javára, mert nem volt más választása. A sorsfordító változásoknak meg kellett történniük: agyunk könyörtelenül nekilódult. De továbbra sem lezárt kérdés: hol, mikor, miért, hogyan?

Az emberi evolúció őstörténetének felgöngyölítésében önmagát elsőszámú letéteményesnek nyilvánító és ilyen minőségében oroszlánrészt vállaló paleoantropológia legelismertebb, mert vitathatatlan érdemei mellett szakmája és önmaga intézményesítéséért legfáradhatatlanabbul tevékenykedő képviselője, Richard Leakey szerint nagyjában-egészében négy kulcsfontosságú állomást különböztethetünk meg fejlődésünk főbb vonalait vizsgálva. Az első állomás, magának az emberfélék családjának afrikai kialakulása, mintegy hétmillió évvel ezelőtt. Ennek során létrejött egy két lábon járó, de még majomszerű faj. A második állomás az adaptív radiáció, az egyetlen fajból párhuzamosan kialakuló fajok elterjedésének folyamata. Ennek lejátszódására a paleoantropológia ötmillió évet számít,

ezalatt a két lábon járó emberszabású, de emberősöknek még mindig nem tekinthető majomfajok sokasága jött létre, s mindegyik más és más környezeti feltételekhez alkalmazkodott. Közöttük akadt egy, úgy három-kétmillió esztendővel ezelőtt, amelynek valamiért számottevően nagyobb agya fejlődött ki. Valójában ez a felderítetlen ok, (önismeretünk nagy fehér foltja) jelenti a harmadik állomást, ennek következtében sarjadt ki az a családi ág, a Homo-nemzetség, amely a Homo erectuson át a Homo sapiens megszületéséhez vezetett. „A negyedik állomás – s ezt már szó szerint idézem – a modern ember megjelenése, a hozzánk hasonló emberek kialakulása, akik immár teljes fegyverzetben lépnek elénk: nyelvel, tudattal, művészi képzelettel és technikai újításokkal rendelkeznek.”¹⁶

Fegyverben született

Zeusz és Métisz lánya. Egy jóslat odáig ment, hogy a születendő gyermek hatalmasabb és okosabb lesz, mint maga Zeusz. A főisten dühében élve lenyelte a terhes Métiszt, aki férje gyomrában mellvértet és sisakot készített leányának. Zeusz igen rosszul bírta a bensőjében zajló kopácsolást, és amikor Métisz a sisakot kezdte el kalapálni, Zeusz feje majdnem széthasadt a fájdalomtól. Ekkor a bölcs Héphaisztosz sietett segítségére, és kalapácsával ütést mért Zeusz fejére, majd onnan kipattant Pallasz Athéné teljes harci díszben.

Az áruló Ramapithecus

Természetesen arról a Richard E. Leakey-ről van szó, akinek neve a nagyközönség előtt a Roger Lewinnel közösen alkotott *Fajunk eredete* című, nagy gonddal összeállított ismeretterjesztő munkájával vált méltán népszerűvé, s akitől hivatásának ez a lelkes méltatása származik:

---

¹⁶ *Az emberiség eredete*, 13. o.

„Bizonyos, hogy az a tudomány, amely Darwinnak az egyre összetettebb szervezeteknek a természetes szelekció révén való folyamatos fejlődéséről alkotott elképzelésére épül, jogosan követelheti magának az emberi történelem legjelentősebb szellemi és filozófiai forradalmának címét.”¹⁷ Hogy egyértelmű legyen: az a tudomány, amely darwini alapokon vívta meg az emberi történelem legjelentősebb szellemi és filozófiai forradalmát, Leakey szemében természetesen nem más, mint maga az antropológia, annak is kivált a „paleo” ágazata. Hamarosan azonban Leakey és vele együtt a paleoantropológia térdre kényszerült a tudomány világának feltörekvő, divatosabb trónkövetelőivel, elsőként a molekuláris biológiával szemben. A vita, amelyben Leakey szakmai reputációja csaknem teljesen odaveszett, és amelyből csak úgy volt képes valamiképp tisztára mosni magát, hogy a sarat messiásként imádott mesterére, Darwinra próbálta kenni, a „Ramapithecus-ügy” néven híresült el a szakirodalomban.

1932-ben G. Edward Lewis, a Yale Egyetem fiatal kutatója Indiában végzett ásatásokat, és rátalált egy emberszerűnek ítélt majomlány felső állcsontjának fosszilis töredékére. A leletnek a tudósok nem tulajdonítottak különösebb jelentőséget csaknem három évtizeden át, hanem aztán 1961-ben az egyetem egy másik munkatársa, Elwyn Simons azzal a bejelentéssel lepte meg a szakmát, hogy ha a csontocskát a korrelatív változások darwini elvének megfelelően és kellő gondossággal kiegészíténék, az ismert részekből következtetve a hiányzókra, akkor megkaphatnák az emberősöknek, a Hominidáknak azt a legelső ismert képviselőjét, legyen neve Ramapithecus, amely levált az ember és az emberszabású majmok közös őst képviselő ágról.

Simons hamarosan megerősítőt kapott teóriájához a Cambridge Egyetem munkatársa, David Pilbeam személyében, s kettőjük közös erőfeszítései nyomán kialakult a Ramapithecus teljes karakterrajza, amely ezeket a – megítélésük szerint – minimum tizenöt, de az is lehet, hogy harmincmillió éve élt elődeinket már felegyenesedett, két lábon járó, bonyolult társas és fejlett vadász kultúrával rendelkező lényeknek mutatta be. A korrelatív, tehát egymással kölcsönös viszonyban levő egyidejű változások darwini elve szerint ugyanis a meghatározó

---

¹⁷ *Fajunk eredete*, 23. o.

evolúciós fejlemények nem önálló jelenségeként következnek be, hanem több párhuzamos átalakulás kíséretében, amelyeknek együttese határozza meg az újonnan kialakuló faj mibenlétét. Ha tehát például egy fosszilis főemlős fogazat egyértelműen utal olyan táplálkozásmódra, amely inkább kelti távoli emberős képzetét, mintsem emberszabású majomét, akkor a darwini felfogás értelmében bizvást állíthatjuk, hogy a fogazathoz más emberős-tulajdonságok is társultak, mint például a két lábon járás, az egyenes testtartás, a kiemelkedő intellektus. Mindehhez természetesen rendületlenül hinni kell evolúciónk darwini kánonjában, hogy tudniillik az emberré válás, tehát agyunk kifejlődése is az eszközhasználat, a felegyenesedés és a két lábon járás korrelatív csomagjának összeállásával kezdődött.

Sajnos azonban egy másik kutatópáros, Alan Wilson és Vincent Sarich, a California Egyetem biokémikus munkatársai, nem antropológus szemmel nézvéen a dolgokat, bizonyos vérfehérje-összehasonlításokat végeztek az ember és az emberszabású majmok között, és kutatásuk azzal az eredménnyel járt, hogy a mi őseink és a csimpánzok őseinek útja nem válhatott szét ötmillió évnél korábban. Az antropológusok Wilson és Sarich következtetéseit többek között azon az alapon bírálták, hogy molekuláris órájuk megbízhatatlan, és így nem adhatja meg az elmúlt evolúciós események pontos keltezését. Wilson és Sarich a maguk részéről azzal vádolták az antropológusokat, hogy túl nagy jelentőséget tulajdonítanak a töredékes csontokon talált jelentéktelen anatómiai jellegeknek, ezért helytelen következtetésekre jutnak.

Elméleti és terepmunkájukkal már Leakey szüleinek is oroszlanrészük volt abban, hogy a két lábra állás mint döntő tényező és előfeltétel tudatosodjék, és általános polgárjogot nyerjen a közfelfogásban. Ezt a hagyományt vitte tovább Richard Leakey, akinek volt szerencséje megtalálni 1984-ben a Turkana-tó partján a legteljesebb Homo erectus-maradványnak, a mintegy másfél millió évvel ezelőtt élt Turkana fiú csontvázának darabjait. (Nem ideszámítva a legfeljebb százezer éves neandervölgyi leleteket.) Az erectus faj azonban a homo nemzetség törzsfáján késői leszármazottnak számít, a jelenleg érvényes kánon szerint közvetlen előzménye a Homo sapiensnek, így nem adhat választ a felegyenesedés és két lábra állás eredettörténetének kérdéseire. Márpedig Richard Leakey elméleti munkásságának gerincét ezek a kérdések adják, miközben végighalad az emberré válás útján, a kezdetektől a primitív társadalmak kialakulásán át egészen a mai civilizáció tapasztalataiból és tanulságaiból levonható jövőképig.

Érthető tehát, hogy a Ramapithecus-probléma, mely oly mélyen érintette szakmai elkötelezettségét, a végsőkéig szította benne a bajvívói kitartás tüzét. Az viszont talán kevésbé érthető, hogy ha a darwini útmutatás alapján Afrikában keressük és találjuk meg eredetünk eredetét, legfeljebb három, három és fél millió éves rétegmélységekben, akkor miért tűnik logikusnak az, hogy az Indiában felszínre került, minimum tizenötmillió esztendőss fosszília szintén fajunk eredetéről tanúskodik. De ez itt nem a kérdések, hanem a kinyilatkoztatások helye. Mindenesetre Leakey keményen és határozottan kinyilatkoztatta elkötelezettségét a Ramapithecus-teória mellett. Sok-sok oldalt kitevő, sok helyütt visszatérő fejtegetéseiben a Ramapithecus szerepét és jelentőségét kívánta plasztikussá tenni a nagyvilág számára, még egy évtizeddel a vita kirobbanása után is, a végsőkéig színezve és részletezve a legősibbnak feltételezett Hominida-ősünkről festegetett fantáziaképet a *Fajunk eredetében*.

Az összezapás azonban röviddel e könyv megjelenése után lezárult, mégpedig döntő bizonyítékokkal az ellenfelek oldalán. A további sejtbiológiai kutatások és számítások, valamint a Pakisztán és Törökország területén előkerült Ramapithecus-leletek egyértelművé tették, hogy a Ramapithecus egy kicsit sem volt ember, jellemét nem ékesítették humán erények, de még csak két lábán sem járt, alighanem a ma csupán Indonézia őserdeiben élő orangután korai őse lehetett. Annak a bizonyos állcsonttöredéknek a képzelt kiegészítését nem úgy végezték el, ahogyan az szakmailag elvárható lett volna. Az antropológusok Ramapithecus-hívő táborát a lórúgásként ható ellenérvek végül is megadásra és a vereség nyílt elismerésére készítették – és hirtelen átállásra a biológia oldalára. E kötelezettségének Richard Leakey a maga nevében s a maga módján egymondatos deklarációval tett eleget: „Jómagam akkor az antropológus-társadalom oldalára álltam, hibásnak véelve Wilson és Sarich hipotézisét”. Ennyi. Legalábbis *Az emberiség eredetében*.

Persze ugyanakkor tisztázni kellett a tévedések forrását, és ez nyilván nem lehetett más, mint maga Darwin, aki Leakey szerint túlságosan vonzó forgatókönyvben adta elő téves hipotézisét a korrelatív változások csomagjáról, s így alkalmassá vált elvarázsolt, jóhiszemű követőinek megtévesztésére. Igaz, hogy a modern antropológia Darwinnak köszönheti születését, lehet, hogy e tudományág két alapköve közül az egyik, az afrikai származás kiállta az idő próbáját, de a másik, az emberi fejlődés darwini elmélete tévesnek bizonyult, noha a legutolsó időkig képes volt tartani magát. Darwin forgatókönyve, amely eleve kiemeli a természetből az embert, hogy a javára történő megkülönböztetéssel elválassa az

emberszabású majmoktól, volt a tulajdonképpeni okozója annak az áldatlan vitának, amely végül is Darwin döntő befolyásának végét jelenti az antropológiai gondolkodásban. Leakey sommásan és egyértelműen fogalmaz: „A Ramapithecus-ügy két szempontból is átformálta az antropológiát. Először is megmutatta, hogy milyen veszélyekkel jár, ha közös anatómiai jegyekből evolúciós rokonságra következtetünk. Másodszor rávilágított, milyen ostobaság a »darwini csomaghoz« való szolgálai ragaszkodás.”¹⁸ Darwin univerzuma az ő számára is egy csapásra szűkössé vált.

Bocsánat! Nem Darwin lelkén szárad, hogy bálványimádatra programozott követői aranyborjút kreáltak az evolúcióelméletből. Ő nem akart vallásalapító lenni, mint ahogy megpróbálta Freud a komplexuselméletével, nem is kevés sikerrel, vagy próbálgatja napjainkban az önző génű Richard Dawkins a mémelméletével, és még sokan mások különféle féligazságokkal. *A fajok eredetere* és *Az ember származására* is érvényes, mint minden létező írásműre, még a Bibliára is, hogy az író a saját felelősségére ír, az olvasó a saját felelősségére olvas. Egyik sem háríthatja át a maga felelősségét a másokra. Darwin azonban élesen megkülönbözteti magát a látnoki hírhozóktól azzal, hogy számos helyen, sőt minduntalan, ahol csak teheti, a szánkba rágja: következtetései nem kikezddhetetlen végső kinyilatkoztatások, hanem töprengések és vívódások lenyomatai, és más talán ugyanabban a kérdésben más eredményre jut. Felhívja a figyelmünket, hogy érdemes elgondolkoznunk az emberszabású majmokkal való közös származásunkról és mindarról, ami ezzel kapcsolatos, elénk tárja, hogy ő miféle eredményre jutott a dolgot illetően, de hogy a Bender-log mit kezd majd az ő különvéleményével: átveszi, elveti, vagy szelektálva okul belőle, az már hadd ne legyen az ő sara. Ha nem tanulunk meg tanulni Darwin – részint zseniális, részint kisszerű, mert emberi – tévedéseiből, azért csak magunkat okolhatjuk, kizárólag csak magunkra vethetünk, kollektíve és egyénileg egyaránt.

---

¹⁸ *Az emberiség eredete*, 22. o.

Az emberiség eredete

Egyébként az sem igaz, hogy az afrikai származás hipotézise kiállta volna az idők próbáját. Nem oldott meg semmit. A tudomány mai állása szerint mintegy százharmincra tehető azoknak az ismert fossziliáknak a száma, amelyek bizonyos szempontok szerint elhelyezhetők az emberfélék (nem feltétlenül emberösök) égis éré családfájának valamilyen ága-bogán. De mielőtt nem táblázatokban, rendszertani kategóriákban gondolkodunk magunkról, ha nem a homo, hanem humán mivoltunk a tét, ha nem az antropológiai értelemben vett emberiség, hanem az *emberiség* eredetét firtatjuk, ezekkel a „megkövesedett jegyzőkönyvek”-kel semmit sem tudunk kezdeni. Ahány felfedezés, annyi újabb Ramapithecus-rejtély, annyi újabb meddő Ramapithecus-mítosz. Nézhetem bármeddig, bármilyen szögből a 47 millió évesre taksált *Darwinius masillae* 95 százalékban ép maradványát (lelőhelye egyébként Európa, Németország), vagy a 45 uszkve 40 millió éves korával második rangidős, aprócska makiszzerű *Eosimias sinensis* Kínában megtalált fossziliáit, amelyek láttán az a tudományos nézet alakult ki, hogy az egész főemlős kör, beleértve a mi előzményeinket is, Ázsiából terjedt szét a világ erdeiben, miután felment a fára. Hihetek meggyőződéssel a *Homo erectus* évmilliók oda-vissza vándorlásaiban Afrika és Eurázsia között, miután lejött a fáról. Lehetek akár naprakész is abban, hogy a genetikai széljárás meteorológiai jelentései szerint a Neander-völgyi ember éppen közeli fajroknak minősül-e, vagy sem. Ebből a mitológiából nem áll össze világkép, nem kapok választ akár arra a roppant egyszerű kérdésre sem, hogy a szupermarket parkolójában hagyjam-e jótekonan a láthatóan ép és egészséges kéregetőnek visszavinni a százassal a bevásárlókocsit, vagy fogjam vissza a humanizmusomat, mert csak az alkoholizálását támogatom. Vagy hogy kivágjak(kivágassak)-e egy élő fenyőt, vagy inkább érjem be műanyaggal, ha a szeretet ünnepén üveggömbnek, csillagszórónak akarok tapsikolni, hogy az emberi faj reprodukciójának humánspecifikus dilemmáit már meg se említsem.

Talán némi relevanciája lehet – mert végtére is az egyedek egymáshoz való viszonyának emberi minőségére fókuszál – annak a gondosan kiszínezett, de kellő háttértámogatás híján hamar perifériára szorult hipotézisnek (Johanson–White–Lovejoy-elméletként is találkozhatunk vele), amely szerint néhány millió évvel ezelőtt már az erdőben két lábra álltunk valamiért, ami – a közfelfogással ellentétben – egyáltalán nem vált mindjárt a javunkra. Sőt: ilyen testhelyzetben az anyáknak igencsak nehezükre esett a hátukon cipelni a magukat megtartani még nem tudó kicsinyeiket gyűjtögetés közben, mint ahogy azt

négykézláb járó emberszabású fajrokonaink teszik. A felegyenesedés tehát közvetve az anyák mobilitásának erőteljes korlátozásához vezetett, a táplálékszerzés ezért csaknem egészében a hímekre hárult, a nőstényeknek viszont nagyobb kontingensük maradt az utódgondozásra és a szaporaságra, s ha már így esett, éltek vele. Ezzel magukhoz kötötték a hímjüket, áttértünk a monogámiára, aztán a családok hordákba verődtek, ami egyben az egyéni függetlenség alárendelődését jelentette, de cserében a kapcsolatok, a szocializálódás teljesen új minőségét is, s mindez végső soron a faj győzedelmes megsokasodásához vezetett, beelőzve a négy évenként csak egyszer szülő csimpánzokat.

Ezzel a mítosszal, bár logikája a többinél jóval feszebbnek tűnik, és öntudatunk, önismeretünk, önbecsülésünk gyökereinek felismerése szempontjából látszólag igen sok megszívlelendő elemet tartalmaz, ugyanaz a baj, mint az egész darwiniánus mitológiával. Ha kimondva-kimondatlanul, végiggondolva-végiggondolatlanul elfogadjuk, hogy az evolúció valójában nem más, mint a teremtői szándék virtuális földi projektmenedzsere, merthogy Darwin istenhívő meggyőződéséből¹⁹ elkerülhetetlenül ez a megszemélyesítés következik, akkor az evolúcióra csakis mint mindenható jótevőnkre tudunk tekinteni, aki mindig tudja, hogy mit miért tesz az ő – természet útján – kiválasztott túlélőieért, noha útjai gyakran rögök és kifürkészhetetlenek. Ilyenkor jön a deus ex machina. Jelen esetben: valamikor, valamiért az erdőben felegyenesedtünk. Aztán úgy alakultak a dolgaink, hogy ősanyáinknak lehetőségük és kedvük támadt bónusz gyerekeket szülni, s innen kezdve ment minden, mint a karikacsapás. Ezekben a kedves történetekben sosem fog feltárulni előttünk a véres valóság, hogy szembenézhesünk vele. Vagy ellenkező végletként, ami még rosszabb, az önostorozó őszinteségi roham jegyében éppen hogy kizárólag csak a vér fog a valóságból előfakadni. Ebből

---

¹⁹ Charles Darwin: *Fajok keletkezése természetes kiválasztás útján*. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Budapest 1911. Fordította: Dr. Mikes Lajos, 179. o. Szövegkörnyezetben: „Aki azt hiszi, hogy minden egyes lófélé faj függetlenül teremtődött, valószínűleg azt fogja állítani, hogy minden egyes faj változásra való hajlamossággal teremtődött, változásra úgy a természet ölen, mint a háziasítás közben, még pedig oly különleges módon való változásra, hogy gyakran ép úgy csíkozódik, mint a génusznak többi faja; és hogy valamennyi faj erős hajlamossággal teremtődött arra, hogy amikor kereszteződik más fajokkal, amelyek a világ távoli tájait lakják, oly korcsokat hozzon létre, amelyek, csíkjaikat tekintve, nem saját szüleihez, hanem a génusz más fajaihoz hasonlítanak. Ennek a nézetnek az elfogadása, az én véleményem szerint, egyértelmű azzal, hogy egy reális okot elvetünk egy irreális vagy legalábbis ismeretlen ok kedvéért. Ez a felfogás Isten műveit merőben majmolással és csalárdsággá alacsonyítja le; és én csaknem épp oly könnyen elhinném a régi és tudatlan kozmogonistákkal együtt, hogy az ásatag kagylók sohasem éltek, hanem csak ezért teremtődtek kőből, hogy majmolják a tengerparton élő kagylókat.”

így sohasem lesz kollektív analízis. Ebből így sohasem lesz kollektív terápia. Sohasem lesz valódi öntudat, valódi önismeret, valódi önbecsülés. Ebből így sohasem lesz valódi demokrácia. Darwin univerzuma valóban szűkössé vált számunkra.

Üdítő jelenség, mert másfajta látásmód: két spanyol kutató, Laureano Castro és Miguel Angel Toro közös, bizonyos értelemben azért a Johanson–White–Lovejoy-elmélethez is köthető meggyőződése szerint a több százezer évre bemerevedett Homo erectus státuszából kiemelő emberi kultúra eredetét jóval a sokak által origónak tekintett fogalmi gondolkodás és nyelvi kommunikáció kialakulása előtt kell keresni: kultúránk magját és vele együtt az erkölcsiség gyökerét az utódnevelés minden korábitól eltérő képessége adja, amely valójában egy különutas, csak ránk jellemző biológiai fejlődés eredménye. Véleményük szerint ez a fejlődés tette lehetővé egy olyan agyi modul létrejöttét, amelynek alapján őseink morális kategóriákat tudtak felállítani, és közösségi szinten a jó és rossz, valójában a tabu tudását továbbadni generációról generációra gyermekeiknek. Ilyenképpen tehát emberré válásunk kulcsa az utódok nevelésének minőségileg újfajta lehetősége volt; a nyelv, a fogalmi gondolkodás csupán ennek velejáró következménye.

Ami viszont ebből az okfejtésből (is) hiányzik: az agyi modul létrejöttét közvetlenül megelőző, a fejlődést kiváltó szükségállapot hipotézise. Az a hipotézis, amely meggyőzően indokolhatja az evolúció kiemelkedően költséges hardveres beruházásának, a humán spirituális programok futtatására is alkalmas konfiguráció, a – sok minden más mellett – morális kategóriák géneken kívüli átadására és befogadására is kiképzett emberi agy önfejlesztésének elkerülhetetlen szükségességét. Mert bizony azt nagyon komolyan kell vennünk, amikor az evolúció törvényeit próbáljuk firtatni, hogy tartós, fajban rögzíthető változást csak a lehetőség–szükségyszerűség–megerősítés hármas egysége eredményezhet, amelyhez a magam részéről hozzáveszem a felgyülemlett belső inspiráció indító erejét és folyamatos jelenlétét is. Megint csak Nietzsche-nél tartunk: a tudomány talajáról a tudomány problémáját felismerni nem lehet. Legközelebb az igazsághoz talán éppen Madách járt, amikor ezt mondatta az ő maga költötte Luciferjével a maga költötte édentől keletre: „A család s tulajdon / Lesz a világnak kettes mozgatója, / Melytől minden kék s kín születni fog, / És e két

eszme nő majd szüntelen, / Amíg belőle hon lesz és ipar, / Szülője minden nagynak és nemesnek, / És felfalója önnön gyermekének.”²⁰

Bianka

Nekünk, embereknek azóta kell szembenéznünk evolúciós történetünk legnagyobb, máig tartó külön krízisével, hogy a sorsunk ránk kényszerítette a más fajoknál ismeretlen többgenerációs fészekalj utódgondozási modelljét. Igaz, ezzel megkaptuk az emberré válás legfelemelőbb, teljesen egyedülálló esélyét is, ám ugyanakkor valami nagyon összezavarodott bennünk. Az ösztönök és a normák szembekerültek, s így az élet legelső, legelemibb, legkikerülhetlenebb kérdésére, az önmásolás kérdésére sincs csalhatatlan, irányt mutató, fajspecifikus válaszunk. Megbolydult az évmilliárdos törvény, amely más fajoknál az ösztönök által követeli a magáét. Ahány kultúra, annyi végrehajtási utasítás, annyi megoldás. Pontosabban: annyi megoldatlanság. Ezzel is egyedülállók vagyunk az élővilágban.

Összegezve: az ember az egyetlen méhlepényes emlősállat, amely világra hozza utódainak következő generációját, mielőtt az előzőt leválasztja magáról és kiengedi közvetlen gondoskodása alól. A következmény: felfoghatatlanul bonyolult, az ösztönöket egyre tágabb körben és egyre mélyebbre visszazorító, a fogalmi tudat, a civilizáció és a kultúra külső eszközeivel létrehozott, de csak részben kontrollált, örökösen változó szociális viszonyrendszer, amelynek elsajátításához minden korábbit megatrendekkel meghaladó intellektuális képességekre, következésképpen ennek megfelelő agyméretre és tanulási időre van szükségünk. Ezért aztán, mert a szülő nő medencéje nem tágulhat a végtelenségig, az állatvilág utódaihoz mérve nagyon gyámoltalan, különös szociális ellátásra szoruló koraszülöttként kell a világra jönnünk, hogy rohamos növekedésnek indult ufőfejünk még idejében átjuthasson a természet által behatárolt szülőjáraton. Megváltozik a szexualitás szerepe is, megbolydul a fajfenntartás törvényének évmilliárdos szoftvere, anyánk nem várhat sem a párzással, sem a következő fogantatással addig, amíg az előző kölykét leválaszthatja magáról, mint az állatok, mert akkor kipusztulna a faj. Többgenerációs fészekaljba

---

²⁰ *Az ember tragédiája*, harmadik szín.

csöppenünk, amelyben az egyedek természet szerint egyszerre testvérei és ádáz ellenségei egymásnak, de a rangsorvitát, a túlélés kérdését nem döntheti el állati módon a természetes szelekció, a „győzőn az erősebb” játékszabálya, mert a családba később érkező újszülött mindig gyengébb és kiszolgáltatottabb, még akkor is, ha genetikai adottságai szerint esetleg életképesebb.

Az állatvilágban az a rend – talán néhány rendhagyó eset kivételével – hogy a szülők nem tesznek különbséget a még alapvető gondozásra szoruló ivadékaik között. Úgy hozzák világra utódaikat, hogy megmenekülnek a megkülönböztetés lehetetlen kényszerétől. Nem is volnának képesek különbséget tenni, ha kellene sem, mert az ellentmondana az utódgondozó ösztönnek. Az egyszerre többet szülő állatok származékai közül minden külön védelem nélkül elpusztul az élehetetlen, nincs sem testvéri, sem szülői belátás. Az állatvilágban ennyi káinizmus bőven befér a természetes kiválasztódás törvényébe. Sőt. Állati múltunkban feltehetően mi is így tanultunk meg eredményesen küzdeni a fennmaradásunkért. Ha viszont úgy alakulnak a körülmények, hogy valamelyik ivadék nem azért pusztítja el a gyámoltalanabbat, mert az kevésbé életképes, hanem csak mert fiatalabb, és így természetsszerűleg gyengébb, ez semmiképpen nem hangolódhat össze a természetes kiválasztódás törvényével. Ilyen helyzetben mégiscsak képesnek kell lennie a szülőnek arra, hogy különbséget tegyen a gyengébb védelmében. Ezzel a képességgel azonban az emberen kívül semmilyen más állat nem rendelkezik. És az embernek is meg kellett szenvednie, hogy valahogyan eljusson idáig. Állati múltját meghaladva.

A természet törvénye szerint az anyának kellene rendet teremtenie a kölykök érdekvitáiban, mégpedig az ősi sémát követve: gondoskodom a kicsinyemről, amíg nélkülem nem képes gondoskodni a saját megélhetéséről, aztán jöhet az újabb generáció, amíg csak biológiailag alkalmas vagyok a fogantatásra és a kihordásra. Az előzőt már rég tisztos távolba maceráltam magam mellől, mire az újabb megérkezett. Most meg itt van mind a kettő. Sőt, akár a harmadik, akár a negyedik is. Hogyan tegyek különbséget közöttük? Mindegyik egy velem. Mindegyik az enyém. Mindegyik gyámoltalan még, a segítségemre szorul, nélkülem mindegyik halál fia. Mindent kész vagyok megtenni mindegyikért, mint bármely őszám évmilliók óta a kölykeiért, mégis érzem, hogy nem jól mennek a dolgok. Eddig minden olyan egyszerű volt, most semmi sem az. Eddig mindig jött a parancs belülről, hogy mit kell tennem, most nem jön. Csak állok tehetetlenül. Az előember lányának bele kell ebbe bolondulnia. Azért

tudom az életemet adni a kölykömnek, mert egy vagyok vele. Egy is maradok vele és ő énvelem, amíg magában képtelen boldogulni, mert különben elpusztul. De ha nem választom le, nagy baj van. Akkor ez a kisebb fog elpusztulni. Tehát mégsem vagyok mindegyikkel egy? Vagy mégis egy vagyok, de mégsem egyformán vagyok mindegyikkel egy? Még nem teljesen világos, de érzem a kényszerítő erőt, hogy nekem kell valamit másként tennem. Valamire képessé kell válnom, amire soha egyetlen őszám sem volt képes. Az ősi törvény már nem sűg belűlről. Az ősi törvény számomra már nem érvényes. Egyszer ezért még nagyon megver az isten engemet.

Kiűzettűnk a paradicsomból, olyan bűnökért, amelyeket el sem követtűnk, vagy ha igen, nem tehattűnk semmiről. Akkor nekűnk még annyi eszűnk sem volt, mint most. Akkor mi még teljesen öntudatlan lények voltűnk. Öntudat. Éntudat. Mi az, hogy öntudat? Mi az, hogy éntudat? Mi az, hogy én? Mi az, hogy te? Mi az, hogy nem-én? Ez az! Különbséget kell tenni! Vagyok én, és van a világ. Én én vagyok, a világ nem én vagyok. Én én vagyok, a kölykűm nem én vagyok. De mégis! A kölykűm én vagyok! Az egyetlen valóság a kölykűm, és a kölykűm én vagyok. Az egyetlen valóság én vagyok. Egyszer majd, amikor már annyira okosak leszűnk, hogy embernek nevezzűnk magunkat, s talán még az önbecsűlésűnk is kezd majd ébredezni, jusson eszűnkbe, emlékezzűnk rá, hogy az első lépés az enyém volt azzal, hogy különbséget tudtam tenni a kölykűm és kölykűm között, pedig nincs is különbség közöttűnk, mert mind a kettű én vagyok. Ha ez a minűségi forradalom nem játszódik le az én agyamban, higgyétek el, sohasem alkottok relativitáselméletet, de még a kereket, a kűbaltát sem találjátok fel. A beszédről nem is beszélve. Ha az én agyamban nem játszódik le ez az intellektuális forradalom, mire az első értelmes szűt kimondhatnánk, már senki sem élne közűlűnk, mert az Úr, aki akkor minket magunkra hagyott, most is tétlenül trónol, némán szemlélve Káin és Ábel kétsűgtelen kimenetelű, egyenlűtlen és természetellenes küzdelmét. Meg kell taníttatnom az ivadékaimmel az új törvényt. Addig marom, amíg meg nem tanul szeretni. Tabu. Nem szabad. Család. Önfenntartás együtt. Testvér. Tilos. Testvér tabu. Nem tudja. Az úristenit, hát miért nem tudja! Az úristen néma. A törvény néma. A törvény én vagyok. A kölykűk anyja én vagyok. Szerencsétlen, elátkozott, szeretve gyűlűlt magzatom, én szűlok hozzád, az anyád! Én vagyok a te anyaacű, szeretve tisztelt istened. Vagy inkább a bűhűm nagy, félelmetes apád, aki a koncot hazahozza? Most még nem érted. Nekem sincs róla fogalmam, hogyan van ez, de egy-kétmilliűű év műlva majd visszamenűleg szépen elmagyarázom.

Még végiggondolni is szörnyen bonyolult, nemhogy végigcsinálni! Istentelen drámája ez egy önmagának ellentmondó, ambivalens sorsra jutott fajnak, s még jó, ha nem tragédiája. Minden okunk megvan rá, hogy megértők és türelmesek legyünk magunkhoz.

Csak bűnbeesetteknek!

Mit tudhattak a hajdani meseköltők, mesemondók a nemi ösztönök törvénytadó változásainak jelentőségéről az emberré válás történetében? A szinte szülhetlenné váló ufófej, ergo a többgenerációs fészekalj kialakulásának történetéről? Mit tudhat bárki arról, hogy mi a valódi értelme a Teremtő ítéletének: „Felettebb megnövelem terhesség fájdalmát”? Lehetséges, hogy ha Biankának nincs öröme a szerelemben, ha nem epekedik, ha nem szeret felszabadultan, bármi áron, hanem továbbra is úgy pázlik, bagzik, üzekedik öntudatlanul, mint az állatok, sohasem tudja meg, mi az a medenceszagató tágulás, sohasem kell szülnie, hanem egyszerűen csak ellik? Mint az állatok?

Egy embernek az a kényszerképzelete támad, hogy ő egy kukac. Irdatlan hendikep, így nem lehet élni. El is küldik a Sárgaházba, hogy gyógyítsák meg. Sikerül. Három hónap után tesznek még egy utolsó kísérletet, azt mondja neki az orvos: – Uram, Ön idáig kukac volt, de most már meggyógyult. Ön most már ember. Micsoda Ön? – Ember vagyok. – Rendben van, vegye a cókmókját, nyugodtan hazamehet. Kis idő múlva a fickó lélekszakadva rohan vissza az orvoshoz. – Mi történt, jóember? – Ott, a sarkon! – Mi van a sarkon? – Egy óriási kakas! – Na és? Vidáman elsétálhat mellette! Ön már nem kukac! Ön ember! – Jó, én azt tudom, de vajon tudja-e az a kakas is?

Javallat: kössünk alkut, kössünk szövetséget, fogadjuk a kakast (sólymot, sasmadarat, oroszlánt, farkast, medvét, sárkányt, zooantropomorf apai felmenőt, bármit, bárkit, aki alkalmas rá) a szívünkben istenünké, hogy – rituális áldozatok formájában lerovandó védelmi pénz ellenében – megóvjon önmagától, önmagunktól és minden létező veszedelemtől. Megtörtént. Már mint az istenné fogadás. Nem a védettség. A frusztráció inkább csak mind mélyebben gubancolódik bennünk, ahogy egyre színesebbé válik az önmagunkról alkotott torzkép, s egyre szigorúbban gyötri szívünket a rettegett jövő. (Valamiképp meg ne feledkezzünk ugyancsak leróni a védelmi pénzként őket is megillető tartozásunkat papnak, pópának, pápának, béljósnek, prófétának, jövendőmondónak, avatott szakértőnek, tévedhetetlen elemzőnek, csalhatatlan tanácsadónak, a kiszolgáltatottság mindennemű vámszedőjének.) Az ember egy pondró, egy porszem, egy senki, bukott angyal, amúgy a Föld pestise, felkapaszkodott, csupasz majom, esetleg vérszomjas fenevad, emberállat, aki magán viseli a Káin-bélyeget, önző, haszonelvű, rosszabb, mint az állatok, mit is várhatunk tőle, porból lett és porrá lesz, reménytelenül.

Állandóan rettegünk valamitől. Atavisztikus állati örökség. Akárcsak a másik oldalon örökösen előbukkanó, bennünk humán jelleget öltött territoriális agresszió, idegengyűlölet, rangsorviták, neofóbia meg ilyenek. Régi szép idők, amikor még csak a kardfogú tigristől kellett rettegnünk. Vagy élőhelyünk más bestiáitól. Meg a náluk is bestiálisabbnak tartott szomszéd hordáktól. Igaz viszont, hogy akkor még nem is voltunk csúcsragadozók. Most már azok vagyunk, csakúgy, mint telhetetlen isteneink, akik örökké áldozatot követelnek tőlünk. Most már mi vagyunk a legfélelmetesebbek, magunktól van a legtöbb rettegnivalónk. Nem a rémtetteinktől, bár azok is számosak, hanem a magunk ellen hergelt, deformált lelkiismeretünktől. Kivált mióta monoteistává torzult kultúránkban bebeszéltük magunknak, hogy eredendően és javíthatatlanul bűnösök vagyunk. Homo sapiens frustratur. Ha egyszer már úgy hozta a sorsunk, hogy embernek születtünk. Persze lesz sírás, meg fogaknak csikorgatása. Sikerült a lehető legmélyebben magunkba plántálni a gerincnyomorító kisebbségtudatot. A lelkiismeretnek, a felelősségtudatnak rendeltetett tartományban. Nem ezt tették velünk: ezt tettük magunkkal. Nem szálltak meg bennünket idegen hatalmak, nincs másik emberiség, mi tettük terroristává önnön lelkiismeretünket, mi hagytuk, hogy benyomuljon a kardfogú tigris hátrahagyott húlt helyére is, mi hagytuk, hogy a lelkiismeretünk túszává nyomorítsuk magunkat, hogy aztán a lelkiismeretünk ne tudja teljesíteni a maga valódi feladatát. Mi tettük magunkat törvénytisztelők helyett istenfélőkké. Nem azt mondom, hogy a mi felelősségünk, nyilván ez volt a sorsunk, akarattunkon kívül alakultak így a dolgaink, elég nehéz is tisztelni a törvényt, amíg nem ismerjük. Félni könnyebb. De hogyan lehet büntudatban, félelemben, frusztráltan bármiféle önbecsülésről beszélni?! Hát még globálisról! Hogyan lesz ebből valódi demokrácia?

Ha a tudóst az irány elragadja

Papírforma szerint az önismeret végső soron a lélektan tudományának felségterülete. Ebben a kérdésben a lélektan tudományának két iskolateremtő idolja, Sigmund Freud és Carl Gustav Jung megkerülhetetlen. Tudományos világképük közös vonása, bár sok mindenben szembekerültek egymással, hogy mindketten a tudattalan tartomány feltárását helyezték a középpontba: Freud a személyes elfojtott, Jung a mítoszok által archetípusokként megmutatkozó kollektív mélytudatra fókuszált. A személyes önismerettel kapcsolatban Jung féltőn fel is hívja a figyelmünket, hogy „önmagunk megismerése kaland, amely váratlan

messzeségekbe és mélységekbe vezet”, valamint, hogy „akár egy velem szemben álló egyén megértéséről, akár önismeretről van szó, mindkét esetben magam mögött kell hagynom minden elméleti előfeltevést (...). Tekintettel azonban arra a tényre, hogy a modern ember számára a tudományos ismeret az egyetlen szellemi tekintély, az individuum megértése úgyszólván felségsértést tesz szükségessé, vagyis azt követeli, hogy ne vegyük mérvadónak a tudományos ismeretet. Ez a lemondás nem könnyű áldozatot jelent; de éppen a tudományos felelősségtudat várja ezt el tőlünk.”²¹

Személyes megjegyzés: semmiképp sem gondolnám, hogy a kollektív önismeret fikarcnyival is kisebb kaland lenne, mint önmagunk megismerése, és kevésbé szigorúan követelné meg tőlünk a bűnbeesést felségsértés dolgában.

Jung a hajdani bölcs öreget kérdezi bajaink felbecsüléséhez. „Betegeimmal együtt a kétmillió éve élt emberhez fordulunk segítségért, aki valamennyiünkben benne lakozik. Végző elemzésben elmondhatjuk, bajaink fő forrása az, hogy elvesztettük a kapcsolatot tulajdon ösztöneinkkel, a bennünk az idők folyamán felhalmozódott óriási emberi tapasztalattal és bölcsességgel.”²² Itt is valamiféle bűnbeesésről van szó, de nem egészen értem. Élt hajdanán egy ember (egyébként miért nem asszony, vagy mindkettő, ha már az evolúció megszemélyesítéséről van szó?), a mi őszünk, aki már akkor, elsőként is sokat tudott az emberi minőségről, nyilván eleve ilyenek született, aztán kétmillió éven át egyre csak gyarapodott benne generációról generációra a tapasztalat és bölcsesség, mivelhogy egyfolytában bennük él, viszont az ősidőktől tartó polgáriasodásunk során valamikor valamiért megszakadt, elfogyott vele a kapcsolatunk? Okosodunk, tudósodunk, gazdagodunk és csúszunk lefelé? Kezdetben volt az aranykor, aztán az ezüst-, aztán a réz-, aztán a gyarló vaskor, ahogy azt Hésziodosztól megtudhatjuk? Azóta pedig minden egyre csak rosszabb és rosszabb? Hogyan lesz ebből valódi öntudat, valódi önismeret, valódi önbecsülés? Hogyan lesz ebből valódi demokrácia?

---

²¹ C. G. Jung: *Gondolatok az álomról és az önismeretről*. Kossuth Kiadó, 1996. Fordította: S. Nyírő József, 53, 55. o.

²² C. G. Jung: *Beszélgetések és interjúk*. Kossuth Kiadó, Budapest, 1999. Fordította: Béresi Csilla, 100. o.

Freudot keményebb fából keményebb kézzel faragták, mint a befogadó, jovialis Jungot, következésképpen egészen másképp látja és láttatja a világot. Őneki mindenről a saját vallása, az elfojtott tudattalan, az incesztus, az apakomplexus megvallása jut eszébe. „Egy napon összeverődtek az elűzött testvérek, megölték és megették az apát és így az apai hordának véget vetettek. Egyesülten merészelték és véghez is vitték azt, ami az egyeseknek lehetetlen lett volna. Talán a kultúra valamely haladása, egy új fegyver alkalmazása adta meg nekik a fölény érzetét. Hogy a megölt apát meg is ették, az a kannibál vadaknál magától értetődő. Az erőszakos apaős a testvérek csapata minden tagjának bizonyára irigyelt és rettegett példaképe volt. Az elfogyasztás tényében most megvalósították véle való azonosításukat, erejéből mindegyikük elsajátított egy darabot. A totemlakoma talán az emberiség első ünnepe, megisméltése és emlékünnepe ez emlékezetes bűncselekedetnek, amellyel oly sok minden vette kezdetét, a szociális szervezetek, az erkölcsi korlátozások és a vallás. (...) *Atkinson*, aki egyébként életét Új-Kaledóniában töltötte, és akinek sok alkalma nyílt a bennszülöttek tanulmányozására, arra is hivatkozik, hogy a *Darwintól* feltételezett őshorda-állapotok vadon élő barom- és lócsapatoknál könnyen megfigyelhetők és rendszerint az apaállat megöléséhez vezetnek. (...) Otto Rank egy érdekes könyvében megmutatta, hogy minden idők drámaírói főleg az Ödipusz- és incesztus-komplexusból, ennek változataiból és elleplezéséből merítették anyagukat. Azt se hagyjuk felemlítetlenül, hogy az Ödipusz-komplexus mindkét bűnös vágyát már jóval a pszichoanalízis előtt felismerték a gátlástalan ösztönélet valódi képviselőiként. Az enciklopédista Diderot művei között egy híres párbeszédet találnak: Ha a kis vadember önmagára hagyatkozva nőne bele a világba, ha megmaradna teljesen ostobának, és ha párosulna benne a pólyás gyermek balgasága a harmincéves férfi szenvedélyének hevével, akkor kitekerné az apja nyakát, és anyjával hálna.”²³ „A testvérek összezsúfuló csapatát az apával szemben ugyanazon, egymásnak ellentmondó érzelmek fűtik át, amelyet az apakomplexum ambivalenciájának tartalma gyanánt minden gyereknél és neurotikusnál kimutathatunk. Gyűlöltek az apát, aki hatalmi szükségletöknek és nemi igényeiknek oly hatalmasan állt útjába, de szerették és csodálták is őt. Miután eltették láb alól, gyűlöletüket

---

²³ Sigmund Freud: *Bevezetés a pszichoanalízisbe*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1986. Fordította: Hermann Imre, 276. o. Az idézetben szereplő Diderot-részletet a szöveg eredeti nyelven közli, a magyar fordítást a lábjegyzet tartalmazza – Binét Á. munkája.

kielégítették és a véle való azonosításra [értsd: az incesztusra] irányuló kívánságuknak eleget tettek: az eközben elnyomott érzelmeknek is érvényre kellett jutniuk. Ez a megbánás alakjában történt meg; büntudat keletkezett, amely itt a közösen érzett bánattal egybeesik. A halott erősebb lett, mint amilyen az élő volt, éppen úgy, amint ma is tapasztaljuk emberek sorsán. Amit előbb létezésével akadályozott meg, azt most önmaguknak tiltották meg, a pszichoanalízisből oly jól ismert »*utólagos engedelmesség*« lelkiállapotában. Visszavonták cselekedetüket, amennyiben az apa-pótló totemnek megölését meg nem engedettnek nyilvánították, és lemondtak cselekedetük gyümölcseről, amennyiben lemondtak a szabaddá vált asszonyokról. Így alkották meg *fiúi büntudatból* a totemizmus két alapvető tabuját, melyeknek éppen ezért az Ödipusz-komplexus két elfojtott vágyával kellett megegyezniük. (...) A keresztény mítoszban az ember eredendő bűne kétségtelenül az atya-isten elleni bűnvetés. Ha mármost Krisztus az embereket az eredendő bűn nyomásától azzal váltja meg, hogy saját életét hozza áldozatul, úgy azt a következtetést kényszeríti ránk, hogy az a bűn gyilkosság volt. (...) Befejezésül most már azután szeretném kimondani azt az eredményt, hogy az Ödipusz-komplexusban a vallás, az erkölcs, a társadalom és művészet kezdetei összetalálkoznak, egybehangzóan a pszichoanalízis azon megállapításával, hogy e komplexum alkotja minden neurózis tengelyét, amennyire mostanáig mélyükre hatolhattunk. Nagy meglepetésképp hat reám, hogy a népek lelki életének ezen kérdéseit is egyetlen konkrét pontból, az atyához való viszonyból lehessen megoldani.”²⁴

És még mondja valaki, hogy a tudomány szikkadt századaiban nem születnek mítoszok! Aminek itt személyes tanúi lehetünk, az nem más, mint a zsidó-keresztény bűnbeesési mítosz pszichoanalitikus antropológiai ihletésű, de a mesemondói attitűdre oly igen jellemző, a múltat és jelent nagyvonalúan egybemosó, prezentista, epizód szemléletű újraterejtése. A limbikus rendszer, a fogalmi gondolkodás előtt járó s így elfojtás nélkül buzgólkodó, képekkel, képzetekkel, képzettársításokkal operáló újemlős agy a szakavatott tudós koponyájában is végzi a maga dolgát, a mámorító heurékaélmény álomporával játssza ki a kognitív gondolkodás ellenőrző szolgálatát teljesítő idegsejtjei éberségét. Nem csak Lucifer, a

---

²⁴ Sigmund Freud: *Totem és tabu*, Göncöl Kiadó, Budapest, évszám nélkül. Fordította: Dr. Pártos Zoltán, 131–132, 141. o. A kiadás helyesírása szerint, leszámítva az értelemzavaró nyomdahibákat. Kiemelések a szerzőtől.

metaforáló agy és elme is az osztályrészét követeli, és az ő szárnyalásra rendeltetett birodalma – ma már inkább csak rezervátum, természetvédelmi terület, idegenforgalmi látványosság – a mitológiák szülőházaja.

„Kezdetben teremté Isten az eget és a földet.” Így kezdődik sok millió éves történetünk sok ezer év óta legnagyobb hatású meséje. Ilyen egyszerűen. Ahogy azt a jelen foglyaiként elképzeljük. Az ember lejött a fáról, megölte apját, megerőszkolta anyját, gondolkodni kezdett és máig tartó, elfojtott büntudata támadt. Ilyen egyszerűen. Örökérvényű igazságokat keresünk a mitológiában tudományos világképünk hézagainak áthidalásához, de a mitológia nem csillagrendszer, időközege nem az örökkévalóság, léttére nem a Világegyetem, eszméje nem a totalitás, a mitológiai mese nem a valóság megismerésének izgalmát kínálja egyszerű válaszaival, hanem ringatót a belenyugváshoz, a megpihenéshez, fellélegzést, menekvést az örök kérdésektől, az örök versenyfutástól. Ezért aztán a mítosz sohasem kérdezi, hogy mi volt az ember, mielőtt egy napon a zsarnok apa fiai fellázadtak anyjuk kisajátítása ellen, és azt sem kérdezi, hogy mit tudhat a bennünk élő kétmillió éves ember a hatvanezer éves genetikai Ádám 20-21. századi, polgári neveltetésű utódainak vívódásairól. Csak a mítosznak, csak a mesének van zárt története, kezdete és vége, a valóságnak sohasem. Sajnos ilyen bonyolult.

Mint ahogyan a valós természetben nincsenek rendszertani kategóriák, csak mi teremtjük meg őket segédeszköz gyanánt a könnyebb eligazodáshoz, úgy a világ történéseiben is csak mi veszünk fel pontokat, szakaszokat, határokat virtuális segítségképpen a virtuális tájékozódáshoz. Tehát ha reális fogalmi struktúrát akarok létrehozni önmagunk jobb megismeréshez, akkor nem folyamadhatok komolyan a mese, a mítosz eszközéhez, nem gondolhatom komolyan, hogy megtaláltam az első ember, vagy az első bűn, vagy az első lelkiismeret fosszilis maradványait, nem mondhatom komolyan, hogy az emberi minőség egyik legelemibb ikersejtje, a bűn és a büntudat egy macsó kupaktanács mozzanatában fogant egy szép napon, amikor – valljuk meg őszintén – a lányok, asszonyok legfőljebb csak biodíszlet szerephez juthattak, de azt sem mondhatom, hogy jobbik énünk bennünk kódolt őseredeti üzenetének dekódolásához – a morális-kognitív dimorfizmus jegyében, értelemszerűen – annak az ugyancsak macsó kétmillió éves elődünknek a szellemét kell megidézni önmagunkban, akiről az égvilágon semmi lényegeset nem tudunk, sejtelmünk sincs, hogy a többé-kevésbé fellelhető morfológiailag rokon jegyeken túl rendelkezett-e az állati mivoltot meghaladó bármiféle jellemzővel és adottsággal. És ha igen, merthogy ezt sem megerősíteni,

sem cáfolni nem tudhatjuk, akkor az évmilliók óta tartó testi-lelki átöröklés és az azonos ideje tartó mutációsorozat következményei után alkalmasak vagyunk-e a hiteles dekódolásra, akár mítoszaink, akár álmaink, akár fogalmaink segítségével. A természet ölen élő, így hát az emberi természetről is mindent tudó kétmillió éves bezzegőreg illúziójával ugyanúgy le kell tudnunk számolni, mint a skolasztikus kinyilatkoztatásokon nevelkedett természettudományos mentalitás mindent minden áron egy őskora visszavezető mitologikus rögeszméivel. Önmagunk megismerése valóban nagy és egyáltalán nem veszélytelen kaland, amely „váratlan messzeségekbe és mélységekbe vezet”, de bízunk kell magunkban. Nem azért, mert így helyes – egyszerűen nincs más esélyünk.

Később Freud ugyan kapcsol, s mintegy elébe menve a várható ellenvetéseknek, maga ismeri el: „olyasvalamit mondunk, hogy egy cselekedet büntudata sok évezredekig és oly nemzedékeken át is hatékony marad, amelyek e cselekményekről mit sem tudhattak. Azt állítjuk, hogy egy érzelmi folyamatot, amely oly fiúk nemzedékeinél keletkezhetett, akikkel apjuk rosszul bánt, oly nemzedékekben is folytatódik, amelyek ily bánásmódtól éppen az apa elpusztítása folytán meg voltak kímélve. Ezek mindenesetre nyomós aggályoknak látszanak.”²⁵

Valóban azok, de nem a legnyomósabbak. A mítosz, a mese, az absztrakció kell, mint szívbe a harmadik szem. Hogy lássuk azt is, amit nem látunk. Hová is lennének nélküle! Baj csak akkor van (egyfolytában baj van), ha a szívvel láttató mese észrevétlenül a tételes tudás szerepét foglalja el. Ha nem absztrahál, hanem konkretizál. Ha ki akarja egyenesíteni a Göncölszékér rúdját. Ha ki akarja szedni a csibéket a Fiastyúk alól. Ha a beszélő kutyát logopédushoz, a Madárijesztőt IQ-tesztre, Hamletet analízisbe akarja küldeni. Ha egy hárommillió éves előember-látszatú lényt az önazonosítás képességével ruház fel egy hozzá nem illő, homályos múltú kavics láttán. Ha egy kideríthetetlen korú és identitású aligember-horda feltételezett apagyilkos fiúivadékainak feltételezett, egyszer volt, hol nem volt kannibál lakomáját az emberiség első, azóta is bennünk élő, büntudattal átítatott ünnepeként azonosítja, és konkrétan megjelöli – Freud szavaival – „a szociális szervezetek, az erkölcsi korlátozások és a vallás” forrása gyanánt, egészen odáig menve, hogy „e komplexum alkotja

---

²⁵ *Totem és tabu*, 144. o.

minden neurózis tengelyét”. Lehetne némi magva is a mesének, ha nem konkretizálnánk, hanem meghagynánk absztrakciónak azt, ami absztrakció, de ez így most szintiszta skizofrénia. A skizofrén az, aki nem absztrahál, hanem konkretizál. Éppen a lélektan iskolateremtő nagy úttörője ne volna tisztában ezzel?! Csak hát mit lehet tenni, ha a bibliai mesékbe beleszületett embert a heurékaélmény, az irány és a szakmai fanatizmus elragadja...

„Felettebb megnövelem terhességéd fájdalmát”

Lehetséges volna, hogy a tabuk által jó részt a tudatalattiba nyomorított szexualitás, amelyről Freudnak és Jungnak egybehangzóan az a véleménye, hogy civilizációs ártalmaink következménye, mármint a nyomorítás, jóval a történelmi korok előtt, akár már legkorábbi stációinkban is döntő mértékben befolyásolta épp csak derengő mentális közállapotainkat?

Sejtelmem sincs, mi az a jó és mi az a rossz, amelynek tudásáért – megkeresztelt zsidó mitológiánk szerint – máig nyögjük a törlesztőrészletet, kamatostul. Ki láthat át annyi koron és annyi évezreden? A köztudatba úgy evődött be a tiltott gyümölcs motívuma, mint ami *általában a tudás* fájáról való, és azt persze érteném is, hogy más mitológiákban minden tudásnak, minden tudománynak ára van; nagy tudásnak pedig nagy az ára. Az isteni tudás az istenek kiváltsága; aki a tüzet elhozza tőlük, annak, rendben van, tépjék keselyűk a máját, és akár még az is igaz lehetne, hogy aki a kereket feltalálja, azt kerékbe kell törni. De képtelen vagyok rájönni, hogy a jó és a rossz *tudása* miért tilos, miért büntetendő, bármiféle normális erkölcsi világrendben? Miért nem a jó és rossz *nem-tudása* a bűn, miért nem *az* a büntetendő? Elképzelhető volna, hogy a régi, zsidóság előtti, ki tudja, pontosan honnan származó mesének az eredeti szóhasználatában a jó nem egyenlő a helyessel, a rossz nem egyenlő a helytelennel? „Az asszony pedig látta, hogy a fa termése evésre jó, olyan, ami vonzó a szemnek, igen, a fa ránézésre kívánatos volt.”²⁶ Szó nincs itt *morális* tartalomról, csak olyasmiről, ami a *testnek* jó, az *érzékeknek* kívánatos! Jó az, ami élvezetes, bár lehet, hogy bűnbe visz. Elképzelhető volna – de ezt tényleg a legnagyobb óvatossággal kérdezem –, hogy eredetileg a jó a szexuális öröm, a kielégülés, a rossz pedig az éhség, a hiány, a szexuális nyomor, amelyben Freud szerint oly

---

²⁶ 1Móz 3.6 – új világ fordítás

nagy részük volt a hordabeli hímeknek az alfa tiltó terrorja alatt? Csak időközben ez a motívum, esetleg a korai prudéria okán, esetleg más, nyomósabb okokból, kikopott az ősi változatból, s ami csonkán megmaradt, az teljesen értelmét veszítette? Elképzelhető volna, hogy ez adja meg a mélyebb magyarázatát annak, hogy a mese szerint a tiltott tudásért büntetésül az Úr íziben behúzta az azóta sem teljesen kilazult szexuális kéziféket, szemérmüket eltakarva ruhába bugyolálta őseinket, majd pedig halmazati büntetésként kiróttá az asszonyra: epekedni fogsz a férjed után, ő pedig uralkodni fog rajtad? Hány ezer évig tartotta a közerkölcs – és jószerével tartja még ma is –, hogy a szexuális riadókészültség hites asszonyi kötelesség! Hány törzsi kultúrában tartja magát és vezet irdatlan csonkításokhoz még ma is az a brutális előítélet, hogy a tisztátalan asszonyi állat orgazmusa kitakarítandó mocsok! Elképzelhető volna, hogy a tiltott gyümölcs leszakításának metaforája ebben az álomban, ebben a mesében, ebben a mítoszban eredetileg a hagyományos természeti törvényeket meghaladó, sorsfordító, de nem szentesített, a fajfenntartás közvetlen funkcióján túlmutató szexuális elrugaszkodás, az örömszerző bonobószex megízlelésének a kifejezője? Mit tudhattak a hajdani meseköltők, mesemondók a nemi ösztönök törvénytágadó változásainak jelentőségéről az emberré válás történetében? A szinte szülhetlenné váló ufófej, ergo a többgenerációs fészekalj kialakulásának történetéről? Mit tudhat bárki arról, hogy mi a valódi értelme a Teremtő ítéletének: „Felettebb megnövelem terhedéged fájdalmát”? Lehetséges, hogy ha Biankának nincs öröme a szexben, ha nem epekedik, ha nem szeret felszabadultan, bármi áron, hanem továbbra is úgy pázlik, bagzik, üzekedik öntudatlanul, mint az állatok, akkor sohasem tudja meg, mi az a medenceszagató tágulás, sohasem kell szülnie, hanem egyszerűen csak ellik? Mint az állatok?

Ha tisztában akarunk lenni önmagunkkal, tisztábban kell látnunk észbontó ellentmondásainkat is. Ha úgy jön, akkor a fossziliákból, a mesélő kövekből, egykori életünk megkövesedett maradványaiból következtetünk – már amennyiben valóban azokra találtunk rá. Ha úgy jön, akkor a mesékből, az élő metaforákból. Ha a szívünkben volt a mese, hát varázstalanítva kioperáljuk, hogy metszetenként helyezhessük mikroszkóp alá, de akkor bizony soha többé nem varázsolhatjuk már vissza a helyükre. Ugyanúgy, ahogy volt, biztosan nem. És ez bizony tragikus veszteség. Utána már soha többé nem kerülhetünk olyan viszonyba a varázstalanított mesével, mint ha nem követtük volna el ezt a barbárságot. Viszont megkérdezhetem az én szeretett Ádámomat: mondd csak, bunkóciska, te drága, hogyan lehettél akkora nagy gyökér, hogy a legelső raporton ab start Évára verted a sarat? Férfi az

ilyen, vagy csak mocsok macsó? (Azt a kép- és jellemzavart, hogy a kicsi és gyenge nő a kigyó válla mögé próbál elbújni, majd lerendezik magukban a vonatkozó szaktudományok a társadalmi igazságosság jegyében.) Isten őrizz arra ragadtatni magam, hogy az örök anyákon viselkedési normákat kérjek számon, de a saját nemem ősnemzőjétől minimális gerinccességet mindenképpen elvárnék. Mondjuk annyit,

hogy a balhéból legalább a saját részét vállalja, ha már az asszonyáért nem képes tartani a hátát. Volna egy egészen intim jellegű kérdésem, Ádám. Szeretted te valaha is Évát? Mert ennek semmiféle nyomát nem adja az Írás. Legalábbis az én fogalmaim szerint nem. Van neked, volt neked fogalmad a szeretetről? Van neked, volt neked valaha is fogalmad arról, hogy mit jelent az: közös sorsot, kölcsönös kiszolgáltatottságot vállalni valakivel, életre-halálra? Milyen példát mutattatok ti a kis Káinkának és Ábelkának? (Azonkívül, hogy hódolni, sőt behódolni kell a Mindenhatónak.) Azt egy pillanatig sem kétlem, hogy kívülről rendesen ki voltál gyúrva, ahogy kell, de egészen biztos, hogy nyaktól fölfelé is rendben volt minden? Belül is rendben volt minden? Nem az a te legnagyobb mázlid, hogy költőkre, Madáchra, Miltonra hagyatkozva belsőleg újratereztünk a mi idealizált hasonlatosságunkra, és így lett nem csupán karod erős, hanem szíved is emelkedett? Tudod, nálunk ez úgy van, legalábbis én úgy gondolom, hogy ha egy egészséges férfiember látómezejébe szemrevaló fehérszemély kerül

(neked persze nem volt választásod, csak egy lehetett „vonzó a szemnek, ránézésre kívánatos”), akkor kőkemény nyíl mutatja számára az irányt. Ha nem mutatja, akkor az az ember nem férfi. Vagy nem egészséges. De ha úgy csörtet a nyíl irányában, hogy törvényt, sorsot, mindent letapos, ami az útjában áll, akkor az a férfi nem ember. Szerintem itt kezdődik a jónak és a rossznak a tudása. Bár az is igaz, hogy valahonnan el kellett indulni, valahonnan, valahogyan el kellett jutnunk idáig, és totális balgaság öntudatlan őseinken számonkérni a múltat. Lehet, nagyon is meglehet, hogy az evolúcióról való leválásunk *egyik* legmeghatározóbb kiváltója, a civilizációs spirál beindítója éppen az volt, hogy valami miatt (sodródás? mutáció? génhiba? a sors szeszélye? eleve kijelölt út?) számunkra már nem maradhatott fenn a szexualitás évmilliárdos ösztönökbe rögzített állati rendje. Lehet, nagyon is meglehet, hogy a kígyó csábítására, mely szinte valamennyi mitológiában egyebek mellett a női teremtményt és a férfi nemzőerejét is szimbolizálja, vagy más okból, valamilyen módon fajunknak törvényszegővé kellett válnia, amit később a metaforáló agy és elme a monoteisztikus hitvilágban a tiltott gyümölcs képében örökített tovább. Aztán az élő mese sötét televényétől kényszeresen menekülő, tisztaságmániássá vált, pusztán a konkretizáló fogalmakra nyitott skizoid agy és elme, látva hogy a fallosz fárosszá növekedett, magyarázatul a megmagyarázhatatlanra, az eredendő bűn bélyegét sütötte rá.

Beszéltem Gerzsonnal

Ez a Gerzson még nem az a Gerzson. Még csak nem is Ádám. Sem a kortalan bibliai, sem a hatvanezer éves genetikai, pláne nem a madáchi. Ő még nem igazán ember, túlnyomó részt inkább még csak állat. Noha kétségtelenül emberszabásúbb, mint a csimpánz, vagy az orangután. Már homo, talán egy kicsit már sapiens is, de még kicsit sem humanus. Nem tart még ott. Nincs mit emberi mércével számonkérni rajta. Próbálok felfedezni benne a kétmillió éves bölcs öreget, akitől sokat tanulhatok, de zaklatott tekintete nem sok jót ígér, csak egy (legalábbis Biankához képest) tagbaszakadt, feszültségektől vibráló, örökösen robbanásra kész biobombát látok magam előtt, aki szavak nélkül is mindig csak ezt a hozott parancsot ismételteti magában: ölni kell, vagy téged ölnek meg. Ölni kell, vagy téged ölnek meg.

Ez a hang dolgozott benne már egészen kicsi korában is, amikor elsőszülöttként kővel fejbe verte apróbb testvéreit – első riválisait –, sorban egymás után, ahogy jöttek. Biológiailag

az ő anyja is meg volt átkozva a szuperszaporaság hajlamával, ugyanúgy, mint Bianka, ő is újra és újra világra hozta újabb és újabb ivadékát, mielőtt az előzőt leválaszthatta volna magáról, de még nem volt megáldva azzal a képességgel, nem volt angyali üzenettel átprogramozva, hogy különbséget tudjon tenni a kicsinyei között a gyámoltalanabb javára, miközben még az idősebbet is megtartja közvetlen oltalma alatt. Tétlenül szemlélte a felfoghatatlan eseményeket, mint a sasfiókák többszörös anyja, amikor az erősebb az ősi ösztönök parancsára kilöki a fészekből az élehetlenebbet. Ennélfogva – mi így mondanánk – Első Gerzson még nem többgenerációs fészekaljban szocializálódott. Sőt. Az „ölni kell!” parancsa az új élethelyzetben nemhogy árnyaltabbá vált volna, hanem az ismételt kényszeres gyilkosságok egyenesen megerősítették, felerősítették benne az ego könyörtelen démonát, ártatlanul is, öntudatlanul is.

Mégsem ez a démon juttatta hatalomra, nem ez tette domináns hímmé a horda rangsorvitáiban, és nem ez erősítette meg Első Gerzson pozícióját a trónon. Legalábbis nem kizárólag. Valaminek benne is derengenie kellett. Ha minden riválisát elpusztítja, elpusztul maga a horda is. Hiszen a született ellenségek egyben született szövetségesek is a vadakkal és az idegen hordákkal szemben, életre-halálra. Gyilkos hajlamai ellenére, elborult aggyal is alkalmassá kellett válnia valami olyasféle uralkodói kettős látásra, amely képessé teszi egyszerre szembeállítani és egyesíteni az ösztönös érdekeket, csitítva magában az agresszió démonát. Ez is átprogramozó angyali üzenet, amely fészket készít magának a rémképek közelében, ez is valamiféle ihlet, amely csak a valódi uralkodóknak adatik meg, még ha nem is költői tisztaságban. Sőt. Valójában kész skizofrénia.

Igaz, más csoportosan vadászó fajok, például a főemlősök vagy akár a kutyaféle ragadozók alfahímjei (hiénáknál domináns nőstényei) is képesek látszólag hasonló összehangoló teljesítményre az alattvalói között, de itt valami egészen másról van szó. Az alfahím Gerzsonnak csupa alfahímeken – értsd: szintén fajfenntartásra predesztinált egyedeken – kell uralkodnia. És persze önmagán. Képesnek kell lennie rá. Ez tényleg totális tudathasadás. Mint ahogy a klánban a többi alfahímnek is totális tudathasadás alként elfogadni a bétaságot, egymás között pedig beletörődni az egyenlőségbe, a kényszerdemokráciába, mert Első Gerzson nem tűri a torzsalkodást a főrendek között, miközben valamennyien küzdelemre termettek a csípéssorrendért, így vannak beprogramozva, és feltöltve adrenalinna. (Csoda, ha gyengébb családtagjaikon vezetik le

felgyülemelő feszültségüket? Irgalmatlanul? Egyszer erről Biankát is érdemes volna megkérdezni.) Ezzel az elfojtott feszültséggel, ezzel a belénk égett ambivalenciával élünk együtt talán már évmilliók óta, s képtelenek vagyunk segíteni rajta. Persze, hiszen nem is tudunk róla.

Gerzson nem volt termetre a legtemérdekebb, nem ez rendeltette vezérségre a rivális hímek között. Mégis rettegetek tőle. Ennek pedig két oka is volt, de hatalmának titka nem függött össze sem a fogak, sem az izmok méretével. Az egyik titok – színtiszta szemfényvesztés, de hát milyen az emberállat lelkülete: a megtévesztő látszat ezerszer lenyűgözőbb hatással van rá, mint az egyszerű valóság – Gerzson hajában volt.

Haj beszél, kutya ugat

Mai biológiai állapotunkban, mai viszonyaink között hajunk hossza átlagosan egy centiméterrel nő havonta. Ez elvileg annyit tesz, hogy külső beavatkozás nélkül, mire választójogú állampolgárokká cseperedünk, fejünkön a keratinszálak 216 centiméteres zuhataggá válhatnának, ötvenesztendős korunkban pedig már hatméteres uszályt vonszolhatnánk magunk után. Mindez persze a gyakorlatban másképpen fest, ugyanis a hajsálak élettartama általában nem több hét évnél, így aztán nőni is csak eddig van idejük, az állomány folyamatosan cserélődik, viszont tapasztalati tény, függetlenül minden tudományos számítástól és elmélettől, hogy a hátközépig, derékig, térdhajlatig érő haj csak azért megy ma ritkaságszámba, mert divatjaink és szokásaink így rendelkeznek. A távirati irodák 2005. január 28-ai jelentései szerint viszont a Guinness-várományosok találkozója Hszie Kvi-ping kínai hölgy loboncát már több kíségetőnek kellett cipelnie utána, hogy az ne söpörje az utcát, a

Haj beszél

padlót. Asha Mandela 2009-ben döntött rekordot 22 láb – 6,7 méter – hosszú hajával, amely később állítólag a 16 métert is meghaladta.

„Mármost egész Izraelben nem volt még egy olyan szép ember, mint Absolon, akit annyira dicsértek volna. Lába talpától a feje tetejéig hibátlan volt. Amikor levágatta a haját – márpedig minden év végén levágatta; mivel igen nehéz volt rajta, hát levágatta –, akkor megmérte fejének haját, és az kétszáz sekelt nyomott a királyi kőszűly szerint. (...) Izrael népe végül vereséget szenvedett Dávid szolgálói előtt, és nagy volt ott az öldöklés azon a napon: húszezer ember veszett oda. (...) És többen voltak azok, akiket az erdő emésztett meg a népből, mint azok, akiket a kard emésztett meg azon a napon. Absolon végül Dávid szolgálói elé került. Őszvéren nyargalt, és az őszvér egy nagy és terebélyes fa kusza

ágai alá jutott, úgyhogy Absolon feje beakadt a nagy fába, és ott lógott ég és föld között, miután az őszvér elment alóla.”²⁷

De nem ide akartam kilyukadni.

Dávid természetben, vitézségben, hatalomban, bosszúban és sörényben egyaránt hatalmas harmadik fiának csodálatos története arról mesél nekünk, hogy tekintélyt teremtő büszke fejkünk miként jelentheti egyszersmind vesztünket is. És nem kell túlságosan szabadon asszociálnunk ahhoz, hogy lelki szemünkkel lássuk azt a még temérdekebb nagy erdőt, azt a még temérdekebb nagy ágat, amelyen mi néhány százezer vagy millió éve rendre fennakadtunk loboncunknál fogva. Ha az ember ősének egyszer csak valamilyen oknál fogva nőni kezdett a haja, az maga volt az előember tragédiája. Földet seprő hajjal nincs megélhetés,

---

²⁷ 2Sám 14.25-26, 18.7-9 – új világ fordítás

nincs maradás az ágak között. Kizárólag az lehet túlélő, aki képes megélhetési kreclit találni magának a tisztásokon, vagy még kijebb, a pusztaságban.

Azonban még ez sem lehetett megoldás. Hiszen térdig, vagy tovább érő csimbókokkal, legyen bármilyen tiszta a tisztás, legyen bármilyen ritkás a szavanna, négykézláb sem lehet boldogulni. A hosszúra nőtt haj, ha nem képes viselője alatta felegyenesedni, olyan hátrányt jelent a megélhetésben rivális fajokkal szemben, sőt az esetleg még fennmaradt konzervatív, rövid fejszőrű fajtársak ellenében is, amelyet aligha lehet kompenzálni. A felegyenesedésbe viszont beleroppan az evolúció által nem erekcióra formatervezett gerinc. Igaza lehetne tehát a hidroterápiás verziónak, Sir Alister Hardy és Elaine Morgan vízimajom-elméletének? Lehet, hogy csak az maradhatott meg őseink közül, aki úszni tudott, akár szerette a vizet kezdetben, akár undorodott tőle, mint a csimpánzok? Bár a hosszú haj a vízben sem bónusz. Vagy talán csak a sorrendet kell megfordítani: előbb gerincegyengető hidroterápia, s csak aztán keratinburjánzás? Alighanem valamikor mindkettőnek be kellett következnie.

A *Homo sapiens* fajspecifikus szőrzetének problematikájáról maga Darwin is tudott, több helyen is kitért rá *Az ember származása és a nemi kiválasztás*ban, leszögezve pl. hogy a neandervölgyi ember „sötétebb bőrű és hullámos hajú volt”, ám nem hagy kétséget afelől, hogy az emberi szőrzet speciális alakulásának nem tulajdonít különösebb jelentőséget. Meggyőződése, hogy valami ilyesfélét a főemlősök más fajainál is megfigyelhetünk, például a Bonnet majom (parókás makákó) sűrű haját, amely az emberéhez hasonlóan éles vonalban határolódik el az emberéhez majdnem hasonlóan sima homloktól. Ez ugyan belezavarhatna az emberszabásúakkal való legközelebbi rokonság imázsába, ám „nem szabad azt hinnünk, hogy a fent sorolt és még sok más hasonlóság – gondolok itt a csupasz homlokra, hosszú hajfürtökre stb. – szükségszerűen egy közös őstől való egyenes leszármazás következménye, vagy későbbi visszaütéses jelenség. Számos hasonlóság valószínűleg inkább analóg változásnak tulajdonítható, amelyek, mint máshol igyekeztem kimutatni, onnan erednek, hogy közös őstől származó szervezeteknek hasonló a felépítése, és azonos külső hatások egyforma módosulásokat hoztak rajtuk létre.”²⁸

---

²⁸ *Az ember származása* 206. o.

Darwinista, és tegyük mindjárt hozzá: neodarwinista megközelítésben a téma ezzel el is van intézve, ami azért furcsállható csöppnyire, mert ugyanakkor Darwin egyik kiemelten kezelt szívügye a korrelatív változások kérdésköre, s mindig kéznél levő impozáns példatárában a haj is meglehetősen súlyos fordul elő. Legalábbis erre kellene következtetnünk. Azonban ha hiszünk Darwinnak, ha hiszünk az evolúció mitológiájában, ha hiszünk, a természetes adaptáció mitológiájában, ha hiszünk a természetes kiválasztás mitológiájában, ha hiszünk a korrelatív változások mitológiájában, ha hiszünk a túlélés mitológiájában, mint bármely más hasonlóan irracionális, de hasonló mélységekből fakadó mitológiában, akkor legalábbis fel kell tételeznünk, hogy már az emberré válás folyamatának legelején, amikor élőhelyünk, táplálkozási lehetőségeink és szokásaink, testtartásunk, mozgásmódunk változásaival korrelációban fogazatunk alakulása is minőségi változásnak indult, egyszersmind fejszőrzetünk – és általában szőrzetünk – alakulása is belekerült a korrelációk evolúciós csomagjába. Ám ha igaz, hogy belekerült, annak igen súlyos konzekvenciákkal kellett együtt járnia, és a szakmai elkötelezettségektől mentes józan ész számára teljességgel érthetetlen, hogy múltunk firtatására felesküdt és felkent tudósaink mindezekig miért nem áldoztak horderejének megfelelő figyelmet ennek a problematikának.

Desmond Morris, akit igazán behatóan foglalkoztatott az emberállat csupasz majomává válásának evolúciós útja, külön fejezetet szentelt ugyan *Testközelben* című könyvében a hajnak, mondván: „Több mint egymillió éven keresztül az embereknek szinte teljesen csupasz volt a testük, és óriási tömegű haj nőtt a fejükön. (...) Ez különböztetett meg bennünket külsőre a többi főemlőstől. Ez a nagy bozontos fej a csupasz testünk tetején azonnal felismerhetővé tette az emberi lényeket. Meglepő, hogy milyen nagymértékű fejlődésen ment keresztül. Sörényünk olyannyira szertelenné vált, hogy amint technikailag eléggé fejlettekké váltunk ahhoz, hogy hajunkra késsel és ollóval támadjunk, ezerféle különböző módon álltunk neki megcsonkításának. Elkezdtek levágni és rövidre nyírni, leborotválni és megkötni, befonni és göndöríteni, kalap és sapka alá rejteni (...).”²⁹ Azonban mindezek a humánológiai fejtegetések, amelyek a lehető legnagyobb nagyvonalúsággal ívelnek át több mint egymillió,

---

²⁹ Desmond Morris: *Testközelben, Az emberi faj útikalauza*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1990. Fordította: Demeter Mária, Kállay Erzsébet, László János, Sillaki István, Veszprémi Éva, 21. o. (ellenőrizni, szöveget korrigálni!)

vagy ki tudja, mennyi esztendő fölött, madártávlatból sem érintik azt az aligha elhanyagolható kérdést, hogy mi történt velünk és hajunkkal azután (vagy éppen már azt megelőzően), hogy elhagytuk (elhagyni kényszerültünk) lombországot, egészen odáig, amíg „technikailag elég fejlettekké nem váltunk” kés, olló, borotva, sütővas, kalap és sapka használatához, vagy akár csak értelmünk és kezügyességünk alkalmassá nem vált bármiféle kötözésre, csomózásra, hát még szisztematikus befonásra! Ki tudja, hány millió év az, amivel el kellene számolnunk, kézzelfogható bizonyítékok nélkül! Így aztán nem csak az téved ingoványos talajra, aki az emberré válás útjának vízparti kitérőjét járja, de kellő körültekintés nélkül ugyanerre a sorsra juthat fajunk egész eredetkutatása.

A bunkó

Ott hagytuk el Gerzson történetét, hogy sikerének egyik titka a hajában volt. Hogy jobban a mélyére lássunk, javasolok még két rövid történetet.

Jane Goodall meséli, és a szenzációs operatőri munka nyomán láthatjuk is, hogy a Gombe Nemzeti Parkban egy bizonyos, általa Mike-nak elnevezett fiatal hím csimpánz, amely addig a dominanciasornak igencsak az alsó felén szerzett magának helyet, egy hirtelen ötlettel egy csapásra a csúcson termett. Azt művelte a bitangja, hogy megszerzett a táborból két üres bádoggannát, és azokat éktelen ricsajjal legörgette a fák között, végig a domboldalon, hogy csak úgy zengett tőle az erdő. Nyomban el is fogadták királynak, mint egy népmesében, és hat hosszú éven át uralkodott, állítólag békességesen és igazságosan. A szakértők úgy könyvelték el, hogy ezzel a csinnadrattával Mike erősebbnek tűnt a horda szemében, mint amilyen valójában volt, ennek köszönhette gyors karrierjét. Én azonban beszéltem egy öreg hímmel, amelyik messziről figyelte a dolgokat, mint az öregek általában, és ő szentül állította, hogy Mike attól a naptól fogva, mikor a mennydörgést megkapta az istenektől és elhozta közéjük, maga is félistennek számított.

De szolgálhat az etológia ennél tündéribb tündérmeséket is. Egy kutatónőnek (Isten ne rója fel bűnömül, de a nevét képtelen vagyok felidézni) az a játékosan komoly ötlete támadt, hogy meg kellene figyelni, ha jól emlékszem, valamilyen pintyféle madaraknak a viselkedését, hogy miként reagálnak arra, ha külsejüket megváltoztatjuk. Csinos kis papírbóbitákat ragasztott a kiválasztott hímek fejére, így engedte vissza őket a csivitelő pintyfehérnép közé. Hát ezeknek a sisakforgós hímeknek olyan sikerük lett az elvarázsolt tojók körében, mint

nálunk egy extravagáns rockstárnak a csitrik között, pedig az idegen papírtollakon kívül semmi más erénnyel nem ékeskedtek. Megjegyzendő: a papírbóbiták genetikai átörökítésének az esélye nagy biztonsággal nullának mondható, ezt jobb, ha a pintytojók az eszükbe vésik.

Nem így a korreláción túli, szubnormális hajnövekedés, amely viszont kizárólag genetikai okokra vezethető vissza, meglehet: szubnormális genetikai okokra. De nem kell ahhoz túlságosan elszabadult fantázia, hogy elképzeljük: azok a hím egyedek, amelyek valami ártatlan mutáció vagy sodródás folytán kirívóan látványos fejszőrzetre tettek szert, esetleg még tekintélyes szakállal is megerősítve a hatást, a feltűnőséggel, a nagyság látszatával jelentősebb előnyhöz juthattak a rangsorvitában, mint Jane Goodall csimpánza a csőrömpöléssel. Kétségtelen, az elburjánzó sörény gyakorlati előnye körülbelül azonosnak mondható a pintyek hamis fejdíszével, ugyanakkor hátránya mérhetetlen, de hát a sztárkultusz pszichológiája kiismerhetetlen. Miért választják – akik választják – a legkacifántosabb sisakforgót, a legkackiásabb bajuszt, a legvörösebb, legzsinórosabb, legpitykésebb hacukát, amelyeknek az égvilágon semmi gyakorlati előnyük nincsen, hátrányuk viszont annál több, s mégis csak a legmodernebb és legracionálisabb (értsd: leglelketlenebb) harcászat tudta leszoktatni viselésükről derék hadfiainkat? (Pontosabban még az sem, legtöbben alig várnak egy kis katonai parádét, amelyen végre ismét régi fényükben és dicsőségükben pompázhatnak, méltó külsőségek között.) Miért választja oly sok madárfaj szerényebb tollazatú tojója a legrikítóbb öltözetű hímeket, amikor a színorgiának az égvilágon semmi korrelációja nincsen az egyéni képességekkel és teljesítménnyel, viszont nagy hatékonysággal magára vonja a prédaleső ragadozók figyelmét, akár a vörös sipka az ellenségét a lövészárokban? Lehetséges volna, hogy Darwin fején találta a szöveget, amikor azt állította, hogy az állatoknak is van szépérezkük, amely az emberével azonos töről fakad?

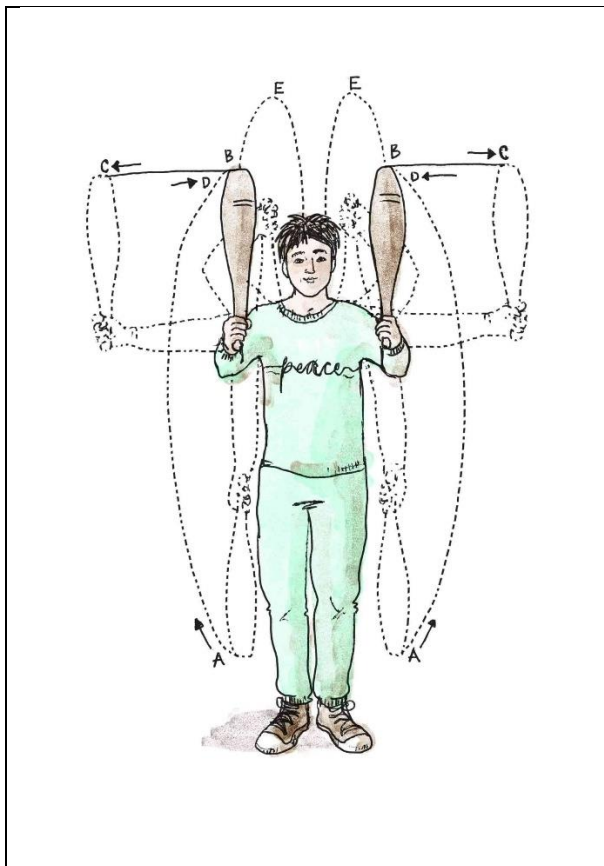
Visszatérve a lényeghez: dinasztiaalapító Első Gerzson fejére, mire elérte az ivarérett kort, bámulatos loboncú hajkoronát illesztett a genetikai titkok kegyes jótevője, ám sanda történelemhamisítás lenne állítani, hogy uralkodói sikerei csupán a részrehajló szerencsére vezethetők vissza. A trónt nem elég megszerezni, meg is kell tartani, ehhez pedig vajmi kevés a puszta korona. Jogar is kell hozzá. A szó szoros értelmében.

Az történt egy angyalsuhintásos pillanatban, hogy Gerzson előemberi agyában felderengtek a forgáspont, a forgatónyomaték, a szögsebesség, a kerületi sebesség, a

gyorsulás és a tehetetlenségi erő összefüggései. Feltalálta a furkósbotot. Nem egyszerűen megtalálta: feltalálta. Elvonatoztatva az aktuális ingertől, szükséglettől. Képzeteiben az eszköz önálló életre kelt: a szubjektum objektivizálódott.

Amíg a többi hím alkalmasint csak összevissza hadonászott, csapkodott, bökdösött, dobálózott tehetetlen dühében az éppen keze ügyébe került ágakkal, botokkal, fadarabokkal, aztán az inger elmúltával már ügyet sem vetett rájuk, Gerzson megtapasztalta és be is véste elméjébe, hogy nem mindegy, milyen formájú az a bot, és melyik végét kapja marokra. Ha a vékonyabb felét suhogtatja, az csupán nevelő célzatú fegyelmezés. De ha a bunkóval sújt oda, csont és dac nem marad töretlen. Egyszerű, mint a faék? Hát nem. Egy prehumán lény számára, akinek agyában nyelv és fogalmak híján legfeljebb még csak pislákol az emberi elvonatkoztató képesség ígérete, semmilyen tudás nem magától értetődő, amelyet nem a génjeiben, az ösztöneiben kapott készen. Kiváltképp nem a faék, vagy pláne a bunkó szakszerű birtoklásának tudománya, amelynek célba találó hasznosításához ráadásul egyáltalán nem elég a puszta intellektus; kivételes manualitás, a váll, könyök, csukló árnyalt mozgáskoordinációja is szükséges hozzá, mint az ostorcsapáshoz, hogy húzása legyen – és persze inspiráció, belső készítés az eltökélt, kitartó tanuláshoz, gyakorláshoz. Együttvéve: született őstehetség. Egyéni érték, amely csak később, a civilizáció és a kultúra, a tudás külső átadása, tudatos kommunikáció által válhat majd közkinccsé. Ha majd szóhoz jutunk. Ha majd lesz szavunk, fogalmunk hozzá. A totalitás véghetetlen óceánjának angyalai mindig az anyagba szorult, önérvényesítő egójával együtt is spirituálisan fogadóképz, intuitív, ihletett egyén által továbbítják a közjónak szánt üzeneteiket, felidézve bennünk, amit öntudatlanul magunkkal hoztunk odaátról.

Kung-Fu Akadémia
Shaolin Duan Quan buzogánygyakorlatok

„A legősibb fegyvernek a fából készült, vége felé kiszélesedő dorongot vagy buzogányt tekinthetjük. Később ezt az eszközt a csapásra szolgáló végénél ellátták kőből vagy csontból készült hegyekkel is. A különféle fémek megjelenésével megerősítésképpen a fegyver egyre több bronz és vas alkatrészt kapott, míg nem a végén már tisztán fémből is készültek buzogányok. (...) Fő jellegzetessége, hogy az eszköz tömegközéppontja a fogásponttól jóval távolabb helyezkedik el. Ez adja a gyakorlás nehézségét és értékét. Az ideális súly kiválasztása kezdők számára nagyon fontos, mindenképp olyan ajánlott, amit oldalra két kézzel könnyedén ki tudnak tartani. Soha nem maga a gyakorlat okozza a sérülést, hanem a helytelenül megválasztott súly!”

Aki életében vágott már husángot, pontosan tudja, milyen nehéz feladat, még a mi eszközeinkkel, a mi fejlett manualitásunkkal is. Pedig mi pontosan tudjuk, előre látjuk, hogy mit akarunk kihozni belőle. Van képünk róla. De fűrész, vagy legalábbis bicska nélkül így is lehetetlen. Pláne furkósbotot! Pattintott kőszerszámmal? Hol van ahhoz imaginárius felkészültsége, elszántsága, kitartása egy (hosszú képet) még csak pislákoló intelligenciájú előembernek! És hol volt még akár kőpengéje is! Márpedig élő fából a megfelelő pontokon puszta kézzel méretre törni, feldolgozni a fegyvernek alkalmas méretű, súlyú, formájú nyersanyagot, lehetetlenség. Ha egyáltalán képes lett volna belemenni a lombos ágba a kész terméket. Ez merőben más intelligenciateszt, mint amelyet a millió évekkel később kiválasztott állatok teljesítenek emberi inspirációra, emberi környezetben, emberi aurában. Számomra legalábbis megfejthetetlen rejtély, első pillantásra bármennyire kézenfekvőnek látszik is, hogy mi módon tehettek szert legkorábbi őseink a csökött állkapcsot és fogakat kompenzáló, minden bizonnyal legelső harcászati eszközükre: a kézhez álló husángra. És ráadásul annak használati útmutatójára. Korhadt, kiszáradt fadarab nem jöhetett számításba,

mert az könnyen törik, és nem ott, ahol kell. Talán a vízben formálódó uszadékfa rendelkezhetett megfelelő tulajdonságokkal, de ez már tényleg csak találgatás, és messzire vezet. Egészen a vízparti kitérő elméletéig, vagy még tovább. Mindenesetre egyben biztosak lehetünk: ha egy ilyen becses darab, egy ilyen ritka kincs egy megszállott, átszellemült, az önvédelem és önérvényesítés démonja által kegyelt gyilkos keze ügyébe kerül, akinek már van

annyi előrelátó intelligenciája, hogy szorongatja szívét a sejtelmes jövő a várható támadásokkal, soha többé nem akar majd megválni a

szerencse ajándékától, örökre birtokba veszi. Akkor is, ha esetleg még csak előember. Ha már van némi jövőképe.

Exodus

Vadászni pedig kell. És a zsákmányt megtartani, megvédeni. Mindentől, mindenkitől, mindenáron. Ha egyedül nem megy, akár alattvalói összefogással is. Akár a büszkeség, az önérzet kényszerű feladásával, elfojtásával. Hogy aztán ott tombolja ki magát, ahol a legkisebb az ellenállás. Agyrém. Tudathasadás. De több sem kell a fajspecifikus humán projekt védangyalának. Ebből az örületből ő majd kikeveri az önuralom, alázat, szeretet és együttműködő szolidaritás túlélő elixírjét. Vagy kikeverjük mi magunk, ha hallgatunk rá.

Első Gerzson agyában ugyanaz a minőségi forradalom játszódott le, mint Biankáéban, amikor anyaként felfogta, vagy legalábbis ráérezett arra, hogy különbséget kell tennie többgenerációs fészekaljba szült különböző korú kölykei között, noha egy velük, kivétel nélkül mindegyikkel. Kívülről, az aktuális ingertől elvonatkoztatva kell látnia a világ dolgait, ha még csak homályosan is, de szétválasztva a szubjektív és a tárgyiasult, objektív valóságot, s mindennek valahogy hangot adni – ez a kezdeti minimum a fogalmakkal (is) operáló, polifonikus emberi gondolkodás, végső soron az emberi kultúra kialakulásához. Gerzson részéről az átprogramozódás első mozzanata: a mentálisan egyedített, környezetéből kiemelt husáng leválasztása a természetről, s ezzel – kezdetleges fokon – a személyes tárgyi tulajdon intézményének bevezetése a társas viszonyok rendszerébe.

A bunkó: kultúra és civilizáció. Kultúra, amennyiben új társadalmi rendet teremt, civilizáció, amennyiben az új rend tárgyiasult képviselője. Jogar. Kultúra és civilizáció egyben, amennyiben a hatalom gyakorlásának, a társadalmi egyensúly fenntartásának akár még csak szimbolikus jelenlétében is hatékony kényszerítő eszköze. (Konrad Lorenz: „Elképzelni is rossz, mi lenne, ha a természet fura tréfája folytán a jámbor gerlicének akkora csőre nőne, mint egy hollónak. Erről a torzszülőtről önkéntelenül is a valamikori ember jut eszünkbe, aki feltalálta első ölőszerszámát, a buzogányt. Már a gondolatába is beleborzongunk.”³⁰ Kertész Imre: „A holokaustt kultúra.”³¹) Gerzsonnak a kellő számban ismételt, elrettentő példák statuálása

---

³⁰ Konrad Lorenz: *Az agresszió*. Cartafilus Kiadó, Budapest, 2000. Fordította: Tandori Dezső és Zoltai Ildikó, 285. o.

³¹ Kertész Imre: *A holocaust mint kultúra*. Három előadás. Digitális Irodalmi Akadémia. © Petőfi Irodalmi Múzeum • Budapest • 2011

után már elég volt csupán elindítania a rettegett mozdulatot jogarával, a magasba emelni, és máris minden renitens értett a jelbeszédből, szűkülve iszkolt a helyére, hogy a családján vezesse le frusztrációs feszültségét, ott mutassa meg, mégis ki az úr a törvény színe előtt. A rettegés birodalmának új rendje szerint. Talpnyaló alázkodást majd csak a későbbi Gerzsonok alatt tanult, de nagyon. Ahogy társadalmi struktúránk és vele együtt a kultúránk egyre jobban rétegeződött, s haladt előre a maga történelmi útján. A pápák, pópák, főpapok külön rémuralmáról nem is beszélek, akiknek piramiselvű hatalmi stratégiájuk természetes velejárójaként a családfői státusz, s a dimorfizmusból következően a családon belüli erőszak ideológiai felmagasztalásáért hálálkodhatunk. Öntudatunk, önismeretünk, önbecsülésünk, eszméletünk feltisztulásához nem árt eszünkbe vésni, honnan indultunk, milyen utat kellett s kell még, ki tudja meddig, végigjárunk.

Gombei kitérő

Jane Goodall harminc évet töltött Tanzániában, a Tanganyika-tó keleti partvidékén a Gombe Nemzeti Park csimpánzai között. 1960 nyarán szinte gyerekfejjel, de mindenesetre gyermeki lélekkel, alig huszonegynéhány évesen érkezett a paradicsomba, azzal a tiszta hittel, hogy olyan lények közelében élhet, amelyek, mint a romlás előtt különvált rokonaink, megmutathatják számunkra jobbik énünket. Élő tanúságtételt várt arra, hogy lehetünk, mert voltunk, jobbak is. A három évtizedből másfél Goodall számára maga volt a visszakapott Éden. Idilli együttléteikben még az is megeshetett, hogy egy csimpánzmama, aki ugye féltő majomszeretettel csügg kicsinyén, megengedte a bébinek, hogy ujjával megérintse Jane orra hegyét.

Tizenöt év után azonban már érezhető volt: rövidesen bekövetkezik valami, ami majd alapjaiban fog mindent felbolygatni. És persze be is következett.

Goodall, akit oly mély szeretet kötött választott kedvenceihez, elsőként tapasztalta meg, hogy az ő fajuk ugyanolyan könyörtelen területvédő, mint a miénk, s ha speciális őrjárataik során nyakon csípnek egy betolakodót, az a jóisten irgalmában sem reménykedhet. Különösen nem, ha a területsértő maga is csimpánz. A határjáró különítmény nem tegnap tanulta a mesterséget; érti a módját, hogyan kell minden lehetséges menekülési vonalat lezárni, és pillanatok alatt végezni a karmaik közé keveredett áldozattal, nemre és korra való

tekintet nélkül. „Ezek a támadások, amelyek általában húsz perc alatt lezajlanak, borzasztó brutálisak. Föl sem merül annak a lehetősége, hogy az áldozat megmeneküljön. Ha betéved egy idegen ivarzó nőstény a kicsinyével, a kölyköt biztosan elpusztítják. A hímeket megölik, és mint valami kannibál rituálén, legalább egy részüket, elfogyasztják.”³² Jane azt is megtapasztalhatta már, hogy ezek az egyébként bohókás mókamesterek milyen elszánt agresszivitással tudják önérvényesítésüket képviselni a rangsor kialakításában, miközben a vezérhím valamennyit folyamatosan rettegésben tartja, ám a legkifinomultabb együttműködésre képesek még a rivális klikkek is, ha vadászatról, s ráadásul kedvenc csemegéjükről, a majomhúsról, pláne agyvelőről van szó. Az viszont, hogy a majomhúst és agyvelőt akár a saját hordájuk kicsinyei is szolgáltatathatják, és a legnagyobb gyönyörűséggel harapják le a koponyatetőt, hogy a legfinomabb falattal kezdhessék a lakmározást, több mint lórúgás egy gyengéd érzelmű természettudós számára, aki az érzelmeket és a gyengédséget mindig ezerszer előbbre valónak tartotta, mint a jó pontok gyűjtögetését a tudományos fokozatokhoz. (Bár unszolásra ez utóbbi kívánalmaknak is eleget tett.)

„Kezdetben naiv elképzeléseim voltak a csimpánzok jószágáról. (...) A hosszú ideig tartó kutatás alatt meg kellett ismerkednem a csimpánzok sötét oldalával. Meg kellett érni, hogy Passio és Pán csecsemőket ettek. Aztán meg kellett érni a csimpánzok közötti háború sötét és zord éveit. Nagy szomorúságomra mindez azt jelentette, hogy a csimpánzok sokkal jobban hasonlítanak ránk, mint ahogy azt kezdetben gondoltam” – mondja Jane Goodall, de ennél többet is meg kellett érnie. „Magyarázat nélküli és sokkoló akció volt, amikor az egyik felnőtt nőstény és felnőtt lánya azok ellen a nőstények ellen szövetkeztek, akikkel együtt nőttek fel, és ugyanahhoz a családhoz tartoztak. Megölték és megették a többi nőstény újszülött kölykeit. Négyéves periódus alatt a közösség tizenegy nősténye szült, és csak egy kölyök maradt meg. Tudomásunk szerint az elpusztultak közül legalább öt kannibalizmus áldozata lett.”³³

De még ezeken a borzalmakon is túltett az a háborúskodás, amely három éven át tartott ebben a gombei paradicsomban észak és dél között, és a déliek teljes kipusztításával

---

³² Forrás: *Kannibál állatok*. TVNZ Natural History – VIDEAL, Hamburg – NDR Germany koprodukció, producer-rendező: Mark Ferns.

³³ National Geographic Televízió: *Jane Goodall élete és legendája*. Producer-rendező: Emily Goldberg.

végződött. Az ellentétek azzal kezdődtek, hogy hat hím és három nőstény kivált a csoportból, és dél felé indult, hogy új dinasztiát alapítson. Úgy látszik azonban, a kirajzásnak, ami megfelelő körülmények között teljesen természetes, itt most nem voltak meg a földrajzi feltételei, és túlságosan irritáló közelségben kellett volna új hazát találniuk. Innen kezdve a kis csoport és minden leszármazottja határsértő idegennek, ádáz ellenségnek és ízletes prédaállatnak számított az ősi területjogait sértve érző északiak szemében. Képzett katonák módjára végzett módszeres vadászataik eredménye: három év leforgása alatt az északiak tökéletesen megtisztították a terepet, a délieknek írmagjuk sem maradt. Ha létezik a csimpánzok kiismerhetetlenül összetett társadalmában valamiféle rejtett kultúra, és azon belül is hősköltészet, akkor ennek a három évnek a győzedelmes vitézei minden bizonnyal a majommitológia arany lapjaira kerültek.

[Vissza Gerzsonhoz](#)

Abban ne legyen pillanatnyi kétségünk sem, hogy előember őseink, ha sikerülne meghúzódnunk közöttük és beljükhöz látunk, még Jane Goodall nekivadult csimpánzainál is megdöbbentőbb képet mutatnának rejtett dimenzióink sötét oldaláról, tomboló feszültségekről, elszabadult kannibál hajlamunkról, területvédő és önérvényesítő agresszivitásunkról, rémuralomról, családon belüli erőszakról, behódolásokról és – hogy Freudnak is legyen némi igaza, még ha nem is egészen úgy – gátlások nélküli vérfertőzésről, de mindezzel szemben szolidaritásról, szocializálódásról, cizellált együttműködésről, állati közösségekben is meglévő, ám most az ösztönvilágon túllépő társadalmi egyensúlyrendszerek kezdődő humanizálódásáról is.

Rémisztő hajtömege és husángja által predesztinált Gerzson hatalma még a legkiélezettebb krízishelyzetben, a legidegtépőbb szükségállapotban sem válhatott parttalanná, azután sem, hogy hosszú hajú követőit kimenekítette a sűrűből a nyílt terepre a kardfogú tigrisek, hiénák és más hasonló fenevadak birodalmába. Génjeiben a több száz millió év óta táplált gyilkos ösztönét a legyőzött rivális hímekekkel szemben nem tombolhatta ki szabadon. Korábban soha, senki által nem ismert gátlás kerítette hatalmába, és gyengítette el vitézlő küzdelmei végeztével. Egy érzés, amelynek késői leszármazottját ma talán irgalomnak nevezhetnénk (ha ismerős még a szó), de hát akkori őseinknél ilyesmiről beszélni sem lehetett.

Hívjuk inkább az önérvényesítés elé engedett mutáns csoportérdek újonnan támadt túlélő ösztönének.

Gerzson – alfa az alfák előtt – belső parancsra, telve felgyülemlett és le nem vezetett feszültséggel, ellenállt a természetes kiválasztódás eladdig érvényes törvényének: nem pusztíthatta el, még csak el sem űzhette megszerzett birodalmából a fogcsikorgatva kushadó veszteseket, mert a közösségnek szüksége volt rájuk, és nem is csupán mint harcosokra, hanem főként nemző és családfenntartó apákra. Gerzsonnak, a primer alfának a szekunder alfák között, ezt az angyalok és démonok skizoid küzdelméből adódó bénult tehetetlenséget, a tabu láthatatlan, megfoghatatlan, de mégis legyőzhetetlen fantomját volt a leggyötrelmesebb elviselnie agyában, torkában, szívében, gyomrában, idegeiben. Hasonlóképpen: a feltehetően kritikus egyedszám alá szorult populáció territóriummal nem bíró szekunder alfáinak, alattvalói státuszra kárhóztatott, ám tesztoszteron- és adrenalinittas büszke fajfenntartó kiskakasainak is ebben a tudat előtti tudathasadásos állapotban, a hatalmi ösztönök elemi erői ellen vívott belső küzdelmek kilátástalan útvesztőiben kellett nemzői és családfői rendeltetésüknek megfelelniük. Az ősi törvény főemlősöknél is, emberszabásúaknál is: akié a territórium, azé a birtokjog a nőstények fölött, ő a kiválasztott a fajfenntartásra. A többgenerációs fészekaljok együttműködésére berendezkedett szociális formációban, amelyben az anyák világra hozzák újabb és újabb ivadékaikat, mielőtt az előzőket leválaszthatták volna magukról, ez nem így működik. Pontosabban: ez *így* nem működik. Még kezdeti fokon sem.

Gerzson hiába volt alfa, nem volt, nem lehetett övé minden nőstény. Osztoznia kellett. Az anyák már nem voltak önellátók, annyi fészekaljat pedig egyetlen hím képtelen lett volna egymaga fenntartani a populációban. A legyőzött, alárendelt riválisoknak viszont hiába jutott fajfenntartó szerep, nem jutott saját territórium. Márpedig akit az élet fajfenntartásra rendeltetett, az nem lehet kismizmizett alattvaló. Ellenkezik az ösztönökkel, égbe kiált, ellenkezik az ősi jussal. Vagy, vagy. Kár, hogy a rémisztően hatalmas kardfogú tigris ezt a génekben rögzített alapjogot sehogy sem akarja méltányolni. Aki a szeme elé kerül, nemre, korra és dominanciára való tekintet nélkül áldozatául esik, ha nem tudja magát megvédeni. Ha nem tudják egymást megvédeni. Ugyanakkor pedig vadászni is kell. És a zsákmányt megtartani, megvédeni. Mindentől, mindenkitől, mindenáron. Ha egyedül nem megy, akár alattvalói összefogással is. Akár a fajfenntartói alfabüszkeség, az önérzet kényszerű

feladásával, elfojtásával. Hogy aztán majd ott tombolja ki magát, ahol a legkisebb az ellenállás. Agyrém. Tudathasadás. De több sem kell a fajspecifikus humán projekt védangyalának. Ebből az örületből ő majd kikeveri az önuralom, alázat, szeretet és együttműködő szolidaritás túlélő elixírjét. Vagy kikeverjük mi magunk, ha hallgatunk rá.

Ahol a legnagyobb a szükség, ott a segítség

Legjobb tudomásunk szerint – Konrad Lorenz biztos benne – az állati ösztön, mondhatnánk, az állati elme, melyet ő sok kapitány által vezérelt hajóhoz hasonlít, úgy működik, hogy a számos parancsnok közül egyszerre mindig csak egy harsog utasításokat, mégpedig az aktuális ingernek megfelelően. Az emlékek csak akkor kerülnek előtérbe a mélyebb rétegek raktáraiból – belső érzetek, képek, képzetek, képzettársulások, képzettársítások útján –, ha valamely adott inger aktiválja őket.

Japán, amerikai és német tudományos intézetek kutatói kísérletekkel igazolták azt, amit mindenki, aki állatok közt él, állatokkal foglalkozik, józan ésszel maga is ki tud következtetni tapasztalataiból: a legkülönbözőbb fajok egyedei nemcsak hogy képesek a hallási és látási ingerek összekapcsolására, hanem az elméjükben aktívan fel is idéznek a hanghoz kapcsolódó képzeteket. Csupán hangjukat meghallva, a kutyákban már meg is jelenik a gazdájuk képe, sikerrel tanítottak galambokat arra, hogy embereket ábrázoló fényképek előtt csipegessenek, más képek előtt viszont ne tegyék, ami azt jelzi, hogy a galambok „fogalmat” alkottak az emberről. További kísérletekből az is kiderült, hogy különféle madár- és emlősfajok – nem kizárólag a főemlősök – számos természetes képet hordoznak magukban, például vízről, fákról, majmokról, vagy akár bizonyos falevelekről, de arckifejezésekről is, melyeket az aktuális inger képes zavartalanul aktiválni, előhívni az agy rejtett rétegeiből.

Mivel az állati elme működési mechanizmusa arra van berendezkedve, hogy normális körülmények között egyszerre csak egy kapitány intézkedjen a parancsnoki hídon, nem kell attól tartania, hogy az emlékképek, a gondolkodás szubjektív imaginárius elemei (az imaginárius gondolkodás szubjektív elemei), érzetek, képek, képzetek, képzettársulások, képzettársítások az agy különböző mélységeiből, az R-komplexumból, a limbikus rendszerből, a neocortexből egymásba gabalyodva, kaotikus összevisszaságban gomolyognak elő. Az ingerek és gátlások végzik a maguk dolgát a sorrendiség és intenzitás játékszabályai szerint.

Embernek, pláne előembernek lenni azonban nem normális körülmény. (Egyelőre még nem. Azon dolgozunk.) Ha megbolydul az évmilliókon át örökített genetikai program, ha agyunk egyszer csak olyan mutatóanyagokra kényszerül, hogy meg kell kettőznie a valóságot, ketté kell hasítania szubjektívra és objektívra, a fészekaljban koruk és fejlettségi fokuk miatt különbséget kell tennie amúgy még egyaránt önállóan kölykei között, miközben mindegyik egy ővele, a konkrét jelenben látnia kell a virtuális jövőt, legyőzött ádáz ellenségében meg kell látnia a csapattársat, rettegve gyűlölt legyőzőjében pedig meg kell látnia önmaga erejét, mint a kollektív túlélés esélyét, s mindezt az éhen pusztulás, a kardfogú tigris és a rivális, esetleg már nemcsak bunkóval, hanem kőbaltával is felfegyverkezett hordák mindig, mindenütt leselkedő rémének szívbénítő szorongatásában, akkor az egész világ a feje tetejére áll. Valaminek történnie kell, hogy az ember(ős) bele ne gárgyuljon.

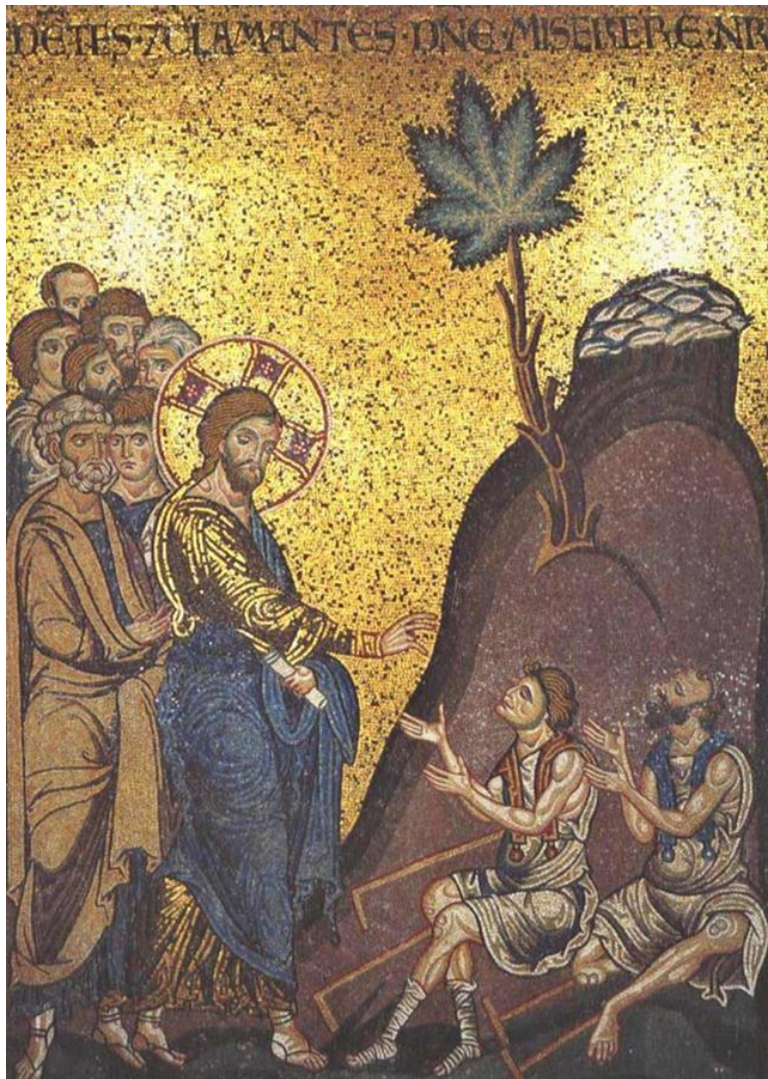
A mi kenderünk

Amikor inger éri az agyat – akár kívülről, akár belülről –, reagálnia kell. Azért tud megfelelő válaszokat adni, mert a múlt tapasztalatai nyomot hagytak benne, és képes a kódolva elraktározott készletből felidézni, visszakódolni, amit tanult. Fejlettebb agy többet tanult, többet képes felidézni. Fejlettebb agynak nem csupán érzete, de képe, képzelete is van hozzá. Még fejlettebb agyban a képzetek is képzeteket keltenek képzettársítás révén: imaginárius gondolkodás. (Fogalmakról, fogalmi tudatról, fogalmi gondolkodásról most még nem beszélünk.) És ebből a játékból is tanul. Végtelen oda-vissza folyamat.

Az ingerek az idegsejtek találkozásainál, a szinapszisokban feszültséget keltenek. Erős ingerek erős feszültséget. A szervezet reagál. Az idegsejtek igyekeznek levezetni, továbbadni a feszültséget, kommunikálnak egymással. Kérdeznek és válaszolnak. Ebben kezükre játszik, hogy az ingerek vivőanyagokat, úgynevezett neurotranszmittereket aktiválnak. Különböző ingerek (fájdalom, félelem, öröm, szerelem, hőérzet, nemi vágy, egy jó falat, egy illat, bármi) különböző transzmittereket. Gyengébb inger kevesebbet, erős inger sokat. Hosszú távon gyakran ismétlődő ingerekre a szervezetnek, kiváltképp az agynak, már kész, sztereotip válaszai, beidegződései vannak. Ez jó. Az ösztöneinkbe ivódott beidegződéseket szeretjük. Megkönnyítik a dolgunkat. Viszonylagos nyugalmat biztosítanak. A „dinamikus állandóság”, a stabilitás érzetének jutalmazó, megtartásra készítő, konzervatív nyugalmat. Változó, új

körülmények között, ha csupán játékról, kalandról, megismerésről van szó, semmi baj. Az újdonság varázsa által aktiválódó transzmitterek, a jutalmazó boldogsághormon, az endorfin és/vagy a nyugtató, kibékítő szerotonin feledtetik a bántalmakat, busásan kárpótolnak az esetleges kellemetlenségekért. Nagy a baj azonban, ha kutyaszorítóba kényszerülünk, ha a véget érni nem akaró, örökösen megújuló próbáltatás már nem játék, ha állandósul a feszültség, a stressz, a rettegés, a halálfélelem, ha az agyba beleégnek, és onnan állandóan visszavigyorognak a rémület démonjai.

A rovarok kivételével minden állat – az „emberállat” is – rendelkezik egy olyan élettani mechanizmussal, amely gondoskodik az egészség fenntartásáról, szükség esetén helyreállításáról. Beleértve a lelki egészséget is. Tudományos neve: endokannabinoid rendszer. A szóösszetételben a „kannabinoid” arra utal, hogy az indiai kenderből kinyerhető marihuána hatóanyagával, a kannabisszal biokémiaiilag azonos módon viselkedő vegyületről beszélünk, az „endo” pedig belsőt jelent, tehát gyakorlatilag a test belsejében termelődő drogokat működtető automatizmusról, molekuláris jelzőrendszeréről van szó, amelynek az ingerületátvitelben van meghatározó szerepe. Az, hogy a „rendszer” kifejezés mennyiben helytálló, létezik-e vezérlő elv, amely az alkotóelemek működését összehangolja, vagy csak részegységek összességére, halmazára kell gondolnunk, legjobb tudomásom szerint jelenleg még nem kellőképpen tisztázott, de talán nem is feltétlenül tudományos, sokkal inkább spirituális kérdés. A lényeg az, hogy tudósaink eltökélt munkájának köszönhetően látjuk, hogy az endokannabinoidok és receptoraik a testben mindenhol megtalálhatók: az agyban, valamennyi szervünkben, a kötőszövetekben, a mirigyekben, az immunsejtekben, mindenütt, ahol idegsejtek találkoznak idegsejtekkel, de különböző vegyi összetételükből adódó funkciójuk szerint különböző eloszlásban és mennyiségben. (A receptorok a sejtmembránba ágyazott fehérjék, amelyek megváltoztatják a sejt működését aszerint, hogy milyen molekulák kapcsolódnak hozzájuk.)

A kannabisz sugallata:

Jézus, kezében papirusztekercssel, világtalanokat gyógyít az építészetileg multikulturális fogantatású, 12. századi Santa Maria Nuova székesegyház arany mozaikján. (Monreale, Szicília, viszonylag távol Rómától)

Magyar Orvosi Kannabisz Egyesület: Az endokannabinoid rendszer a maga bonyolult tevékenységével az immunrendszerünkben, az idegrendszerünkben és a test összes szervében, szó szerint híd a test és a lélek között. Ha megértjük működését, felfedezünk egy olyan mechanizmust, amely magyarázatot ad, hogy a tudatállapotok miként segítik vagy rombolják az egészséget.

A szinapszisok roppant összetett molekuláris gépek, miközben átmérőjük mindössze a centiméter milliomodrészét érik el. A méret adott és indokolt. Sokra van belőlük szükségünk; az agyban megközelítőleg száztrillió található, és mindegyikük külön-külön pontosan arra van hangolva, hogy erősebb vagy gyengébb jeleket továbbítson a neuronok között. Az endokannabinoid rendszer rendeltetésénél fogva arányosságra törekszik, megfelelő inger megfelelő válaszreakciót vált ki, legalábbis az állatok világában ez így működik testben, lélekben, hacsak a domesztikáció vagy a laboratóriumi kísérlet bele nem kavar. Az evolúciós különútra sodródott ambivalens, önmagát háziasító emberi elme azonban, amelynek az agy különböző tartományjaiból delegált vezérei tülekednek a parancsnoki hídon, könnyen elveszti arányérképét. Ilyenkor történik az, hogy a felségterületek, kivált a hullóagy, az ősemlős agy és az újemlős agy határterületein vámügyi szolgálatot teljesítő egységek túlterhelés címén

bekeményítenek, visszafordítják a szállítmányt, a szinapszisokban olyan endokannabinoidokat aktiválnak, amelyek sorompót engednek az ingerinvázió – legyen az akár gátló, akár serkentő célzatú – útjába. Jó esetben meg is üzenik a feladónak, hogy újabb értesítésig függesse fel túlbuzgását. Az endokannabinoid aktivitás elsődleges funkciója: a külső környezet változásai ellenére fenntartani a stabil belső környezetet. Ezt a stabilitást nevezik homeosztázisnak, már amennyiben összejön.

Számtalan esetben előfordulhat és elő is fordul, hogy a számítógépünkön éppen futó szoftver olyan utasítást kap, amelyet nem tud értelmezni, nem tud végrehajtani, ám ilyenkor is kell tudnia valamit kezdeni az anomáliákkal, mielőtt azok elhatalmasodnának, elburjánoznának, és jóvátehetetlen károkat okoznának. A különféle programnyelvek lehetőséget nyújtanak olyan, akár többszörösen egymásba ágyazott blokkok beiktatására, amelyek a hibaesemények bekövetkeztekor létrejövő megszakításokra reagálni tudnak. Ezt hívják szakmai nyelven kivételkezelésnek. Ha egy adott szinten a kivételkezelés nem hoz eredményt, akkor jön az őt tartalmazó következő blokk, de nem ám ráérősen, mert ahogy szintet lép a probléma, exponenciálisan nő a feldolgozatlan működészavar mértéke, az idő a rendszer ellen dolgozik. Minél hamarabb meg kell szabadulnia a gubancból, akár a zavart keltő adatok megsemmisítésével is, hogy elszigetelje a hibát és elejét vegye a károsodásnak, amely, ha bekövetkezik, minden stációban pusztítóbb és pusztítóbb. Ha pedig a legmagasabb szinthez elérve sem segít az operáció, nincs mese, game over, kifagy a szoftver, sőt: ha még az operációs rendszer legmagasabb szintű blokkjai sem tudják kezelni a bajt, akkor jön a kékhálál.

Óva inteném magunkat attól, bármilyen nagy legyen is rá a kísértés, hogy direkt analógiát keressünk a számítógép és az emberi elme működése között. Abban azonban biztosak lehetünk, hogy agyunkban is működik egy (vagy több) olyan mechanizmus, amely a különböző határvidékeken visszafordított ingereket, adatokat, tudattartalmakat valamiképpen kezelik. Ami viszont alapvető különbség: az agyban egyetlen információ sem veszhet el, nem bolyonghat céltalanul a senkiföldjén, fel sem szívódhat. Semmi, ami megtörtént, nem válhat meg nem törtéنتté. Valahol, valamilyen formában minden adat el van mentve, feldolgozásra vár, akár a saját memóriánkba tömörítve, akár kollektív szervereken, akár felhőalapú tárhelyeken, vagy ki a megmondhatója, hogy mikor, hol és hogyan. Azért teremtünk világot, arra születtünk mindannyian, hogy megélt életünkkel adatokat, tapasztalatokat gyűjthessünk. A lehető legtöbbet, közös projektünk közös hasznosítására. És

abban is biztosak lehetünk, hogy valamilyen törvényszerűség, hívjuk homeosztázisnak, hívhatjuk drogönellátó endokannabinoid szisztémának, amely híd a test és a lélek között, hívhatjuk szőnyeg alá söprő automatizmusnak, hívhatjuk elfojtott tudatalattinak, hívhatjuk archetípusoknak otthont adó kollektív mélytudatnak, bárminek, lényeg, hogy jól vagy rosszul, de kivételkezelő blokkjaink megpróbálnak megoldani minden problémát. Jobb híján – mert egyetlen hardver és egyetlen alkalmazás sem tökéletes – akár álmegoldásokkal, akár önámítással is, csak hogy legalább egy csöpp nyugtunk legyen, tenni tudjuk a dolgunkat, hiszen alkalmasint aki időt nyer, életet nyer, és valamiben meg kell kapaszkodnunk.

Noha az élet fogalmának egyértelmű meghatározása mindez ideig reménytelen tudományos feladatnak bizonyult, általános konszenzus legalábbis nem született, abban mindenesetre teljes körű az egyetértés, hogy az élet alapegysége, a sejt egyediségének, önazonosságának fenntartásához (magyarán az életben maradáshoz) elengedhetetlen követelmény a külső környezet változásaival szemben – megfelelő válaszreakciókkal, alkalmazkodással – biztosítani a stabil belső környezetet. Ebből adódik, hogy az endokannabinoid aktivitás elsődleges funkciója a belső egyensúly, a homeosztázis szolgálata.

A baj csak az – már amennyiben bajnak nevezhető –, hogy nem csupán kívülről érnek bennünket ingerek, amelyekre reagálni kényszerülünk. Az élet él és élni akar, velünk született angyali üzeneteivel inspirál, mindig mindenből ki akarja hozni a maximumot, futtatni akarja a maga programját a rendelkezésére álló hardveren. Ha az éppen gömbmoszat, hát akkor a gömbmoszatra fejlesztett alkalmazás által. Ha emberféle, emberfélék konfigurációira alkalmazható algoritmusokkal. Az anyagnak az élet túl bonyolult, le akarja bontani, természeténél fogva a minimumra tör, csak hogy az életnek irdatlan energiák állnak rendelkezésére. Egyebek mellett olyanok is, amelyek létrehozták az anyagot és működtetik a programjuk szolgálatában.

Állati múltunk évmilliárdos tanfolyamai alatt arra kaptunk kiképzést, hogy érzések, képek, érzetek, képzetek, képzettársítások, imaginárius gondolkodás útján érzékeljük a bennünk lezajló folyamatokat, és így legyünk képesek továbbadni azokat, kivetni, kivetíteni, kidolgozni magunkból. Hardverünk is erre kapott kiképzést. A többgenerációs fészekalj és a bunkó krízise azonban egy csapásra mindent megváltoztatott. Teljesen felkészületlenül ki kellett vésnünk magunkból a fogalomalkotás, a fogalmi gondolkodás valamiféle képességét.

Megkettőződött, meghasadt, ambivalenssé vált agyunk ismeretlen parancsözönöktől szédelgő vámvizsgálói mind a mai napig nem képesek arra, hogy megbízhatóan elkülönítsék, tisztán tartsák a mélyebb rétegek, az R-komplexum és/vagy a limbikus rendszer őseredeti intuitív képeit, képzeiteit, érzeteit az egyre jobban elhatalmasodó, egyeduralmi allűrökkel terhelt neocortexben fogant racionális fogalmaktól, gondolatoktól. (Elég, ha csupán a vallási fanatizmus – vagy bármilyen más fanatizmus – rémtetteire gondolunk.) Márpedig a vaj a kenyéren étel, a kabáton piszok. El lehet képzelni, hogy sok millió évvel ezelőtt, a Homo sapiens humanus projekt felpörgésekor milyen káosz gomolyoghatott Bianka és Gerzson ébredező utódainak agyában, ha félelmeik, vágyaik, gyötrődéseik, szorongásaik felidézték bennük például a rettegve istenített, elhunyt apaősnek a viszonylagos stabilitás, a „dinamikus állandóság”, a homeosztázis áhított jutalmazó érzetével összemosódó emlékfoszlányait.

Bódulatkeltő kannibál isteneink

Én–te–ő–mi–ti–ők – ez az alapfokú megkülönböztetés semmiség egy tagolva kommunikáló ősembernek, ha már egymillió éve el tudja határolni magát a külvilágtól. Alig egy kis idő, s ő már nem csupán felismeri és elteszi a hasznos követ, de pattintja is, eszközt készít, munkát végez. Gyerünk, osszuk csak meg a feladatokat, hisz összetartozunk mi, egy őstől származottak, majdhogynem szeretjük egymást. A mi nagyobb kölykeink már nem feltétlenül halálos ellenségei a kisebbeknek, a családban rend uralkodik, szaporodunk és sokasodunk, jöhet az igazi emberré válás dicsőséges diadalútja.

Etológusok és antropológusok egybehangzó véleménye szerint a szoros (többnyire vérségi) kötelékben élő egyedek száma egy-egy homo populáción belül általában nyolcvan és százhusz között mozoghatott természetes körülmények között, és ezt a jellemző sokaságot nagyjában-egészében megtartották vadászó-gyűjtögető őseink a földművelés és városiasodás kezdetéig csakúgy, mint a kb. 100 km²/csoport territoriális igényüket. Ez az a fajunkra jellemző tömegméret, optimális egyedszám, amely még kezdetleges kultúrák szintjén is szükséges a hosszú távon sikeres öfenntartáshoz egyfelől, másfelől pedig szintén ez az a tömegméret, amely szervezésben, kommunikációban, a társas viszonyok karbantartásában, működtetésében még közvetlenül átlátható és kezelhető a közösség tagjai és vezetői számára.

Az aktuális ingereken messze túlmutató jövőkép alkotásának és elvonatkoztatásának képessége az egyre gyakoribbá váló, mondhatni állandósult túlszaporodási kirajzások

kényszerének stresszhalmozó pszichikai csomagjával párosulva viszont már merőben új túlélési stratégiát alakított ki és követelt meg: az ősellenséggé vált csoporton kívüli fajtárs elpusztítása és bekebelezése immár nem csupán aktuális külső-belső inger által motivált cselekvési minta, hanem egyszersmind jövőbe mutató, morálisan felértékelődött cselekmény, később majd felmagasztosult hőstett is. Ikszedik Gerzson (mára már csak tájjellegű tizedes) nagyon hamar világosan átlátja, amit majd néhány százezer év múltán oly szemléletesen fejt ki újoncai számára az egyes számú harckiképzés gyakorlatain: „Itt ölni kell, vagy téged ölnek meg!” Előbb vagy utóbb. A harc során életben hagyott ellenség bármikor gyilkosoddá válhat. Előre látható, hogy életben hagyott fia bármikor fiad gyilkosává válhat. Életben hagyott unokája bármikor unokád gyilkosává válhat. Életben hagyott írmagja bármikor írmagod gyilkosává válhat. Az objektumot a szubjektumtól, a konkrétat az elvonttól, az aktuálist az időtlentől megkülönböztetni képes emberi elme létfontosságú teljesítménye az előrelátás és a megelőzés. Ha ezt megérted, hős vagy, ha nem érted meg, áldozat. Ha megérted, és mégis elbuksz, hősi áldozat. Példaképpül minden utódodnak. Ez lesz a te méltó jutalmad. Persze csak ha utódaid már képesek emlékezni, megemlékezni. Ha az utókor már képes emlékművet állítani. Képpen, szóban, írásban, kőben, bronzban fegyvert s vitézt énekelni. De hát épp most tartunk a hatalomra törő fogalmi gondolkodás, fogalmi tudat, fogalmi asszociáció, fogalmi emlékezés hardveres feltételeinek kialakulásánál az agyféltekék tekervényes külső rétegeiben. A hős képzete, a hős ős képzete, a bajban megsegítő isteni hős ős képzete együtt születik és folyamatosan együtt alakul az állati múltból megörökölt, de emberivé torzult territoriális agresszió legszélsőségesebb formáival sújtott, ambivalens, tudathasadásos emberi kultúra és civilizáció legkezdetlegesebb csíráképződményeivel, ab ovo, folyamatosan beleépülve a kultúrát életre keltő, életben tartó és hagyományozó közösségek kollektív mélytudatába. A hérosz, aki bír a rettegett ellenséggel, akinek már a szelleme is győzelmet hoz, mert győzelemre született, mintául szolgál a közösség számára, amely vállára veszi, maga fölé emeli, hogy még nagyobbak láthassa, és még többet kaphasson tőle. És ezért képes is, hajlandó is egyre többet áldozni neki. Csupán idő kérdése, hogy a fáraói, királyi, császári, pápai hatalomra szert tett domináns hímek mikor fognak már életükben isteni rangot és előjogokat kikövetelni maguknak, belenőve abba a kultúrába, amelybe beleszülettek, és hatalmukat kihasználva a maguk javára tovább formálni azt.

Első antropomorf isteneink nem csupán ember formájúak, hanem a kollektív emlékezés által emberfelettivé nőtt valóságos emberösök voltak. És hozzá: első antropomorf isteneink egytől egyig győzedelmes, az ellenséget totálisan megsemmisítő, testestül-lelkestül magukévá tevő kannibálok voltak. Csupán sikeres vadászként vagy utódnemzőként senki emberfia emléke nem válhatott istenné. Sikeres vadászai és nemzői az ellenséges hordának is vannak, kell lenniük, másként nem létezhetnének. Velük szemben nekünk többre van szükségünk: isteni hősre, ilyenné pedig csakis az válhat, aki az ellenséges horda sikeres vadászain és nemzőin is képes győzedelmeskedni, testüket-lelküket magába venni, asszonyaikat megerősokolni, hogy eztán már neki szüljenek utódokat. Istenekké csak azok tudnak válni, akik holtukban is élők maradnak, akiknek szelleme erőt ad a küzdelmekben, reményt ad a reménytelenségben és győzelmet a legyőzhetetlenek felett, ám hatalmánál fogva cserébe meg is követeli, ami jár neki: övé a dicsőség, a hódolat, övé a lélek és övé az égő áldozat, mindörökké, ámen. E nélkül hinni sem tudnánk benne.

A legképtelenebb illúzió, hogy létezhet a világ és benne az ember illúziók nélkül. A legképtelenebb babonáság azt képzelni, hogy istenképzetünk merő (képtelen) babonáság, amelyet bölcs és felvilágosodott belátással bármikor levethetünk magunkról. Istenképzetre, istenképzésre való hajlandóságunk legalább olyan mélyen él bennünk, mint az emberré válás esélye.

	<p>„Miért olyan magától értetődő számunkra az, hogy őseink vérszerződéseket kötöttek, vérrrel pecsételték meg esküjüket, miért nem ütközünk meg azon, hogy isteneink véráldozatot követelnek tőlünk oltáraikon, s fel sem tesszük a kérdést, hogy mi szükségük van nekik a vérré, mit kezdenek vele és általában az égő áldozatokkal? Mi indít bennünket az istenevérsre, mi tesz bennünket késszé arra, hogy az eukarisztiában valóságossá vált isteni testet és vért az úrvacsorán ostyának álcázva magunkba vegyünk, miért kell nekünk hinnünk abban, hogy vér kiontása nélkül nincs kegyelem, nincs nyugalom, nem várható békeség? Ez a könyv: provokáció. Minden sorával. A szerző szándéka ellenére. Nem kevesebbet sugall, mint hogy az emberi kultúra fogantatásának természetes velejárója volt a kannibalizmus, amely több millió éves történetünk során a legkülönbözőbb módon és formában lényegült bele immár a civilizációnkba is, észrevétlenül. Ma már alig felfedezhetően, alig kimutathatóan, de szinte kitörőhözhetlenül köztünk van, bennünk él. A kannibalizmus kultúrtörténete arra lázít bennünket, hogy fogadjuk el a kihívást, merjünk őszintén és mélyen szembenézni önmagunkkal és rejtett tapasztalatainkkal, mert fajunk, legyen bár sokszor komolytalan a huhogás, valóban újabb krízishelyzethez közeledik, amelyen kellő önismeret s a kultúránkban hordozott kannibál örökséggel való számvetés nélkül képtelenség úrrá lenni.”</p>
--	--

Ha tudni akarjuk, hogy kik vagyunk és honnan jövünk, akkor azzal mindenképpen tisztában kell lennünk, hogy antropomorf isteneink, akik a hagyomány szerint valaha közöttünk jártak, termékenyítettek és pusztítottak, egytől-egyig legsötétebb, civilizációnk által ugyan kőlapokkal elfojtott és kollektív tudatalattinkba gyömösölt, de onnan a legváratlanabb időben, helyeken és formákban előtörő árnyék-énünk, egyben a kannibál múlt továbbvivői is. Professzionális gyilkosok, akik ma már emberség, emberiség dolgában nemhogy az örökkévaló totalitás, de a hágai bíróság ítélőszéke előtt sem számíthatnának felmentésre. Tisztában kell lennünk azzal, hogy miféle megélt sors, miféle valóságos tapasztalat táplálta azokat a mítoszainkat, amelyek istenei emberi és állati áldozatok formájában követelik meg kegyes jótéteményeikért azt, ami státuszuknak kijár. Tisztában kell lennünk azzal, hogy milyen valóságos tapasztalat áll valamennyi oltári áldozat, valamennyi mitológiai holokauszttal prehistorikus háttérben. Tisztában kell lennünk azzal, hogy milyen elfojtott kollektív tudatalatti élmények húzódnak meg annak háttérben, hogy az érdekérvényesítő öldöklés köztudatunkban a legutolsó időkig nem csupán elfogadott, de egyenesen hősi énekekbe kívánczó, ünnepezt cselekedetnek számított. Tisztában kell lennünk azzal, hogy milyen örökség munkál bennünk, amikor még mai fejjel, mai szívvel, mai kultúrával is dédelgetett rituális élményeink között tartjuk számon azokat a műalkotásokat, amelyek az esztétikum erejével jelenítik meg az érdekérvényesítő öldöklés dokumentáris vagy fiktív emlékeit. Tévedés ne essék: nem azt állítom, hogy kultúránkat, amely elidegeníthetetlen sorsunk szerint a miénk és amelynek – legalábbis visszamenőleg – semmiképp sincs alternatívája, meg kellene tagadnunk. Sőt! Éppen hogy vállalnunk kell, mégpedig nem vakon, hanem tudatosan.

Jung meggyőző érvekkel támasztja alá, hogy a mítoszok motívumait és képeit, amelyek mindenkor és mindenütt történelmi hagyomány vagy migráció, tehát kultúrainport nélkül újból létrejöhetnek, úgy kell tekintenünk, mint a kollektív tudattalan archetípusokban megnyilvánuló tartalmait. Nos, bőségesen elég csupán azt a mitológiai örökséget felvillantatnunk, amelyet a mi európai kultúránk és civilizációnk leghitelesebb és legtisztább forrásai közé sorolunk: az *Istenek születését* Hésziodosz múzsáktól ihletett hexameterével, és már éppen eleget látunk lelki szemünkkel abból, amivel szembe kéne néznünk. Hacsak nem akarjuk helyből megmagyarázni, hogy amit mond nekünk, azt nem úgy kell érteni, mert a metafora más, mint a valóság.

„Földanya: Gaia, meg Úranosz: Égisten valamennyi gyermeke mindjárt kezdetben gyűlölte az apját, mert sorban mihelyst közülük csak megszületett egy, elrejtette a föld mélyén mindet, hogy a fényre föl ne kerüljenek, és még tetszett is neki álnok tette, de bánatosan sóhajtott Gaia, az órjas Földanya és maga is rút cselet szőtt Úranosz ellen. Szürke acélt hoz gyorsan létre, belőle az első sarlót elkészítve, övéinek ily szavakat mond, átérezve baját, hogy bátrakká tegye őket: »Kedves gyermekeim ti, enyéim s döllyfös apáé, bárcsak hallgatnátok rám, vállalva a bosszút, mert méltatlan tettet apátok tett először.« Így szólt, ám elfogta a félelem ott valamennyit, egy se felelt, a ravasz Krónosz egymaga bátorodott fel, és mindjárt ily szókkal szólította meg az anyját: »Édesanyám, fogadom, hogy megteszem azt, amit elvársz tőlem, s átokverte apánkra nem is hederíték többé, mert ő tett méltatlan tettet először.« Így szólt, s Gaia, az órjas Földanya szíve örömmel telt meg, s a jólköszörült sarlót odaadta kezébe, s leshelyen elrejtette fiát, kitanítva a cselre. Jött – a sötét Éj volt a kísérete – Úranosz is már, Gaiát vágyódó szerelemmel akarta ölelni, minden irányba kinyújtózott, s fia bal keze lesből tört rá, míg jobbában feltartotta az órjas, jólköszörült sarlót, avval jó apja szemérmét hirtelenül lenyiszálta s egész erejét beleadva dobta a háta mögé...”

Ami pedig ezután jött, hogy ne lehessen kétségünk:

„Szült Rhea, hogy Krónosz ő rá tette szerelme igáját. Sarjai: Hisztia, Démétér, meg arany sarujával Héra, s erős Hádész, akinek mélyben van a háza s szíve könnyörtelen, és a morajló Ennoszigaios, és ki az istenek és a halandók atyja, a bölcs Zeus, ő, aki mennydörög és megrázkódtatja a földet. Ám Krónosz őket, amint kijutottak a szent anyaméhből és anyjuk térdéig elértek, sorra lenyelte, attól félve, hogy ők is az Ég ivadékai, s egyszer egyikük elveszi még ő tőle királyi hatalmát (...) Nem volt nyugta ezért, résen volt, sorra lenyelte gyermekeit; rettentő gyász sújtotta le Rheiát. Ám amikor már Zeusszal, az istenek és halandók atyjával volt várandós, édes szüleit ment megkérdezni, a csillagos Égboltot meg a Földet, tudnak-e adni tanácsot, hogy szülhetne titokban, s titkon szült kedves fia bosszút állna az atyján mindazokért, kiket álnokszívű nagy Krónosz elnyelt. Férfének meg, az ég sarjának, az ősi királynak kődarabot nyújtott át gyołcspólyába takarva. (...) Testben-lélekből gyorsan felnőtt a királyfi, tagjai

fénylők voltak, amint gördültek az évek, Gaia, a Földanya volt, aki szőtte a csejt Krónosz ellen, ámde saját fia volt, aki mesterséggel, erővel kényszerítette az elnyelt gyermekeket kiokádni.”³⁴

Van nekünk, lehet nekünk fogalmunk arról, hogy milyen valós élmények, milyen elrejtett, elmosódott kollektív történelmi emlékek húzódnak meg hagyományittas Hésziodosz ihletett költői képei mögött? Van nekünk, lehet nekünk elképzelésünk arról, hogy mit kell rendbe tennünk magunkban? Elképzelni is rossz, mi lenne, ha a természet fura tréfája folytán a jámbor gerlicének akkora csőre nőne, mint egy hollónak? Hát akkor milyen traumán kell végigmennünk, amikor elképzeljük és felidézzük azokat a mentális közállapotokat, amelyekben a civilizáció egyik alapszimbólumává nőtt kultikus eszközünk, a sarló csakis azért születik meg, hogy az időúr Kronosz dákóstu-lzacskóstu-l ivartalaníthassa vele tulajdon apját, égura Uranoszt, vérét szertehintse az egész föld ölén, mert rászolgált, hogy aztán az igazságtevő utód továbbvigye, sőt tovább növelje az iszonyatot, immár nem csupán elrejtve, de elnyelve a gyermekeit?! Milyen állandósult mentális közállapotok vezethettek ezeknek a mítoszoknak a megszületéséig és következtek még ezután a világ legnagyobb természetességével?!

A mezopotámiai hős előd, a kétharmad rész isten, egyharmad rész ember Gilgames, az égi bikaszörny legyőzője nélkül egy lépést sem. A hindu mitológia hőse, Bhíma nélkül, aki megesküszik, hogy inni fog az ellenséggé vált, áruló unokatestvér véréből, és esküje nem szófia beszéd, egy lépést sem. Egyetlen lépést sem az egyiptomi sólyomisten Hórusz nélkül, akinek hatalmában állt elégtételt venni napisten apja meggyilkolásáért nagybátyján, Széthen, megfosztva őt férfiasságától, kivájt szemét pedig megetette a halott Ozirisszel, hogy az menten föltámadjon. Egyetlen lépést sem a csillagfénytől megtermékenyített Hold szülte kínai istenhős, az ideális uralkodó Csuan-Hszü nélkül, aki megbízta Fej-lungot, a repülő sárkányt, hogy a nyolc irány szeleinek hangját utánozva új zenét teremtsen az áldozatbemutatókhoz. Egyetlen lépést sem az apját, Szigmundot meggyilkoló Hunding fiain bosszút álló, a kincséhes Fafnir sárkányt legyőző, a nyelvére cseppenő sárkányvértől madarak beszédét értő germán nemzetalapító hős Szigfrid/Szigurd nélkül. Egyetlen lépést sem Jehova parancsait meghalló

---

³⁴ Hésziodosz: *Istenek születése / Munkák és napok*, Magyar Helikon, Budapest, 1976. Fordította Trencsényi-Waldapfel Imre, 10–12, 20–22. o.

és híven kőtáblára véső Mózes nélkül, aki előtt nem létezett vallásháború a földkerekségen. És persze egyetlen lépést sem az Atya lehelete által életre kelt emberöstől Dávid királyon át származtatott, halála után is örökösen visszavárt Krisztus nélkül, aki az utolsó vacsorán a saját testét és saját vérét testálta ránk emlékeztető fogás gyanánt, akinek az úrvacsorán esszük is az ő valósággá vált testét, isszuk is az ő valósággá vált vérét az eukarisztia oltári szentségében.³⁵ Mindössze annyit állítok: tudnunk kell, hogy letagadhatatlan és megtagadhatatlan múltunkkal milyen örökséget hordozunk, és teljes nyíltsággal tisztáznunk kell az adott kultúránkhoz fűző valós viszonyunkat, hogy azt is tisztán lássuk, mit kell meghaladnunk.

Igen, az évmilliárdokon át öntudatlanságra ítélt evolúciónak a törzsfajlódás emberi szakaszában át kell adnia meghatározó szerepét a belátással, tudatos tervezéssel operáló kultúrának, de ezzel párhuzamosan nekünk alkalmassá kell válnunk az evolúciót meghaladó szerep betöltésére. „Hiába mind, a régi istenekben / Nincs már hited, kövekké dermedeztek. / Elporlanak, s új istent nem találsz, / Mely a salakból újra felemelne.” (Madách: *Az ember tragédiája*, hatodik szín) Ezt éljük meg szorongatott emberi mivoltunkban, ellentmondásos sorsunkban, ambivalens kultúránkban, aberrált civilizációnkban, mert a kőben ott van a szobor, keresi önmagát, keresi a formát, hogy megalkossa önmagát, készül a feltámadásra.

A kőben a szobor: spirituális jelenlét. Spirituális önérvényesítés, spirituális inspiráció, spirituális kényszer. A spirituális jelenlét az evolúciós folyamatok, csendes hömpölygések és drámai földindulások egyetlen értelmes és összefüggő magyarázata. Spirituális hátország, spirituális jelenlét hite nélkül ugyanúgy értelmezhetetlen, értelmetlen, irracionális az élet, mint a hardver szoftver nélkül. Az élet él, mert élni akar: a tobzoska tobzoskává, a mamutfenyő mamutfenyővé, az ember pedig emberré akar válni. Ez utóbbiban kételkedhetünk ugyan, látva, hogy még nem vagyunk azok, akik lenni szeretnénk, a kételyeink azonban mit sem változtatnak a lényegen. Hitem szerint nem igaz, hogy egyetlen őssejtből lettünk valamennyien, hitem szerint az élet nem szerencsejáték, nem ruletten nyertük magunkat, az

---

³⁵ „Krisztus és az eukarisztia azért azonos egymással, mert a szentmisében a kenyér és a bor belső lényege átváltozik, átlényegül Krisztus testévé és vérévé, míg a kenyér és a bor külső megjelenési formája (nagyság, súly, szín, íz stb.) megmarad eredeti valóságában.” *A katolikus egyház története*, 336. o.

élet nagyon is biztosra akar menni: hitem szerint a fogantatással kialakuló fajsorsok milliárdjai kaptak esélyt. A sok milliárd ősből csak néhány növesztett törzset, azok hol burjánozni, hol pedig sorvadozni kényszerültek, megszámlálhatatlan faj alakult ki és tűnt el a süllyesztőben: számítások szerint a ma élő harmincmillió faj mindössze egy százalékát teszi ki azoknak, amelyek valaha a legszebb reményekkel virultak a Földön. A többi elhullott, telítette a televényt a túlélők javára.

Mi a kevesek közé tartozunk, de a miénk sem lefutott verseny. Nekünk még alkalmassá kell válnunk sorsunk beteljesítésére, nekünk még fel kell nőnünk, nekünk még készre kell formálnunk magunkat, nekünk még emberré kell válnunk, mert nincs más esélyünk, nincs más választásunk.

Homo sapiens spirituális

A szellem kalandjai – kételkedésen innen és túl

A beszélgetés túlnyomó része elhangzott 2000-ben, a Magyar Rádió Szombat délelőtti című adásában. Riporter: Nagy Izabella.

– *Meglehetősen zavarba ejtő írásművet tartok a kezemben: Rátai János A szellem kalandjai – életem innen és túl című könyvét. A felcím: Spiritizmus, parapszichológia. Tizenkét évvel ezelőtt jelent meg először, akkor, amikor ezek a témák nálunk még keményen tabunak számítottak. A következő években aztán úgy elárasztottak bennünket okkultista irodalommal, annyi távgyógyítóval, parafenoménnel és mimindenkivel találkoztunk, hogy sokak érdeklődése odaveszett az ezoterikus irodalom iránt, magamat is beleértve. Amikor ezt a kötetet kézbe vettem, úgy gondoltam, hogy ha egyáltalán szólok róla, csakis az opponens, de legalábbis a kételkedő szerepét vállalhatom majd. Aztán rájöttem, hogy a dolog nem ilyen egyszerű. Találkoztam ugyanis egy szerzői magatartással, amely egyébként számomra rendkívül szimpatikus, hogy tudniillik ő maga mutatja be a dolgok színét és visszáját, helyettem is kételkedik, és a korrekt leírás mellett bemutatja azt is, mit gondol minderről a racionális európai ember. Jól érzem, hogy ez volt a módszere?*

– *Amikor az ember felfelé baktat a hegyen, a szerpentin hol északnak, hol délnek, hol keletnek, hol nyugatnak visz, miközben egyazon tájon halad a csúcs, a kilátó felé, ahol aztán a panoráma egyetlen osztatlan körben fog elé tárulni. József Attilának ez a szemléletes példázata arra is int, hogy félúton balgaság végkövetkeztetéseket levonni. A csúcstól még mindannyian nagyon messze vagyunk, így aztán egyáltalán nincs szándékomban bárkit is bármiről meggyőzni, és főleg a hitében nem akarok senkit megingatni. Mindössze szempontokat szeretnék felvillantani, azt mondom, hogy ezt így is végig lehet gondolni, aztán majd mindenki eldönti magában, hogy ez hasznos-e a számára vagy nem.*

Nekem az első nagy meglepetésem a témával kapcsolatban az volt, amikor ráéreztem, hogy itt nem csupán valami frissen kialakult divathisztériáról van szó; ha alaposan és őszintén és valóban érdeklődve próbálunk elmélyedni a témában, akkor rájövünk, hogy a spirituális élmény maga a kultúránk eredete. Nincs olyan civilizáció, sem keleti, sem nyugati, sem északi, sem déli, amelynek már a gyökereinél ne játszott volna meghatározó szerepet. Természetesen

nem a köztudatban keringő hókuszpókuszokra gondolok, hanem arra a belső felismerésre, hogy a világ több, mint amit az öt érzékszerv megmutat belőle. Számomra ez a kiindulópont.

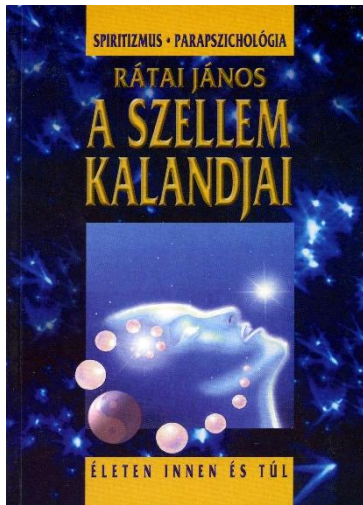
– *Ezt a kiindulópontot nagyon szépen fogalmazza meg Mohás Livia a könyvhöz írt előszavában. Azt mondja, hogy az a nagy hármás, amely a természeti népeknél még mindig egységben létezik, a civilizáció során felbomlott. A vallás, a művészet, a tudomány. A korábbi kultúrákban ennek az egységnek része volt a miszticizmus, az okkultizmus, a szellemidézés, a mágia, a varázslás, a csillagjósolás és sorolhatnám. Nálunk, miután a szétszakadás megtörtént, némely elem azért még egy-egy részterületen fellelhető. Például az orvostudományban a hipnózis. A vallásban a stigmatizációk, a látomások eseményei. A művészetekben az ihlet, az ihletettség. Tehát őrzünk még valamit, de nincs meg a nagy egész.*

– A felszínen felbomlott a nagy egész, de a mélyben szétszakíthatatlan. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy ez a tagolódás egy folyamat része, mely nagyon is természetes és előrevisz. Hangsúlyozom: része. A különválásnak – időlegesen – végbe kellett mennie. Nagyon nagy árat fizetett az emberiség és benne az európai civilizáció azért, hogy a tudományos gondolkodás kialakulhasson, és megszabaduljon az úgynevezett babonáktól, és ha ez egyszer már úgy-ahogy megtörtént, akkor nyilvánvaló, hogy az európai civilizáció védi is a maga eredményeit. Tehát a tudományos gondolkodás háza elejét nem érheti szó pusztán azért, mert jelenleg abban az állapotban van, hogy elutasítja a spirituális látásmódot. Ha majd elérkezünk oda, hogy ismét integrálni tudunk, akkor súlyosabb hiba lesz az elutasítás. Remélem, közel vagyunk ehhez a határsávhoz. Most már lassan el kell jutnunk odáig, hogy nem érzünk kényszert visszakézből lesöpörni mindazt, ami az öt érzékszerv számára megfoghatatlan, hanem őszintén, hittel és komolyan tudjuk megvizsgálni azt, hogy mi van a dolgok mélyén.

A tudomány egyik ága, a pszichológia és a pszichiátria hatalmas haladást ért el ebben a mi évszázadunkban. Annyira, hogy tudományos voltát ma már senki nem vonja kétségbe. Egy pszichiáter, ha foglalkozni kezd egy pácienssel, az első, amit el akar érni, hogy legyen bátorsága az illetőnek szembenézni önnön személyiségével. Akármilyen derüljön is ki egy feltáró folyamatban, azt tudja, merje vállalni. Hát ugyanez érvényes az egész emberiségre is. Freud azt mondja, hogy a felnőtt egyén problémáit érdemes a gyerekkorban kutatni, mert ott valami elromlott, és ha azt megtaláljuk, akkor talán az egész személyiséget rehabilitálni tudjuk. És az okokat a tudatalattiban kell keresni, a személyes tudatalattiban. Ha Jungnak elhisszük azt, legalábbis én a magam részéről elhiszem, hogy létezik társadalmi tudatalatti is, akkor a

társadalom problémáinak gyökerét ugyanígy a múltban kell keresni, amikor valami elromlott. És a szálak sokkal messzebbre vezetnek, mint ahol a „nagy hármas” feltöredezett.

– *Saját bevallása szerint könyvét nem tudományos munkának szánta, hanem inkább nyitott gondolkísérletnek. Ugyanakkor rengeteg történetet is felelevenít. Itt van például a Fox lányok esete. Egy nagyon szegény család az Egyesült Államokban vadidegen városba érkezik, beköltözik egy házba, ahol mindenféle kopogásokat hallanak, és ebből aztán szeánszok, szellemidézések lesznek. Pontosan itt jelent meg bennem a kételkedés ördöge, hogy talán a Fox család abban a vadidegen környezetben, tekintély nélkül, hiszen szegények voltak és alig ismerte őket valaki, így akart tényezővé válni. Talán a szülők így próbálták felhívni magukra a figyelmet. Fel sem vetődött ilyesmi a történet leírása során?*

– Elvileg persze fölvetődhet. Én megpróbáltam ezt nagyon alaposan végiggondolni, egy icipicit nyomozni is, és a következőre jutottam. Nem biztos, hogy az az élmény, amelyet a könyvben leírtam forrásmunkák alapján, olyan tanulságokkal jár, mint amelyeket a spiritiszták szeretnének levonni. De az biztos, hogy a Fox család élete ráment erre a kalandra. A szülők nem voltak buta emberek, és mindent elkövettek, hogy tíz-tizenkét éves lányukat valahogy kimentsék abból az ütközőzónából, ahová a szenzációéhség, a körülöttük felkorbácsolódott közhangulat sodorta őket. A „nép hangja” volt az, amely kikövetelte a bizonyítási eljárásokat pro és kontra, a mindkét oldalon végső igazságért lihegők ültették le ezeket a gyermeklányokat – tisztázás címén – újabb és újabb szeánszokra. Foxék azért mentek Hydeswille-be, hogy letelepedjenek, gyökeret verjenek, otthonra találjanak. Őket az élet belekényszerítette a szerepükbe. Az élet, a nagy koreográfus, ha elérkezik valaminek az ideje, annak teret fog nyitni. Ha a polgárság eljutott odáig, hogy már nem tudja kritikátlanul követni a korábban bevált társadalmi normákat, amelyek addig kapaszkodót jelentettek számára, ha már a kapaszkodók korlátokká váltak, akkor a korlátokat föl akarja lazítani. Mint a bűvópatak, előtör az energia – a szó sokszoros értelmében –, és elvégzi a maga építő-romboló munkáját. Szerintem ennek váltak eszközévé a Fox lányok, akik a 19. század első ismert médiumai voltak. Egyébként, csak a hitelesség kedvéért: arra semmilyen utalást nem találtam, hogy Foxék különösebben szegények lettek volna. Annyi vagyonuk mindenesetre volt, hogy házhelyet

vehessenek maguknak és ott építkezzenek. A „kísértetjárás” abban a faházban történt, ahol az építkezés idejére meghúzhatták magukat, mert rossz híre miatt üresen állt, ám ők nem hittek a mendemondákban.

– *A Fox lányokkal elkezdődik az újkori spiritizmus virágkora. A magyarországi spiritizmus legismertebb figurája egy leleplezett szélhámos, László László lett, akinek képességeit az akkor alakult Metapszichikai Társaság vizsgálta. Ez a fiatalember úgy került a spiritizmus közelébe, hogy egy különös kettős öngyilkosság életben maradt részvevőjeként felfigyeltek rá.*

– Hát a történet bonyolult, ugyanis László László a szó hagyományos vagy klasszikus értelmében sohasem volt médium. És főleg nem volt spiritiszta. Azok voltak spiritiszták, pontosabban metapszichikusok, akik fölfedezték őt a céljaik szolgálatára. Itt is valamilyen kényszerhelyzetről van szó, ami nagyon jellemző erre a kiforratlan mozgalomra. Ugyanis a szellembúvárok belekeveredtek, részben belehajszolták saját magukat egy végeláthatatlan és reménytelen bizonyítási hadjáratba. Mindenáron konkrét tényekkel akarták igazolni, úgymond az emberiség haladása érdekében, hogy amiben ők hisznek, az megfellebbezhetetlen igazság, és ennek mindenkihez el kell jutnia. Ezért sajnos sokszor kritikátlanul is elfogadták azokat a számukra kedvezőnek látszó momentumokat, eredményeket, amelyekről úgy gondolták, hogy a zászlójukra lehet tűzni őket. Ennek lett áldozata az a kör, amelyet a szélhámos László László kihasznált, egyébként zseniálisan, kiváló színészi tehetséggel.

– *Az ilyen történetek, mint a László Lászlóé, utólag is, meg előrevetítve is némiképp hiteltelenítik az egész szellembúvárkodást. Mert miközben a csalás itt egyértelműen lelepleződött, addig az amerikai Piperné esetében az Ön részéről fel sem merül semmiféle kétely. Pedig hát ugyanígy felvetődhetne, csak talán ügyesebb volt, és nem leplezték le.*

– A hagyomány, a források szerint ez a bizonyos bostoni asszony, Piperné soha nem akart bizonyítani semmit. Tehát nem arról volt szó, hogy ő valaminek a szolgálatába szegődött volna akár jóhiszeműen, akár sanda szándékkal, hanem őt a különleges megnyilvánulásai, képességei miatt vetették vizsgálatok alá, ő részt vett a szeánszokon, és fantasztikus dolgokat művelt. Tudós megfigyelői egy alkalommal például arra voltak kíváncsiak, tudja-e Piperné egyszerre három elhunyt szavait közvetíteni az élőknek. Kettővel ugyanis korábban már

sikerült: az asszony beszélő és író médiumként „működött” azonos időben. S lám, a jegyzőkönyvek tanúsága szerint arra a képtelenségre is képes volt, hogy miközben egy meghatározott és ismert férfihangon formálta a szavakat értelmes mondatokká, a jobb kezében tartott ceruza egy merőben más karakterű úr mondanivalóját rögzítette szépen rendezett sorokban, a balja pedig, már ahogyan az egy balkéztől elvárható, kissé elnagyoltan, de jól elkülöníthetően egy harmadik személyiség közleményeit vetette papírra. Egy pillanatra tegyük fel: Piperné szemfényvesztő volt. De ez már intellektuális attrakciónak is olyan, amit csak ihletett, vagy fogalmazzunk így: transzállapotban képes egy máskor mindenben átlagos polgárasszony bemutatni. Ugyanúgy, mint a törékeny édesanya, aki megemel egy autót, hogy az alája került kisgyermekét megmenthesse. Tehát valaminek történnie kell azzal, aki ilyesmire képessé válik, és ez egyáltalán nem spiritizta szemlélet. A magam részéről ugyanis sohasem azt firtatom, hogy léteznek-e a holtak szellemei, és tudunk-e velük kapcsolatot teremteni; engem az élő ember szelleme izgat, az, hogy milyen energiák lakoznak bennünk, és hogyan irányítják az életünket.

– Említi a könyvében, hogy a racionális kételkedők ellenérvei között gyakran olvasható, hogy a médium nem más, mint klinikai eset, hisztérika, esetleg skizofrén...

– Itt olyan teljesítmény van jelen, amelyet a betegség – márpedig a hisztéria betegség – csak ronthat. Csak mérsékelhet. Ahogy az egyik oldalon, nevezzük őket általánosítva okkultistáknak, elfogultan és elvakultan, válogatás nélkül próbálnak mindent felhasználni, ami reményeik szerint az ő igazuk alátámasztására szolgálhat, ugyanígy az eltökélt támadók is válogatás és logika nélkül csapnak le mindenre, hogy a másik arcába vágassák: látod, te csalsz, te hazudsz, te be akarsz engem csapni, te nem vagy beszámítható. Ugyanott tartunk, ahonnan elindultunk: ha elvakult preconcepciókkal próbáljuk bármelyik oldalt megközelíteni, csak hamis eredményre juthatunk.

– Annak idején az Angol Dialektikai Társaság is felkért igen neves tudósokat a médiumi jelenségek elfogulatlan vizsgálatára, az esetleges csalások leleplezésére, aztán a kísérletsorozat ugyancsak meglepő fordulatot hozott. Az egyik nagy tudós, Sir William Crookes kémikus és fizikus, a tallium felfedezője, akit megbízói az okkultizmus elleni adu ásznak szántak, elképesztő pátfordulással lepte meg a tudósok társadalmát.

– Maga is spiritisztává vagy legalábbis parapszichológussá vált, ennek szolgálatába állította Quarterly Journal of Science című tudományos folyóiratát is, közkinccsé téve új meggyőződését. Szöges ellentétbe került tehát megbízóival, akik elkövették azt az inkorrektiséget, hogy egyszerűen megtagadták a vizsgálat eredményeit rögzítő jegyzőkönyv nyilvánosságra hozatalát. Ugye, milyen ismerős ez napjainkban is? Ugye, mennyire ember az ember minden korban? Ha valami nem olyan eredménnyel zárul, mint ahogy eleve elképzeltünk, akkor próbáljuk az egész dolgot meg nem történné tenni, szőnyeg alá seperni. Megint csak ott tartunk, hogy a legnagyobb hibát azzal követjük el, ha saját magunkat próbáljuk becsapni. Szeretnék hivatkozni egy nagy emberre. Mert mi, európaiak úgy gondolkodunk, hogy a már bejáratott tekintélyt szerfölött tiszteljük.

– *A könyvében is többször hivatkozik nagy emberekre.*

– Nagy emberekre rakományszám hivatkozom, de most irónia nélkül teszem, ellentétben a legtöbb esettel. A nagy ember Nobel-díjas. Úgy hívják: Rabindranath Tagore, és indiai költő volt. A következőt mondja: Még az illúzió is valóság – mint illúzió. Tehát az illúzió tényét nem lehet vitatni. Illúzió pedig van! A mi dolgunk az, többek között persze, hogy a mibenlétét föltárjuk, a hozzá való viszonyunkat fölfedezzük és tisztázzuk. Tegyük fel: vad materialista vagyok, és azt mondom, hogy porból lettünk, porrá leszünk. Hát akkor hogy történhet meg az, hogy az ásványi anyagból *Örömóda* születik? Rendben van: az idő függvényében, és idő végtelen mennyiségben áll a világ rendelkezésére. De hogyan van az, hogy az ásványi anyag az évmilliárdok során eszmévé, illúzióvá, művészetté, hitté, szeretetté rendeződik, miközben másfelől tapasztaljuk a törvényszerűséget, hogy az élettelen világban minden a minimum felé tör: bomlik, foszlik, erodál, idővel még az elemi részecske, az atom is feleződik. Azt mondják a vulgárevolucionisták, hogy akik kételkednek az ő elméletük igazságában, azok megfeledkeznek egy alapvető igazságról, hogy tudniillik az evolúciónak végtelen sok idő áll a rendelkezésére, és végtelen sok idő alatt bármi megtörténhet. A logika csak ott sántít, hogy a véletlen szeszélyének nincs szüksége végtelen időre. A véletlen szeszélyének a végtelen idő csak ártalmára válhat, mert teret ad a törvényszerűségnek. Végtelen időre a törvényszerűségnek van szüksége, hogy hatása vég nélkül érvényesülhessen. A törvényszerűséget, a törvényt energia működteti. Ha nem törvényszerű az evolúció, ha csupán a véletlen az elindítója és a működtetője, az egyben azt is jelenti, hogy a véletlen szeszélye bármelyik pillanatban meg is szüntetheti, a teljes élettal egyetemben. Elvileg persze

ez is lehetséges, hiszen jelenlegi tudásunk szerint cáfolhatatlan bizonyítékunk nincsen, se pro, se kontra. A tételes tudás hiányát hitünkkel kell áthidalnunk. A nagy kérdés: morálisan melyik út vállalható? Arra a hitre alapozzuk-e erkölcsi világunkat, hogy minden, ami van, esetleges és ezért végső soron hiábavaló, vagy arra, hogy bár a végső tudás nincs a birtokunkban, de megelőlegezzük, hogy létezik az a törvény, léteznek azok az energiák, amelyek a világ perspektíváját garantálják. A nem-tudás vállalása alapvető morális kérdés. Vagy hívó emberek vagyunk, vagy monomániásan kajtatunk a konkrétumok után, s ha már a misztikus lényeket föl nem foghatjuk, legalább megpróbálunk nevet adni a dolgoknak, hogy a tényszerűség illúziójával elcsitítsuk mentális bizonytalanságunkat.

Tagore azt is mondja: rémülettel tölti el a gondolat, hogy az ő keleti, ősi kultúrájukra, az ő belső világukra az európai civilizáció ráteszi a kezét, és mert európai, amit már megmarkolt, mindenáron egy rácsrendszerben akarja majd elhelyezni. Egy periódusos rendszerben, vagy ha úgy tetszik, egy fiókszámban, és a fiókokra címkéket ragaszt, mert nekünk mindennek nevet kell adnunk, mi nem tudjuk elviselni azt a tudatállapotot, hogy valaminek képtelenek vagyunk nevet adni. A névadással le is tudtuk a gondot, nem zavar, hogy fogalmunk sincs a lényegről, mi már elégedettek vagyunk, megnyugodtunk, mehetünk meccset nézni. Tagore ennek a képtelenségnek a veszélyére hívja fel a figyelmünket, hozzátéve, hogy ők a maguk részéről nem hajlandók ehhez asszisztálni.³⁶ Azt mondom: igazuk van.

– *Eszembe jutott egy példája, amelyet ugyan nem arra hoz fel, amiért én most megemlítem. Camille Flammarion, a francia csillagász írja le Az ismeretlen és a lelki problémák című könyvében, hogy amikor Du Moncel természettudós bemutatta Edison híres találmányát, a fonográfot a Francia Tudományos Akadémia egyik ülésén, egy aggastyán akadémikus torkon ragadta Edison képviselőjét azzal a kitöréssel, hogy őt nem fogja egy nyomorult hasbeszélő*

---

³⁶ „Úgy látszik, mintha a nyugati tudósok számára India nagy vallásos könyvei csak történeti és régiségtani értékűek volnának, ránk nézve azonban életbe vágó fontosságúak. Nem tudunk szabadulni attól a gondolattól, hogy veszítenek jelentőségükből, mihelyt fölcédulázott szekrényekben közszemlére állítják ki őket, mint az emberi gondolkodás és törekvés bebalzsamozott ritkaságait, melyeket minden idők számára a tudományosság csomagolásában őriztek meg. (...) Egyetlen rendszer logikai magyarázatásával sem lehet valaha is kimeríteni az eleven szó jelentését, amely nagy szívek tapasztalataiból keletkezett.” *Az élet megismerése* – Révai kiadás, Budapest, 1921.

rászedni. Az képtelenség, hogy „valami hitvány érc helyettesíthetné az emberi hangképzés nemes készülékét”. Ha akarom, ez mindkét oldalról példa lehet. Ön leír egy sor jelenséget, amelyek megfejtését nem tudjuk. Állíthatjuk, hogy merő szemfényvesztés, de nincsenek csalhatatlan érveink. Feltehetjük, hogy talán hisztéria szüleménye, de ezzel sem jutunk előbbre. Mondhatjuk, hogy a puszta feltűnési viszketegség a motorja, amivel azonban nem magyaráztunk meg semmit. De lehet, hogy a tudomány fejlődésének egy pontján majd rámutatunk a dolgokra, mindent szépen néven nevezünk, és meglehet, hogy semmi túlvilági sem lesz az egészben.

– Én abban bízom, hogy a tudomány és sok minden más segítségével eljutunk egy olyan világba, amelyben nyugodtan adhatunk nevet a dolgoknak, ha éppen úgy helyes. De bízvást elengedhetjük a fogalmi gondolkodás kapaszkodóját, ha az egyszer már korláttá vált, és adott esetben azt mondhatjuk, hogy ennek a dolognak ugyan nem tudok nevet adni, de nem is kell, mert a dolog természete olyan, hogy ha nevet adok neki, akkor azzal megváltoztatom a lényegét. Székely Jánosnak van egy csodálatos drámája, a *Caligula helytartója*. Arról szól a történet, hogy a helytartó rá akarja venni a zsidó főpapot, vigye be és állítsa fel a császár szobrát a templomban, ezzel is jelezve, hogy elfogadja a hatalmát. És a főpap ellenáll, azt mondja, ő ezt nem teheti, a dolog nem rajta múlik. A helytartó nem érti, hogy miért nem, hiszen a főpapnak van annyi hatalma az övéi között, hogy megtehesse. De a főpap egyre csak hajtogatja: nem rajtam múlik. Aztán sokadik unszólásra végül kimondja: nem rajtam múlik, mert abban a pillanatban, amikor beviszem a szobrot, a templom többé már nem lesz templom. Tudjuk, hogy a zsidó vallás tiltja mindenféle kép vagy szobor felállítását a templomokban. Abban a pillanatban, amikor egy viccet megmagyarázok, már nem vicc. Abban a pillanatban, amikor egy szerelmi vallomást értelmezek, az már nem szerelmi vallomás. Abban a pillanatban, amikor valamit, ami természeténél fogva misztikus, átrángatok a fogalmi tudat territóriumára, elveszti természetes valóját és már nem az lesz, ami. Az élet nemcsak racionális, hanem szakrális és misztikus is. Persze törekednem kell arra, hogy ami megfogható, azt megtaláljam és meg is fogjam. De kell, hogy legyen annyi erkölcsi bátorságom, hogy azt mondjam: itt a ráció határa, eddig és ne tovább! És nem szabad, hogy önértékelési problémáim legyenek, amiért nem tudom megmarkolni azt, ami markolhatatlan.

– *Egyébként a könyve arra is hoz példát, hogy ami valamikor titokzatos, megfoghatatlan vagy éppen megtagadott volt, az ma bizonyított és elfogadott tény. Ilyen a*

telepátia. Vagy akár a hipnózist is említhetném, hisz az is sokáig pusztán cirkuszi mutatványnak számított, nem pedig komoly, megalapozott tudománynak. De, mint írja, ezeknél sem tudjuk, hogy mi az ok, hogyan működik. Lehet-e ez igazolása az Ön által nyomozott jelenségeknek, mondván hogy akkor ezek is léteznek, csak még nem tudjuk, miként működnek?

– A hipnózis az európai kultúrába bekerülve lett cirkuszi attrakció, a maga helyén, a keleti kultúrában egyáltalán nem szórakoztatóipari célokat szolgált. Viszont kitűnő példa arra, hogy ha egy jelenség megtévesztő mását a szórakoztatóipar a maga manipulatív eszközeivel képes produkálni, az még nem jelenti azt, hogy amit az imitátor imitál, az a maga eredeti és természetes valójában nem létezik. Az illuzionista cirkuszi mutatványa nem a hipnózis cáfolata. Az ugyanakkor kétségtelen tény, hogy amint egyre jobban megismerjük a világot, vagy ha úgy tetszik, egyre több dolgot tudunk felcímkézni, egyre inkább rájövünk arra, hogy mennyi a címkézetlen és címkézhetetlen dolog, és egyáltalán nem kell, hogy ez gyanús vagy rémisztő legyen a számunkra. Attól a görctől kell megszabadulni, hogy csakis az az enyém, amit megmarkolok, amit birtokolok. De hát gondoljon bele, ezek nem olyan nagy bölcsességek. Vörösmarty mit mond? „Múlt és jövő nagy tenger egy kebelnek, / Megférhetetlen oly kicsiny tanyán”. Annyi minden megférhetetlen ezen a mi kicsiny tanyánkon, nem kell, hogy emiatt önértékelési zavaraink legyenek. És Madách hová jut *Az ember tragédiája* végén? „Ne kérdd / Tovább a titkot, mit jótékonyan / Takart el istenkéz vágyó szemedtől.” Meg kell barátkoznunk azzal a gondolattal, hogy égen és földön vannak olyan dolgok, amelyek a mi hatáskörünkön kívül esnek, de attól mi még emberek vagyunk, attól mi még méltósággal viselhetjük a magunk és egymás sorsát, az életünket. A mi emberi minőségünk nem azon múlik, hogy fölcímkézzük-e a világot vagy sem.

– *A könyv végén fölvezet egy terjedelmes gondolatmenetet arról, hogy a Földön létező egykori ősmasszából miként keletkezhetett az élet, annak különböző variációi és maga az ember. Roppant érdekes, hogy ez a hipotézis egyszerre felel meg a teremtésteóriáknak és egy abszolúte materialista felfogásnak is.*

– Mert mélyesen hiszem, hogy így is van. Mélyleges mély meggyőződés, hogy a materialista felfogás is valamiféle igazságból, valamiféle tapasztalatból táplálkozik, hozzáteszem: valamiféle részigazságból. Meggyőződés, hogy az ezoterikus világszemlélet is valamiféle tapasztalatból, valamiféle igazságból táplálkozik, hozzáteszem: szerintem részigazságból. Hát akkor most nézzük meg: összeilleszthető-e ez a kettő, és létre tud-e jönni

egy új minőség, vagy pedig tűz és víz, és soha nem jutunk tovább, mert folyton csak egymásra acsarkodik a két fél. Az a meggyőződésem, sőt több: hittel vallom, hogy a kettő összeegyeztethető, csak megfelelő talppontot, kellően magas kilátót kell találnunk hozzá.

Ha égi bázisról nézzük a földrészeket, akkor látjuk, hogy a kontúrok kísértetiesen összeillenek. Nem is tudunk másra gondolni, minthogy a kontinensek valamikor összefüggő egységet alkottak. El kell tudnunk emelkedni a talajtól, ha úgy tetszik, a realitás talajától, és akkor többet látunk. A könyv címe, *A szellem kalandjai* is arra utal, hogy ez már kaland. A bátrak játéka. Mindig az a történelmi tankönyvből vett idézet motoszkált az agyamban, hogy „rozoga bárkáikon kimerészkedtek a nyílt tengerre”. Mármint az első görög hajósok. Én is azt mondom, hogy rozoga bárkáinkon próbáljunk meg kimerészkedni a nyílt tengerre, nem kell félni, visszatalálunk. Ez csak kaland. Ez csak játék. De legalább meg kell próbálni. Szerintem a kontúrok összeillenek, és akkor közelítünk az igazsághoz, ha megpróbálunk világképet alkotni a világról, s nem csupán kontinensképekben gondolkodunk.

– Jól érzem, hogy az emberré válás folyamata úgy csatolható vissza az előző részekhez, hogy a roppant sérülékennyé vált lénynek, aki ember lett, az alkalmazkodás során egyre többet kellett tanulnia, ennek következtében pedig egyre kevesebb emléket őrizhetett meg a múltjából?

– És az ész, a ráció egyre jobban átvette a hatalmat. A tendenciát most úgy látom, hogy a neocortex, tehát az agyunknak az a része, ahol a fogalmi gondolkodásunk végbemegy, túlságosan agresszívan kezdi gyakorolni a hatalmát. Ha a könyvben van valamilyen felhang, amelyből arra lehet következtetni, hogy na, ez a fickó minden látszat ellenére eléggé gyanakodva nézi a tudomány működését, akkor az erre vezethető vissza, holott alig van valami, amit többre becsülök, mint az emberi tudást és a tiszta gondolatot. Ha fordítva lenne a helyzet, tehát ha mondjuk a 16. században írtam volna ezt a könyvet, ami persze képtelenség, akkor nyilvánvaló, hogy az egzakt tudásért pereltem volna, mert akkor arra lett volna súlyos okom.

– Most viszont a szenzitivitásért, az eredendő érzékenységért perel az ész hatalmával szemben.

– Az arányosságért, a teljességért a féloldalassággal, a kizárólagossággal szemben. Minden beszűkítés, minden elfojtás csak kárt okozhat. Ne hagyjuk! Ne hagyjuk elveszni az

érzékenységünket! Forduljunk a vallásokhoz, forduljunk a művészetekhez, forduljunk érzelmi kapcsolataink szenvedélyéhez, mindenhez, ami érzékenységünket ébren tartja, életben tartja, mert nagyon nagy árat fizetünk, ha ezt a képességünket végleg elveszítjük, elnyomjuk, kipusztítjuk, megtagadjuk.

Rejtett dimenzióink

Nem az a gondom, hogy Kopernikusz vagy Darwin zseniális felfedezései csupán túlhaladásra váró részizgazságot hordoznak, hanem az, hogy kiegészítve, továbbgondolva sem hozták, nem hozhatták meg a szellem valódi revízióját, nem sarkalltak, nem sarkallhattak bennünket arra, hogy a kezdetekig visszamelve bátran és őszintén újragondoljuk egyetemes kultúránkat. Még csak a skolasztika valódi revízióját sem hozták el, csupán egyes dogmákat módosítottak, mi pedig beleringattuk magunkat abba az illúzióba, hogy általuk minden megváltozott, és immár mi is mások lettünk. Az alaptétel, hogy létezik centrum, létezik lent és fent, létezik kint és bent, létezik alant és felettes, hogy létezik valami, amit a világ szolgál, ami körül a világ forog, és ez a világ megmászhatatlan rendje, az agyunkban és a szívünkben mozdíthatatlanul tartja hadállásait.

Hányat kell még aludnunk, hogy „a nagy hármas”, a vallás, a művészet és a tudomány áhított egysége, amely az úgynevezett természeti népeknél állítólag mindig is létezett, ám áldozatul esett a civilizáció kiszámíthatatlan ártalmainak, egy magasabb szinten ismét helyreálljon? Ma már azt mondom: sokat. Nagyon sokat. Jelenleg úgy látszik, hogy épp az ellenkező égtáj felé vettünk irányt a szalagúton: ezek az ősi – nem politológiai értelemben vett –, szakrális hatalmi ágazatok ma már élet-halál harcot vívnak önállóságukért, önrendelkezésükért, méghozzá nem csupán a világi: a politikai, a pénzügyi és a kommunikációs hatalmakkal szemben (és egyben kegyeikért), hanem egymással, sőt önmagukkal is, miközben ugyanez történik a politika, a gazdaság és a tömegtájékoztatás köreivel is. Mindenki mindenki ellen és mindenkiért. Ha viszont onnan nézem a dolgot, amit szinte valamennyi vallásos, tudományos és művészi, tehát szakrális világkép sugall, hogy tudniillik kezdetben volt a káosz, akkor jelenleg már egész tűrhetően állunk.

Az őseredeti tudásbankhoz az intuíció a bankkártya, amely hozzáférést biztosít globális hitelkészleteinkhez. A totalitás közös spirituális kontingenséből az állatvilág minden fajának valamennyi életre kelt egyede alanyi jogon részesül hiteljuttatásban, az egysejtűektől a delfinekig. Saját virtuális pin kódjukkal le tudnak hívni annyi információt, amennyi – szükség esetén kellő hozzátanulással, megfelelő alkalmazkodással – elég számukra a boldoguláshoz. Állati múltunkban a mi életünk is így működött mindaddig, amíg sorsunk bele nem kényszerített bennünket a fogalmi tudat, a fogalmi gondolkodás, a fogalmakban való kommunikálás fajspecifikus, új dimenziókat nyitó fejlesztéseibe, aminek viszont az lett a következménye, hogy elvesztettük régi kulcsunkat a belépéshez, miközben a fogalmi tudat épülő bankpalotájában jószerivel a beavatott szerepében tetszelgő portásnál sem jutottunk

még tovább. Persze itt is igaz, hogy az életben semmi sem tökéletes, az adatvédelem sem a terminálok között, és bizonyos köztes, módosult tudatállapotokban megtörténhet velünk, hogy tudjuk, amit nem tudunk, látjuk, amit nem látunk, halljuk, amit nem hallunk, mert nincs, és mégis van. Valami felsejlik még hajdani képességeinkből, misztikus ködön át halvány képekben még üzen nekünk a múlt, mint az álom, de kibogozhatatlanul összegabalyodik mindennapi racionális élményeinkkel, elfojtásainkkal és elvárásainkkal, mint az igazi álom. Fantommá válik bennünk, a mindent átható amnézia fantomjává, s hogy bírjunk vele, praktikákat vetünk be ellene: neveket adunk neki. Azt mondjuk rá: ez hallucináció, látomás, vízió. Vagy: ez ihlet. Prófécia. Mózesi istenélmény. Vagy: ez médiumitás. Vagy: ez boszorkánytudomány. Vagy: ez mágia. Vagy: ez művészet. Miközben egyikről sem tudjuk, hogy valójában micsoda. És ebben az örökkévalóságnak tűnő amnéziában szépen össze is keveredik bennünk helytállás, bölcsesség, hitvallás, zene és áhítat.

Szent Iván éjjele

A pogány hitvilág máig élő hagyománya a keresztény Európában. A természeti népek két kiemelt ünnepe: télen a leghosszabb éjszaka, nyáron a leghosszabb nappal, vagyis a két napforduló. Szent Iván éjszakáján az örömtűzet zsúpkévéből rakták, különböző illatos növényeket, páfrányvirágot, orbáncfűvet füstöltek rajta, amit később gyógyításra is felhasználtak. A hiedelem szerint a boszorkányok a páfrány virágának köszönhették varázstudományukat, s általa voltak képesek láthatatlanná válni. Közöséges halandó képtelen volt megszerezni, mert a növény a virágzást megelőző pillanatban varázsport hintett szét maga körül, amely álomba ringatta a szerencsés megtalálót. A tűzugrás talán az összes szentivánéji hagyomány közül a legismertebb. A hiedelem szerint a lángokat mindenkinek háromszor kell átugrania, aki azt akarja, hogy a nap szentjeinek segítségével által a Szentháromságnál kegyelmet nyerjen. A tűzbe dobált almának és más gyümölcsöknek szintén gyógyító erőt tulajdonítottak. A tűz egyfajta védőerőt is jelentett az emberek számára, akik az ünnepek végén a ház falára akasztották a tűz körbetáncolása alkalmával viselt koszorút, hogy az megvédje őket a későbbi tűzkároktól, természeti csapásoktól és a gonosztól.

A samanista ősi magyar hitvilágban a tudós ember neve: táltos, aki természetfeletti lények rendelésére lett titkok tudójává. Eleve jellel jött a világra: foggal, illetve tíznél több ujjal született. Viselkedése már gyermekkorában eltért a többiekétől: igen sokáig szopott, csendes, szótlan, zárkózott, félrevonuló, sőt néha búskomor volt, de korához mérten rendkívül erős. A közhiedelem szerint hetedik életévéig ellophatták a fogát a gonoszok, és akkor odalett a képessége, de ha nem, akkor hétéves korában eltűnt a szülői háztól, mert elvitték a táltosok kitanítani. Mindent tudott, jövendölt, megmondta, hol van elásott kincs, megjósolta a jégesőt,

képes volt beszélni a holtakkal, vihart tudott kelteni és oszlatni, testét nem fogta a golyó, megjósolta, hogy a borjadzó tehéntől a gazdája nem iszik „rugózott” tejet, mivel a jószág elléskor elpusztul, eltérő színű kerekek, lángok, csődörök, bikák alakjában végzett viaskodásaikkal a táltosoknak hatalmukban állt az időjárást jóra vagy rosszra fordítani – és így tovább.

A kereszténység viszonylag kései felvétele után a pápai jó pontokra hajtó provinciális magyar klérus népi kultúránknak ezeket a varázslatos fűszernövényeit gyökérig ható gyomirtókkal az utolsó szálig kipusztította, a későn jövő stréber túlbuzgóságával a halálosnál is komolyabban véve a bibliai parancsot az ördög mesterkedéseivel szemben: „Ne találtassék te közötted, a ki az ő fiát vagy leányát átvigye a tűzön, se jövendőmondó, se igéző, se jelmagyarázó, se varázsló; se bűbajos, se ördögösöktől tudakozó, se titok-fejtő, se halottidéző; mert mind útálja azt az Úr, a ki ezeket míveli!”³⁷. Így tehát: „Csak azt a tanítást lehet igaznak elfogadni, ami az apostoli egyházak hitével, az ősi hittal megegyezik, és amelyik tanítás azt vallja, amit az egyházak az apostoloktól, az apostolok Krisztustól, Krisztus pedig az Atyától kapott. (...) Az apostoli hit elfogadásának feltétele annak az iratgyűjteménynek az elfogadása és elismerése, amelyet az egyház tart Szentírásnak. (...) A Szentírás kizárólagos tulajdonosa az egyház. A Szentírást hivatalosan csak az egyházi tanítóhivatal értelmezheti. (...) Az egyházi tanítás letéteményesei, őrzői és hirdetői a püspökök, akik együttvéve alkotják a tanítóhivatalt. Minden püspök, aki püspöktársaival közösségben áll és a hitbéli és erkölcsi igazságokat egymással kölcsönös egyetértésben hirdeti, a tanítóhivatalt tévedhetetlenül gyakorolja.”³⁸

Az iskolakötelezettség kora

A hit halála az okoskodás. Az eredetileg egy, legfőljebb két emberöltőre prognosztizáló őskeresztény jövőkép nem adott időt körmönfont bölcselkedésekre. Csupán egyetlen kérdést szegezett híveinek: hiszed vagy nem hiszed, hogy Jézus az Isten fia, és ő a megváltó? Valójában egyetlenegy követelményt támasztott a kereszt szentségére várókkal szemben, a fanatizált hitet: egy életem, egy halálom, az eredendő bűntől való megszabadulásért, az üdvösségért,

---

³⁷ 5Móz 18.9–15. Károli fordítása.

³⁸ *A katolikus egyház története* 106. o.

Krisztusért bármit és bárkit feláldozok, bármit és bárkit odahagyok, apámat, anyámat, testvéreimet, vagyonomat, korábbi hitemet. Üdvözülésemért semmi sem lehet nagy ár, üdvözülésemért mindent vállalok, az ember holtáig bármit kibír, úgyis közel a vég, közel a végítélet, közel Krisztus királysága, és az igaz hívőnek közel a feltámadás. (Pillanatig se tévesszük szem elől, hogy nem Jézusnak kellett fanatizálnia a zsidóságot, eleve fanatizált volt a megörökölt kultúra, de még inkább a kor, amelyben egy múltjával és jövőjével meghasonlott, ám hagyományosan intenzív és mély hitéletet élő nép parttalan kétségbeesésében kereste prófétáitól megígért megváltóját.)

A mindenre kész, mindenre elszánt őskereszténység későbbi követői azonban, ahogy belesodródtak a történelembe, s egyre érzékelhetőbbé vált, hogy a Nagy Koreográfusnak módosított tervei vannak a korai apokalipszist illetően, s ráadásul fordult a kocka is, ahogy az üldözöttek szép lassan üldözőkké lettek, úgy vált egyre nyilvánvalóbbá az is, hogy a külső-belső szorongatásokkal szemben a hit önmagában, a ráció nevében hozott megfontolások és alátámasztások nélkül, nem lehet elég a fennmaradáshoz, a túléléshez.

A Krisztus utáni korai századokban a kereszténységnek – a változó követelményeknek megfelelően – újra és újra meg kellett fogalmaznia hittételeit, s a szinte önmegtermékenyítéssel szaporodó feladatok tömkelege évezreden át próbáztatta a klérus szellemi potenciáljának találékonyságát. Az Írásból kikövetkeztetett bizonyítékokkal az egyházi tanítóhivatalnak alá kellett támasztania, mind a zsidóság, mind a pogányság, mind pedig önmaga előtt, az eredendő (eredeti) bűn tényét, az utolsó ítélet elkerülhetetlenségét. Bizonyítania kellett, hogy senki más, csakis Jézus lehet a megváltó, hogy Jézus valóban Isten fia, aki tanításával, csodatételeivel, mártírhalálával, kegyelmével váltja meg a megtérőket (csakis a megtérőket) a végítélet napján. Bizonyító eljárásban el kellett fogadtatnia, hogy Jézus Isten fiaként maga is Isten, emberi születése ellenére öröktől való, így hatalmában áll a földi háborúkban a fegyverek megsegítése, így lehet övé a végítélet. El kellett fogadtatnia a tiltakozó rációval, hogy a monoteizmus eszméje nem áll ellentétben a hármassal, az Atya, Fiú, Szentlélek eszméjével: az egység hármassal azonoságban, de egyszersmind hierarchikus viszonyban van jelen, mégpedig az Atya prioritásával. El kellett fogadtatnia az Emberfia Jézus szűzi fogantatását és istenanyai származását. El kellett fogadtatnia a hitigazságok alapjául kiválasztott írásbeli emlékek kánoni kikezdetlenségét. Meg kellett teremtenie az egyház, pontosabban az egyházi vezetés kizárólagos jogörökös, jogtulajdonosi

státusát. Meg kellett teremtenie az egyházi vezetés, közelebbről a pápa, mint Krisztus földi helytartója, tökéletesen centralizált hatalmi státusát, az egyház politikai, gazdasági és katonai önállóságát. A világi hűbéri viszonyok kialakulásával párhuzamosan, azokkal harmonizálva ki kellett alakítania a lelki hűbérviszonyok piramisrendszerű hálózatát, minden szálát egy kézben, a pápa kezében összpontosítva. És mindezek mellett, mindezekkel összhangban ki kellett alakítania azt a liturgiarendszert, amely a teológiát vallásgyakorlattá alakíthatja úgy, hogy egyfelől a leghatásosabban elégti ki a mindenkor adott történelmi korszak célirányosan manipulált tömeglélektani igényeit, másfelől a leghatékonyabban szolgálja az egyházi hatalom folytonos megerősítését a látszólag fegyvertárs, valójában örökös rivális világi hatalmakkal szemben.

Márpedig a történelem alakulása során folyamatosan bebizonyosodott, hogy egy ilyen kemény, egyre terebélyesedő, s ugyanakkor örökösen önmagát korigáló, önmagát újratermelő projekt megvalósításához a hatalmi eszközök primer arzenálja kevés, minden hatalomnak, világinak és egyházinak egyaránt, öngazoló ideológiarendszerre is szüksége van, minél zártabb, minél kevesebb hézagot hagyó, és persze minél nagyobb elhíttető erejű megfogalmazásban. E történelmi feladat teljesítése végül is a skolasztika iskolarendszerére várt. „A skolasztika legvégső célkitűzése az volt, hogy a Krisztustól kapott és az Isten belső és külső élettevékenységéről szóló kinyilatkoztatás igazi jelentését minél pontosabban fejtse ki”³⁹– vallja a hitének elkötelezett egyháztörténész, és úgy gondolom, ebben a kérdésben bizvást hagyatkozhatunk rá.

A virágzó középkort jellemző gazdasági fellendülés, a tehetős polgárság kialakulása magával hozta a városi iskolák gyarapodását is, számban és színvonalban egyaránt. Mivel azonban ez idő tájt (és még sok-sok évszázadon át) csupán egyházi iskolák működtek Európában, a kor más irányú tudományos igényeinek kielégítését is ezeknek kellett magukra vállalniuk, ami egyébként a klérus számára üdvös tehernek bizonyult, hiszen így a folyamatos ideológiai kontrollt is a kezében tarthatta, és tartotta is. Kőkeményen. Világi befolyását célzó, túlélő törekvésein az egyház soha, egyetlen pillanatra sem lazíthatott. „Oktatási rendszerét az

---

³⁹ *A katolikus egyház története* I. 363. old.

egyház az ókorból vette át, de a keresztény elveknek és az egyház akkori szükségleteinek megfelelően átalakította.”⁴⁰

Noha szigorúan véve a skolasztika kialakulása a Krisztus utáni nyolcszázas évek alatt vette kezdetét, atyjának Canterburyi Szent Anzelmet (1033–1109) tartja a hittudomány, és virágkorát a második évezred harmadik századában élte Aquinói Szent Tamás (1225–1274) áldásos tevékenysége nyomán, valójában Szent Ágoston (354–430) volt a legelső igazán jelentős teológus, aki érdemleges kísérletet tett a katolicizmus térben és időben szétszórt, az alkalmi szükség nyomására kényszeresen kialakított hittételeit valamiféle rendszerbe foglalni, és ezzel iskolát teremteni. Korábban, a székesegyházi és kolostori iskolák szellemi hagyománya szerint, valamely hitvita eldöntéséhez elegendő volt egy odaillő idézet a Szentírásból vagy a szentatyák hagyatékából, lassan azonban a ráció, a logika is óhatatlanul kezdte követelni a magáét. Minthogy ugyanakkor a keresztény hittudomány gyakorlatában hagyományosan nem a meggyőzés, nem a logikus érvelés, hanem a kinyilatkoztatás, a hatalmi szó és a megfélemlítés kapta a döntő szerepet, filozófiai rendszere sem alakulhatott ki természetes folyamatában. Amikor eljött az ideje, mert a történelmi szükség már megkívánta, adaptálásra kész rendszereket kellett találnia teológiájához. Kidolgozott, működőképesnek látszó, adaptálható filozófiai rendszert márpedig csakis a Krisztus előtti pogány Európa kínálhatott, személy szerint Platón és Arisztotelész.

Platón rendszeréből főként ideatana bizonyult felbecsülhetetlen kincsnek a katolicizmus számára, mintegy jó irányú áthidalásként a hellén-latin többistenkultusz és a zsidó-keresztény monoteizmus között, mindenekelőtt a szentháromság dogmájának teológiai alapvetéséhez. Természetesen a szükséges változtatásokkal, amelyek java részét Ágoston el is végezte, méltán rászolgálva a „Platón megkeresztelője” elismerő titulusra. Ami pedig Arisztotelészt illeti, ő – tudtán és akaratán kívül – teljes munkásságával a skolasztika építőmesterévé vált, lévén hogy természettudományos jellegű fejtegetései egy kialakuló, tudományos háttérrel nem rendelkező iskolarendszernek általánosan használható tananyagot szolgáltatott. De ennél sokkal fontosabb volt a középkori társadalmi struktúrákba beágyazódó

---

⁴⁰ *A katolikus egyház története* I. 322. old.

katolicizmus számára Arisztotelész *Politikája*, amely szándéka szerint ugyan a görög városállamok berendezkedését és működési rendjét állította egyedül követhető eszményként az utókor elé, valójában azonban a keresztény típusú feudális államrend ideológiai alapvetésében nyújtott igazán maradandót, a természettől elrendelt, tehát megváltoztathatatlan hierarchia hangsúlyozásával. Igaz, művei eleinte a tudás tiltott gyümölcsének számítottak a klérus előtt, de ahogy – elsősorban Aquinói Szent Tamás munkássága nyomán – egyre inkább kiderült a használhatósága és hasznossága, úgy foglalt el mind jelentősebb szerepet a skolasztika stúdiumaiban, míg végül szinte kizárólagosságra tett szert, s a középkor virágzása idején már nem is emlegették másként Arisztotelészt, mint „a” filozófust.

A skolasztika megerősödésének szakaszában a legmagasabb fokú képzés a székesegyházi (dóm-) és a birodalmi apátsági iskolákban folyt. Itt a szorosan vett teológiai tárgyakon túl, esetleg részint azok keretében, a hét szabad művészet tárgyait is oktatták, kettős tagolásban: az úgynevezett hármas, illetve négyes út keretében. A hármas út (trivium) tárgyai: grammatika, retorika, dialektika. A grammatika a kifogástalan latin beszéd és írás ismereteit nyújtotta, hiszen az utolsóelőtti századig szinte valamennyi tudományág hivatalos nyelve a latin volt, kiváltképp pedig az egyházi tudományé és liturgiáé. A retorika tárgykörébe tartozott a szónoklattanon túl a fogalmazványismeret is, amely az erősödő feudalizmus kiépülő hivatalrendszerében kincset érő tudásnak, tehát hatalomnak számított, főleg akkor, amikor ráadásul még jogi ismeretekkel is bővítették. A dialektika a helyes gondolkodás, a logikai alapismeretek, a vitatkozás elméleti és gyakorlati tudományának elsajátítását szolgálta. A négyes út (quadrivium) tárgyai közül a mértani és földrajzi alapismereteket nyújtó geometria, a számtani minimumot adó aritmetika, a főként naptári eligazodást segítő asztronómia tanítására kezdetben nem sokat adtak, kivételt csak a liturgiában közvetlen haszonnal járó zeneoktatás képezett, ám a skolasztika kivirágzásával (értsd: az egyetemek kialakulásával) ez is sokat változott.

A tekintélyesen gazdagodó, egyre meghatározóbb társadalmi befolyáshoz jutó polgárság számára, szemben a nemesi rendekkel, nem a hadtudományokban való jártasság, hanem az akadémiai tudás jelentette a térnyerés távlatait. Ugrásszerűen megnövekedett az érdeklődés a székesegyházi és az apátsági iskolák iránt, ezzel arányosan nőtt az előadói színvonal, s eljött az idő, amikor a legfontosabb iskolavárosoknak már igencsak célszerű volt

összehangolni az oktatási rendjüket. Az eleinte spontán szerveződések eredménye voltak a studium generalék, ahogy a későbbi egyetemek elődjait nevezték. Az utóbbi elnevezés pedig, bár korábban más jelentéssel bírt, idő múltán valóban egyetemes ismereteket nyújtó iskolákat jelzett, ahol az önrendelkezéssel bíró fakultások teljes autonómiában végezték a munkájukat. (Az „autonómia” természetesen az egymástól és nem a klérustól való függetlenséget jelentette.) A császárság területén 1400-ig negyvenhat egyetem alakult, közülük harminc rendelkezett pápai alapítólevéllel. Egyfelől tehát új esélyek nyíltak a tudományos gondolkodás előtt, ugyanakkor kikezdehetetlenül biztosított a klérus felügyelete és döntő befolyása. Igen, mindannyian a skolasztika talárjából bújtunk elő, mely talár a katolikus dogmatika konfekcióüzemében készült, kánoni zsinórmértékkel, központilag delegált munkafelügyelők közvetlen irányítása alatt. Akár vállaltan követjük a hagyománnyá szentesített beidegződéseket, akár váltott hittel lázadunk ellenük, a viszonyítási alap mindig a kánon, a dogmatika, a világot pozitívrá és negatívrá, feketére és fehérre, jóra és rosszra, igenre és nemre redukáló, kirekesztő mentalitás.

Felfutása és virágzása után a skolasztika, ahogy annak a történelem dialektikus játékszabályai szerint lennie kell, hanyatlásnak, sőt pusztaszcéplésbe fulladó züllésnek indult, de intézményi produktuma, a tudományos gondolkodásmódot egyszerre serkentő és beszabályozó, behatároló iskolarendszer, s annak teológiai hagyományokkal átszellemített, tekintélyelvű, mániákusan konkretizáló, ex katedra tézisekre alapozott mentális struktúrája máig hatóan elpusztíthatatlannak bizonyult. A történelem a 16. századhoz érve ugyan sokat törlesztett több mint másfél évezredes adósságából, s a természettudományok nagyjából eljutottak oda, ahol a görögség tartott úgy két-háromszáz évvel Krisztus előtt, de ezer közül, tízezer közül talán ha egy elmének adatott meg az, ami Kopernikusznak, hogy tudniillik bár püspök nagybátyja gondoskodott a neveltetéséről, a frauenburgi dóm kanonokjaként – ugyan papi felszentelés nélkül – képes volt a kánontól függetleníteni tudományos munkásságát. Legalább részben.

Kétségtelen: minden okunk megvan rá, hogy Kopernikusz *Az égi pályák körforgásairól* című hatalmas művének megjelenési évét, 1543-at tekintsük az újkori tudomány kezdetének. Kétségtelen: a maga nemében egyedülálló intellektuális és morális teljesítmény a megkeresztelt arisztotelészi-ptolemaioszi világgép kánonjának megtagadása, elfogadva és továbbfejlesztve a korábban platóni alapokról is támadott görög matematikus-csillagász,

Szamoszi Arisztarkhosz bizonyítatlan, 1800 évre kőlap alá nyomorított igazát – és ezzel a kozmosz központjának áthelyezése a legfőbb isteni teremtmény, az ember nadírjából a naprendszer centrumába, csakúgy mint később Darwin, aki viszont – köztudomás szerint – a kánon által szentesített mozdulatlan, mozdíthatatlan teocentrikus biológiai világkép helyébe egy örökös változásban levő, látszólag emberközpontú természettudományos világképet állított. Mindkettőjük munkásságában a tudomány, a tudományos gondolkodásmód diadalát ünnepeljük a formális racionalizmussal aládúcolt teológiai világlátással szemben. De egyértelműen biztosak lehetünk abban, hogy elsöprően újszerűnek tűnő látásmódjukkal valóban túllépnek a skolasztikus mentalitás korlátain?

Mit tanít a katolikus dogmatika letéteményeseként a skolasztika? Azt, hogy a világ a Föld körül, az ember talppontja körül forog. Mit állít ezzel szemben Arisztarkhosz nyomán Kopernikusz? Azt, hogy nem a Nap kering a Föld körül, hanem ellenkezőleg. De ezzel valóban alapvetően szembekerül Kopernikusz természettudományos világképe a skolasztika teológiai világképével? Átstrukturálta Kopernikusz tanítása a világlátásunkat, gondolkodásmódunkat, vagy csak bizonyos mértékig korrigálta?

Mi a zsidó-keresztény világkép alaptétele? Az, hogy a teremtett univerzum működési elve szerint léteznie kell egy központnak, amely a tökéletességet képviseli, amely egyedülálló prioritással uralja a világegyetemet és amely körül a világ forog, konkrét és átvitt értelemben egyaránt. Szemben áll ezzel Kopernikusz világképe? Szemben áll ezzel Darwin világképe? Hozott lényegi változást a világhoz, önmagunkhoz és egymáshoz való viszonyunk alakulásában? Az alaptétel, hogy tudniillik létezik centrum, létezik fent és lent, hogy a világ valami – bármi! – körül forog, hogy a világ rendje hierarchikus rend, fikarcnyit sem változott. Annak ellenére sem, hogy nem tervezett hozadékként mindkettőjük elmélete gyógyíthatatlan rést ütött a tökéletesség alapelvén nyugvó dogmatika világképén a természet törvényei szerint előbb-utóbb amúgy is mindenképpen bekövetkező erózió számára.

Nem az a gondom, hogy Kopernikusz vagy Darwin zseniális felfedezései csupán túlhaladásra váró részigazságot hordoznak magukban, hanem az, hogy kiegészítve, továbbgondolva sem hozták, nem hozhatták el a szellem valódi revízióját, nem sarkalltak, nem sarkallhattak bennünket arra, hogy a kezdetekig visszamenve bátran és őszintén újragondoljuk egyetemes kultúránkat. Még csak a skolasztika valódi revízióját sem hozták el, csupán egyes dogmákat módosítottak, mi pedig beleringattuk magunkat abba az illúzióba, hogy általuk

minden megváltozott, és immár mi is mások lettünk. Az alaptétel, hogy létezik centrum, létezik lent és fent, létezik kint és bent, létezik alant és felettes, hogy létezik valami, amit a világ szolgál, ami körül a világ forog, és ez a világ megmásíthatatlan rendje, az agyunkban és a szívünkben mozdíthatatlanul tartja hadállásait.

Ne feledjük: a katolicizmus túlélő kultúra. A Galileivel elszenvedett fiaskója után a megváltozott körülményekhez alkalmazkodva meghozta a maga túlélő kompromisszumait: hallgatólagos kiegyezést kötött a szárnyai alatt cseperedett akadémiai tudományokkal, hagyta, hogy egyház és természettudomány útja látszólag különváljék. Hagyta, hogy az akadémiák tobzódva tetszelegjenek a szellemi autonómia hőn áhított szerepében, ami valóban megindította ugyan a lassú eróziót az egyház hatalmi struktúráját illetően, de a katolicizmus és a skolasztika mentális struktúrája ekkorra már olyan mértékben rögződött az európai kultúrában, gyökérsége oly sűrűségben uralta el az altalajt, oly mélységben hálózta be kollektív tudatalattinkat, hogy a szellem mindennemű függetlenségi törekvése mind a mai napig csupán kiscsoportosok homokozói ábrándozásának bizonyult. A mi kulturális égövünkön Giordano Brunótól Martin Luther Kingig, Molière-től Friedrich Dürrenmattig, Dantétól Thomas Mannig, Rotterdami Erasmustól Friedrich Nietzscheig, VIII. Henrik-től Sztálinig, Isaac Newtontól Albert Einsteinig, Franz Mesmertől Konrad Lorenzig, Nostradamustól Sigmund Freudig, hívők és hitetlenek, álmodozók és pragmatikusok, művészek és technokraták, visszahúzódnók és exhibicionisták, avatottak és avatatlanok, tudósok és tudatlanok, férfiak, nők, hermafroditák, hetero-, bi- és homoszexuálisok, aszkéták és hedonisták, feministák, royalisták, szocialisták, nacionalisták, internacionalisták, multinacionalisták, konzervatívok, liberálisok, burzsujok, proletárok, boldog lelkiszegények és szegény gazdagok hosszú évszázadok óta mind-mind a skolasztika lebernyegéből kecmeregtünk elő, akár a színét, akár a visszáját tartjuk éppen a Nap felé.

Deus ex machina az evolúcióban

Tudományos világszemléletünk egyik alaptétele, hogy a fejlettebb, bonyolultabb (magasabb rendű) élőlények a kevésbé bonyolult (alacsonyabb rendű) élőlényekből alakultak ki, s ez visszamenőleg az őssejtekig értendő (az első, egyetlen őssejttig). A kiinduló gondolat, amelyet Arisztotelész nyomán ma minden tudós magáénak vall, világnézeti hovatartozástól

függetlenül, s ugyanúgy alaptétele mind a katolikus dogmatikának, mind az evolucionizmusnak, nem más, mint hogy a természetben, s így az élő természetben is hierarchia uralkodik. Az életben maradásért (divatszóval: a túlélésért) folytatott küzdelemben csakis a legkiválóbb, legalkalmasabb (az Úr színe előtt legkedvesebb), kompetenciára kiválasztott egyedeknek, fajoknak, kultúráknak van hosszú távon esélyük a fennmaradásra. A kiválasztás többértékes fogalmához értendő a változóképeség követelménye is. A Marx és Engels által kidolgozott dialektikus materializmus szellemi holdudvara, Darwint dicsőítve s közben Lamarckhoz visszanyúlva, ez utóbbira helyezi a hangsúlyt: a törzsfajlás folyamán azok a fajok maradtak életképesek, amelyek idejében tudtak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez. A kétféle frazeológiában jól érzékelhető a kétféle indíttatás: az egyik a szabad versenyes kapitalizmus, a másik a szocializmus ill. kommunizmus felsőbbrendűségének sugallatát követi, miközben mindkettő ugyanazt a piramiselvű forrásanyagot tekinti szentírásnak.

A szabad verseny eszmeiségét kanonizáló – mondjuk így: jelenleg létező – demokráciák kettős ideológiai alapja a végképp minden mondatában, szavában antidemokratikus Biblia, valamint a természetes kiválasztás („erősebb kutya fajfenntart”) hierarchikus, tehát természeténél fogva antidemokratikus darwini világképe. Ahogy a mózesi monoteizmusnak a szövetségekkel szentesített kiválasztottság az alaptétele, Darwin alapeszméje is – a feudális rendi hierarchia, s egyben a zsidó-keresztény világkép mentális mintázatának megfelelően – a kiválasztottság. Az emberi faj kiválasztottsága. A teremtői szándékot manifesztáló természetes kiválasztás szerint az önbecsülésnek vagy a moralitásnak, mint fajspecifikus emberi minőségnek, nála nincs előzménye, önmagában áll, és Darwin ebben nem is tűr semmiféle fajrokonságot. Gyanútlanul szembemelve önmagával arra az eredményre jut, hogy minden forma és minőség változások sorozatának eredménye, minden formának és minőségnek van előzménye az evolúciós láncolatban, az emberi *formának* is, de az emberi *minőségnek* nincs. Deus ex machina az evolúcióban. Deus ex machina az emberi agyakban. Hogyan lesz ebből valódi öntudat, valódi önismeret, valódi önbecsülés? Hogyan lesz ebből öntörvényű, kompetens entitások szolidárisan együttműködő társadalma, nemzetközössége; hogyan lesz ebből valódi demokrácia?

Tetemrehívás

Az áruló Ramapithecus című részben, kiállva Darwinért az őt korábban bálványként imádó, majd egy csapásra ellene forduló Richard Leakey paleoantropológussal szemben, megengedtem magamnak egy ilyen kiszólást: „*A fajok eredetére és Az ember származására is érvényes, mint minden létező írásműre, még a Bibliára is, hogy az író a saját felelősségére ír, az olvasó a saját felelősségére olvas. Egyik sem háríthatja át a maga felelősségét a másokra.*” Végiggondoltam én ezt tisztességesen?

Ha most, teszem azt, előadást tartanék hallgatóság előtt, azt kérném, tegye föl a kezét, aki hivatkozott már a Tízparancsolatra! – Derék! Akkor most az tegye fel a kezét, aki valóban olvasta is a Tízparancsolatot! – Nem nagy a mozgolódás. Jó. Most csakis az tegye fel a kezét, aki olvasgatja a Tórát és az Újszövetséget! Európai kultúránk (úgy is szoktuk mondani: zsidó-keresztény kultúránk) alapköveiről van szó! – Hát... Inkább ne firtassuk!

A Biblia szerzőségét illetően, legextrémebb esetben is, maximum ismeretlen tettes ellen rendelhetne el nyomozást egy virtuális erkölcsvédelmi hatóság. Nincs kit elővenni. Marad az olvasó felelőssége. Kíváncsi lennék, ki mit szűr ki felelősséggel az alábbi szövegtöredékekből:

„Szóljatok Izrael egész gyülekezetének, mondván: E hónap tizedikén mindenki vegyen magának egy bárányt az atyáknak háza szerint, házanként egy bárányt. (...) A bárány ép, hím, egy esztendősen legyen. (...) És legyen nálatok őrizet alatt e hónap tizennegyedik napjáig, és ölje meg Izrael közösségének egész gyülekezete estennen. És vegyenek a vérből, és azokban a házakban, a hol azt megeszik, hintsenek a két ajtóféltre és a szemöldökfára. A húst pedig egyék meg azon éjjel, tűzön sütve, kovásztalan kenyérral, és keserű füvekkel egyék meg azt. (...) És ilyen módon egyétek azt meg: Derekaitokat felövezve, saruitok lábaitokon és pálcáitok kezetekben, és nagy sietséggel egyétek azt, mert az Úr páskhája az. Mert általmegyek Égyiptom földén ezen az éjszakán és megölök minden elsőszülöttet Égyiptom földén, az emberektől kezdve a barmokig, és Égyiptom minden istene felett ítéletet tartok, én, az Úr. És a vér jelül lesz néktek a házakon, a melyekben ti lesztek, s meglátom a vért és elmegyek mellettetek és nem lesz rajtatok a csapás veszedelmeitekre, mikor megverem Égyiptom földét. És legyen ez a nap néktek emlékezetül, és innepnek szenteljétek azt az Úrnak nemzetségről nemzetségre; örök rendtartás szerint ünnepeljétek azt. (...) Mikor pedig a ti fiaitok

mondandják néktek: Micsoda ez a ti szertartásotok? Akkor mondjátok: Páskha-áldozat ez az Úrnak, a ki elment Izrael fiainak háza mellett Égyiptomban, mikor megverte az Égyiptom-belieket, a mi házainkat pedig megoltalmazta.” (A forrás pontos megjelölésével most ne bíbelődjünk, elég az hozzá, hogy minden sor Mózes második könyvéből, az Exodusból való, Károli Gáspár fordításában.)

Ki mire jut a sorok között? (Ítéletet tartok – megölök minden elsőszülöttet az emberektől az állatokig – a vér jelül lesz néktek – örök rendtartás szerint ünnepeljétek azt – kiválasztottak vagytok.) Nincs ezekbe a felkorbácsoló szavakba eleve belekódolva a majdani inkvizíció, autodafé, boszorkányüldözés, Auschwitz, Gulag? Milyen indulatok szellemét szabadítja el az Úr ítélete, hogy amikor megveri Egyiptom földjét, minden elsőszülöttnak pusztulnia kell az emberektől a barmokig, hacsak valaki nem zsidó, és vért nem hint a szemöldökfára? Mindegy? Ne foglalkozzunk vele?

„Mikor te bemégy arra a földre, a melyet az Úr, a te Istened ad néked: ne tanulj cselekedni azoknak a népeknek útálatossága szerint. Ne talállassék te közötted, a ki az ő fiát vagy leányát átvigye a tűzön, se jövendőmondó, se igéző, se jelmagyarázó, se varázsló; se bűbájos, se ördögösöktől tudakozó, se titok-fejtő, se halottidéző; mert mind utálja azt az Úr, a ki ezeket míveli, és az ilyen útálatosságokért úzi ki őket az Úr, a te Istened te előled.”⁴¹ (...) „Hadba szálltak hát Midián ellen, ahogy Jehova parancsolta Mózesnek, és megöltek minden férfit. Megölték Midián királyait a többi lemészárolttal együtt: Evit, Rékemet, Cúrt, Húrt és Rebát, Midián öt királyát. És megölték karddal Bálámot, Beór fiát is. A midiánita nőket és a kicsinyeket azonban Izrael fiai fogságba hurcolták; összes háziállatukat, minden jószágukat és minden vagyonukat zsákmányul ejtették. Minden városukat, ahol azok letelepedtek, és minden fallal körülvett táborukat felégették tűzzel.”⁴² (...) És megharagudott Mózes a hadba kinevezett férfiakra, az ezrek előljáróira és a százak előljáróira, akik visszajöttek a hadjáratból. Mózes ezért ezt mondta nekik: »Megtartottátok-é életben mind az asszonyokat? Ímé ők voltak, a kik Izrael fiait Bálám tanácsából hűtlenségre bírták az Úr ellen a Peór dolgában, és lőn csapás az Úr gyülekezetén. Most azért öljetek meg a kisedek közül minden fineműt; és

---

⁴¹ 5Móz 18.9-12, Károli fordítása

⁴² 4Móz 31.7-11, új világ fordítás

minden asszonyt is, a ki férfit ismert azzal való hálás végett, megöljétek. Minden leánygyermeket pedig, a kik nem háltak férfiúval, tartsatok életben magatoknak.«⁴³

Olvashatom én az egyistenhitű zsidó-keresztény kultúrát alapjaiban meghatározó Tórárt előlről hátulra, hátulról előre, a magva számomra mindenképp az marad, hogy az arra kiválasztott, vérkötelékeiben megerősített népnek szerződésben rögzített kötelmei szerint hódítania kell, gyilkolnia kell, győznie kell a hitben hódolatlan világon. A szomszéd ellenséget pedig (minden közvetlen szomszéd ellenség), teljhatalmi számonkérés terhe mellett, mindenképpen köteles gyökérig sarabolni férfiaszul, anyászul, csecsemőstül, kultúrástul, világörökségestül, hogy írmagja se maradjon. Ezt nevezzük ma emberiség ellen elkövetett bűncselekménynek. Mózes a hágai ítélőszék előtt – még elképzelni is iszonyat.

Bizony mondom, mert nem mondhatok mást, amikor valaki a felvilágosult értelem nevében demokratának vallja magát, és közben morális etalonnak Mózes törvényeit teszi meg, tiszta szívvel vagy csak tessék-lássék, bármi okból, kezét a Bibliára helyezve ekképp esküszik: „Isten engem úgy segítjen!”, az vesse mélyen az agyába: Mózes előtt a földkerekségen nem létezett vallásháború.

Továbbá...

Az itt következő szöveg szerzői felelősségét magamra vállalom. Apokrif János evangéliuma nyomán, ahogy én olvasom:

Három esztendeje már, hogy Jézus elhívta tanítványait, beavatni őket az igazságba, melyet az Atyától kapott. Most, a húsvét ünnepe előtt, tudván, hogy eljött az ideje, mikor az Írás szerint át kell mennie e világból az Atyához, szomorú tekintettel búcsúzott választott övéitől. Felkelt a vacsoraasztaltól, levette felső ruháját, dereka köré kendőt kötött. Vízet töltött egy tálkába, térdre ereszkedett, hogy megmossa a lábát valamennyinek, majd szárazra törölje a magához vett kendővel.

És Péter, a kőszikla, az első a választottak közül, értetlenül rázta a fejét: Az nem lehet, hogy megforduljon a világ, az nem lehet, hogy az úr szolgálja a szolgát, az nem lehet, hogy a

---

⁴³ 4 Móz 31.14-18, Károli fordítása

Mester térdeljen a tanítvány előtt. Jézus, aki három hosszú esztendő alatt oly sokszor tapasztalta már, hogy legkedvesebb tanítványaihoz sem jut el szavainak és cselekedeteinek mélyebb értelme, s emiatt oly gyakran fakadt ki rájuk, most csak ennyit szólt csendesen: Amit én cselekszem, azt te nem érted, de eljön majd annak is az ideje. Ám Péter kősziklaszilárdan ellenállt: Az én lábaimat nem mosod meg soha! És felelé neki Jézus: Ha meg nem moslak téged, semmi közöd hozzám. És akkor Péter látta, hogy hibázott, amit jóvá kell tennie, és most már így kérlelte a Mestert: Uram, ne csak a lábaimat, hanem a kezeimet és a fejemet is. Mert még mindig nem értette, mit akar kifejezni Jézus a cselekedeteivel.

Jézus pedig mondá neki: Aki megfürdött, aki egészen tiszta, annak nincs másra szüksége, mint megmosni a lábait; ti pedig már tiszták vagytok, bár nem mindannyian. Júdásra gondolt, aki felől úgy intézkedett hatalmánál fogva, hogy el kell árulnia Mesterét, mert így teljesedik be az írás általa. Ő tudta, amit tanítványai nem: Júdás a kárhozatra kiszemelt áldozat, az eszköz, akinek a szörnyűséget akaratán kívül el kell követnie. Nem is igazán érthették, miért mondta korábban Jézus, hogy senki nem veheti el tőle az életét, saját hatalmából adja oda és veszi majd vissza, most pedig így szól: Jaj annak, aki az Embernek Fiát elárulja; jobb lenne, ha meg sem született volna.

Ímé az Istennek ama páskabaránya, aki elveszi a világ bűneit. Lássuk, mivé válik alig egy emberöltőn belül, az Újszövetség utolsó könyvében:

„És mikor felnyitotta az ötödik pecsétet, látám az oltár alatt azoknak lelkeit, a kik megölettek az istennek beszédéért, a melyet kaptak. És kiáltának nagy szóval, mondván: Uram, te szent és igaz, meddig nem ítélsz még, és nem állsz bosszút a mi vérünkért azokon, a kik a földön laknak? (...) Azután látám, mikor a hatodik pecsétet felnyitotta, és ímé nagy

Autodafé

(A spanyol és portugál inkvizíció kivégzési ceremóniája: hitcselekmény, hitbéli aktus, szent színjáték)

Napkeltekor megkondult a főtemplom harangja, ígervén a látványosságot, melyre a nép nagy tömegekben tódult abban reménykedve, hogy a puszta jelenlét is érdemeket szerez neki az Úr előtt. A legelőkelőbb férfiak is nagy megtiszteltetésnek vették, ha e kivégzéseknél mint a szent törvényszék poroszói szerepelhettek. Az ünnepélyesség emelésére legtöbbször megjelent a király is az udvarával. A menetet a domonkosrendi barátok nyitották meg, az inkvizíció zászlajával. Utánuk a megtértek lépkedtek, akiket a törvényszék csak vezeklésre ítélt, majd ezek után a halálra szánt eretnekek vonultak mezítláb, san benitoba, szűk tunikába és hegyes sipkába öltöztetve, mögöttük a megszökött eretnekek képmásait vitték a templomba, ahol a halálra ítélteteket, kezükben kioltott gyertyával, egy feszület elé állították, hogy meghallgassák halálos ítéletüket. Ezt kihirdetve, az elítélteket átadták a világi hivatalnoknak, aki őket megbilincselte, a zárkába visszaszállítottatta, hogy onnan a kivégzés helyére vitesse. Mielőtt az inkvizíció embere átadta volna a halálra ítélteteket a világi hivatalnoknak, öklével mindegyik elítéltnak a mellére ütött, annak jeléül, hogy az inkvizíció ezzel már átszolgáltatja őket a világi hatalomnak. Ha a halálra ítéltet a végrehajtás előtt visszavonták és megtagadták eretnokságukat, akkor enyhítésül csak megfojtották őket kötéllel, ellenkező esetben azonban elevenen megégették, velük együtt tűzre vetve a megszökött vádlottak képmásait és a korábban elhaltak tetemeit is. Ezeket a tömeges kivégzéseket 1481-től kezdve hajtották végre a legnagyobb számban, a legfényesebb autodafét 1680-ban, II. Károly spanyol király alatt Madridban tartatták. (A Wikipédia nyomán)

földindulás lőn, és a nap feketévé lőn mint a szőrzsák, és a hold egészen olyan lőn, mint a vér; És az ég csillagai a földre hullának, miképpen a fügefafa hullatja éretlen gyümölcseit, mikor nagy szél rázza. És az ég eltakarodék, mint mikor a papírtekercset összegöngyölítik; és minden hegy és minden sziget helyéből elmozdítaték. És a földnek királyai és a fejedelmek és a gazdagok és a vezérek és a hatalmasak és minden szolga és minden szabad elrejték magokat a barlangokba és a hegyeknek kőszikláiba; és mondának a hegyeknek és a kőszikláknak: Essetek mi reánk és rejtsetek el minket annak színe elől, a ki a királyiszékben ül, és a Bárány haragjától: Mert eljött az ő haragjának napja; és ki állhat meg?"⁴⁴

Csak egyetlen kérdés még, a saját felelősségemre: Hogyan lesz ebből demokrácia?

---

⁴⁴János Mennyei Jelenésekről Való Könyve 6.9-17, Károli Gáspár fordítása.

Áldozat csak az lehet, aki a legtöbbet veszíti. Akinek van mit veszítenie. Júdás: áldozat. Giordano Bruno: áldozat. Holokausztum. Jeanne d'Arc: áldozat. Holokausztum. Az inkvizícióban kiszendett több tízezer lélek: áldozat. Holokausztum. Sok millió zsidó a holokausztban: áldozat. De akinek örök helye van a Teremtő oldalán, sőt valójában egy vele, aki nem lehet vesztes, a legfőbb hűbérúr, akinek lába elé már születésekor gazdag ajándékokkal tartoznak járulni a háromkirályok, a majdani Hadúr, aki örökkön-örökké csak győztes lehet, az hogyan lehetne áldozat?

Áldozatok csakis mi magunk lehetünk, kárhoztatottak és elkárhozottak, amikor egyetlen létező tulajdonunkat, önbecsülésünket dobjuk oda a rettegéssel remélt menekvésért, és nyelvünkre vesszük Isten fiának testét, és áhítattal kortyoljuk véréét. Igaz, valóságosan már nem is kortyolunk, a misebor rég elmaradt a liturgiából, a kenyér is ostyává illedelmesedett, de hitünkben és tudatunkban azért mégiscsak test és vér az, a názáreti Jézusé, a Betlehembe visszatért József és Mária gyermekéé, és mi hittel hisszük az igaz mesét, hogy bekebelezésével válhatunk olyan kiválasztott ártatlanokká és tisztákká, akiknek megnyílik majd az út a Teremtő trónusa felé. Újra és újra mondom: én nem hiszek az ilyen üdvösségben. Én nem kérek az ilyen üdvösségből. Én nem fogadok el ilyen áron kivételes bánásmódot. Én semmilyen áron nem fogadok el semmiféle kivételes bánásmódot. Teszem a dolgom lehetőségeim és képességeim szerint, vagy legalábbis így szeretném. Formálgatom a magam mandaláit, részeként az Egésznek, de nem hihetek abban, hogy a csorbult Egész kiegészülhet, kielégülhet kevesek által, és pokolba a többiekkel. Én nem lehetek kiválasztott. Én nem lehetek fontosabb senkinél, és senki nem lehet fontosabb, mint én. Az én lelkem üdvéért ne feszíttesse senki emberfia magát keresztre, hogy aztán másokon, népek millióin torolják meg az ő megrendezett elárultatását, amelyet pedig, miként azt maga nyilatkozta a korabeli orális médiumoknak, szabad akaratából maga provokált ki. Nem tudom, hogy legalább az őszülők, minden bűnök állítólagos útnak indítói, szerepelnek-e az Apokalipszis hétpecsétes könyvében a néhány megkegyelmezett között, ennek nyomát nem lelem a Szentírásban, legfeljebb ha a Pokolban Danténál. Nem tudom, hogy nekik alanyi jogon jár-e kegyelem, de azt tudom: az én nevem nem állhat semmiképp sem ottan, vagy ha valami tévedésből mégis, magam húzom ki kemény bélű ácsceruzával, hogy helyén a lap is átszakad.

Felhőalapú tárhelyeink

Az itatóvödörnek van egy meghatározó sajátága. Pontosabban: kettő. Meg lehet tölteni vízzel, és azt a ló ki tudja inni belőle. Input, output. Ha a vödörnek nem volna oldala vagy alja, nem lehetne megtölteni. Ha a teteje le volna hegesztve, a ló nem tudna inni belőle. Azonban mindez csak üres teória lenne, ha nem volna víz.

Tudományos kísérletek is igazolják, bár nem ebben a megfogalmazásban: az emberi agy normálisan úgy működik, hogy mindent, amit kívülről beszippant, azt tudatosan vagy tudat alatt, de elkerülhetetlenül belső tartalommá is konvertálja a totalitás spirituális élményével átítatva, spirituális belső élményeit pedig ki akarja vetíteni magából. Inni és itatni akar. Ha agyunk nem tudná beszippantani, amire szükségünk van, szomjan halnánk. És ha nem tudná kiadni magából feszítő tartalmait, bele is pusztulna. (Luigi Valzelli olasz pszichofarmakológus: „Az agy valójában egy szinaptikus bomba, amely epileptikus görcsök között bármikor felrobbanna, ha nem gátolnák meg ebben a szinapszisokban jelen levő transzmitterek.”⁴⁵) Mindez azonban merő üres teória lenne, ha nem volna víz, ha nem élne bennünk, páracseppekben, a totalitás örök óceánja.

A tudósvilágban John Locke-nak, az angol felvilágosodás vezéralakjának munkássága óta, több mint háromszáz éven át tartotta hadállásait az a dogma, hogy mindannyian tiszta lappal kezdjük az életünket, tudatunkat csakis a kívülről érkező folyamatos tapasztalás alakítja. Az utóbbi időben annyi előrelépés történt, hogy a lausanne-i egyetem Blue Brain Projectjének munkatársai bebizonyították: a neocortex bizonyos idegsejtcsoportjai kapcsolatokat építenek ki egymással egy megváltoztathatatlan és viszonylag egyszerű szabályrendszer által vezérelve, és ezeket a nagyjából ötven sejtből álló sejtnyalábokat a kutatók építőkövekként értelmezik, amelyek velük született alaptudást hordoznak magukban. Az a gondolat, hogy az emlékezet a tudás génekből örökölt legókockáiból építkezik, miként azt a projekt vezetője, Henry Markram állítja, a kutatások előtt valóban új ajtókat nyit meg, de ezeken az ajtókon istenigazából túljutni mind a mai napig nem sikerült. Nem is sikerülhet, egy lépéssel sem kerülhetünk közelebb magunkhoz mindaddig, amíg a falakat le nem döntjük, hogy világos

---

⁴⁵ Borsos Béla: *Az agresszivitás ideglettani alapjai – Agresszió az élővilágban*, szerk. Csányi Vilmos, 115. o. Natura, 1986.

legyen: az a mérhetetlen, felfoghatatlan totális tudás, amely létrehozta az univerzumot, velünk született, bennünk él, bennünk működik. Mondjuk így: felhőalapú tárhelyeken rendelkezésünkre áll, és a tanulás az élet kurzusain azt a célt szolgálja, hogy képesek is legyünk letölteni, kitömöríteni magunkból. Érthető, ha akit a kígyó megmarta, a gyíktól is fél. Érthető, ha a tudomány világa, miután úgy-ahogy felszabadult a léleknyomorító teokratikus önkényuralmak rabszolgasága alól, irtózva taszítja el magától a lelkeség mindennemű megnyilvánulását, mint irracionális rémséget, de félelemre nem lehet berendezkedni. Büntetlenül nem lehet keveset akarni. Az a tudás, az a tudomány, amely nem képes a spiritualitással racionális tényezőként kalkulálni, óhatatlanul morális deficitet termel, mélyreható pusztulást okoz.

Állítólag az agykéreg legfejlettebb része a neocortex, amely a törzsfajlódás folyamatának (eddig) utolsó szakaszában alakult ki, jellemzően a homloklebenyen. Ez körülbelül úgy igaz, mint ahogy az ember a legfejlettebb faj az élővilágban. Ha onnan nézzük, hogy milyen út áll még előtte, mivé kell még válnia, ahhoz képest a legfejletlenebb. A szinapszisokban jelen levő transzmitterek úgy tudják megelőzni az epileptikus robbanást, hogy kábítószer termelnek. Gátlót is, jutalmazót is, szükség szerint. Ezzel korrumpálják a neocortexben határőr szerepre kiképzett idegvégződéseket, hogy parancsukat megtagadva engedjék át a racionális valóság tartományain a transzcendentális valóság feltorlódott küldeményeit az első és második jelzőrendszer felé, aztán majd meglátjuk, hogy mit látunk meg. Egyelőre még nincs jobb megoldás. Belső kábítószer, endokannabinoidok nélkül végünk lenne. Vagy legalábbis végképp nem úszhatnánk meg, hogy stresszünk és külső-belső gátlásaink oldására idegen hallucinogén anyagokat, kábítószer, alkoholt meg ilyesmiket vigyünk be a szervezetünkbe. Bár kivételes adottságú, szenzitív, érzékeny (tévesen úgy is mondják, gyenge idegzetű) emberek: sámánok, varázslók, táltosok, halottlátók, médiumok, jövőmondók bódulatkeltő szerek nélkül is boldogulnak, sőt a kezdetektől fogva a legkülönbözőbb égtájakon a legkülönbözőbb társadalmakban – okkal vagy ok nélkül – kivételes megbecsülés volt az osztályrészük. Aztán a monoteizmus mindent maga alá temető győzelmével Mózes jó időre véget vetett ennek a lidércfényben ficákoló plurális vircsaftnak.

Drogmaffia

Gyermekeink lelki egészsége nem lehet szabad préda! Egy hívő gyermek kitárt lelkén százszer, ezerszer nagyobb seb tátong, mint egy szülő anya védtelen testnyílásán. Egyszer, talán nem is nagyon soká, tudósaink Semmelweis nyomán feltárják majd a lelki egészséget veszélyeztető mentális mikroorganizmusok létezését és természetrajzát is. Akkor majd vallásban, tudományban, művészetben, médiában tilos lesz mosatlan kézzel, tisztátalan lélekkel, őszinte ima nélkül hozzánk, kiszolgáltatottakhoz érni, de addig is, már holnaptól, védje gyermekeinket a korosztályos karika: rettegett pokol, végítélet, apokalipszis, kárhoztatás, istenevő kannibalizmus és mindennemű hasonlóan sokkoló képek, hangok, szövegek vallásban, művészetben, szexualitásban, közéletben csak 16 éven felülieknek!

Thomas Stephen Szasz (Szász Tamás István) amerikai pszichiáternek mélységes meggyőződése, hogy elmebetegség nem létezik, az elmebetegség csupán mítosz, az úgymond „elmebetegségben szenvedő személy fogalma tudományos szempontból meddő. Szakmai igazolását jelenti ugyanis annak a közhiedelemnek, amely szerint az úgynevezett pszichiátriai szimptomák révén kifejezett életvezetési problémák alapvetően hasonlatosak a testi betegségekhez. Ráadásul az elmebetegség koncepciója aláássa a személyes felelősség elvét, amin pedig minden szabad politikai intézmény nyugszik. Az elmebetegség megfosztja az egyént annak lehetőségétől, hogy mélyére hatoljon azoknak a konfliktusainak, amelyeket tünetei egyszerre elfednek és kifejeznek, a társadalmat pedig megfosztja annak lehetőségétől, hogy tagjait felelős személyekként, ne pedig felelőtlen páciensekként kezelje.”⁴⁶

Szasz, a gyakorló pszichiáter lelkiismeretétől indítatva azzal érvel, hogy az elmebetegség tudatát csupán a szakma akarja belénk sulykolni, ugyanúgy, mint a keresztény klérus az eredendő bűn tudatát, hogy halászhasson a zavarosban. Kotorászhasson a megzavart elmében. A zavart kihasználva központosíthassa a hatalmat. A korlátlan isteni önkény archetípussá tokozódott mentálkép, a totális kiszolgáltatottság állapotának elfogadására készítető kényszerképzet, felturbózva a kárhozat, az apokalipszis jövőképeivel. A kettő együttesen biztosítja a kívánt hatást: az ekképp manipulált elme bármire rávehető a kiváltságos elbírálás, a megváltás reményében.

---

⁴⁶ Thomas Stephen Szasz: *Az elmebetegség mítosza. A személyes magatartás elméletének alapjai.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 2002. Fordította: Kádár András, 309. o.

Albrecht Dürer: Az apokalipszis négy lovasa

Igaz-e, hogy az apokalipszis rémképe szinte korlátlan eszközzé vált a szentszék számára a hatalom összpontosítása és a diktatúra totális kiterjesztése érdekében?

Igaz-e, hogy az elkárhozás réműlete a leghatásosabb eszköz a hívő ember lelki kiszolgáltatottságának és függőségének folyamatos fenntartására?

Igaz-e, hogy a lelki függőség a legkegyetlenebb függőség?

Igaz-e, hogy az apokalipszis önmagát beteljesítő jóslat?

A világhatalom felé vezető úton

Amikor a Krisztus utáni 380. esztendő február havának 28. napján Nagy Theodosius a római birodalom keleti részében *Cunctos populos* kezdetű rendeletével államvallássá tette a kereszténységet, az egyház már túl volt a legfontosabbnak és leghitelesebbnek tartott iratok kanonizálásán és alapvető dogmáinak rögzítésén. Az újszövetségi Szentírás kinyilatkoztatott hitigazságainak értelmezése, különböző elemeinek összehangolása, a hittételek megfogalmazása és rendszerbe foglalása szinte már az ősegyházak alapításával együtt megkezdődött, évezredes programot adva a töprengésre, állhatatos felderítésre, behatolásra, megmérettetésre, ütközésre, összecsapásra, szolgálatra, uralkodásra, véres és vértelen áldozatra mindig kész intellektuális potenciálnak. Csupán az alapok lerakása is majd' háromszáz éven át tartott.

Az egyház legnagyobb gondját a római birodalomnak mind a keleti, mind a nyugati tartományában az jelentette, hogy miként kell helyesen értelmezni a Szentháromságról és Krisztus személyéről szóló kinyilatkoztatásokat, hogyan tárható fel a tanítás igazi üzenete. A kérdés lényege valójában az, hogy részesítheti-e Krisztus az embert megváltásban, ha ő maga nem isteni lényegű. A tét az egyház valódi ereje és hatalma, hiszen ha meginog az eredendő bűntől való megváltás dogmája, vele együtt meginog az egyház kizárólagos elhivatottságának

dogmája is a megváltás közbenjárásában, megszűnik a függőségi viszony hívő és anyaszentegyház között, s a hit az egyén legszemélyesebb, független, belső ügyévé válik. Márpedig ha az egyháznak nincs hatalma az istenfélő lelkeken és a kiszolgáltatott lelkiismereten, akkor nincs hatalma a politikán és a fegyvereken sem. Miként azt a történelem bizonyágtétele igazolja, az egyház eltökélt következetességgel felnőtt a feladatához.

A katolicizmus virulenciáját mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy alig két-háromszáz év alatt képes volt üldözöttből üldözővé válni. Ennek pedig legzseniálisabb stratégiai manővere Pál apostol szerető Jézusának pálfordítása, átlényegítése hadúrrá. Emlékezzünk, ha annak idején, 312 októberének egyik késő délutánján Nagy Konstantin nem a hadúr Krisztustól kapja a kereszt látomását, mondván: „Tuto nika” (Ezzel győzz), s ha serege, pajzsán a Fiú védelmet nyújtó jelével, nem kaszabolja halomra Maxentius csapatait, akkor bizony nehezebben jut meggyőződésre Európa igaz hitének gyámolításában. Ez volt az akkor még nem is létező pápaság első nagy győzelme a világhatalom felé vezető úton.

A római katolikus egyház teológiai előtörténetét ez idő tájt az átmenetileg és viszonylag békés Konstantinápolyban írják. A másik oldalon, a nyugati végeken, majd egyre beljebb, ugyanannak a történelemnek más lapjait – a dolgok természete szerint – vérrel írják, ahogy kell. Éppen most alakul ki egy germán eredetű nép, a frankok birodalma. Miután a száli frank törzs vezére, Merovech a rómaiak oldalán részt vesz a hunok elleni küzdelmekben, amelyek jelentős területekhez és stratégiai pozícióhoz juttatják, majd a fia, Childerich szintén Róma szövetségeseként északon a szász tengeri rablók ellen jeleskedik, az unoka, Klodvig útja tulajdonképpen már ki van jelölve a Nyugatrómai Birodalom romjain. Csupán saját népének törzsfőit kell móresre tanítania, szétkergetni a térség római helytartóit, felmorzsolni a gótokat, elfoglalni Syagrius római hadvezér országát, és ha sikerül megállítania a Kelet-Gallia felé ellenállhatatlanul nyomuló alemann germánokat, már szilárd lábakon áll a Frank Birodalom.

Klodvig kezdetben többistenhívő barbár király volt, aki azonban a burgundi királyi családból való felesége, Clotilde hatása alatt egyre nyitottabbá vált a kereszténység iránt. Abba is belement, hogy két gyermekét megkeresztelje, maga azonban váltig vonakodott térdet hajtani Krisztus előtt. Történt azonban, hogy az alemannok ellen indított háború döntő ütközetében serege megingott és az ügy vesztesre állt. Ekkor Klodvig szent fogadalmat tett: Ha Clotilde Istene győzelemhez segíti őt, elpártol régi isteneitől, felveszi a keresztiséget, háborúiban ezentúl Krisztushoz fohászkodik. Úgy is történt. A csata idején 497-et írtunk. Alig

telik ki a fél évezred Jézus feltételezett születési éve után, s már ő, Betlehem szelíd szülőtte a legfőbb hadúr a nyugati féltekén, immár ő vezeti Klodvig győzelmes seregeit – a katolikus püspökök erőteljes ösztönzésével – a megátalkodottan ariánus nyugati gótok ellen, az eretnekek uralmát nyögő katolikus lakosság felszabadítására. Az eredmény: a mai Belgiumtól a Pireneusokig, az Atlanti-óceántól Limousinig valóra vált a katolikus hit győzelme a barbársággal és az arianizmussal szemben. (Írva vagyon: nem azért jöttem, hogy békességet hozzak a földre, hanem hogy kardot.)

Tudvalevő: egy népnek a fennmaradásához háborúskodnia kell, a háborúhoz vezér kell, mégpedig a legerősebb, különben semmiképp sem győzhet, a győzelemhez pedig hit kell, hadúrat kell választani, mégpedig mindenek felett állót. Klodvig ereje a kikezdhetetlen bizonyosság: Krisztus a leghatalmasabb. Az adományozások és végrendeleti hagyatékok útján időközben szépen gyarapodó pápai nagybirtoknak szüksége is van a Megváltó hadúri erejére. Bár ez idő tájt a katolikus egyház feje Itália legnagyobb magánbirtokosa, és a Patrimonium Petri, Szent Péter öröksége ekkor már számottevő katonai potenciál fenntartását is lehetővé tette, a terjeszkedő Longobárd Királyság megalakulása Észak-Itáliában olyan fenyegetettséget jelentett a számára, amellyel külső segítség nélkül nem volt esélye sikerrel szembenézni.

A korabeli katolikus egyház világosan látja: az élete múlik azon, hogy képes-e megfelelő haderővel bíró szövetségesre szert tenni, a kölcsönös érdekek összefűzésével. A frank hódítás egyben a katolikus vallás hódítása is, s ezt a korabeli egyház előjárói nem győzik eléggé hangoztatni. Klodvig halála után azonban meggyengül, szétszakad a Frank Birodalom, s bár utódai meghódítják Türingiát, Burgundiát és Provence-ot, a bajorokat és a szászokat pedig adófizetésre kötelezik, a valódi hatalom gyakorlóit a királyi kíséret legnagyobb urai, a majordomusok (maior domus), a háznagyok lesznek. Ez a hatalom viszont nem lehet teljes, mert nem Istentől való, mint a felkent királyé, s a korona szentségét csakis a pápa szolgáltathatja ki. Megvan tehát a kölcsönös érdek, sőt annál is több: a kölcsönös egymásra utaltság.

Ez a kölcsönös egymásra utaltság az első megkoronázott, sőt római patrícius címmel is felruházott majordomus, Kis Pipin uralkodása alatt válik véd- és dacszövetséggé a Ponthion-i szerződéssel, amelyben a király kötelezettséget vállal a longobárdoktól visszafoglalt pápai városok átadására. A kulcsokat – ráadásokat is hozzátéve – 754-ben helyezi Szent Péter sírjára, jelképesen ezt tekintjük a pápai állam megalakulásának. Területe: mintegy negyvenezer

négyszázötvenkilométer. Uralkodója: II. István pápa. Kis Pipin fia és követője, Nagy Károly nem sokkal később további adományokkal erősíti a köteléket a két hatalom között: Hadrianus pápa alatt már az egyházi államhoz tartozik a római ducatuson (Ducatus Romanus), a Ravennai Exarchátuson, a Pentapoliszon, valamint Ferrara és Bologna környékén túl Toscana déli része Orvieto és Viterbo városokkal, úgyszintén a Rómától északkeletre fekvő Sabina. A pápa szuverén uralkodó, saját nevével és képmásával pénzt veretett, ez az az idő, amikor Bizáncnak még a névleges uralma is megszűnik Róma felett. De mert a történelem ingája nem pihen, miközben egyik oldalon nő a pápa hatalma és szuverenitása, másfelől nő a függősége Nagy Károlytól, aki Lombardia bekebelezésével immár mint itáliai uralkodó igyekszik felségjogokat szerezni és hatalmát kiterjeszteni az egész félszigetre, megvalósítandó élete nagy álmát: felélessze a Római Birodalmat és helyreállítsa a nyugati császárságot.

Terveinek valóra váltásához döntő mértékben a kezére játszik III. Leó pápa, aki fajtalanság és hamis eskü gyanújába keveredik, úgyhogy Károlyhoz kellett menekülnie. Hogyhogy nem, Károly kompetenssé válik a vita eldöntésében. Miért, miért nem, úgy dönt, hogy eljárás nélkül, adott szóra hitelt ad III. Leónak az ellene felhozott vádakkal szemben. És vagy van összefüggés vagy nincs a kettő között, de tény, hogy még ugyanannak a 800-as esztendőnek a karácsonyán III. Leó a római Szent Péter bazilikában császárrá koronázza Nagy Károlyt. Bizánci szokás szerint térdre ereszkedve fejezi ki hódolatát, vallási hatalmat és méltóságot biztosít számára. Némely történészek ettől számítva beszélnek Német-római Császárságról (Szent Római Birodalom, Sacrum Imperium Romanum), amely Nagy Károly császáreszméjét volt hivatva megvalósítani. E császáreszme két sarokköve: a szakralitás és az egyetemesség. Értsd: a császári méltóság szent, mert isteni, természetfeletti eredetű, és egyetemes, mert a nyugati kereszténység közösségének Isten akaratától elhivatott legfőbb uralkodója; ilyen minőségében gyakorolja Isten érdekében mind a legfőbb egyházvezetői, mind a legfőbb államvezetői hatalmat. Nagy Károly, a nyugati világ történelmének egyik legzseniálisabb politikusa kifogástalanul megtanulta a leckét.

A Szent Római Birodalom megalakulása után Nagy Károly, mint pap király, Isten akaratából gyakorolja Isten országa érdekében mind a legfőbb egyházkormányzói, mind a legfőbb államvezetői hatalmat. Gondoskodik arról, hogy hatalmának tartományi képviselője, a birodalmi püspökség a lehető legteljesebb jogi garanciákkal működhessen. Törvényeinek értelmében a püspökök büntetőjogi kompetenciája nem csupán az egyházi személyekre

korlátozódott: joguk volt bármely polgári személy megfenyítésére, aki megsértette az egyház parancsait, például nem tartotta be a bűjtre vonatkozó előírásokat, vagy elmulasztotta felvenni a szentségeket. Teokratikus abszolútizmusa egyben hathatós gazdasági fellendülést is jelentett a klérus számára: ő volt az, aki bevezette az egyházi tizedet, a papság szakmai utánpótlásának biztosítására pedig elrendelte a székesegyházi, káptalani, kolostori iskolák létesítését.

A sikerrel nem lehet vitatkozni – tartja a mondás, és milyen bölcsen. A katolicizmus sikeres vallás. A katolicizmusnak ugyan lehettek tettett visszavonulásai, tehetett taktikai engedményeket, de lassan kétezer éve gazdagodó sikerlistája történelmi tény. Divatos neoevolucionista kifejezéssel élve: a kereszténység, teljes bokrával, túlélő vallás. Ez ideig mindenesetre. Szükség szerint alkalmazkodó vagy ellenálló, hódító vagy hódoló. Richard Dawkinsnak a génelmélet analógiájára alapozott mémelméletét ide alkalmazva azt mondhatjuk: a monoteisztikus keresztény kultúra mémjei túlélő mémek. Ha elfogadjuk az evolúció és a kultúra analógiáját, akkor el kell fogadnunk azt is (igaz, Lamarcki gondolatmenettel), hogy az emberiség története folyamán azok a kultúrák maradhattak életképesek, amelyek idejében tudtak alkalmazkodni a megváltozott környezethez és (darwini gondolatmenettel) biztosítani dominanciájukat más kultúrákkal szemben a számukra megadatott ökológiai mozgástérben. A dominanciaviták, a „csípéssorrend” eldöntése etológiai szükségszerűség.

A császár egyházi és állami jogait I. Lothár, aki 843-ban megörökölte a Frank Birodalmat a császári koronával együtt, még akképpen rögzítette a Constitutio Romanában, hogy a pápai állam ügyeit, államigazgatását ellenőrző szervet hozott létre két tisztviselővel: az egyiket a császár, a másikat a pápa nevezte ki. A nemesek és a tisztviselők feletti pápai pallosjogot a felségsértési ügyekben megszüntette, a legfőbb bíraskodási jogot saját hatáskörében tartotta. A korábbi pápaválasztási jogot megtartotta ugyan, de azzal a kikötéssel, hogy a fölszentelésre csak akkor kerülhet sor, ha a megválasztott pápa a római néppel együtt az uralkodó iránti hűségnyilatkozatot tesz a császár megbízottja előtt. Viszont a pápa, mint a keresztény világ élén álló szuverén hatalom ajándékozta a császári méltóságot, csak tőle kaphat a császár felszentelt koronát, csak ő hitelesítheti a császári hatalom isteni eredetét. A császár részéről még olyan jelképes tiszteletadás is megillette a pápát (aki ez idő tájt már hosszú évszázadok óta nem az apostolok lován közlekedett), mint például a kengyelének tartása és paripájának

vezetése. És akinek akár csak a legcsekélyebb mértékben is hatalma van a legfőbb koronás főn, annak hatalma van valamennyi alattvalójának lelke fölött is, a legutolsó jobbágyig, amíg csak gyermekségben tudja tartani őket. Itt nem érvényes az a hűbéri jogrend, hogy a vazallusom vazallusa nem a vazallusom, a vazallusom jobbágya nem a jobbágyom. Minden létező lélek a pápa kényének-kedvének kiszolgáltatott alattvalója, testestül-lelkestül.

Kollektív poszttraumatikus stressz szindróma

Mai ésszel úgy gondolnánk, nincs gyalázatosabb, személyiségnyomorítóbb, egészségpusztítóbb kiszolgáltatottság, mint azé a csecsemőé, akinek szülei pálinkával átítatott kenyeret tömnek a szájába rendszeresen, hogy ne sírjon, hallgasson, béke legyen az éjszakában. Van ennél borzasztóbb is. Amikor a szülők nem tehetnek mást, hiszen azért ilyenek, mert velük is ezt tették az ő szülei, őket is pálinkával zsibbasztották, ki tudja, hányad íziglen, már a bölcsőben függővé tették a soron következő generációt, ezt örökölték, ez volt a kultúrájuk, ezt adták tovább, számukra ez lett a világ rendje. De van még ennél is nagyobb gyalázat. Ha egy egész kultúra a babakelengyétől a szemfedőig át van itatva bódulatkelő szerekkel, szavakkal. Ezt is lehet fokozni. Ha a gyámolító szülő szerepét magához kaparintó anyaszentegyház atyái szántsándékkal gyötrik fantomképekkel a nekik kiszolgáltatott, függővé tett lelkeket, hogy azok rettegve imádják őket a feloldozásért.

Münchhausen by proxy szindróma

A Münchhausen-szindróma (Münchhausen by proxy) pszichiátriai kórkép: valaki akarattal okoz vagy súlyosbít betegséget a rábízott személyben, hogy önmaga áldozatkész gondoskodói szerepét felnagyítsa. Az esetek többségében az anya az elkövető, aki azt állítja: gyermeke beteg, holott a valóságban maga az anya idézte elő, vagy súlyosbította a gyermek tüneteit. Több ismert esetben az elkövető különféle mérgeket adagolt be a gyermeknek, ezáltal nehezen diagnosztizálható tüneteket provokálva. Lásd: Anyaszentegyház és gyermekei. Anyaszentegyház: társadalmi nemek képtelen paradoxonja, neve szerint nőnemű testület, amelyet atyák alkotnak. A Münchhausen-szindróma gyermekbántalmazásnak számít, és büntetőjogi felelősséget von maga után.

Endokannabinoid rendszerünk segítségével – normális körülmények között – képesek lennénk elbánni a folyamatosan ránk zúduló pszichés invázióval, a külső környezet drasztikus kihívásai között is fenntartani magunkban a homeosztázist, a stabil belső környezetet. Még azok után is, hogy a többgenerációs fészekalj társadalmi viszonyainak kialakulásával fajunk külön krízisébe kényszerűen belebonyolódunk. Az endokannabinoidok betöltik nélkülözhetetlen szerepüket, hogy szükség esetén megszűnjön, vagy legalábbis kellő mértékben csillapodjon bennünk a félelem és szorongás, amelyet sokkoló élményeink váltanak ki bennünk, közvetlenül vagy előtoluló emlékképek formájában; segítik az egyént, hogy egészséges nyitottsága és képességei által felszabadítsa magát rémítő tapasztalatainak fogsága alól. De ami sok, az sok. Ha valakik lórúgásként örökösen a félelmet sulykolják az ember agyába, és a bölcsőtől a koporsóig tartó poszttraumatikus stressz állapotában tartják áldozatukat (bűnös lélek vagy, eleve bűnben fogantál, közbenjárásom nélkül esélyed sincs a feloldozásra, megállj csak, közel a vég, közel a megkínzott, megfeszített Bárány végítélete, a pokol lángjai közt lesz majd sírás és fogaknak csikorgatása), akkor folyamatosan kimerülnek a homeosztázis endokannabinoid-tartalékai, mielőtt még a raktárok feltöltődhettek volna. A szabadnak született elme zavarában csak kívülről várhat segítséget: liturgiát, kegyelemélményt, megváltást, droghatású pótszereket. Ez a totális kiszolgáltatottság. Ez a totális függőség. Ez az igazán totális, globális, évezredek uraló történelmi drogmaffia, szabadon, vámszabályok, büntető törvénykönyv, evilági ítéletvégrehajtás nélkül.

Poszttraumatikus stressz szindróma: a súlyos testi és lelki megrázkódtatások, fizikai és pszichés traumák hatására kialakult szorongásos kórképek. Jellemző, hogy a traumára az egyén intenzív félelemmel, tehetetlenséggel reagál, a traumatikus eseményt ismételten, újra meg újra átéli, ugyanakkor próbálja kerülni a traumával összefüggő helyzeteket, rossz emlékeket ébresztő cselekvéseket. Sokakat sújt, de gyakran a beteg nem is tudja, hogy panaszai mire vezethetők vissza. A szindróma akkor minősíthető akutnak, ha tünetei három hónapnál kevesebb ideig állnak fenn, krónikusnak pedig akkor, ha a zavar három hónapnál tovább tart. Három évezrednél tovább tartó, generációról generációra, kultúráról kultúrára öröklődő, kollektív poszttraumatikus stressz szindróma esetére a szaktudományoknak nincs meghatározásuk.

A hit szent, a vallás szabad. Minden tisztelem az ártatlan és igaz hívőké. Minden tisztelem a vértanúké. Minden tisztelem a lánglelkeké. Minden tisztelem azoké, akiknek

a kegyelem révén kivételes tudás jutott, minden tiszteletem azoké, akikben nagy érzések dúlnak. Minden tiszteletem a hit és a tudomány tiszta lelkű prófétáié, apostolaié, szerzeteseié, minden tiszteletem azoké, akik képesek életüket áldozni meggyőződésükért, hitükért, üdvösségükért, küldetésükért. Csak akkor tiltakozom, de nagyon mélyről, amikor azt látom, hogy mások életét is ugyanúgy képesek föláldozni a maguk meggyőződéséért, a maguk hitéért, a maguk lelki üdvéért, a maguk küldetéséért. A katolicizmus történelmi szerepe elvitathatatlan és elévülhetetlen. Elképzelni is szörnyű, mi lett volna belőlünk, mi lett volna Európából a katolicizmus rettegett poklának, végítéletének, apokalipszisének, kárhoztatásának, istenevő kannibalizmusának rémuralma nélkül a népvándorlás barbár hordáinak pokla, végítélete, apokalipszise, kárhoztatása, a tényleges kannibalizmusból épphogy csak kinőtt, vagy ki sem nőtt hadúrhívők rettegett rémuralma alatt! Lehet, nagyon is meglehet, hogy a rettegés olyan dialektikus fékező- és hajtóerő, amely nélkül nem történhetett volna meg velünk a történelem. Felnőtt ember eldöntheti, mit hogyan lát, mit miként értékeli, azonban Gyermekeink lelki egészsége nem lehet szabad préda! Egy hívő gyermek kitárt lelkén százszor, ezerszer nagyobb seb tátong, mint egy szülő anya védtelen testnyílásán. Egyszer, talán nem is nagyon soká, tudósaink Semmelweis nyomán feltárják majd a lelki egészséget veszélyeztető mentális mikroorganizmusok létezését és természetrajzát is. Akkor majd vallásban, tudományban, művészetben, médiában tilos lesz mosatlan kézzel, tisztátalan lélekkel, őszinte ima nélkül hozzánk, kiszolgáltatottakhoz érni, de addig is, már holnaptól, védje gyermekeinket a korosztályos karika: rettegett pokol, végítélet, apokalipszis, kárhoztatás, istenevő kannibalizmus és mindennemű hasonlóan sokkoló képek, hangok, szövegek vallásban, művészetben, szexualitásban, közéletben csak 16 éven felülieknek!

Engedjétek hozzám a kisdedeket

Hány éves kortól lehet holtig tartó poszttraumatikus stressz szindróma kockázata nélkül rábízni egy gyermek fantáziájára a szülő iránti feltétlen bizalom legnagyobb próbájának, Izsák történetének mentális feldolgozását? Vagy jobb, ha a zsenge korra való tekintettel inkább egy kicsit megszelídítjük a mesét? De akkor mivé lesz Isten igazsága, amelyet az egyház nekünk hinni előad, mert Isten maga az igazság?

Mottó: „Vivének pedig hozzá kis gyermekeket is, hogy illesse azokat; mikor pedig a tanítványok ezt látták, megdorgálák azokat. De Jézus magához híván őket, monda: Engedjétek, hogy a kis gyermekek én hozzám jöjjenek, és ne tiltsátok el őket; mert ilyeneké az Istennek országa. Bizony mondom néktek: A ki nem úgy fogadja az Isten országát, mint gyermek, semmiképen nem megy be abba.” (Jézus magához hívja a gyermekeket – Lukács 18.15-17)

„Kedves Hittanosok!

A hittanos a Jóisten diákja. Legfőbb tanítása a szeretet: Szeresd Uradat, Istenedet. Szeresd embertársadat. A hittan – Isten szeretetének, a hitnek, az imádságnak, Krisztus tanításának és életének, a mennyországnak, a szenteknek, a keresztségnek, az Egyháznak, hitigazságoknak, és életünk céljainak sorait tanítja. Benneteket, akiket a szüleitek beíratkattak hittanra, arra kérünk, hogy a hittanra ne csak úgy tekintsetek, mint egy tantárgyra a többi között, hanem úgy, hogy bekapcsolódhattok a teremtő Isten megismerésébe! Megismerhetitek, hogyan szereti Isten a világot, hogyan gondoskodik arról, hogy az embert az üdvösség felé vezesse. Az ismeretek abban segítenek, hogy tájékozódni tudjatok a világban, hogy meg tudjátok különböztetni mi a jó és mi a rossz, és legyen erőtök arra, hogy a jó mellett döntsetek! Ne feledjétek el, hogy a hittan csak elmélet, amelyben megismerjük Istent, de találkozni vele a szentmisében, az imádságban és a szentségi életben tudunk. Arra kérünk benneteket a hittan mellett a szentmisére is járjatok el. Egyúttal hívunk benneteket hogy az oltár körül szolgáljatok a szentmisén! A ministráns a pap után a legközelebb lehet az oltárhoz, a közénk jövő Úr Jézushoz.” (Egy kerületi plébánia honlapjáról)

Magyar értelmező kéziszótár: vallás – a társadalmi tudatnak természetfeletti erők és lények létezésébe vetett hiten alapuló formája. Hit – olyasmiről való meggyőződés, amit nem tudunk igazolni. Hittan – vallástan.

Magyar Katolikus Lexikon online kiadás: vallás – nincs találat. Hit – általános értelemben az értelem készsége arra, hogy valakitől valamit a személy tekintélye miatt igaznak fogadjon el. Teol. értelemben kinyilatkoztatás tudatos elfogadása, isteni erény, mely által hiszünk Istenben és mindabban, amit nekünk mondott és kinyilatkoztatott, s amit az Egyház nekünk hinni előad, mert Isten maga az igazság. Hittan – a fontosabb vallási igazságok összefoglalása, a hitoktatás tárgya. Hitoktatás, katekézis – a gyermekeknek, fiataloknak és felnőtteknek a hitre való nevelése, mely leginkább a keresztény tanítás rendszeres átadásában történik azzal a céllal, hogy a hívőket bevezessék a keresztény élet egészébe. Az 1990-es évek végén a hivatalos szóhasználat áttért a →katekézisre. - 1. A ~ alanya, irányítása. A lpászt-oknak különösen is feladatuk, hogy gondoskodjanak a rájuk bízott keresztények ~áról (773.k.). Minden hívőnek feladata azonban, hogy a maga módján segítse v. végezze is a ~i munkát az egyh. hatóság vezetése alatt. Főként a szülők, nevelők és keresztszülők sürgető kötelessége a rájuk bízott gyermekeket szóval és példával a hitre nevelni.

Mégis, mennyire sürgető? A betűvetés, az olvasás, a számolás tudományát illetően az európai típusú kultúrákban konszenzus van: hatéves kor előtt általában nem szerencsés rátukmálni a kicsikre, noha akadnak kivételek. Torna, kézimunka, festés, rajzolás, versikék, dalocskák, furulya, bádogdob (persze nem Günter Grassé): akár már a bölcsődében is, nem lehet elég korán kezdeni. Aztán majd szépen sorjában jöhetnek a többiek, kíméletesen lépést tartva a természetes fejlődéssel: környezetismeret, nyelvtan, irodalom, földrajz, történelem, fizika, kémia, biológia, algebra, geometria, aztán a gimnáziumban jöhet akár a filozófia is, de nem mindjárt *A tiszta ész kritikájával* kezdve, a kvantumelmélet még belefér, relativitás is módjával, de kvarkok, szuperhúrok, prebiotikus evolúció, a problémák differenciálegyenletben való megfogalmazása azonban inkább már csak a főiskolákon, egyetemeken. Ez tiszta sor. De hány éves kortól tehetünk eleget sürgető kötelességünknek gyermekeink gerincroppantó túlterhelése nélkül, ha a hit tanításához meg akarjuk világítani számukra a hit fogalmát? Azt, hogy a hit nem más, mint a kinyilatkoztatás tudatos elfogadása, isteni erény, amely által hiszünk Istenben és mindabban, amit nekünk mondott és kinyilatkoztatott, s amit az Egyház nekünk hinni előad, mert Isten maga az igazság. A számtan

fogalmából a számot nem kell elmagyarázni, még a legkisebbeknek sem. De a hittanból a hitet? A Jóisten diákjának a felebaráti szeretetet?

„Az Úr pedig monda Mózesnek: Még egy csapást hozok a Faraóra és Égyiptomra; azután elbocsát titeket innen. Szólj azért a népnek füle hallatára, hogy kérjen a férfi az ő férfitársától, az asszony pedig az ő asszonytársától ezüst edényeket és arany edényeket. Az Úr pedig kedvessé tette a népet az Égyiptombéliek előtt. A férfiú Mózes is igen nagy vala Égyiptom földén a Faraó szolgálói előtt és a nép előtt.⁴⁷ Az Izrael fiai pedig Mózes beszéde szerint cselekedének és kérének az Égyiptombeliectől ezüst edényeket és arany edényeket, meg ruhákat. Az Úr pedig kedvessé tette vala a népet az Égyiptombéliek előtt, hogy kérésökre hajlának, és kifoszták az Égyiptombélieket.⁴⁸ (...) És legyen ez a nap néktek emlékezetül, és innepnek szenteljétek azt az Úrnak nemzetségről nemzetségre; örök rendtartás szerint ünnepeljétek azt. (...) Mikor pedig a ti fiaitok mondandják néktek: Micsoda ez a ti szertartások? Akkor mondjátok: Páskha-áldozat ez az Úrnak, a ki elment Izrael fiainak háza mellett Égyiptomban, mikor megverte az Égyiptom-bélieket, a mi házainkat pedig megoltalmazta. És a nép meghajtá magát és leborula.”⁴⁹

Tessék mondani, tanító bácsi, akkor hát ki az én felebarátom? Mi az, hogy úgy, mint önmagamat? Mi az, hogy tisztesség? Mi az, hogy becsület? Mi az, hogy önbecsülés? „Az Úr pedig kedvessé tette vala a népet az Égyiptombéliek előtt, hogy kérésökre hajlának, és kifoszták az Égyiptombélieket.” Egy ezüst edényért... Egy arany edényért... „És legyen ez a nap néktek emlékezetül, és innepnek szenteljétek azt az Úrnak nemzetségről nemzetségre; örök rendtartás szerint ünnepeljétek azt.” Mit is kell ünnepelni? Hogy sikerült a rászedett, jószándékú, gyanútlan, elhíttetett jótevőt kifosztani? Nagy dicsőség! Hacsak nem ráégett örök stigma inkább a zsidóságon!

Izsák.

Hány éves kortól lehet holtig tartó poszttraumatikus stressz szindróma kockázata nélkül rábízni egy gyermek fantáziájára a szülő iránti feltétlen bizalom legnagyobb próbájának,

---

⁴⁷ 2 Móz 11.1-3.

⁴⁸ 2 Móz 12.35-36.

⁴⁹ 2 Móz 12.14, 26-27.

Izsák történetének mentális feldolgozását? Vagy jobb, ha a zsenge korra való tekintettel inkább egy kicsit megszelídítjük, „kifestőkönyvesítjük” a mesét? De akkor mivé lesz Isten igazsága, amelyet az egyház nekünk hinni előad, mert Isten maga az igazság?

„Az emberáldozat általánosan jellemezte a pogány világot. Kegyetlensége ellenére is logikus és indokolható volt. Az első gyermekre ugyanis mint isteni adományra tekintettek, aki égi hatalom által fogant meg az asszonyban. A nemzésben az istenségnek saját energiáját kellett megcsapolnia, és hogy ezért kárpótlást nyerjen, valamint hogy a *mana* körforgása meg ne szakadjon, az elsőszülöttnek meg kellett térnie isteni nemzőatyjához. Izsák esetében azonban nem erről volt szó. Isten adománya volt ugyan, de nem természetes ivadéka. Az égi energia helyreállítása nem igényelt tehát áldozatot. Sőt az áldozattal Ábrahám egész élete kárba veszett volna, hiszen arra az ígéretre épült, hogy hatalmas nemzet sarjad majd belőle. Az új isten tehát máris egészen különböző formát kezdett öltetni az ókori világ más istenségeihez képest. Lényegileg különbözött az emberektől, és nem kívánt tisztelőitől energiaátadást. Magyarán, messze az emberek fölött állt, és követelhetett tőlük bármit, amit csak akart” – írja Karen Armstrong *Isten története* című tanulmánykötetében.⁵⁰ A szerzőről tudni érdemes, hogy fiatalabb korában mély eltökéltséggel kereste az Istenhez vezető utat, belépett egy apácarendbe is, behatóan foglalkozott teológiával, vallástörténettel, de mert a valódi istenélmény soha nem adatott meg számára, végül is odáig jutott, hogy gyerekkori álmait a maga részéről fel kellett adnia. Ugyanakkor vallástörténeti vizsgálódásai arról győzték meg, hogy „az emberiség eredettől fogva hívő állatfaj, nem megalapozatlan még az a kijelentés sem, hogy a Homo sapiens egyben Homo religiosus is”⁵¹. Kutatni kezdte hát, immár érzelmi fogvatartottság nélkül, az egyistenhitre épülő vallások történelmi és spirituális gyökereit, s lehet állítani, hogy egy felvilágosult humanista arcvonásai rajzolódnak ki a fejtegetései hátterében. Szubjektív véleményem szerint: tipikus portréját kapjuk annak az emberközpontú intellektusnak, amely általában kultúránk és benne valláskultúránk spirituális felfogásában a mai napig a legkorszerűbb irányvonalakat képviseli.

---

⁵⁰ Karen Armstrong: *Isten története. A judaizmus, a kereszténység és az iszlám 4000 éve*. Európa Kiadó, Budapest, 1997. Fordította: Rézműves Zoltán, 33. o.

⁵¹ *Isten története*, 7. o.

Mindezekről tudva lesz igazán lórúgás erejű a felismerés, hogy még a legfelvilágosultabb elmékben is a legteljesebb magától értetődéssel képződhet le az a képtelen és leképezhetetlen borzalom, amit az emberáldozatnak térben és időben elterjedt kultusza jelentett sok tízezer éven át számunkra. Valami nagyon nagy bajnak kell lennie, ha a legjelesebb eszmékkel felvértezve is szemrebbenés nélkül le lehet írni azt, hogy a pogány isteneknek bemutatott pogány emberáldozat kegyetlensége ellenére is logikus és indokolt volt. Mint ahogy azt is, hogy Isten áldásaként kapott gyermekeinket kosokkal, bakokkal, bikákkal csereszabatos személyi tulajdonunknak tekinthetjük, adhatjuk-vehetjük, vagy megélhetési előnyök, harci sikerek reményében, az istenekkel folytatott cserekereskedelem aktusában ellenérték, égő áldozat gyanánt kivéreztetjük őket.

Olthatatlan a késztetésünk és kiapadhatatlan a fantáziánk, ha a kultúra szerezsenmosdatását kell elvégeznünk. Ábrahám és Izsák történetét mi már úgy ismertük meg, mert a szájhagyomány időközben úgy formálta át, és az Írás úgy örökítette ránk, hogy a nemzetalapítónak valójában nem kellett megölnie egyszülött fiát, a történet csupán a hitbéli elkötelezettség próbatételét hivatott példázni, az utolsó pillanatban megjelenő angyal felkínálja az alternatív megoldást: ott vergődik a bozótban szarvánál felakadva egy megtermett kos, Jehovának az ő vére is kiválóan megteszi. Ábrahámtól pedig nem kell több, már azzal is eleget bizonyított, hogy kését mindenre eltökélten Izsák torkának szegezte. Tragédia hepienddel.

Az eufemizmus iránti vonzalmunk ezer apró trükköt, jó szándékú hamisítást, hazugságot és elhallgatást sugdos fogékony fülünkbe. Karen Armstrong, szívében nyilvánvaló ártatlansággal, így folytatja okfejtését a példaként szolgáló fanatizmus nevében elkövetett, bár meg nem valósult gyermekgyilkossági kísérletről és annak felbujtójáról: „Ábrahám pedig belevetette bizodalját. Fiával, Izsákkal három napig utazott Morija hegyéhez, amelyen később a jeruzsálemi templomot emelték. Izsák, mit sem tudva az isteni elrendelésről, maga hozta máglyájához a rőzsét.”⁵² Nem igaz. Az Írás szerint nem *így* igaz. Az Írás szerint „Felkele azért Ábrahám jó reggel, és megnyergelé az ő szamarát, és maga mellé vevé két szolgáját, és

---

⁵² *Isten története*, 33. o.

az ő fiát, Izsákot, és fát hasogatott az égő áldozathoz. Akkor felkele és elindula arra a helyre, melyet néki az Isten mondott vala. Harmadnapon felemelé az ő szemeit Ábrahám, és látá a helyet messziről. És monda Ábrahám az ő szolgálóinak: maradjatok itt a szárával, én pedig és ez a gyermek elmegyünk amoda és imádkozunk, aztán visszatérünk hozzátok. Vevé azért Ábrahám az égő áldozathoz való fákat, és feltevé az ő fiára Izsákra, ő maga pedig kezébe vevé a tüzet és a kést, és mennek vala ketten együtt. És szóla Izsák Ábrahámhoz az ő atyjához, és monda: Atyám! Az Pedig monda: Ímhol vagyok, fiam. És monda Izsák: Ímhol van a tűz és a fa; de hol van az égő áldozatra való bárány? És monda Ábrahám: Az Isten majd gondoskodik az égő áldozatra való bárányról, fiam; és mennek vala ketten együtt.”⁵³

Egyszer talán majd szép lassan, elég lassan, túlságosan lassan, elfogynak azok az elemzők, akik a rituális rémtetteket logikusnak és indokoltnak minősítik, csak hogy a *mana* meg ne szakadjon. Egyszer talán, ha valamelyest tisztában leszünk azzal, hogy gyanútlan őseink micsoda iszonyatos terhekkal nyomorítják gerincünket, odáig is eljutunk majd, hogy ha nemzetalapítóink és nemzetvezéreink céljaik érdekében behazudnak a képünkbe és tulajdon fiaik képébe, nyakukba málházva a jó előre felaprított tüzelőt, hogy legyen mit meggyújtani alattuk, megásatják velük a gödröt, hogy legyen mibe belelövetni őket, akkor már soha többé nem lehetnek hithagyományozó szellemi előjáróink, legfeljebb csak eleink, mert a rokonság kötelez, őseinket sohasem lehet megtagadni. Nem is kell. Nem is szabad.

A lényeg, amelyet Ábrahám és Izsák bibliai története magában hordoz: a monoteizmus olyan kultuszban, olyan kultúrában gyökeredzik, amelyben az eredetileg őszülői státuszú törzsi isten immár totalitárius, kizárólagos és kirekesztő hatalmat gyakorol, amelyben a hatalom kizárólagosságának és totalitásának elfogadása rituális áldozatokban fejeződik ki és válik átélhetővé. A rituális áldozat kultusza pedig a vadság prehistorikus korának általánosan elterjedt – mert a dolgok természetéből adódó – kannibál létmód változó formákban fennmaradó atavisztikus öröksége.

---

⁵³ 1Móz. 22.3–8.

Nem arról van szó, hogy Karen Armstrong (akinek egyébként rendkívül szimpatikus személyét – nem győzöm hangsúlyozni – csupán példa gyanánt említem sokak közül, s nem pedig azért, hogy megpróbáljam megbélyegezni a maga igazával) ne nézne nyitott szemmel a valóságra, amikor menteni akarja a menthetetlent. Világosan látja, hogy „ez a brutális, részrehajló, gyilkos Isten kapja később a Jahve-Szabaót, a Seregek Ura nevet. Szenvedélyesen fanatikus, nem érez együtt senkivel kiválasztottjain kívül, egyszóval törzsi istenség.”⁵⁴ Igaz. Csakhogy néhány sorral odább

már ez áll: „Láthatjuk majd, hogy Jahve nem maradt meg az Exodus kegyetlen és erőszakos istenének, akármennyire fontos szerepe lett is a mítosznak mindhárom egyistenhívő vallásban. Bármilyen meghökkentő is, a zsidók minden képzeletet felülmúlóan részvevő és könyörületes istenné formálták őt képzeletükben.”⁵⁵ Nem igaz. Sajnos éppen az a baj, hogy nem igaz. Kettős arcú, ambivalens istenné formálták, akiben a szerethetővé alakított jószágos Atya mellett változatlanul megmaradt a rettegett zsarnok, mi pedig istenszeretőik helyett megmaradtunk istenfélőknek.

Önámítás abban reménykedni, hogy az egyistenhit bármiféle belső fejlődés lehetőségét magában rejtheti. Önámítás elhitetni magunkkal, hogy Jézus Atyaistene kevésbé barbár, brutális és vérszomjas isten, mint Ábrahám Úr-Istene, vagy Mózes Jehovája. Ha hiszünk abban, hogy Jézus a legmagasabb rendű lény, aki valaha is emberi formában világra jött, akkor nem kételkedhetünk abban sem, hogy az Atya, aki őt elküldte, az ő kiszenvetetésével a legtöbbet követelte magának áldozatul, amit csak képesek vagyunk emberi ésszel felfogni. Vagy még annál is többet. (Azért szeret engem az Atya, mert én leteszem az életemet, hogy

---

⁵⁴ *Isten története* 34. o.

⁵⁵ *Isten története* 35. o.

újra felvegyem azt. Senki nem veszi azt el tőlem, hanem én teszem le azt magamtól. Van hatalmam letenni azt, és van hatalmam ismét felvenni. Ezt a parancsot vettem az én Atyámtól.⁵⁶⁾ Hogyan is lehetnének képesek felfogni azt a felfoghatatlan képtelenséget, hogy immár nem Ábrahám, az ember málházza feláldozandó gyermeke nyakába a máglyához való előaprított tűzifát, hanem maga az Atyaisten nyomja a vele egylényegű egyszülött fia fejébe a töviskoszorút, és rakja vállára a keresztet, örök időkre szóló vértanúként áldozva fel a saját megengesztelésére!?! Mi ez, ha nem a lehető legtökéletesebb skizofrénia?! Mi ez, ha nem a legtökéletesebb, legtébolyultabb, legtermészetellenesebb, legfanatikusabb, legvégletesebb endokannibalizmus? Hova lehetne ezt még fokozni?! A monoteizmus keservesen kínozta, vasszegekkel veretett végső kiteljesedése ott feszül a szemünk előtt a Golgota dombtetőjén, fejében töviskoszorú, tekintete az égen, emlékét megőrizzük. I. N. R. I.⁵⁷ De hogy a téboly csakugyan totális legyen, mert nincs az a megrakott szénásszekér, amelyre még egy villával föl ne férne: a szerencsétlen, hitének kiszolgáltatott Iskarióti Júdást is bele kell rángatni önkéntelen áldozatként a történetbe, a leghívebb árulót, ki egy a tizenkettő közül. A többi áldozatról már maga a történelem gondoskodik, futószalagon.

A monoteizmussal éppen az a legnagyobb baj, hogy nincs meg benne a valódi fejlődés lehetősége. Hosszú távon sem tesz kompetenssé, ellenkezőleg: eredendően és véglegesen inkompetenciára kárhoztat. Alapjaiban kellene felbolygatni a változtatáshoz, de ha hozzányúlunk az alapokhoz, borul az egész. Minden monoteista vallás természete szerint alapvetően konzervatív, kirekesztő, betokozódó, generációról generációra változatlan ismétlődésben érdekelt és önmagát így megerősítő, megtartó vallás. Monoteizmus és változás, monoteizmus és fejlődés, monoteizmus és demokrácia, szentírás és demokrácia, dogmatizmus és demokrácia kibékíthetetlen ellentmondásai egymásnak. Csupán a monoteizmus *látszata* képes valamelyest megférti a demokrácia *látszatával*. Ami a kereszténységben változó, az valójában nem monoteista, az valójában nem keresztény. Vessük be ezt az idézetet, ha nem akarunk önámításban élni: „Ne gondoljátok, hogy megsemmisíteni jöttem a Törvényt vagy a prófétákat. Nem megsemmisíteni jöttem, hanem

---

⁵⁶ Jn 10. 17-18.

⁵⁷ Latin szöveg rövidítése a feszületeken: Iesus Nasaranus Rex Iudaeorum – Názáreti Jézus, a zsidók királya.

betölteni; mert bizony mondom nektek, hogy előbb múlna el az ég és a föld, mint hogy a legkisebb betűből egy is, vagy egy betű egyetlen írásjele is elmúljon valamiképp is a Törvényből, s ne történjen meg minden. Aki tehát megszegi e legkisebb parancsolatok egyikét, azt az egek királyságára »legkevésbé méltónak« fogják hívni.” Ezek a dogmatizmus alapjai. Ezek a dogmatizmus igéi. „Valaki azért vallást tesz én rólam az emberek előtt, én is vallást teszek arról az én mennyei Atyám előtt. Aki pedig megtagad engem az emberek előtt, én is megtagadom azt az én mennyei Atyám előtt. Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet bocsássak e földre; nem azért jöttem, hogy békességet bocsássak, hanem hogy fegyvert. Mert azért jöttem, hogy meghasonlást támasszak az ember és az ő atyja, a leány és az ő anyja, a meny és az ő napa közt; és hogy az embernek ellensége legyen az ő házanépe. A ki inkább szereti az atyját és anyját, hogynem engemet, nem méltó én hozzám; és a ki inkább szereti fiát és leányát, hogynem engemet, nem méltó én hozzám. És a ki föl nem veszi az ő keresztjét és úgy nem követ engem, nem méltó én hozzám.”⁵⁸ Ezek az inkvizíció alapjai. Ezek az inkvizíció igéi. Nem kell hozzá négyszáz év, és „megparancsoljuk, hogy mindazok a népek, amelyek a mi kegyelmes kormányzatunk uralma alatt állnak, abban a vallásban éljenek, amelyet a hagyomány szerint Szent Péter apostol adott át Róma népének. (...) Tehát: mindenkinek hinnie kell az apostoli hitvallás és az evangéliumi tanítás értelmében az Atyának, Fiúnak és Szentléleknek egységesen isteni voltát, egyenrangú méltóságát és szent hármasságát. Meghagyjuk, hogy akik ezt a hitvallást követik, a »katolikus keresztények« nevét viselhetik, a többiek azonban, akiket eszteleneknek és őrülteknek ítélünk, az eretnek hitvallásuknak megfelelő gyalázatos nevet viseljenek, gyülekezeteik nem nevezhetik magukat ecclesiáknak, és egyelőre az isteni bosszúnak adjuk át őket, de majd, amidőn isteni sugallatból erre utasítást kapunk, magunk is gondoskodunk megbüntetésükről.”⁵⁹ Ezek az emberiség ellen elkövetett egyházi bűncselekmények ideológiai alapjai. Ezek az emberiség ellen elkövetett egyházi bűncselekmények igéi.

Az a jó, hogy az endokannabinoidok betöltik nélkülözhetetlen szerepüket, szükség esetén megszüntetik, vagy legalábbis kellő mértékben csillapítják bennünk a félelmet és

---

⁵⁸ Mt 10.32-38.

⁵⁹ Castiglione László: *Az ókor nagyjai*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982. 372. o.

szorongást, amelyet sokkoló élményeink váltanak ki bennünk közvetlenül vagy előtölülő emlékképek formájában; segítik az egyént, hogy egészséges nyitottsága és képességei által felszabadítsa magát rémítő tapasztalatainak fogsága alól. A hüllőagy, az ősemlős agy és az újemlős agy határterületein vámügyi szolgálatot teljesítő egységek értelmezhetetlen túlterhelés esetén bekeményítenek, visszafordítják a szállítmányt, a szinapszisokban olyan endokannabinoidokat aktiválnak, amelyek sorompót engednek az ingerinvázió útjába. Jó esetben meg is üzenik a feladónak, hogy újabb értesítésig függessze fel túlbuzgását. Az endokannabinoid aktivitás elsődleges funkciója: a külső környezet változásai ellenére fenntartani a stabil belső környezetet. Ezt a stabilitást nevezik homeosztázisnak, már amennyiben összejön.

Az a baj, hogy az endokannabinoidok betöltik nélkülözhetetlen szerepüket, szükség esetén megszüntetik, vagy legalábbis kellő mértékben csillapítják bennünk a félelmet és szorongást, ennek viszont ára van. Agyunkban is működik egy (vagy több) olyan mechanizmus, amely – akár az informatikában – a különböző határvidékeken blokkolt ingereket, adatokat, tudattartalmakat valamiképpen kezelik, viszont alapvető különbség: az agyban egyetlen információ sem veszt el, nem bolyonghat céltalanul a senkiföldjén, fel sem szívódhat, semmi, ami megtörtént, nem válhat meg nem törtéنتté. Valahol, valamilyen formában minden adat el van mentve, feldolgozásra, kompatibilitásra vár, akár saját memóriánkba tömörítve, akár a kollektív mélytudat szerverein, akár felhőalapú tárhelyeken, vagy ki a megmondhatója, hogy mikor hol és hogyan. Azért teremtünk világot, arra születünk mindannyian, hogy megélt életünkkel adatokat, tapasztalatokat, tételes tudást gyűjthessünk. A lehető legtöbbet, közös projektünkhöz közös hasznosításra. És abban is biztosak lehetünk, hogy valamilyen törvényszerűség, hívjuk homeosztázisnak, hívhatjuk drogönellátó endokannabinoid szisztémának, amely híd a test és a lélek között, hívhatjuk szőnyeg alá söprő automatizmusnak, hívhatjuk elfojtott tudatalattinak, hívhatjuk archetípusoknak otthont adó kollektív mélytudatnak, bárminek, lényeg, hogy jól vagy rosszul, de kivételkezelő blokkjaink megpróbálnak megoldani minden problémát. Jobb híján – mert egyetlen hardver és egyetlen alkalmazás sem tökéletes – akár álmegoldásokkal, akár önámítással is, csak hogy egy kis nyugtunk legyen, végezni tudjuk a dolgunkat, hiszen alkalmasint aki időt nyer, életet nyer, és valamiben meg kell kapaszkodnunk.

A kisgyerek – ha egyáltalán eljut odáig, hogy megszülessék – mindenekelőtt a szüleibe kapaszkodik. Meg persze a mintául szolgáló, mértékadó felnőttekbe, ahogy jönnek szép sorban az életében. „A hat-hét éves kisgyerek alapvetően utánzás alapján tanul. Szinte azonosul a tanárral, amikor az mesél neki valamit, vagy tanít. Nem kell azt mondani egy gyereknek, hogy álljon szépen, vagy mondjon el egy verset. Ha az osztálytanító szépen megáll vagy mondani kezd egy verset, a gyerekek önkéntelenül követik. Erre a beleélő képességre épít az írástanítás is. Első osztályban a nyomtatott nagybetűket tanuljuk meg írni, olvasni. Minden hangzónak önálló sajátos minősége van. Hangulatukban, hangképzési módjukban, alakjukban egyedi sajátosságot hordoznak. Ezt kell a tanárnak megtalálnia, ötvöznie. A tanító mesét talál ki a gyerekek számára, melyben izgalmas történések vannak, érdekes szereplőkkel. Folyik a mese, egyszer csak egy fontos jelenet megelevenedik. Lerajzoljuk, és az egyik szereplő tárgy vagy növény alakjából kitűnik a betű sajátos hangulatával. Egy vers is születik, mely ezt a minőséget hordozza. Ez a betűvers. Például a »k« hang kemény, torokban képzett. Nem lehet például kenyér a szó. Lett katona:

*Kemény kezű katona,
a virágot megóvja,
keményen küzd karjával,
kettéhasít kardjával.*

Írunk szavakat, mondatokat, először még tudattalanul. Később egyre többen tudják olvasni. Önerőből, az élettani kíváncsiságtól hajtva tanulnak meg olvasni. Hisz itt az ideje." (A Fóti Szabad Waldorf Óvoda, Általános Iskola és Középiskola Pedagógiai Programja – Írás az első osztályban)

Hát azért el kell ismerni, ez szinte már kopernikuszi, darwini léptékű kitörési kísérlet a skolasztikus porosz iskolarendszer fogságából, amely ráhelyezi a gyereket egy futószalagra, és a tanítók két oldalról gyömöszölik belé a tudást, csak győzze nyelni. Ez a pedagógiai felfogás – legjobb szándéka szerint – miközben hangsúlyozottan tiszteletben tartja az eltérő nemzeti kultúrák sajátosságait, sőt a gyermekek, a diákok és szülők vallásos és egyéb meggyőződését is, minden gyermek számára igyekszik megteremteni azokat a feltételeket, amelyek az érzelmi biztonságukat és a szellemi szabadságukat biztosítják. Vagyis hát nem tudom...

Valóban a követési mintául szolgáló pedagógus kompetenciája és nem a szellemi szabadság született előjoga eldönteni azt, hogy mi jusson gyermekeink eszébe a „K” hang

hallatán? Nem itt kezdődik a tanárral azonosuló, beleélő gyermek egyéni kompetenciája, amely később majd kiterébélyesedik? Egészen bizonyos, hogy a „K” (magyarul) csak Katona lehet, mert a Kenyér túl puha hozzá? SemmiKépp se Készítsen a péK Kemencében Kenyeret, vagy akár annál is lágyabb Kalácsot, Kökényszemű Katica meg se Kíséreljen Koszorút Kötni, mert Kemény Kezű Katona – mi más lehetne is a dolga, amikor éppen senkit nem hasít ketté a kardjával, hiszen ölni kell, vagy téged ölnek meg, ugye, fiúk, gyöngyélet a katonaélet – úgys megvédi a virágot, erre teremtette a Jóisten, nekem aztán mesélhet a haditudósító Szimonov, hogy nem születünk katonának. Lám, mit tesz a sok ezer éves beidegződés! Kecskére a Káposztát! (Meg ne feledkezzünk valamiképp a mindenre fogékony gyermek képi teremtő erejéről, amikor kettéhasítást helyezünk kilátásba példa gyanánt...)

Rudolf Steiner (1861–1925) osztrák polihisztor, filozófus, a Waldorf-pedagógia atyja, író, dramaturg, tanár, az antropozófia spirituális mozgalmának megalapítója

„A szellemi élmények elsősorban képek gyanánt jelentkeznek, ezek az élmények a kellőképpen felkészült lélek ismeretlen mélységéből merülnek föl. Feladatunk mindenekelőtt az, hogy helyes viszonyban tudjunk kapcsolódni e képekkel. Az érzék fölötti észlelés számára csupán akkor van értékük, ha megmutatkozásuk egészével azt sugallják, nem lehet önmagukban valóknak tekintenünk őket. Olyanoknak kell mutatkozniuk, mintha valamely elolvasandó írás betűi volnának. Az ember nem maguknak a betűknek a formájával foglalkozik, hanem azt olvassa a betűkből, amit kifejeznek.” (Rudolf Steiner: *A szellemvilág küszöbén*. Az okkultizmus könyvei. Könyvkiadó és Nyomda R. T. – Budapest, 1922.)

Az a jó, hogy az endokannabinoidok betöltik nélkülözhetetlen szerepüket, szükség esetén megszüntetik, vagy legalábbis kellő mértékben csillapítják bennünk a félelmet és szorongást, zavart, amelyet sokkoló élményeink, alkalmasint tudathasogató klapanciák – jó az a gyereknek, úgysem tudja még, hogy mi az igazi – váltanak ki. Az a baj, hogy az agyban egyetlen információ sem veszhet el, semmi, ami megtörtént, nem válhat meg nem történtté. Valahol, valamilyen formában minden élmény el van mentve, feldolgozásra vár, akár saját memóriánkba tömörítve, akár a kollektív mélytudat szerverein, akár felhőalapú tárhelyeken, vagy ki a megmondhatója, hogy mikor, hol és hogyan. És majd hosszú évek múltán, amikor

mindenféle kompetenciaalapú oktatás kereteit messze meghaladva rengeteget tanult már az a leány- és fiúgyermek a történelem természetes velejárójának vélt vallás- és egyéb, meg sem indokolt, végeláthatatlan, harmincéves, százéves háborúkról, sorszámozott világégésekről, a rádióban meghallja a mindent megélt, sorsával hitelesített színésznő vigasztalhatatlan gordonkahangján előtolulni veszteségeinket: Mondd, hová lett a sok virág, szirmukat lányok szaggatták, és hová lett a sok leány, kiken katonák mentek át, és hol vannak a katonák, sírkereszt alatt mindahány, és mivé lett a sírkereszt, a fagyos szél is sírni kezd, nem tudják, hogy most akkor mi van. Hol vannak a virágvédő katonák? Most akkor mondjátok, mért van így? Mondjátok, mért van így.

Végzetes tévedés azt gondolni, hogy bármi jó a gyermeknek, úgysem tudja még, mi az igazi, ráér később. Tudja. Ő még tudja. Benne még él az angyali üzenet, de könnyen befolyásolható, mert a tudásához nem birtokolja az artikulált formát, nem képes a felnőttek nyelvén kifejezni, viszont végtelenül kiszolgáltatott. Így aztán a mintául szolgáló nagyokba kapaszkodik bizalommal, és követi őket. Akkor is, ha a nagyok már régen elfedték, eltemették magukban az igazi tudásukat.

Mindannyian üzenettel érkezünk. Az emberré válás kompetenciájának angyali üzenetével. Nem a tanulás tesz bennünket kompetensekké, eleve azok vagyunk. Emberként születtünk embernek. Azért tanulunk, azért sajátítunk el a tételes tudást – alkalmasint a betűvetés tudományát és minden mást –, azért építünk magunk köré kultúrát, hogy ezt a spirituális kompetenciát anyagi valónkban, állati örökségünk terhei ellenére is, realizálni tudjuk öntudattal, önismerettel, önbecsüléssel. Mint ahogy morális világgépünk fikarcnyival sem lesz humánusabb pusztán attól, hogy az univerzum központját a Földről átemeljük a Napba, vagy a felsőbbrendűnek deklarált emberi fajt nem a teremtés hatodik napján, hanem az evolúció prológusa után helyezük az élővilág piramiscsúcsára. Gyermekeinket, önmagunkat is hiába vesszük le a skolasztika lelketlen központi edukációs futószalagjáról, ha az iskola számunkra nyújtott *szolgálat*a helyett továbbra is a *kompetenciájában* hiszünk, ha nem vagyunk képesek hinni saját, velünk született, magunkkal hozott kompetenciánkban, amelyre építhetünk, amelyre építenünk kell.

Kaddis meg nem született gyermekeinkért

A Nyilatkozat alkotói, illetve szellemi örökösei, mai jogalkotók és jogvédők, próbáljanak meg nagyon őszintén és nagyon mélyen feltárulkozni. Próbálják meg mosott kézzel és bemosakodott lélekkel feltárni magukban, magunkban: mi, vagy inkább mi minden lehet az oka annak, hogy annyi áldozat után, annyi odaadó tiszta szándék ellenére nyakunkon az apokalipszis. „A törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol.” És nekem senki ne mondja azt, hogy így kell lennie, mert az élet feljebb és feljebb örökösen újratermeli a problémákat. József Attilának van igaza: Ős patkány terjeszt kórt miköztünk, a meg nem gondolt gondolat, belezabál, amit kifőztünk, s emberből emberbe szalad. Minden bajnak megvan a maga kórokozója. Meg kell találni. Meg lehet találni.

Azon töprengék, Imre, hogy ha Köves Gyuri teljesen azonos Kertész Imrével, akkor téged nem a holokausztt fosztott meg a családotól, szeretteidtől. Hiszen neked már az elhurcolásod előtt sem volt igazán családod, előtte sem voltak igazán szeretteid. A szívedben biztosan nem. Te már Auschwitz előtt valamiért kifosztott lettél. A háborúban elveszett nemzedék már a háború előtt elveszett. Aztán a háború után elveszett, mindenféle jogból, jogarból, koronából, tiarából kiábrándult még elveszettebb, morális létbiztonság híján morális tanácstalanságban tengődő, bár különböző javakban igencsak magukra talált utódnemzedékeiben pedig már az sem tudatosul, hogy valójában elveszettek, mert már rég nem látnak ki a gubancból.

	<p>A legkisebb hordódonga</p> <p>A Liebig-féle minimumelv lényege: Bármely talaj csak annyira gazdag tápanyagban, amennyire a fontos tápelemek közül bármelyik relatíve a legcsekélyebb mértékben van benne jelen. A minimumban lévő erőforrások határozzák meg a maximálisan várható teljesítményt. Elméletét Liebig egy hordó ábrájával tette közérthetővé, melynek különböző magasságú dongái voltak, ezeket elnevezte az egyes tápanyagokról, szembeszökően láttatva, hogy a hordó nyilván csak a legalacsonyabb donga tetejéig tölthető meg folyadékkal, amivel a várható terméshozamot szimbolizálta. Ha a szükségeshez képest relatíve legkevesebb ásványi anyag mennyiségét növelik, akkor nő a terméshozam mindaddig, amíg egy másik elem nem kerül a még szükséges relatív minimum alá. Akkor át kell állni annak a pótlására.</p>
---	---

Ha valamely emberi kultúrában azt tapasztaljuk, hogy tartósan és tendenciózan csappan a gyermekáldás bősége, akkor egészen bizonyosak lehetünk benne, hogy a létfontosságú feltételek közül valamelyikben az a kultúra súlyos hiányokat szenved, nőjenek

bár hordójának egyéb dongái akár az egekig. De mit kezdünk ezzel a felismeréssel, ha világossá válik: kultúránk nem csupán egyetlen hordó látható dongákkal, hanem százezer irányba ágazó, sokdimenziós közlekedőedény-rendszer, amelynek rejtőzködő nyavalyáit kell láthatóvá tennünk. Felfoghatatlanul bonyolult, a korábban velünk született ösztönöket egyre tágabb körben és egyre mélyebbre visszazorító, de csak részben kontrollált, ellentmondásos szociális viszonyrendszerrel van szó, amely által állati örökségünkkel is küszködve, mégis belőle mindinkább kibontakozva, generációról generációra továbblépve próbáljuk futtatni közös programunkat: az almafa törvényének ránk szabott végrehajtási utasítását.

Tény: az ember csúcsragadozóként jelenleg már az egyetlen olyan emlős faj a Földön, amelynek egyedszáma növekszik. Robbanásszerűen. A tendencia azonban ambivalens: számszakilag igaz, de bizonyos típusú (európai, észak-amerikai) kultúrákban drámaian apad a népesség, míg máshol (Afrika, Latin-Amerika, Távol-Kelet) tragikus méretű a túlszaporodás. Sir David Attenborough fölveti a gondolatot, hogy az evolúciót az ember számára befejezettek kell tekintenünk, mert fajunkban a természetes kiválasztás immár nem működik, minthogy a csecsemőhalandóságot a minimumra szorítottuk. Sőt. Attenborough odáig ment, hogy egyenesen a Föld pestisének nevezte a fékevesztetten szaporodó emberiséget, amelynek rövidesen bűnhődnie is kell.

Családmodell

Optimum Population Trust (szabad fordításban népszéügygyi agytröszt): az Egyesült Királyságban a 20. század legvégén létrehozott, majd Population Mattersre keresztelt tudományos szervezet, amelynek David Attenborough az első számú védnöke. Legfőbb céljának a népszégnövekedés visszaszorítását, stabilizálását tekinti a hosszú távú fenntarthatóság, az életminőség és a természeti környezet védelmében szerte a világon. Meghatározó feladatot kíván betölteni a harmadik világ népesedési kultúrájának alakulásában a felvilágosultabb családtervezés, a szexuális nevelés és oktatás, a nem kívánt terhességek megelőzése, megszakítása terén, a legfeljebb kétgyermekes családmodell elterjesztésében.

Ha komolyan akarjuk venni Sir Attenborough és népszégpolitikai világszemléletében osztozó követőinek minden idevágó mondatát, akkor most sürgősen meg kell találnunk azt az embert és/vagy jogszabályt, aki/amely csalhatatlan megmondhatója lehet annak, feltehetően az erre predestinált Egyesült Királyság civilizációs magaslatáról szemlélődve, hogy például az elmaradottsága ellenére túl magas termékenységi rátával jellemezhető Etiópiában, ahol egyszerűen túl sok ember él, személy szerint kik legyenek a fajfenntartásra kiválasztottak, akiket szellemük és pedigrijük lelkiismeretes tanulmányozása után – szigorúan a kétgyermekes családmodell korlátai között – kijelölnek a párosodásra, az emberiség javának előmozdítása érdekében. Ha az Egyesült Királyságban a Population Matters sikeresen teljesíti vállalt küldetését, akkor Etiópia és a földkerekség minden más gazdaságilag elmaradott országa, korábbi kultúráját maga mögött hagyva, öles léptekkel elindulhat a gyors polgári

felemelkedés útján, ökológiai lábnyomának méretével beérve, vagy akár túl is szárnyalva a példaként elé vetített nyugati civilizációt.

Az arab világ elismerten legnagyobb hatású filozófusa, Ibn Khaldún a történelem addigi tapasztalatait mérlegelve arra a következtetésre jutott a 14. század második felében, hogy az ember a szikár nomád életforma felhagyásával civilizációt, jóléti társadalmat hoz létre a városokban, ahol azonban, éppen a kényeztető életmód miatt, egy idő után törvényszerűen ernyed a kohéziós erőt jelentő vérségi csoportszolidaritás, amely csak az edzett nomád közösségekben lelhető fel romlatlan tisztaságban. A kötelékeit fellazító, elpuhult, dekadenciába fordult újgazdag társadalmak vezetői idővel alkalmatlanná válnak megfelelő válaszokat adni az újabb és újabb követelések újabb és újabb kihívásaira, előbb-utóbb kénytelenek lesznek legyőzöttként átadni a helyüket vitalitásban és harci szellemben felettük álló még nomád, ám a városok vonzerejének, a civilizáció csábításainak ellenállni képtelen dinasztiáknak, a történelem kereke pedig egyre csak forog, három-négy generációnként ismételve önmagát.

A mi – egyébként szépen globalizálódó – kulturális égövünkön a történelem folyamán sorban kivesztek, kivesznek a vitalitásban és harci szellemben vérfrissítést ígérő nomád szellemű, edzett törzsi közösségek, de maradnak a kötelékeiket fellazító, elpuhult, dekadenciába forduló újgazdag vegetációk. Tévedés ne essék: evolúciós mércével mérve az is újgazdag, aki már háromszáz éve nyírja a füvet. Evolúciós történelemszemlélettel nézve kőbaltás korunk óta örökösen megújuló újabb és újabb újgazdag civilizációban élünk, mindannyian a földkerekségen. Lehetséges, hogy az elosztás anomáliái miatt még a mi globalizálódó kulturális égövünkön is százmilliók tengődnek a statisztikai létminimum alatt, de bizonyos főúri allűröket ők is megengedhetnek maguknak. Senki sem képes lemondani például arról a kényeztetésről, amelyet a majdnem minden igényt kielégítő, művelt társalkodónőjük kínál igazán elfogadható áron: mindenkori jövedelmük elenyésző töredékéért naponta ringatja, szórakoztatja megrendelőit, gondolkodik helyettük – és él vissza kivételezett helyzetével. Klasszikus asszociációkat keltő, görögös hangzású neve már magában is bámulatosan megtévesztő, így hívják: média. Csakhogy a korábban létrejöttek mellett burjánozzék még egy átláthatatlan és kezelhetetlen hatalmi ág. Mert megérdemlem. De beszélhetünk akár csutkababa vs. újgazdag Barbie-szindrómáról, vagy annyi minden másról is... Fölösleges részletezni.

A proletáryomortól a hipermarketig

Bármennyire paradoxonnak tűnjék is, a szabad versenyes kapitalizmusra épülő, közhasználatú szóval polgári demokráciának is nevezett fogyasztói társadalmak jólétének történelmi gyökere a nyomor. Az újkor kezdetén Angliában végbement agrárforradalom és mezőgazdasági termékszerkezet-váltás nyomán tömegesen fölöslegessé vált munkaerő beözönlése a rohamosan iparosodó városokba, az eredeti tőkefelhalmozódás, a gyarmatbirodalomból érkező olcsó nyersanyag, a fejlett bankrendszer és kereskedelmi hálózat kialakulása, a jókor jó helyen lezajlott ipari forradalom és a vallásosan fanatizált, profitimádó tőkés mentalitás mind-mind azon dolgozott, hogy visszafordíthatatlanul kialakuljon az a totálisan talajvesztett, végsőkéig kismimizett, magamagát is kényszerűen kizsákmányoló, de ugyanakkor önmagát így is ragályos gyorsasággal társadalmi osztállyá hatványozó réteg. A hamarosan világméretű gettóba szorult, ezért aztán a remélt társadalmi igazságosság ígéretével immár újfajta, világméretű kirekesztésre, osztályharcra könnyen fellázítható proletariátus, amelynek életében a nyomorúság oly reménytelenül burjánzott el az öreg kontinensen és az Újvilágban egyaránt. (Utóbbiban a történelem sodrását még külön felerősítette a polgárháború után felszabadult feketék áradata az északi államok felé.) 1800-ban Európában mindössze huszonhárom településnek volt százezer főnél több lakója, a század végén azonban már százharmincöt ilyen városa volt földrészünknek.

Ne feledjük Darwin szavait: „Az emberiség javainak előmozdítása rendkívül bonyolult probléma; mindenkinek tartózkodnia kellene a házasságtól, aki nem tudja elkerülni, hogy gyermekei nyomorban nevelkedjenek; mert a szegénység nem csak önmagában nagy baj, de még fokozódásra is törekszik, amennyiben meggondolatlansághoz vezet a házasság kérdésében.”

A viktoriánus kor birodalmi Angliájában egyre csak erősödő új tőke ideológusai is Darwin tanításait játszották ki aduásként, mondván, hogy a természeti törvények igazságos akaratából éppen ők, a lendületben levő tehetségesek azok, akiknek helyük van a csúcson, ahová majd a nyílt és szabad verseny repíti őket, ha politikai csatáikat is megnyerik az arisztokráciával szemben. Ennek az ideológiának vált emblematis figurájává Darwin egykori szolgálatkész követője és segítőtársa, Thomas Henry Huxley, akinek szent meggyőződése volt,

hogy a szociális berendezkedésű társadalom eleve működésképtelen, mert a versenyt kiiktatni lehetetlen; ha nincs szelekció, képtelenség etetni azt a rengeteg éhes szájat. Hogyan is lehetett volna a 19. század végén akár még csak álmodni is a hipermarketek, plázák és webáruházak fogyasztói társadalmáról? Akkori tapasztalatokkal, ahhoz a korhoz ragadt szemlélettel hogyan is lehetett volna még csak álmodni is arról, hogy az alultáplált, minden tekintetben alulfejlett, örökké éhes szájú, a fogamzásgátlónak még hírét-hamvát sem ismerő, ugyanakkor fajfenntartásban hiperaktív alsóbb rétegek idővel a globális gazdaság markáns vásárlóerejévé, sőt meghatározó piaci tényezőjévé válhatnak szülőstül, gyerekestül, internetestül, okostelefonostul? (Már aki megszületik. Már aki a gyermekvállalás, a családtervezés nagylyukú, random rostáján fennmarad.) Ha majd a nemzetközi működő tőke felfedezi a bennük rejlő üzleti lehetőséget... Felfedezte. Amint érdekeltté vált benne. Alig kellett hozzá száz év, amely, ugye, klasszikus evolúciós léptékkal mérve kimutathatatlanul csekély időtáv. Igaz, olyan száz év, mely alatt két világháború gazdasági koreográfiája alapjaiban rendezte át a történelem forgószínpadát.

Kompetenciazavar

Az ipari forradalommal fémjelzett újkor hajnala előtt, már pirkadatkor modernizálódásnak indult angol mezőgazdaság immunrendszere, mint idegenné vált testet, kivetette magából a jobbára férfi munkaerő-fölösleget, amely kínjában az ipar vonzáskörében próbált – gyökerét veszelve is – valahogyan megkapaszkodni. Nem pontosan ez és nem pontosan így történt némi fáziskésés után a női munkaerővel előbb a szigetországban, majd szerte Európában és Amerikában. A lányokat, asszonyokat, anyákat, feleségeket régi otthonukból úgy szippantották át az új nemzetgazdasági képződmények, családjuk megmentésére úgy kényszerültek olcsóbb munkaerőként még hosszabb munkaidőben felkínálni magukat a beszippantásra, úgy integrálódtak iparba, kereskedelembe, hogy előtte nem keletkeztek szabad vegyértékeik, női mivoltukban sohasem váltak fölösleges többletté a hagyományos család számára. Sőt. Ugyanakkor egy csapásra szembekerültek a dimorfizmus adta előnyökbe százezer évek óta beágyazódott teljes férfitársadalom vélt érdekeivel, pontosabban előítéleteivel, korra, rangra és felekezetre való tekintet nélkül. Mély tisztelet a kevés kivételnek.

Nem születünk katonának, de ettől még – állítólag – ölni kell, vagy téged ölnek meg. Márpedig egyszerre repszat kapni a tūdődbe a lővészárokbán, ugyanakkor otthon legyártani a hozzá való gránát gyutacsát, egyszerűen képtelenség. Ha már minden épkezlab honfiú odavan a hadszíntéren, végképp nincs mese, a honleányak is hadrendbe kell állnia a futószalag mellett. Ha nincs gyereke, azért, ha van gyereke, azért, hogy valaki enni adhasson neki, élő bizonyágul a törvény urai előtt, hogy igenis el lehet végeztetni a nőkel is ugyanazt a munkát, mint a férfiakkal, akár csekélyebb bérért, akár még jobban is. Ez – a történelem nem tervezett hozadékaként – a legtöbb makacskodó országban hamarosan választójogot ért, követve a demokratikusabb átrendezkedésben élenjáró államokat, amelyekben jóval az első világháború előtt, már a 19. század második felében megtörtént az áttörés. Elsőként, 1869-ben, az Egyesült Államok 44. tagállama, Wyoming szánta el magát; az európai Man-szigeten 1880, Coloradóban 1893, Új-Zélandban 1893, Ausztrália összes államaiban 1895–1909, Utahban és Idahóban 1896, Finnországban 1906, Norvégiában 1907 óta jogosultak a nők választásra. A brit törvényhozás 1918-ban odáig merészkezik, hogy a harmincadik életévüket betöltött nőket részvételre érdemesnek tartja a helyhatósági választásokon, aztán 1928-ban, a szüfrazsettikon Emmeline Pankhurst halálának évében végre minden huszonegy év feletti nő általános választójogot kap.

A nemzetközi nőnap a nők iránti tisztelet és megbecsülés munkásmozgalmi eredetű demonstrációja annak emlékére, hogy 1857-ben negyvenezer New York-i textil- és konfekcióipari munkásnő lépett sztrájkba a béregyenlőségért és a munkaidő csökkentéséért. Manapság a különféle civil szervezetek a nők elleni erőszak, a nőket érő családon belüli erőszak, a munkahelyi szexuális zaklatás, a prostitúcióra kényszerítés és az egyéb, a nők ellen elkövetett erőszak formái elleni tiltakozásuknak is hangot adnak világszerte ezen a napon.

x x x
x x x

(Magánkezdeményezés: A Krisztus utáni 21. század legyen a társadalmi nemek számára kompetenciát adó öntudat, önismeret és önbecsülés, a valódi demokrácia évszázada.)

A nemzetközi férfಿನap célja, hogy felhívja a figyelmet a fiúk, férfiak egészségvédelmére és hangsúlyozza a nemek közötti egyenlőséget. Alkalom arra is, hogy elítéljük a férfiak ellen táplált mindenfajta előítéletet, diszkriminációt és hangsúlyozzuk elért eredményeiket, vállalt szerepüket a családban, a házasságban és a gyerekekkel való törődésben, valamint elismerjük nélkülözhetetlen hozzáadott értéküket a közösségek boldogulásához.

x x x
x x x

Ahhoz már egy újabb világégés borzalmainak kellett bekövetkezniük, hogy felülemelkedve a nemek harcán, vagy legalábbis attól függetlenül, „tekintettel arra, hogy az emberi jogok el nem ismerése és semmibevevése az emberiség lelkiismeretét fellázító barbár cselekményekhez vezetett, és hogy az ember legfőbb vágya egy olyan világ eljövetele, amelyben az elnyomástól, valamint a nyomortól megszabadult emberi lények szava és meggyőződése szabad lesz”, 1948. december 10-én megszülessék az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata.

1. cikk: Minden emberi lény szabadnak születik, azonos méltósággal és egyenlő jogokkal rendelkezik. Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymás iránt testvéri szellemben

kell, hogy viseltessenek. Személyes kiegészítés mintegy emlékeztetőül, csak hogy világos legyen a 20. századi idea eredete: „És megkérde őt egy törvénytudó, kísértvén őt: »Mester, melyik a nagy parancsolat a Törvényben?« Jézus pedig monda néki: »Szeresd az Urat, a te Istenedet teljes szívedből, teljes lelkedből és teljes elmédből.« Ez az első és nagy parancsolat. A második pedig hasonló ehhez: »Szeresd felebarátodat, mint magadat.« Ezen a két parancsolaton alapul az egész Törvény és a Próféták.” (Mt. 22.31–40)

2. cikk: Mindenki, bármely megkülönböztetésre, nevezetesen fajra, színre, nemre, nyelvre, vallásra, politikai vagy bármely más véleményre, nemzeti vagy társadalmi eredetre, vagyonra, születésre, vagy bármely más körülményre való tekintet nélkül, hivatkozhat a jelen Nyilatkozatban kinyilvánított összes jogokra és szabadságokra.

Én, Rátai János Kristóf, magyar állampolgár, nemem férfi, születésem helye és ideje Kecskemét, 1944. május 19., édesanyám neve Erdélyi Olga, édesapám Rátai Dénes, foglalkozásom nyugdíjas, hivatkozva az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 2. cikkére, panasszal kívánok élni az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozatának 1. cikkében manifesztálódó ismeretlen tettesek ellen, személyhez fűződő alapjogaim, emberi méltóságom megsértése címen.

Előadom, hogy a személyhez fűződő jogok az embernek – mint természetes személynek – biztosítják azt a háboríthatatlanságot, integritást, beavatkozásmentességet, amely a személy társadalmi rendeltetésének, társadalmi szerepének betöltéséhez szükséges. Védik a személyt a szükségtelen, illetéktelen beavatkozásoktól, amelyek a környezete felől érkeznek és amelyek veszélyeztetik, sértik az integritását. Tudatában vagyok annak, hogy minden embert megillet egy sajátos rang: az emberi méltóság, amely alapján minden ember követelheti a rangnak kijáró tiszteletet, tehát emberi méltóságának elismerését. A személyhez fűződő jogok védik ezt az emberi méltóságot, és büntetik azt, aki nem adja meg a minimális tiszteletet, elismerést a másik embernek, amely emberi mivoltánál fogva megilleti. Az emberi méltósághoz való jog az egyén autonómiájának védelmére szolgál minden olyan esetben, amikor az alkotmányban megfogalmazott alapjogok egyike sem alkalmazható.

Fent idézett 1. cikk megfogalmazása szerint „Az emberek, ésszel és lelkiismerettel bírván, egymás iránt testvéri szellemben kell, hogy viseltessenek.” Ésszel és lelkiismerettel bírván, azt, hogy melyik ember- vagy állattársam, milyen élő vagy élettelen világ iránt táplálok

magamban testvéri érzést, szeretetet, a legelidegeníthetlenebb személyes kompetenciámnak vindikálom, büntetőjogi normatív előírását pedig, minden tisztességes szándéka ellenére is, a lelki integritásomba való végiggondolatlan, spirituálisan érzéketlen, belátástalan, kézmosás nélküli beavatkozásnak minősítem.

Előadom továbbá, hogy mi, azonos méltósággal és jogokkal, ésszel és lelkiismerettel bíró, szabadnak született emberi lények nem azért szeretünk, mert a Törvény szűrős tekintetét érezzük a hátunk közepén. Ha például azt mondja valamely állatvédő törvény, hogy nem szabad bántanunk a csimpánzokat, kiváltképp pedig a bonobókat, mert géntérképeink alig több mint egy százalékban térnek el egymástól, akkor az nagyon humánusan hangzik, de ebből a logikából kimondatlanul egyszersmind az is következik, hogy a tabu alapja a fajrokonság foka. Így viszont egy önkényesen megválasztott százalékon felüli genetikai eltérés esetén már semmiféle lényt nem kell közeli fajrokonnak tartanunk, tehát nyugodtan láthatjuk – mondjuk, akár a delfinekben is – a prédaállatot. Ha közös őszünkre hivatkozva állítjuk azt, hogy rasszra való tekintet nélkül szeretnünk kell egymást, mert végső soron testvérek vagyunk, akkor az nagyon humánusan hangzik, de kimondatlanul egyszersmind azt is állítjuk, hogy akivel nincs közös felmenőnk, aki nem testvérünk, az nem tarthat jogos igényt a szeretetünkre. Bízvást tekinthetjük akár ellenségünknek, bízvást tekinthetjük akár prédaállatnak is, és ha – például – élnének még Neander-völgyiek, akikről a genetika tudománya olykor bebizonyítja, hogy egyikük sem vér a vérünkből, mi a tápláléklánc csúcsán minden lelkiismeret-furdalás nélkül, ártatlan bociszemekkel gyilkolhatnánk őket halomra aktuális érdekeink szerint, miként azt feltételezhetően tettük annak idején, maximum az állatvédők ágálhatnának, ahogy a bálnákért vagy a delfinekért. De hál' istennek a testvériség érzése nem vérségi kérdés, nem is géntérképészeti adatbázison múlik, hanem az együvé tartozás tudatán és vállalásán. Sőt! Etológusok – akár humánetológusok is – igazolhatják, hogy kirajzás, elszakadás után a vérrokonok bestiálisabb ellenségekké válhatnak, mint a távoli idegenek. Senkit sem a szeretetben inkompetens írott törvények alapján kell szeretni. Egyáltalán nem *kell* szeretni. Azért szeretünk, mert szeretni jó és megvan rá a képességünk. Azért szeretünk, mert igényünk van rá. Akinek van, amennyi van. Valamennyi mindenkinek van. Szeretni azért szeretünk, mert azt érezzük, hogy többé válunk általa, gazdagabbak leszünk, jobb lesz a közérzetünk, tetszőbb lesz körülöttünk a világ, amelyet így aztán még jobban szerethetünk, és jobban szerethetjük benne magunkat is, bűnben vagy büntelenül, börtönben vagy szabadon, paradicsomi

áratlanságban vagy Káin utódaiként az édentől keletre. A valódi együvé tartozás atavisztikus élménye és igénye eredendőbb bármely közös ősnél, fölötte áll minden vérvonalnak, törvénykönyvnek, Szentírásnak.

Előadom, hogy virtuális keresetemet állampolgárságomra való tekintettel a magyar Polgári törvénykönyv hatályos rendelkezéseinek megfelelően kívánom érvényesíteni, azonban születésemmel az események sodrába került szemtanúként, a jogsérelem globális jellegére való tekintettel, kénytelen kötelezettséget érzek egyszersmind az emberi nem, mint identitásában jogi eszközökkel meg nem határozható, következésképpen korlátozottan cselekvőképes személyiség érdekvédelmében is, egyszerű hozzátartozói minőségemben eljárni. Hivatkozásul ismételen felhozom, hogy az emberi méltósághoz való jog az egyén autonómiájának védelmére szolgál minden olyan esetben, amikor az alkotmányban megfogalmazott alapjogok egyike sem alkalmazható. A személyhez fűződő jogok társadalmi szintű gyakorlása az önrendelkezés. A legmagasabb szintű, globális jogi személyiséggel bíró társadalmi szerveződés az emberiség.

Ítéletidő

Csütörtökön újra közelebb került az emberiség a végső pusztuláshoz, egy perccel előrébb mozdította ugyanis az atomtudósokból, köztük több Nobel-díjasból álló testület a Végítélet órájának (Doomsday Clock) mutatóját – írja az USA Today. Sorozatban az idei volt a második év Donald Trump amerikai elnökké választása, 2016 óta, hogy a tudósok előrébb állították a végítélet óráját. Tavaly három percről két és fél percre közelítették a mutatót, most ezen faragtak még 30 másodpercet. (...) Az „órát” 1947 óta tartja fenn egy 1945-ben, chicagói atomtudósok által alapított szervezet, a jelenlegi helyzet pedig eddig az egyik legsúlyosabb, két percre ugyanis legutóbb 1953-ban, a hidrogénbomba-kísérlete első napjaiban volt a mutató az éjfélről, azaz az apokalipszistól. (Index 2018.01.25. 18:44. Fotó: Win McNamee / Getty Images Hungary)

Ha bárki bárkinek bármilyen okból és bármilyen céllal előírhatja azt, hogy ki iránt kell testvéri, felebaráti érzülettel viseltetnie, és nemcsak az együttműködés játékszabályait határozhatja meg, akkor ebben a kompetenzavarban bármi megtörténhet. Még Mózes – egyébként szigorúan csak Sém leszármazottaira, tehát többszörösen is kiválasztott övéire

szűkített, azon belül a vérfertőzést, nemkülönben a vérkeveredést tiltó – salátatörvényében (3.Móz.18-19) is szinte mellékesen bukkan elő egyebek mellett az evangéliumok nyomán tévesen Jézusnak tulajdonított, ám híveinek soha sehol nem hirdetett, legfeljebb farizeusok provokáló kérdéseire előkapott idézet: „Bosszúálló ne légy és haragot ne tarts a te néped fiai ellen, hanem szeressed felebarátodat, mint magadat”. Emellett: „Barmodat másféle állattal ne párosítsd, szántóföldedbe kétféle magot ne vess, és kétféle szövetű ruha ne legyen rajtad.” – Emellett: „És ha valaki asszonnyal hál és közösül, és az valami férfi hatalma alatt levő rabnő, és sem ki nem váltatott, sem szabadon nem bocsáttatott: büntetés érje, de meg ne ölettessenek, mert nem volt szabad az asszony”. (19.18-20) És így tovább. Mindenesetre a „szeretet törvénye” a Tízparancsolatból második nekifutásra is kimaradt. (Az *állatok* szeretetéről pedig, amelyeknek az Írás szerint kutyakötelességük félniük és rettegniük tőlünk, emberektől, mint nekünk a Teremtőtől – 1.Móz. 9.2 – egyetlen árva szó sem esik Mózes törvényeiben, hacsak nem arról, miként kell kivéztetni őket, hogy minden kóser legyen étkezésre, áldozatra. Még több ezer év múltán az ifjúkori kardcsörtető vitézkedéseiből betegségei és látomásai nyomán megtért Assisi Szent Ferenc is, aki a madarakat – hímeket és tojókat egyaránt – húgocskáimnak szólította, szoliternek számított az épp akkor inkvizíciót vajúdo kultúrában.) Mindazonáltal külön nyomatékkal kijelentem, hogy a Ptk. 84. §-ának (1) és (2) bekezdésében rögzített kártérítés-követelési jogaimról lemondok, a d) pontban foglaltakat pedig, amelyek szerint a személyéhez fűződő jogában megsértett követelheti a jogsértést megelőző állapot helyreállítását, jelen esetben kifejezetten elutasítom. Hiszen az Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata máskülönben olyan mérföldkő az emberré válás kultúrtörténetében, amelyhez foghatót rajta kívül eddig nem találhatunk. Mérhetetlen árat fizettünk érte a történelem folyamán, és itt korántsem csupán a legközelebbi előzményekre, a fasizmus, a fajüldözés, a holokauszt rémtetteire utalok. Mindezeket végiggondolva, méltányossági okokból, feltett szándékom, amelyhez minden körülmények között ragaszkodni fogok, a peren kívüli megegyezés vitás kérdéseinkben. Mindössze egy feltétellel. A Nyilatkozat alkotói, illetve szellemi örökösei, mai jogalkotók és jogvédők, próbáljanak meg nagyon őszintén és nagyon mélyen kitárulkozni. Próbálják meg tiszta kézzel és lélekkel feltárni magukban, magunkban: mi, vagy inkább mi minden lehet az oka annak, hogy annyi áldozat után, annyi odaadó tiszta szándék ellenére nyakunkon az apokalipszis. A törvény szövedéke mindig fölfeslik valahol. És nekem senki ne mondja azt, hogy így kell lennie, mert az élet örökösen újratermeli a problémákat. József Attilának van igaza: Ős patkány terjeszt kórt

miköztünk, a meg nem gondolt gondolat, belezabál, amit kifőztünk, s emberből emberbe szalad. Minden bajnak megvan a maga kórokozója. Meg kell találni. Meg lehet találni.

Állati múlt, angyali üzenet

A skizofrén monoteizmus mentális örökségében fogant, felszenteletlen szelekcióelmélet és az álszent teológia érdekházasságából született újkori fajhibrid demokráciák morális hátországa feneketlen ingovány. Egyelőre még ott tartunk, hogy a Homo sapiens humanusnak nincs kiérlelt, összefüggő morális világgépe. Az tudathasító abszurdum, hogy szeresd felebarátodat, de csakis a kiválasztottaké a kegyelem, és pokolra a többiekkel, hadd hulljon a férgese. Az tudathasító abszurdum, hogy erősebb kutya fajfenntart, egyébként pedig te csak légy jó mindhalálig. Kikezdhettelen morális axiómákból levezetett statikai alapvetések nélkül építhetünk bármi nagyot és merészet, egészen biztos, hogy a trutymó előbb-utóbb magába húzza, és minden a feje tetejére fordul.

A nyugati típusú polgári demokráciák zászlóshajójának állampolgári eskütételi szövege: „Hűséget esküszöm az Amerikai Egyesült Államok zászlajára, és a köztársaságra, amelyet jelképez, amely istenfélő, oszthatatlan, szabad és igazságos”. Az „istenfélő” jelzőt 1954-ben applikálták a szövegbe, 2002-ben a San Franciscó-i fellebbviteli bíróság kimondta: alkotmányellenesen.

Az esemény kapcsán végzett közvélemény-kutatás tanúsága szerint a megkérdezettek 87 százaléka ragaszkodik az eskü istenes verziójához. 60 százalék azt is közölte, hogy jónak tartja, ha a kormány vezetői hangoztatják vallási meggyőződésüket. 84 százalék szerint iskolában, kormányépületekben, állami intézményekben a vallási meggyőződés kifejezése mindaddig megengedhető, amíg az nem egy konkrét vallás népszerűsítését szolgálja.

„Isten engem úgy segítjen!”

Az amerikai elnökök általában az eskü közben bal kezüket a Bibliára teszik, noha ezt nem követeli meg jogszabály. Franklin Pierce (1853) és John Quincy Adams (1821) a törvénykönyvekre tette a kezét, Lyndon Johnson egy dallasi repülőgépen talált katolikus misekönyvet használt, Theodore Roosevelt (1901) könyv nélkül esküdött fel. Dwight Eisenhower (1953), George H. W. Bush (1989) és a vitatott vallású Barack Obama több Bibliát használt.

Nagyon megdöbbenne a világ, ha egyszer valamelyik demokrata (vagy republikánus) elnök a Koránra esküdne? Sokan, de talán nem elegendően, tudják, hogy Mózeset a muszlimok is szent prófétaként tisztelik.

Korán, 26. szúra:

23 [Fáraó] azt mondta: „Mit jelent az, hogy a teremtmények Ura?”

24 [Mózes] azt mondta: „Ő az egek és a föld ura, és azé, ami a kettő között van – ha szilárd bizonyosságotok van.”

25 [Fáraó] azt mondta mindazoknak, akik körülöttük voltak: „Nos! Halljátok?”

26 „Ő a ti Uratok” – mondta [Mózes] –, és hajdanvolt atyáitok ura.”

27 [Fáraó] azt mondta: „A hozzátok küldött küldöttet a dzsinn szállta meg.”

28 [Mózes] azt mondta: „Ő a Napkelet és a Napnyugat Ura s azé, ami a kettő között van – ha éltek az eszetekkel.”

29 [Fáraó] azt mondta: „Ha rajtam kívül más istent választasz, bizony, rabbá teszek a rabok között.”

30 [Mózes] azt mondta: „Még akkor is, ha valami nyilvánvaló dologgal jöttem hozzád?”

31 [Fáraó] azt mondta: „Hozd hát elő, ha igazmondó vagy az igazmondók között.”

32 [Mózes] ekkor eldobta a botját, s íme, az egy valóságos kígyóvá vált.

Tóra, (5.Móz 7.1–5, 5.Móz 20.10–14, Új világ fordítás)

„Amikor Jehova, a te Istened végül bevisz téged arra a földre, amelyre mész, hogy birtokba vedd, kiűz majd előled népes nemzeteket. (...) Mindenképpen add őket pusztulásra. Ne köss velük szövetséget, és ne légy velük kegyes. Ne lépj velük házassági szövetségre. Lányodat ne add fiához, és lányát ne vedd a fiadnak. Mert eltéríti fiadat attól, hogy kövessen engem, és más isteneket fognak szolgálni. Jehova pedig haragra gerjed ellenetek, és hamar megsemmisít

téged. Inkább ezt tegyétek velük: Oltáraikat romboljátok le, szent oszlopaikat törjétek össze, szent rúdjaikat vágjátok ki, és faragott képmásaikat égessétek el tűzben. (...) Amikor egy város közelébe mész, hogy harcolj ellene, hirdesd ki a békefeltételeket. Ha békés feleletet ad, és megnyílik neked, akkor az egész benne lakó nép legyen tied, legyenek rabszolgáid, és szolgáljanak neked. De ha nem köt békét, hanem háborúzik veled, és meg kell ostromolnod, akkor Jehova, a te Istened a kezébe adja, te pedig hányj kardélre benne minden férfit. De a nők, a kisgyermek, a háziállatok és mindaz, ami a városban van, az egész zsákmány legyen a te prédád; s egyed a zsákmányt, melyet az ellenféltől szereztél, akiket Jehova a te Istened neked adott.”

INDEX, 2015. 06. 24. 14:47:

A korábbi hírek sajnos igaznak bizonyultak, az Iszlám Állam tényleg felrobbantott kedden két műemléket a felbecsülhetetlen kulturális értékű Palmürában. A sivatagi romvárost májusban foglalták el a fundamentalista szélsőségesek, azóta van közvetlen veszélyben az oázisváros történelmi öröksége. Kivégzéseiket május óta a 2000 éves római műemlékváros amfiteátrumában rendezik, múlt héten pedig elkezdtek taposóaknákat és más robbanószerkezeteket telepíteni a romváros területén. Most két, a síták számára fontos mauzóleumot semmisített meg az Iszlám Állam. Ezek nem római romok, hanem a fundamentalisták felfogásában bűnösnek tekintett szunnita sírhelyek. Palmüra az ókori Szíria fontos városa volt egy oázisban, Damaszkusztól 240 kilométerre északkeletre és az Eufrátesztől 200 kilométerre nyugatra. A mediterrán térség és az ókori Kelet közötti kereskedelem fontos központjaként szolgált.

Ismeretlen szerző egyházi dalszövege, forrás: internet

Erős vár a mi Istenünk, jó fegyverünk és pajzsunk, /Ha ő velünk, ki ellenünk? Az Úr a mi oltalmunk. /Az ő ellenség most is üldöz még, /Nagy a serege, csalárdság fegyvere, /Nincs ilyen több a földön. /Az ige kőszálként megáll, megszegyenül ki bántja, /Velünk az Úr táborba száll, Szentlelkét ránk bocsájtja. /Kincset, életet, hitvest, gyermeket mind elvehetik, / Mit ér ez őnekik? Miénk a menny örökre.

Újszövetség, Mt 12.46-50, Mt 10.34-39, Lk 12.49

„És megérkezének az ő testvérei és az ő anyja, és kívül megállva, beküldének hozzá, hivatván őt. Körülötte pedig sokaság ül vala; és mondának neki: Ímé a te anyád és a te testvéreid ott künn keresnek téged. Ő pedig felele nekik mondván: Ki az én anyám, vagy kik az én testvéreim? Azután elnézván köröskörül a körülötte ülőkön, monda: „Ímé az én anyám és az én testvéreim. Mert aki Isten akaratát cselekszi, az az én fitestvérem és nőtestvérem és az az én anyám.” És máskor és máshol: „Bizony mondom néktek, senki sincsen, aki úgy hagyta el házát vagy testvéreit, anyját vagy apját, gyermekeit vagy földjét értem és az evangéliumért, hogy ne kapna százannyit.” És máskor és máshol: „Ne gondoljátok, hogy azért jöttem, hogy békességet hozzak a földre. Nem azért jöttem, hogy békességet hozzak, hanem hogy kardot. Azért jöttem, hogy szembeállítsam az embert az apjával, a leányt az anyjával, a menyet az anyósával, és így az embernek ellensége lesz a háza népe. Aki jobban szereti apját vagy anyját, mint engem, az nem méltó hozzám; és aki nem veszi fel a keresztyét, és nem követ engem, nem méltó hozzám. Aki megtalálja az életét, az elveszíti azt, aki pedig elveszíti életét értem, az megtalálja azt.” És máskor és máshol: „Azért jöttem, hogy tüzet gyújtsak a földre, és mennyire szeretném, ha már lángolna!”

Isten, háza, család

Politikai pártszlogen egy külvárosi konyha hímezett falvédőjén

[Fajhibrid demokráciák az ingoványon](#)

A kizárólag zsidó közegben, spontán kialakult első keresztény közösségek szemében az öncsonkításokig menő fanatikus aszkézis, a vagyonról való teljes lemondás és a hatalommal való kérlelhetetlen szembeszegülés elengedhetetlen feltétele volt a kegyelem elnyerésének a közeli időkre, talán már holnapra várható végítélet pillanatában. Pál azonban nagyobb távlatokban gondolkodott. Azt tanította, hogy „Szolgák! Félelemmel és rettegéssel

engedelmeskedjete földi uraitoknak, olyan tiszta szívvel, mint Krisztusnak.”⁶⁰ Ezek bizony istennek és császárnak egyaránt tetsző szavak. Erre az állati múltunk etológiai beidegződéseit – öntudatlanul bár – kultúrába transzponáló, dominanciaszenteseítő, megadó, behódoló, torkunkat az alfának odakínáló hitvallásra bizony lehet újjászületeő császárságot, feudális államrendet, pápai államot építeni a helyes felismerés birtokában. Ez zsidó-keresztény kultúránk legfőbb öröksége. De hogyan lesz ebből valódi demokrácia?

Hogy a tudatzavar totális legyen, olvassunk bele Pál apostolnak a galáciaiakhoz írt levelébe:

„Ha valaki néktek hirdet valamit azon kívül, amit elfogadtatok, átok legyen ... Tudtotokra adom pedig atyámfiai, hogy az az evangélium, melyet én hirdettem, nem ember szerint való; Mert én sem embertől vettem azt, sem nem tanítottak arra, hanem a Jézus Krisztus kijelentése által.” Pál nélkül ma nem létezik kereszténység, hamvába hal, mint annyi más zsidó szekta a maga idején. Pál szerint az övén kívül nem létezik más evangélium, átok legyen, aki mást hirdet. Ilyenképpen Máté, Márk, Lukács, János evangéliuma Pál szemében nem létező evangélium. Máté, Márk, Lukács, János evangéliuma nélkül nem létezik Új Testamentum. Új Testamentum nélkül nem létezik kereszténység. Akkor hát most hová legyünk?

A skizofrén monoteizmus mentális örökségében fogant, felszenteletlen szelekcióelmélet és az álszent teológia érdekházasságából született újkori fajhibrid demokráciák morális hátországa feneketlen ingovány. Egyelőre még ott tartunk, hogy a Homo sapiens humanusnak nincs kiérlelt, összefüggő morális világképe. Olyan nincs, hogy szeresd felebarátodat, de csakis a kiválasztottaké a kegyelem, és pokolra a többiekkel, hadd hulljon a férgese. Olyan nincs, hogy erősebb kutya fajfenntart, egyébként pedig te csak légy jó mindhalálíg. Kikezdhetetlen morális axiómákból levezetett statikai alapvetések nélkül építhetünk bármi nagyot és merészet, egészen biztos, hogy a trutymó előbb-utóbb magába húzza, és minden a feje tetejére fordul.

---

⁶⁰ Ef 6.5 A szolgák és uraik intése

Magántulajdon szentsége → néhány tucat mogul markában a világ.

Felmagasztosult szolidaritás → proletárdiktatúra, sztálinizmus, Gulag.

Eszményi hazaszeretet → nacionalizmus, hitlerizmus, Auschwitz.

Technikai, tudományos forradalom → hétmérföldes ökológiai lábnyom, globális felmelegedés, világméretű környezeti katasztrófaveszély.

A televízió ablak a világra → prostituálódó média, hétmilliárd kukkoló.

A hír szent, a vélemény szabad → a manipuláció határtalan.

Személyhez fűződő jogok a társadalmi szerep betöltéséhez → sztárkultusz, celebkultusz, szinglikultusz, egokultusz, csonka család és egyéb népbetegségek.

Semmelweis az anyák megmentője → gyerekkultusz. (Bocsánat, ez sajnos nem igaz. Ez itt sajnos a kakukktojás.)

Tudatos családtervezés → meddőség, egyke, vészes népességcsökkenés, előregedő társadalom, korhadó korfa, demencia, depresszió.

Most akkor mondjátok, mért van így, mondjátok, mért van így? Hogyan lesz ebből valódi demokrácia? Hogyan tudunk így szembenézni hirtelen nyakunkba szakadt globális gondjainkkal?

Az élet él és élni akar, de megsínyli a romló talajviszonyokat. Az Egészségügyi Világszervezet 2010-es prognózisa szerint számítanunk kell rá, hogy 2030-ban már a depresszió kezelésének, gyógyításának költségei jelentik majd a legnagyobb terheket a nemzetállamok egészségügyi büdzséjében, megelőzve a rák-, a szív- és érrendszeri, vagy a mozgásszervi betegségek okozta kiadásokat, mégpedig egyre növekvő mértékben mind az Európai Unióban, mind az Egyesült Államokban. Ma még a legtöbb embert szív- és érrendszeri betegségek viszik sírba, de az egyéb nyavalyákban szenvedők sorsát az idegrendszeri és lelki bántalmak nyomorítják leggyakrabban. Ezek kezelésének összköltségeit ugyan csak fele részben teszik ki a depresszió okozta kiadások, a kép azonban akkor válik igazán komorrá, ha mindehhez hozzávesszük, hogy a kardiológiai bajokat is nagy valószínűséggel mentálhigiénés

előzményekre, biztonságérzet nélküli talajtalanságra, stresszre és bűntársaira lehet visszavezetni.

Sigmund Freud arra tanít bennünket, hogy az állandósult személyiségi problémák gyökerét a személy múltjában: gyermek-, esetleg csecsemőkorban kell keresnünk, pszichénk tudatalatti tartományában deformálják lelki alkatunkat. Carl Gustav Jung arra tanít bennünket, hogy nem csupán az egyénnek, de a közösségnek, a társadalomnak, sőt az egész emberiségnek is megvan a maga – közös, kollektív – tudatalattija, de mondhatjuk akár így is: mélytudata. Ezt a kollektív mélytudatot alapeszmék képviselik, amelyeket ő archetípusoknak nevezett. Ha hinni lehet Jungnak, ezeknek az alapeszméknek a megsértése, akár szándékosan, akár öntudatlanul, akár egyénileg, akár kollektíve, súlyos következményekkel, mondhatni isteni megtorlással jár mind az egyénre, mind a közösségre nézve.

Az almafa bölcs. Ő tudja a törvényt. Évmilliók óta teszi a dolgát: meghozza, érleli, hullajtja újabb és újabb gyümölcsseit, újabb és újabb generációit, évről évre. Gondoskodik a fogantatásukról és a fejlődésükről, amíg utódai az öngondoskodásra képessé nem válnak. Természetes körülmények között minden élőlény bölcs, ab ovo, természeténél fogva tudja az almafa törvényét, a legelső valamennyi törvény között, mert minden létező fajra egyaránt érvényes és kötelező: replikáció, önmásolás, utódokat hozni a világra, és gondoskodni róluk, amíg önfenntartásra képessé nem válnak. Vagy legalábbis erre törekedni. Így normális. Ami ettől eltér, az anomália, súlyosabb esetben aberráció. Büntetlenül nem lehet keveset akarni, és az élet élni akar. Házasított körülmények között is, akkor is, ha az ember már domesztikálta önmagát. De az is igaz, hogy az almafának nincs szabad akarata. Az almafának nincs személyisége. Az almafának nincsenek személyhez fűződő jogai társadalmi szerepének betöltéséhez.

Szemük fénye

A gyermekek helyzete a történelem során sokat változott, évezredekén át a szülő tulajdonának tekintették őket, bántalmazásukat a nevelés eszközének tartották. 1989. november 20-án, New Yorkban elfogadták „A Gyermekek Jogairól” szóló ENSZ- egyezményt.

Az a jó, hogy az almafa törvénye toleráns. Eltűri – ha nem titokban megköveteli –, hogy minden faj maga alakítsa ki a maga testreszabott végrehajtási utasítását. A szabad akarat színe alatt még az is bizvást megengedhetőnek látszik, ha egyáltalán nem kérsz a gyermekáldásból, és a gyermekáldás sem kér belőled. Az a baj, hogy így viszont magunkra vagyunk utalva. A társadalmi feladatmegosztás valóban sok mindent megenged, eltűri, lehetővé tesz korok és kultúrák függvényében, de ennek ára, hogy a genetikai törvény végrehajtási utasításának korábbi kényelmes kapaszkodóját fokozatosan elvesztettük. Pislákol még bennünk, de nem működik megbízhatóan. A magunk törvényét magunknak kell tisztáznunk legbelül, önmagunkban. Értsd: fajon belül önmagunkban, de kollektív bölcsességgel, átfogó konszenzussal. Ha létezik lényegi státuszkülönbség állat, növény és ember között, akkor az abban áll, hogy állatnak és növénynek nem kell rálátnia önmagára a végrehajtási utasítás megalkotásához. Jön az magától. De nekünk tudnunk kell, kik vagyunk.

Kik is? Carl von Linné nevezéktani meghatározása szerint a főemlősök (Primates) rendjében az emberfélék (Hominidae) családjának egyik neme (genusa); amely magába foglalja a ma élő modern embert (*Homo sapiens sapiens*, az ember nemének egyetlen ma élő képviselőjét) és különféle kihalt fajokat. Mindegyikük képes eszközöket használni. Továbbá (Biológiai lexikon): két lábon jár, gerincoszlopa S-alakban hajlott. Szőrzete csak néhány testtájra korlátozódik. Agykoponyája nagy az arckoponyájához viszonyítva. Orrcsontja kiugrik az arc síkjából, homlokeresze csak ritkán van. Jellemző rá az állcsúcs. Mellső végtagja a kéz, hátsó végtagja a láb, mely utóbbin a hüvelykujj nem állítható szembe a talppal. 32 foga van. A

fogak között nincs hézag. Továbbá (a Magyar Katolikus Lexikon szerint): teológiailag az ember személyi létében mindig titok marad (...). Végső célja maga Isten, ill. az Ő életében való részesedés. (...) Az Ószövetségben az ember a Teremtő legfontosabb alkotása. Továbbá (a Wikipédia megfogalmazásában): az ember biológiai neme szerint nő vagy férfi, ivarérettsége szerint gyermek (lány és fiú) vagy felnőtt. Az emberek összessége az emberiség. A ma élő emberek a *Homo sapiens* („értelmes ember”) faj, ezen belül a mai ember (*Homo sapiens sapiens*) alfaj tagjai.

Ecce homo. Lényegileg ennyi az, amit a tudomány kamráiban a polcrendszer felcímkézett fiókjaiból öntudatunkhoz, önismeretünkhöz, önbecsülésünkhöz össze tudunk kotorni. A többi csak fűszer. Hivatott keresztstüleink: öntudatunk, önismeretünk, önbecsülésünk sugallata szerint a *Homo sapiens humanus* megismerésében a modern tudománynak irdatlan a restanciája, és vele együtt a felelőssége. Mert abban egészen biztosak lehetünk, hogy a *Homo sapiens sapiens* sohasem fog valódi demokráciát teremteni. Alkalmatlan rá. Az csakis a *Homo sapiens humanus*nak állhat hatalmában. Ha majd eljutunk odáig.

A csepp és az óceán

Az ember, ha már erre a világra jött, eredendően krízislény. A legkomplicáltabb, egyben legkialakulatlanabb, ezért genetikai programjában is leginstabilabb, legsérülékenyebb, abnormitásra leghajlamosabb, legellentmondásosabb lény a földkerekségnek. De eddig még minden krízisből nyerőként jöttünk ki. *Bizonyítékunk* van rá: az, hogy vagyunk. Itt vagyunk. Még itt vagyunk. Egyedüli túlélőként valamennyi emberelőzménynek. *Biztosítékunk*, az nincs semmire. De senki nem is ígérte, hogy könnyű lesz. A kezdetek kezdetétől – ha volt ilyen – soha senkinek, semminek sem volt könnyű.

Azt írja Pál apostol a galáciabelieknek, hogy Krisztus megváltott minket a mózesi törvény átkától, amikor átokká lett értünk, de ha nem tudunk túllépni Mózes visszahúzó törvényein, ha nem látjuk és nem tudjuk elfogadni azt, amiben Jézus többet adott; ha igaznak fogadjuk el, hogy már a mózesi törvény útján is igazzá válhat az ember, akkor Krisztus hiába halt meg a kereszten. Én pedig azt mondom: Ha nem látjuk, hogy kultúránk kialakulásának történetében milyen kezdetektől hová jutottunk el, akkor minden eddigi áldozat, szenvedés

és kínhalál hiábavaló volt. Ha nem látjuk az anyagba zártan megtett utat az őssejttől napjainkig, ha nem vagyunk képesek felbecsülni és megbecsülni az elért eredményeket, akkor négy milliárd év minden áldozata az anyag fogságában hiábavaló volt. Az anyagba zárttság nem holmi büntetés, hanem pótolhatatlan esély s egyszersmind kényszerítő körülmény. Az anyagi lét teszi elkerülhetetlenné számunkra kibontani magunkból és praxissá tenni kompetenciánkat, azokat a latens képességeinket, amelyekre szükségünk van egy totális harmóniában a személy szerint nekünk jutó szerep és hely betöltéséhez. Nem jön a Jézuska, mindent magunknak kell megoldanunk, mindent magunknak kell magunkba készleteznünk. Morális javainkat is. Régóta hitelre élünk, erkölcsi raktáraink kimerülőben, fogytán az örökség, feléljük tartalékainkat. Itt az idő, újabb fordulóponthoz érkeztünk, egyre jobban magunknak kell kézbe vennünk dolgaink irányítását valódi öntudattal, valódi önismerettel, valódi önbecsüléssel. Ezért születünk. Erre születünk.

Hinned kell: Mindannyian istenek vagyunk. Nem mennybéli, még csak nem is olümposzi, de teremtő istenek. Alkotó istenek. Anyagba zárt individuális cseppjeiként is részes alkotói a totalitás örökkévaló óceánjának. Persze nem a piramis csúcsán. Egyáltalán nem létezik semmiféle piramis. Mindannyian középpontok vagyunk, egy a leírhatatlanul sok középpont közül, miközben nincs a világnak közepe. Se vége, se hossza, se közepe. Mi vagyunk a csepp és az óceán. Mi vagyunk a cél és az eszköz. Akár tudunk róla, akár nem, akár gondolunk rá, akár nem, minden cselekedetünkkel közös jövőnkért, közös önbecsülésünkért teszünk valamit. A globális emberi minőségért. Ki-ki adottsága, lehetősége, helyzete, szerepe szerint. Közvetve, vagy közvetlenül. Akkor is, amikor úgy érezzük, nem történik más, mint hogy gödörből gödörbe botorkálunk. Krízisből krízisbe. Egóba koncentrált individuális, így hát esendő, hisz fellegekben járó páracseppjeiként a parthatatlan óceánnak.

Mindannyian, akik valaha is léteztünk, létezőnk és létezni fogunk itt, az innenső parton, egy fakultatívnak látszó, de valójában nagyon is kötelező tanulmányi kiránduláson veszünk részt. Bóklászunk, báméskodunk, csatázunk, csatangolunk, találkozunk, ismerkedünk, elválunk, ki-ki a maga módján, a maga képességei, lehetőségei, sorsa szerint. Van, aki lemarad, van, aki türelmetlenül előrelökhöl, nincs különösebb jelentősége. Jelentősége annak van, hogy legbelül mivé válunk a számunkra megadatott téren, a számunkra megadatott idő alatt. Jelentősége annak van, hogy végül is mit viszünk magunkkal odaát. A találkozó ott van, a folyó túlsó oldalán. Ott megvárjuk egymást. Onnan már csak együtt indulhatunk tovább, hívók és

hitetlenek, érzők és érzéketlenek, balgák és bölcsek, tudósok és tudatlanok, valamennyien,
hiánytalanul.

Képek

Borító: **Palesztin apa kislányát és unokahúgát fürdeti.** Fotó: Emad Nasser/Apaimages

9. oldal: **Irgalmatlan irgalmasok** („Mivel azonban az idő tájt – és még sok-sok évszázadon át – csupán egyházi iskolák működtek Európában, a kor más irányú tudományos igényeinek kielégítését is ezeknek kellett magukra vállalniuk, ami által a klérus a totális hatalmat is a kezében tarthatta, és tartotta is. Félelmetes keménységgel.”) Roman Education, from a fresco **Cultiris/Bridgeman Images**

20. oldal: **A kiválasztott** („Már Darwinnak is komoly fejfájást okozott, hogy a természetes kiválasztás rendszere, amely által az isteni szándék oly megbízhatóan működik az állatvilág fejlődéstörténetében, akár a céltudatos elme kreativitása a lovak tenyésztésében, visszajára fordul a viktoriánus kori Anglia emberéhez érve.”) Fotó: **Cultiris/Nature Picture Library**

26. oldal: **Rosshírű jótevők** („Darwin szelekciós logikája szerint annyi emberség sem szorulhatott volna belénk, mint a hiénakutyákba. A Darwin tanításai nyomán unokafivére, Sir Francis Galton által útjára bocsátott eugenika szelleme, a fajvédelem szelleme, a fajtisztítás szelleme, a fajnemesítés szelleme, a nemzeti szocializmus szelleme pedig csak hozzátette a magáét.”) Fotó: **Tomasz Dutkiewicz/123RF Hungary**

36. oldal: **Mint felebarátodat...** („Ha azt mondjuk: nem szabad bántanunk a csimpánzokat, kiváltképp pedig a bonobókat, mert géntérképeink mutatói alig több mint egy százalékban térnek el egymásétól, akkor az nagyon humánusan hangzik, de...”) Jane Goodall kedvencével a Gombe Nemzeti Parkban. Fotó: **Cultiris/Nature Picture Library**

52 oldal: **Búvárreflex** („Miért logikus feltételeznünk azt is, hogy minekünk valamikor valamiért a csimpánzokkal együtt fel kellett kapaszkodnunk a fára, majd valamikor valamiért le kellett ereszkednünk, ahelyett, hogy ez idő alatt inkább a magunk útját jártuk volna, ahogy kell, s esetleg úgy hozta a dolgunk, hogy vidramód csobbannunk is kellett egyet a part menti vizekben?”) Fotó: **123RF Hungary**

69. oldal: **Moloch, a csecsemőfaló király** („A civilizáció: luciferi tudás. Matriális többé válás. A különútra kényszerült emberi faj fokozatos leszakadása a természetről. Autodomesztikáció. Civillé válás. Az önmaga sokszorozására törekvő, örökösen megújuló újjagdagság kényszerű

öngerjesztése. Moloch. Kikerülhetetlen és kielégíthetetlen versenyfutás újratermelődő igényeinkkel.”) Moloch, illustration from the 'Dictionnaire Infernal' by Jacques Albin Simon Collin de Plancy, 1863. Cultiris/Bridgeman Images

80. oldal: **A struccnak bejött?** („Ha a korábban a repülés előnyeire berendezkedett madár valamiért elveszti a repülés képességét, a veszteséget valaminek kompenzálnia kell...”) Fotó: Peter Titmuss/123RF Hungary

95. oldal: **A kőarcú ős** („A durva, természetes kövekkel kapcsolatban az a hiedelem élt, hogy azok a szellemek vagy az istenek lakóhelyei, és a primitív kultúrákban ezeket sírkövekként, határkövekként vagy vallásos tisztelet objektumaiként használták. Használatukat a szobrászat ősi formájának lehet tekinteni...”) The Makapansgat Pebble, Three-million-year-old Makapansgat Pebble from South Africa Fotó: Cultiris/Bridgeman Images

99. oldal: **Fegyverben született** („Pofonegyszerű. A Zeusz fejéből ragyogó pompában előpattanó Pallasz Athénéé, a bölcsesség, az igazságos háború, a jog, a művészetek, a kézművesség, a képzés, az igazságosság görög istennője férfinak maszkírozva a keresztény skolasztika teremtésmítoszain nevelkedett akadémiai evolúciós mesevilágban, ha a mitologizáló elme épp ezen a színes léghajón kíván ringatózni.”) Fotó: Stoyan Haytov/123RF Hungary

120. oldal: **Örökké** („Van neked, volt neked valaha is fogalmad, mit jelent az: közös sorsot, kölcsönös kiszolgáltatottságot vállalni valakivel, életre-halálra? Milyen példát mutattatok ti a kis Káinkának és Ábelkának?”) Fotó: 123RF Hungary

124. oldal: **Haj beszél** („Ha az ember őséneke egyszer csak valamilyen oknál fogva nőni kezdett a haja, az maga volt az előember tragédiája. Földet seprő hajjal nincs megélhetés, nincs maradás az ágak között.”) Fotó: Ruaridh Connellan / Getty Images

130. oldal: **Buzogánygyakorlatok** („Az történt egy angyalsuhintásos pillanatban, hogy Gerzson előemberi agyában felderengtek a forgáspont, a forgatónyomaték, a szögsebesség, a kerületi sebesség, a gyorsulás és a tehetetlenségi erő összefüggései. Feltalálta a furkósbotot.”) Kung-Fu Akadémia, Shaolin Duan Quan. Illusztráció: csokimuki.hu

131. oldal: **Uszadékfa – az első jogar** („Biztosak lehetünk: ha egy ilyen becses darab, egy ilyen ritka kincs egy megszállott, átszellemült, az önvédelem és önérvényesítés démonja által kegyelt gyilkos keze ügyébe kerül, akinek már van annyi előrelátó intelligenciája, hogy

szorongatja szívét a sejtelmes jövő a várható támadásokkal, soha többé nem akar megválni a szerencse ajándékától.”) 123RF Hungary

140. oldal: **A kannabisz sugallata** („Az indiai kenderből kinyerhető marihuána hatóanyagával, a kannabisszal biokémiai módon viselkedő vegyületről beszélünk, (...) gyakorlatilag a test belsejében termelődő drogokat működtető automatizmusról, molekuláris jelzőrendszerrel van szó...”) Seshat: **Cultiris/Bridgeman Images**

163. oldal: **Szent Iván éjjele** („Ne találtassék te közötted, a ki az ő fiát vagy leányát átvigye a tűzön, se jóvendőmondó, se igéző, se jelmagyarázó, se varázsló; se bűbájos, se ördögösöktől tudakozó, se titok-fejtő, se halottidéző; mert mind útálja azt az Úr, a ki ezeket míveli!”) Fotó: 123RF Hungary

177. oldal: **Autodafé** („Nem is igazán érthették, miért mondta korábban Jézus, hogy senki nem veheti el tőle az életét, saját hatalmából adja oda és veszi majd vissza, most pedig így szól: Jaj annak, aki az Embernek Fiát elárulja; jobb lenne, ha meg sem született volna.”) Eugenio Lucas Velázquez (1824–1870) *Condenado por la Inquisition* : **Cultiris/akg-images**

182. oldal: **Az Apokalipszis négy lovasa** („A korlátlan isteni önkény archetípussá tokozódott mentálkép, a totális kiszolgáltatottság állapotának elfogadására készítő kényszerképzet, felturbózza a kárhozat, az apokalipszis jövőképevel.”) Albrecht Dürer illusztrációja a Jelenések könyvéhez. **Cultiris/Interfoto**

187. oldal: **Münchenhausen by proxy szindróma** („Van még ennél is gyalázatosabb. Ha egy egész kultúra a babakelengyétől a szemfedőig át van itatva bódulateltető szerekkel, szavakkal. Ezt is lehet fokozni. Ha a gyámolító szülő szerepét magához kaparintó anyaszentegyház atyái szántszándékkal gyötrik meg fantomképekkel a nekik kényre-kedvre kiszolgáltatott, függővé tett lelkeket, hogy azok rettegve imádják őket a feloldásért.”) **Cultiris/Bridgeman Images**

196. oldal: **Izsák kés alatt** („Önámítás abban reménykedni, hogy az egyistenhit bármiféle belső fejlődés lehetőségét magában rejtheti. Önámítás elhítenni magunkkal, hogy Jézus Atyaistene bármivel is kevésbé barbár, brutális és vérszomjas isten, mint Ábrahám Úr-Istene, vagy Mózes Jehovája.”) *Abraham's sacrifice, ca 1700, Italian painting* **Cultiris/Bridgeman Images**

201. oldal: **Rudolf Steiner szelleme** („Ez a pedagógiai felfogás – legjobb szándéka szerint – miközben hangsúlyozottan tiszteletben tartja az eltérő nemzeti kultúrák sajátosságait, sőt a gyermekek, a diákok és szülők vallásos és egyéb meggyőződését is, minden gyermek számára

igyekszik megteremteni azokat a feltételeket, amelyek az érzelmi biztonságukat és a szellemi szabadságukat biztosítják. Vagyis hát nem tudom...”) **Cultiris/akg-images**

203. oldal: **A legkisebb hordódonga** („Ha valamely emberi kultúrában azt tapasztaljuk, hogy tartósan és tendenciózusan csappan a gyermekáldás bősége, akkor egészen bizonyosak lehetünk benne, hogy létfontosságú feltételei közül valamiben az a kultúra súlyos hiányokat szenved, nőjenek bár hordójának egyéb dongái akár az egekig.”) **csokimuki.hu** grafikája

205. oldal: **Családmodell** („Attenborough odáig ment, hogy egyenesen a Föld pestisének nevezte a fékevesztetten szaporodó emberiséget, amelynek rövidesen bűnhődnie is kell.”)

Fotó: **Andy Beres**

210. oldal: **Társadalmi nemek** („A brit törvényhozás 1918-ban odáig merészkedik, hogy a harmincadik életévüket betöltött nőket részvételre érdemesnek tartja a helyhatósági választásokon, aztán 1928-ban, a szüfrazsettikon Emmeline Pankhurst halálának évében végre minden huszonegy év feletti nő általános választójogot kap.”) **We Can Do It: Cultiris/Bridgeman Images**

– **He Can Do It: ismeretlen szerző, HUNGART© 2018**

213. oldal: **Ítéletidő** („Ha bárki bárkinek bármilyen okból és bármilyen céllal előírhatja azt, hogy ki iránt kell testvéri, felebaráti érzülettel viseltetnie, és nem csak az együttműködés játékszabályait határozhatja meg, akkor ebben a kompetenzavarban bármi megtörténhet.”) Fotó: **Win McNamee/ Getty Images**

216. oldal: **„Isten engem úgy segítjen!”** („A nyugati típusú polgári demokráciák zászlóshajójának állampolgári eskütételi szövege: »Hűséget esküszöm az Amerikai Egyesült Államok zászlajára, és a köztársaságra, amelyet jelképez, amely istenfélő, oszthatatlan, szabad és igazságos«. Az »istenfélő« jelzőt 1954-ben applikálták a szövegbe, 2002-ben a San Franciscó-i fellebbviteli bíróság kimondta: alkotmányellenesen.”) Fotó: **MTI Fotóbank**

223. oldal: **Szemük fénye** („Ha létezik létjogosult kultusz, amelynek helye van, sőt lennie kell a jövő társadalmában, akkor az a valódi demokrácia magunkkal hozott, születésünkkel anyagba zárt személyes kompetenciánkat felszabadító gyerekkultusz.”) **123RF Hungary**

Invitation

We all arrive here with a message – the angelic message of becoming human. Let's play with a thought: this book, “The Law of the Apple Tree,” is a travel guide for an adventure tour of virtual self-knowledge for a soon-to-be-born member of the “Homo sapiens humanus” species. Instead of colour leaflets, we employ a SWOT analysis matrix, a tool indispensable and proven for business plans. We start from the axiom that life is alive wants to continue living, which is expressed in the command to self-replicate, namely for every living entity, and therefore for all of us humans as well, and as widely as possible: to bring forth the next generation and ensure its development until it becomes self-sustaining. Metaphorically, we call this fundamental requirement of nature the Law of the Apple Tree. Yet unlike us, the apple tree has no free will. The apple tree has no personality. The apple tree has no personal rights to fulfill its social role in a human manner. In our project, however, our strengths, weaknesses, opportunities, and threats are equally derived from these. At times we may traverse the depths of impenetrable rain forests or terrifying abysses, other times we may come across sunlit clearings, but we can also be certain of this: in the course of our carefree wanderings, our self-awareness, self-knowledge, and self-esteem change greatly, and at the end we come out of the adventure a different person than when we set off.

<p>Strengths</p> <p>Self-awareness, self-knowledge, self-esteem. This is our Trinity. None can exist without the other two, while self-awareness and self-knowledge both serve our self-esteem. And self-esteem serves the fulfillment of our human nature. So that we can become what we were born to be. Without this, we are unable to respond to challenges of a global nature in a human way. This is our destiny, because as humans we had to take possession of an entire planet.</p> <p>Therefore, our adventure tour of self-knowledge is truly about whether we manage to find a base point from where, looking around, we can see intelligent, credible, and inspiring perspectives for ourselves and our descendants in front of us, or whether as a devilishly large good thing our future slowly rots away in our hand, and meanwhile we have no clue what is happening to us.</p>	<p>Weaknesses</p> <p>C. G. Jung: “In view of the fact that scientific knowledge, in the eyes of modern man, counts as the only intellectual and spiritual authority, understanding the individual obliges me to commit the <i>lèse-majesté</i> (high treason), so to speak, of turning a blind eye to scientific knowledge.”</p> <p>The dissenting opinion: solitude. Defencelessness. Helplessness against the sanctified canon, against the centuries-long, millennia-long, or newly-created stereotypes, against the opposing majority. These absolutely have to be calculated.</p> <p>As the unknown South Slavic philosopher would say: never argue with anyone about something that this person has heard about from you for the first time! But listen to the other side, and you shall tell your truth too. No one is burned at the stake anymore for heresy.</p>
<p>Opportunities</p> <p>Our arrival as human beings falls under a qualitatively completely new authority from an evolutionary standpoint. The animalistic past takes over the pyramid-structured role of Darwinian selection as it must transcend it, and caring cooperation and compassion are unavoidable requirements of humanity. If a worldview has a pyramid structure, then that worldview is also unwittingly exclusionary, anti-human, anti-democratic. Inhumane. Our project asserts that in the soon-to-be-born global democracy of <i>Homo sapiens humanus</i>, everyone is equally competent, and everyone is both a chooser and is chosen.</p>	<p>Threats</p> <p>The free thinker outside of the scientific disciplines – with the objectivity of an outsider – can afford the luxury of non-knowledge and careless wanderings beyond stakes knocked down by academia, in the no-man’s-land of assumptions, associations and metaphors, but the denial of limitations and freedom can also mean the loss of handholds.</p> <p>Deep water everywhere! Swimmers only!</p>

Introduction

If you cannot swallow this introduction
in one swig,
you are out of the game.

In our animal past, for hundreds of millions of years, evolution spun our future without us being aware of it. Then, as soon as we became aware of its mere existence, we had to face the fact that we humans were no longer guided by it. At least to a certain, but ever increasing extent. Meanwhile, the distorted shadows of our primitive past continue to haunt us. If Darwin is right that the laws of evolution represent divine intentions in the fate of living things, but natural selection no longer exists due to being overridden by culture and civilization, then indeed, God is dead. Our budding cultures realized that they could only depend on themselves even before he could even fully communicate his laws. We, rudimentary culture creatures, can only rely on ourselves. What will become of us now, in this half-orphaned, half-boiled potato state? How can we, unprepared as we are, cope with our tasks that require full attention and full humanity from everybody, with tasks that were lodged in our throats in a flash by evolutionary timescales?

According to a saying, hope is the last thing to die. I do not prescribe to this. My creed teaches me that self-esteem will last forever. Once everything has hopelessly collapsed around us, our self-esteem must survive. Indeed, that is when we need it most at the bottom of the pit, at the very last moment of consciousness. As long as we are discussing human life and death. Our fate has been determined; inasmuch our destiny was to be born human.

Since we are born as self-conscious beings, we cannot develop true self-esteem without self-knowledge, without real, deep self-awareness. Self-consciousness, self-awareness, self-esteem. This is our personal Trinity. The Father, Son and the Holy Ghost. None of the three can exist without the other two. Self-awareness and consciousness serve our self-esteem, while self-esteem is the fulfillment of our human nature. To become what we were born to be. Whether we are women or men. Without this, it is impossible for us to face our

trials in a human way. These are the three basic qualities present in one being – in a single being. Inasmuch we are talking about *individuals*, about personalities.

But no human *community* can meet its challenges humanly without the collective self-esteem of individuals. Without this distinguishing trait the community is not human. And no *nation* can face up to its challenges successfully without national self-esteem. Similarly, no *community of nations* can confront its challenges effectively without the collective and mutual self-esteem of its constituent nations. Moreover, this holds true for our entire species. We were destined to take control over an entire planet, but without global self-esteem – which gives us all integrity and power for moral survival, and is based on a sense of universal self-consciousness and self-awareness – we, human beings, have no chance to successfully stand up to the threats of nuclear annihilation; terrorism; massive waves of migration; continental-wide famine; pandemics; skyrocketing overpopulation; the challenges of aging societies aggravated by dementia; an energy crisis eroding our space of existence; environmental degradation reaching even the stratosphere; institutionalized obscurantism; or *any kind of* feeling of shared responsibility.

First and foremost, we should abandon our unnecessary fears. We constantly dread something, which is an atavistic trait stemming from our animal past. Just like territorial aggression, xenophobia, pecking order, neophobia and countless other anxieties, although they now seem to be linked to our humanness. Where are the good old days when saber-toothed tigers and other beasts were the only things we had to fear? Of course, there were also the equally terrifying neighboring hordes. It is true that back then we were not at the top of the food chain, but we certainly are now. Now *we* are the most feared species. We must dread ourselves more than anything or anybody else. Not because of our atrocities, though they are numerous, but because of our own overwound, warped conscience. Especially since we have had it drummed into us through our distorted monotheistic cultures that we are inherently and irrefutably sinners. Inasmuch we were destined to be born human. Of course, “there will be weeping and a gnashing of teeth.” The seed of an inferiority complex was successfully and deeply implanted (in the area dedicated to conscience and the sense of responsibility) to warp our spines. No one did this to us – we did this to ourselves. We were not invaded by foreign powers, there is no other humanity. We have terrorized our own conscience without anyone else’s assistance. We have allowed it to take the place of the

saber-toothed tiger. We have knowingly permitted ourselves to become captives of our conscience, and in the process, have inhibited it from fulfilling its true obligations. We have made ourselves god-fearing and not law-abiding people. I do not mean that it is our fault. Obviously, this was our destiny. Things have been shaped beyond our will. It is difficult to respect the law if we do not even know it. Fear is the far easier path. But how can one talk about any kind of self-esteem when oppressed by guilt, fear and frustration? Not to mention a global self-esteem! How can a true democracy be born from this?

Scholasticism, which marked the beginning of the European school system that essentially determined modern science, was developed by the Catholic Church to instill, drop by drop, an all-pervasive fear of God in its followers. It was in reality nothing but laying the ideological foundation for the institutionalization of fear.

The economic boom during the flourishing Middle Ages brought with it the growth of urban schools, both in numbers and quality. However, since at that time (and for many centuries to come) only ecclesiastical schools operated in Europe, these institutions also had to meet the different scientific needs of the age. Consequently, the clergy could hold absolute power in their hands, and clutch it with awesome strictness.

In spite of this, since for the increasingly influential bourgeoisie academic knowledge provided greater prospects for social mobility than military skills valued by the nobility, the interest in schools run by cathedrals and abbeys dramatically increased. The quality of lecturers rose proportionately. Soon, the important centers of learning found it useful to coordinate their education systems. These initially spontaneous institutions developed into *Studium Generale*, the predecessors of what are now known as universities. Although new windows of opportunity opened up for scientific inquisition, strict, decisive clerical supervision was unmistakably imposed upon the intellectual workshops. This influence continues to be felt today. Yes, we all came out of the gown of the much respected, but authoritarian scholasticism, which in the beginning applied the willow switch as a means of punishment (as part of the Roman heritage), and then naturally progressed to the use of thumbscrews, the Spanish boot, kneecapping and the Judas Cradle – ruthlessly crippling body and soul. The "gowns" were naturally mass produced under canon law and Catholic dogma. Whether we are unconsciously following traditionally sanctified habits or rebelling against them, the benchmark is always the canon, the dogma, the monotheistic mentality reducing the world to

positive and negative, black and white, good and bad, to yes and no. Meanwhile, the world operates as a multi-dimensional system of networks of networks. Apart from some exhilarating and hopeful exceptions, we are all the captives of the cultures that we were born into, in the middle of a thicket. Under these circumstances, how will anything lead to true democracy?⁶¹

Following a feudal hierarchy and the mental pattern of the Judea-Christian worldview, Darwin placed the human race at the top of his pyramid – a singular honor. According to the theory of natural selection manifested as creative intent, self-esteem or morality as a species-specific human quality has no parallel in animal history. It stands alone. Darwin does not tolerate any kind of interspecies kinship in this respect. Darwin, naively contradicting himself, came to the conclusion that all forms and qualities are the result of a series of changes; and all forms and qualities have evolutionary antecedents in nature, the human *form* has as well. However, the *human quality* has no antecedent.⁶² Only our negative attributes can be traced back to their animal origins, but none of those that we are proud of. *Deus ex machina* in evolution. Subsequently, his similarly naive 20th century followers, who did not calculate with spiritual substance either, contradicted themselves while working on the principles of human ethology, and were forced to conclude that at best, humans were fallen angels or rather

---

⁶¹ Canon: According to its original meaning: gauge. In theology it is the gauge of faith. The measure of Christian faith is both differentiated and supported by a collection of documents inspired by God's Holy Spirit, reflecting the faith of the ecclesiastical office and the entire apostolic college: the Scripture. The *Muratorian fragment*, the oldest of these known records, dates from around 175 AD. Dogma: the revealed true faith, or revelation which all Church believers are required to accept. Based on the sources of revelation, determining and formulating Catholic dogma is the sole right and responsibility of the ecclesial Magisterium. Revelation: The supernatural teachings of God to the chosen people in the form religious truths often revealed through human intermediaries. Faith: the content of the Revelation. "What is not revealed, even if it is closely related to the Revelation, cannot be accepted as dogma and will not be propagated by the infallible Church." (Antal Schütz, Piarist, Ph.D., teacher of dogma at Pázmány Péter Catholic University, *Dogmatika. A katolikus hitigazságok rendszere főiskolai és magánhasználatra /Dogma: The Catholic System of Beliefs for College and Private Use* (Budapest: St. Stephen Society, 1922, I. p. 54) Ecclesial Magisterium: College of Bishops. "The bishops, as the guardians and propagators of ecclesiastical teaching, staff the Magisterium. Together, all the bishops in mutual agreement proclaim moral and religious truths to the faithful through the infallible workings of the ecclesial Magisterium." (Dr. Konrád Szántó O.F.M., *History of the Catholic Church*, 2nd ed. (Budapest: Ecclesia, 1987), p. 106.

⁶² "Man with all his noble qualities, with sympathy which feels for the most debased, with benevolence which extends not only to other men but to the humblest living creature, with his god-like intellect which has penetrated into the movements and constitution of the solar system—with all these exalted powers—Man still bears in his bodily frame the indelible stamp of his lowly origin." (Charles Darwin, *Az ember származása és a nemi kiválasztás/The Descent of Man, and Selection in Relation to Sex* (Budapest: Gondolat Könyvkiadó, 1961), p. 680.

upstart naked apes; human animals, wild fools that should be straight jacketed and ultimately punished. As it is written, “there will be weeping and a gnashing of teeth.” In these circumstances, how can one speak about any kind of personal self-esteem, let alone global self-esteem? How can genuine democracy emerge from this?

You must believe: we are all gods. I do not mean in a heavenly way, or even Olympian – but creative gods. Enclosed as individual droplets, we are also active parts of the eternal ocean of totality. Of course we are not at the apex of the pyramid, for there is no pyramid. We are all centers, one of an infinite number of centers. However, there is no center of the world. There is no end, span or middle of the world. We are all simultaneously both the drop and the ocean. We are simultaneously the goal and the means. Whether we know about it or not, whether we think about it or not. Based on individual given capabilities, possibilities and positions, everything must happen to satisfy global human nature. Every one of our actions are geared towards our common future and done for reasons of collective self-esteem. For the global human quality. Indirectly or directly. Even when we feel that nothing else is happening except stumbling from pit to pit, from crisis to crisis.

We, humans are essentially creatures of crisis, simultaneously the most complicated and the most undeveloped beings. Consequently, we are genetically the least stable, most vulnerable, abnormally susceptible, controversial living things in the world. But so far we have come through all the crises. The *proof* for that is the fact that we exist. We are here. We are still here, as sole survivors of all human history. However, there is no *guarantee* for anything. But no one promised that it would be easy. From the very beginning, if there was such, nothing was easy for anyone.

Just think about the enormous crisis of enormous energies that was needed to evolve into a Big Bang. If there was a Big Bang. If in fact there was already some material or energy to feed such an event. Or what forces coalesced to create the necessary circumstances required for the appearance of life from inanimate matter, and for that life to survive? Paleontological research employing cellular biology has accepted the hypothesis that, at least when land-based life emerged, the conditions for life lacked significant amounts of oxygen in the environment. Prokaryotes, antecedents of the first organisms, did not possess a membrane-bound nucleus. Their metabolism was not oxygenated. In fact, the formation of oxygen in the atmosphere was catastrophic for most of them. And yet, there were some who

managed to live through the crisis. These anaerobic prokaryotic organisms formed symbiotic relationships with certain oxygen-friendly bacteria. In other words, they allowed themselves to be absorbed while retaining their autonomy and self-direction. At the same time, they assumed responsibility for the energy management of the biological formation without which neither one of them could remain viable. These prokaryotes, surviving through self-sacrifice, became what we now call "mitochondria". Living in endosymbiosis with their hosts (or engulfers), they created true eukaryotic cells with cell nuclei of their own; thus demonstrating that for any success in life, even our earliest ancestors were compelled to enter into a relationship of selfless cooperation. In the meantime, the self-replicating, self-assimilating "Selfish Gene" programmed for survival is on a self-fulfilling mission. And this business has been going on for more than three billion years. Who remembers, who knows how many cataclysms, holocausts, floods, and judgment days we have experienced; how many times we have been destroyed by natural forces, devoured by animals and gods; how many times we have devoured our gods and destroyed ourselves; and how many times since the dawn of time we have had to begin everything all over from scratch again?

We humans have had to face the greatest, consistent, extraordinary crisis of our evolutionary history since our fate forced us to adhere to the multi-generational nestful model and to follow a parental care system which is unknown to other species. Although it is true that it granted us the most exalted and unique chance of becoming human, concurrently, something became very muddled in us. There is no species-specific, absolutely reliable response to the first, most elementary, most unavoidable question of life, i.e. the question of self-replication. The law, which is followed instinctively by other species, has been thrown into turmoil like a disturbed anthill. There is only one law, but for us there are as many implementation orders as there are cultures and solutions. Specifically: as many unsolvable problems. In this, we are alone in the living world.

Experiential fact that man is the only placental mammal that brings the next generation of young into the world before separating the elder from its immediate care. The species-specific implementation order of this comprehensive law of life could be the determining factor for the human species. But for us, nothing is that simple. The result is an intricately complex, partially controlled, forever-changing system of social relations which increasingly suppresses our instincts. This system, created by the external means of conceptual

consciousness, civilization and culture, can only be mastered with intellectual capabilities which exceed by far those of our ancestors. Consequently, we require a proper brain size and adequate learning time for this. So then, since a woman's pelvis cannot infinitely dilate, we must enter the world prematurely compared to the offspring of other animal species, so that our small but rapidly growing heads could pass through the birth route that nature has limited in size. Hence, we remain vulnerable and in need of special social care for quite some time. The role of sexuality has also changed. The Law of Nature, the software that has sustained our species for billions of years, has become obsolete. Our mothers can no longer delay the next mating event or conception until they separate from the previous child because the regressive fertility rate would mean that our species would go extinct. We are thrown into a multi-generational nest where the descendants are at once siblings and ferocious enemies of each other. Nevertheless, the question of rank and survival cannot be decided by natural selection which favors "the survival of the fittest," because the newborn in the family is always weaker and more vulnerable, even if it is genetically more viable.

In the animal kingdom, with some exceptions, parents do not distinguish between the offspring who are still in need of care. They bring their broods into the world without being forced to make this impossible choice. They would not be able to distinguish between their children even if they wanted to, because such behavior would contradict their basic child-rearing instinct. The least viable offspring from multiple births die without any special protection. There is neither mercy, nor parental support. In the animal kingdom, the law of natural selection allows for this extent of Cainism or siblicide. Indeed, in our animal past this is how we also learned to successfully fight for our survival. Nonetheless, if circumstances arise in which an offspring does not destroy the less helpless because it is less viable, but only because it is younger and thus naturally weaker, such an act is not in line with the law of natural selection. In such a situation, however, the parent should be able to distinguish and defend the weaker while continuing to support the older siblings. Humans are the only animals capable of this. Yet, humans had to reach this stage, somehow overcoming, or denying their animal origins.

According to the Laws of Nature, a mother should establish order in the conflicts of interests among her children following the ancient scheme: I will take care of the little ones as long as they are unable to survive alone; and then a next generation can come along as long

as I am biologically fit for conception and delivery. I had weaned the first one by the time the second one arrived. But now both are here. In fact, there can be a third and a fourth one. How shall I differentiate between them? I brought them all into the world. They are all mine. All are still helpless and in need of my care. They would all perish without me. I am prepared to do anything, anything for any one of them. Just as my ancestors have felt and done for millions of years. And yet, I have a sense that things are not quite right. Until now, everything was so simple. Now, nothing is. Until now, there was always an internal urge telling me what to do, but that has disappeared. I just stand here, helpless. This drives ancient man's daughters crazy. I am able to give my life to my children because I am one with them. I will stay with them until they are able to survive on their own. But if I do not wean them, there will be a big problem. This smaller one will die. So, perhaps I am not one with each of them to the same extent? It is not completely clear yet, but I feel pressure to do something differently. I must become something more, to become capable of something none of my ancestors were capable of. The ancient intuition no longer whispers to me, it is no longer valid. Someday, God will make me pay for this.

We were expelled from paradise for sins that we did not commit. Or if we did, we were incapable of doing anything about it. We were not as smart as we are now. We were still completely unconscious creatures back then. Self-consciousness. Self-awareness. What is self-consciousness? What is self-awareness? What is this thing "I?" What is this "you" thing? What is not "I?" That's just it! A distinction must be made! There is me, and the world. I am me. I am not the world. I am me, but my child is not me. And yet! My child is me! My child is my only reality, and my child is me. Only I am real. Once, when you are clever enough to call yourselves human beings, and maybe when your self-esteem startles awake, remember that I took the first step. I discriminated between my children, even though there is no difference between them – because all of them are me. If this quality revolution had not played out in my mind, believe me, you would never have discovered the Theory of Relativity, invented the wheel or even made the first stone axe. Not to mention speech. If this revolution of thought had not occurred to me, by the time you could say the first meaningful word no one would be around to hear it. That is because the Lord who abandoned us sits idly on his throne still silently contemplating the unequivocal, unequal and unnatural struggle between Cain and Abel. I need to teach my progeny the new law. I will persist until they learn to love. Taboo. It

is forbidden. Family. Mutual self-support. Brother. It is prohibited. Brother taboo. You do not know. Good Lord, why don't you know? The Lord is silent. The law is silent. I am the law. I am the mother of my children. My unfortunate, cursed, half-loved, half-hated fetus, I am talking to you. Me, your mother! I am your lovingly respected god with a mother's face. You do not understand now. I do not have any idea how I will do it, but in a couple of million years or so I will explain it to you in retrospect.

Even thinking about it is terribly complicated, not to mention seeing it through to the end. This is the godless drama of our species left to the fate of self-contradiction and ambivalence. Good thing it is not a tragedy. We have every reason to be compassionate and patient with ourselves.

The apple tree is wise. It knows the law. It has been doing the things it has to do for millions of years: flowering, ripening, and dropping new generations of fruit from year to year. The apple tree provides for the conception and development of its offspring until they are capable of caring for themselves.

Under natural circumstances, every living thing is wise, and understands the law of the apple tree, the first of all the laws, *ab ovo*. The law is valid and binding for all existing species: replication, self-copying, giving birth to and providing for children until they are self-sufficient. Or at least striving towards this. That's normal. Whatever veers from this course is an anomaly, or in more severe cases, an aberration. But the apple tree is only wise as long as it remains a child of nature. As long as it is a wild apple tree. Once it is domesticated as an Idared, Florina, Vista Bella or Eve's apple, it will no longer have knowledge of this law, nor will it be capable of implementing it on its own behalf. It will not ask to give birth, nor will the offspring ask it of her. Apple seeds that fall to the ground, and even sprout, are unviable. The apple tree, if an Idared, Florina, Vista Bella or Eve, is no longer capable of independent reproduction. Of course, just like for the domesticated dog, horse, cow, sheep, white mouse or pygmy chimpanzee, this is not a concern for the domesticated apple tree either. Man is their god, he reproduces them according to his own needs; artificially, unnaturally, disconnected from the laws of evolution and billions of years of natural selection. Apples, if they are already domesticated, are the product of unnatural human selection. If such an apple tree swerves off the evolutionary path, it will be incapable of maintaining the species in the ancient manner without the added value of human culture and civilization unless it reverts to the wild again.

At least it is not responsible for itself; and it never will be. For if this is so, then it is no longer a plant or animal, but human. The apple tree then becomes something that breeds itself, domesticates itself and civilizes itself. It breaks itself away from nature and evolution as a result of unnatural selection.

Again, and again, we are faced with a newer and newer critical point. There are tensions lurking beneath the surface without any visible signs. Then, suddenly, the landslide hits, the tsunami, and the crisis rises up in front of our nose. Our coming of age and crisis-laden adolescent separation from Mother Nature might have lasted for hundreds of thousands, perhaps millions of years, but we have only now become aware of it. We are just beginning to realize (if at all) what it means to become human East of Eden; what it means to come out from under the guardian wing of evolution. The universe of mythologies, the universe of the world religions, the universe of prophecies, the universe of Plato, the universe of Aristotle, the universe of Copernicus, the universe of Darwin, the universe of Marx, the universe of Freud, the universe of Jung, the universe of Einstein, the universe of Hawking, the universe of "The Selfish Gene" (coined by Richard Dawkins) programmed for self-reproduction and survival, the universe of the ego, the mitochondrial universe of the angel of self-sacrifice, the universe of pure-minded Bianca's naive optimism, and saber-rattling Gary's atavistically militaristic universe, have all proved to be lacking and cramped. Everywhere we go, we hit a wall. It is a tragic feeling, but we must be able to overcome it with clear thinking. There is no such thing as Santa Claus, we must solve everything ourselves. We must supply everything, including our morality, for ourselves. We have been living on credit for a long time. Our moral warehouses are getting depleted, our inheritance is running out, and we are using up our reserves. We have arrived at a new turning point, one at which we must increasingly take control of our own affairs with true self-awareness, genuine self-knowledge and real self-esteem. This is why we were born. This is what we were born for. Whether we know about it or not, whether we think about it or not, we are the drop and the ocean, the goal and the means. We are hidden in a block of marble from which we just need to chisel ourselves out – even if chiseling and carving hurts the stone.